

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**1930 - 1938 DÖNEMİ
TÜRKİYE - YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Mehmet UYSAL

2902960002

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İSTANBUL 2007

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**1930 - 1938 DÖNEMİ
TÜRKİYE - YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Mehmet UYSAL

2902960002

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İSTANBUL 2007

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı
Tez Merkezi

TEZLERİN ÇOĞALTILMASI VE YAYIMI İÇİN İZİN BELGESİ
(Telif Hakkı Tez Yazarına ait olan tezler için)

Tez Yazarının

Adı: **Mehmet**

Soyadı: **Uysal**

Uyruğu: T.C.

T.C. Kimlik No: **10633639966**

Diğer : Belirtiniz.....

Sürekli Adresi: **M. Akif Ersoy Mah. 15. Cad. Urankent C-16 No: 51 Yenimahalle-ANKARA**

Telefon No: **0312 334 66 93** Faks:..... E-Posta:.....

Üniversite Adı: İstanbul Üniversitesi

Enstitü / Eğitim Hastanesi Adı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Fakülte, Bölüm/Yüksekokul:

Tez Türü: Doktora x Yüksek Lisans Tıpta Uzmanlık Sanatta Yeterlilik

Mezuniyet Tarihi: 28 Kasım 2007

Tezin Başlığı: 1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Tez yazarı aşağıdaki seçeneklerden birini işaretleyerek imzalamalıdır.

Not: Yükseköğretim Kurulu'nun kabul ettiği ilke tüm tezlerin, makul gerekçeler dışında (patent başvurusu, yayınlanma sürecinde oluşu vb.) hiçbir kısıtlama olmaksızın tüm araştırmacıların erişimine açık olmasıdır. (Tezin kopyalanması endişesi, tezin erişime açılmasının engellenmesi için bir gerekçe olarak kabul edilemez.)

a) Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, İnternet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, teziminle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

İmza

Tarih

.....

.....

b) Tezinin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımınının **14 Aralık 2010** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra (a) maddesindeki koşulların geçerli olacağını kabul ve beyan ederim. (Ertelene süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

İmza

Tarih

.....

14 Aralık 2007

YEMİN METNİ

“Doktora Tezi olarak sunduğum 1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Mehmet Uysal

1930-1938 DÖNEMİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

ÖZET

Lozan Barış Antlaşması, Kurtuluş Savaşının sonuçlarını belirleyen ve yeni Türk Devletinin uluslar arası alanda resmen kabul edildiği belgedir. Lozan Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları çözmesi yanında iki ülke arasında bir denge oluşturmuştu. Ancak mübadele ve patrikhane konuları Lozan'dan sonra da iki ülke arasında sorun olmaya devam etmişti. Patrikhane sorunu 1925 yılında çözümlenmiş ancak mübadele konusu 1930 yılına kadar Türkiye ve Yunanistan arasında gerginliğe neden olmuştu. 1930 mübadele anlaşması ile sorun çözümlenmiş ve aynı yıl Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti ikili ilişkilerde yeni bir sayfanın açılmasını sağlamıştı. 1930 yılında başlayan Balkan Konferansları serisi Türkiye ile Yunanistan'ı giderek yakınlaştırmış ve 1933 de samimi Anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştı. 6 Balkan ülkesini siyasi temelde birleştirmeyi amaçlayan Balkan Misakı 1934 yılında Arnavutluk ve Bulgaristan'ın uzlaşmaz tutumları nedeniyle yalnız dört ülke (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya) arasında imzalanmıştı.

Balkan Misakı Rusya'nın Türkiye'den ve İtalya'nın Yunanistan'dan beklentileri nedeniyle bazı çekinceleri beraberinde getirmişti. Misak ile tam bir başarı sağlanamasa da İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve İspanya iç savaşında üye ülkelerin birlikte hareketi dikkatlerden kaçmamıştı. 1934 yılından itibaren Türkiye ve Yunanistan arasında yöneticilerin ziyaretlerinin sıklıklaşması ve Balkan Misakının giderek kurumsallaşması Türkiye-Yunanistan ilişkilerini derinleştirmişti. İki ülke arasındaki dostluk havası Yunanistan'da milli yas olarak ilan edilen Atatürk'ün ölümüne kadar tam etkinlikle devam etmişti.

1930-1938 yılları arasındaki bu samimi ilişkiler devam ederken Yunanistan, yakın dönemi ilişkilerin temelini oluşturan adaların silahlandırılması, kıta sahanlığı, Hava sahası gibi konularda Lozan dengesini bozan ve kendi çıkarlarına göre değiştirmeye çalışan girişimlere başlamıştı.

1930-1938 RELATIONS BETWEEN TURKEY AND GREECE

ABSTRACT

Treaty of Lausanne is the document which resulted in Independence War and by which Turkish State was recognized on international level. Treaty solved problems between Turkey and Greece and also created a balance between the two countries. But matters concerning Exchange and Patriarchate continued to be a problem between the two countries after the Treaty. Patriarchate Issue was solved in 1925 but exchange problem caused tensions until 1930 between Turkey and Greece. With 1930 Exchange Treaty, problem was solved and in the same year, Venizelos' visit to Turkey turned over a new leaf in bilateral relations. Balkan Conferences initiated in 1930 caused Turkey and Greece to become closer and it resulted in a sincere treaty in 1933. Balkan Pact planned to associate 6 Balkan Countries on political basis, was signed in 1934 between only four countries (Turkey, Greece, Yugoslavia, Romania) due to Albania's and Bulgaria's uncompromising attitudes. Balkan Pact brought some risks because of expectations of Russia from Turkey and expectations of Italy from Greece. The Pact did not furnish a complete success but it is obvious that member nations co-acted during occupation of Ethiopia by Italy, Treaty of Montreux and Spanish civil war. Since 1934, frequency of Turkish and Greek leaders' visit and institutionalization of Balkan Pact deepened Turkey-Greece relations. Friendly atmosphere between the two countries continued effectively until the death of Atatürk which was declared as a national mourning in Greece That sincere relation continued between 1930-1938, but Greece started to take steps which annulled Treaty of Lausanne and tried to change the Treaty for the sake of its own benefits concerning matters like arming of Islands, continental shelf, air space which are the basis of Greece's relations.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMESİ VE TÜRKİYE – YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLAMASI

A. Mübadele Sorununun Çözümü İçin Hazırlık Dönemi	13
B. Türk-Yunan Mübadele İtilafnamesinin İmzalanması	21
1. İmza Türeni	21
2. İtilafnamenin Esasları.....	23
3. İtilafnamenin TBMM.nde Görüşülmesi ve Onaylanması.....	25
4. İtilafnamenin Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Onaylanması	28
C. Türkiye ile Yunanistan Arasında Yeni Anlaşmalar İçin Hazırlık Dönemi	32
D. Venizelos'un Türkiye'yi Ziyareti.....	36
E. Türkiye ile Yunanistan Arasında Yeni Anlaşmaların İmzalanması, Ziyaret ve Açıklamalar	39
1. İmza Töreni	39
2. Anlaşmaların Esasları.....	40
3. Venizelos'un Ankara Programını Tamamlaması	42
4. Venizelos'un İstanbul Programı ve Ayrılışı.....	43
F. Yeni Anlaşmaların Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Onaylanması.....	45
G. Yeni Anlaşmaların TBMM.nde Görüşülmesi ve Onaylanması	46
H. 1930 Yılı İçinde Türkiye-Yunanistan Mübadele Anlaşmasının Uygulanması ve Sonuçları	47
I. Birinci Balkan Konferansı.....	52
1. Konferans Hazırlıkları.....	52
2. Konferansın Toplanması ve Çalışmaları.....	57
3. Konferans Sonunda Alınan ve Yayınlanan Kararlar.....	62
a. Kararların Alındığı Konu Başlıkları.....	62
b. Genel Kararlar	62
c. Siyasi Yakınlaşma Konusundaki Kararlar	62
d. Kanunların Birleştirilmesi İle İlgili Kararlar	63

e. Fikri Yakınlaşma Konusunda Alınan Kararlar.....	63
f. Ekonomik Yakınlaşma Konusundaki Kararlar.....	64
g. Ulaşım/Haberleşme Konusunda Alınan Kararlar	64
h. Sosyal Politika Konusunda Alınan Kararlar	65
ı. Konferans Tüzüğü.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

1931-1933 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİ VE BALKAN MİSAKI OLUŞTURMA ÇABALARI

A. 1931 Yılı İçinde, Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi	68
B. Venizelos'un Avrupa Gezisi Dönüşünde İstanbul'a Uğraması ve Yaptığı Görüşmeler.....	76
C. İsmet İnönü'nün, Venizelos'un 1930 Ankara Ziyaretini İade İçin Gerçekleştirdiği Atina Ziyareti	77
D. İkinci Balkan Konferansı	85
1. İkinci Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler	85
2. İkinci Balkan Konferansının Açılışı Ve Çalışmaları	95
E. 1931 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunu Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar Ve Yankıları	110
F. 1932 Yılı İçinde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar Ve Çözümlemesi	115
G. Üçüncü Balkan Konferansı	118
1. Üçüncü Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler	118
2. Önceki Balkan Konferanslarında Alınan Kararların Uygulanması	121
H. 1932 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar Ve Yankıları	131
I. 1933 Yılı İçinde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar Ve Çözümlemesi	135
İ. 1933 Yılı İçinde Gelişen Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın Atina Ziyareti	138
1. Celal Bayar'ın Ziyaretine Kadar Ticari İlişkilerin Boyutu	138
2. Celal Bayar'ın Atina Ziyareti ve Türk-Yunan Ticari İtilafnamesinin İmzalanması	140
3. Celal Bayar'ın Ziyaretinden Sonra 1933 Yılı Sonuna Kadar Devam Eden Ticari İlişkiler.....	143

J. Çaldaris'in Ankara Ziyareti ve Türkiye ile Yunanistan Arasında Samimi Anlaşmanın İmzalanması	146
1. Ziyaret Hazırlıkları ve Ziyaret Öncesi Değerlendirmeler	146
2. Çaldaris'in İstanbul'a Gelişi ve Ziyaretin Başlaması.....	148
3. Türkiye ile Yunanistan Arasında Samimi Anlaşmanın İmzalanması	151
4. Yunan Heyetinin İstanbul Programı ve Türkiye'den Ayrılmaları	156
K. Venizelos'un İstanbul Ziyareti	159
L. Dördüncü Balkan Konferansı.....	161
1. Dördüncü Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler	161
2. İstanbul'da Balkan Haftası Etkinlikleri ve Balkan Ticaret ve Sanayi Odasının Toplantısı	164
3. Dördüncü Balkan Konferansının Toplanması.....	167
M. 1933 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN MİSAKININ OLUŞTURULMASI VE TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNİN BÖLGESEL DENGELERİ ETKİLEYECEK ŞEKİLDE GELİŞMESİ

A. Balkan Misakı Hazırlık Dönemi	179
B. Balkan Misakının Parafe Edilmesi ve İmzalanması.....	181
C. Balkan Misakına Karşı Tepkiler	186
D. Balkan Misakının TBMM'nde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi.....	188
E. Balkan Misakının Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi.....	189
F. Balkan Misakı ve Ekleri.....	191
G. Balkan Misakının İmzalanmasının Yankıları ve 1934 Yılı Sonuna Kadar Balkan Misakını İlgilendiren Gelişmeler	205
H. Yugoslavya Kralı Alexandre'in Öldürülmesi ve Balkan Misakı Ülkelerinin Tepkileri.....	209
I. Balkan Misakı Daimi Meclisinin Ankara Toplantısı Ve Sonuçları	211
1. Toplantıdan Önceki Gelişmeler	211
2. Toplantının İcrası ve Resmî Tebliğin Yayınlanması	211
3. Toplantıdan Sonraki Gelişmeler	216
İ. 1934 Yılı İçinde, Türkiye-Yunanistan Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar Ve Çözümlemesi	219
J. 1934 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesi İçin Gerçekleştirilen Etkinlikler, Açıklamalar Bunların Yankıları	224

K. Yunanistan Savunma Bakanı General Kondilis'in Ankara Ziyareti.....	235
L. Dini Kıyafetler Konusunda Yaşanan Gerginlik.....	241
M. 1934 Yılı İçinde Genel Hatları İle Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri.....	246

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1935 YILI BAŞINDAN ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNE KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE – YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

A. Balkan Misakı Kapsamında İlişkiler ve Bunların Etkileri.....	250
1. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin I nci Dönem Toplantısı (3-9 Ocak 1935).....	250
2. Balkan Misakı Daimi Meclisi II nci Dönem Toplantısına Kadar Gelişen Olaylar.....	254
3. Balkan Misakı Daimi Meclisi II nci Dönem Toplantısı (10-13 Mayıs 1935)..	255
4. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin Ocak 1936 Toplantısına Kadar Olan Gelişmeler.....	258
5. Balkan Misakı Ekonomik Meclisi II nci Dönem Toplantısı (17-24 Ocak 1936).....	260
6. Balkan Misakı Daimi Meclisinin Mayıs 1936 Toplantısına Kadar Olan Gelişmeler.....	262
7. Balkan Misakı Daimi Meclisinin III ncü Dönem Toplantısı (4-6 Mayıs 1936)	264
8. Balkan Misakı Daimi Deniz Komitesi Toplantısı (1936).....	268
9. I nci Balkan Basın Konferansı (1936).....	270
10. Balkan Tıp Haftası Etkinlikleri (1936).....	271
11. Balkan Misakı Genelkurmay Başkanları Toplantısı (1936).....	272
12. Balkan Misakı Devlet Bankaları Toplantısı.....	274
13. Balkan Misakı Posta ve Telgraf Kongresi (1937).....	275
14. Balkan Misakı Daimi Meclisi IV ncü Dönem Toplantısı (15-17 Şubat 1937)	275
15. II nci Balkan Basın Konferansı (15-17 Şubat 1937).....	280
16. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin III ncü Dönem Toplantısı (18-26 Mart 1937).....	282
17. Balkan Misakı Daimi Deniz Komitesi Toplantısı (1937).....	283
18. Akdeniz'in Güvenliği İçin Yapılan Nyon Konferansı ve Balkan Daimi Meclisinin V ncü Dönem Toplantısı.....	284
19. Balkan Misakı Daimi Meclisinin VI ncü Dönem Toplantısına (Şubat 1938) Kadar Olan Gelişmeler.....	285
20. Balkan Misakı Daimi Meclisi VI ncü dönem Toplantısı (25-27 Şubat 1938)..	288
21. III ncü Balkan Basın Konferansı (7-14 Nisan 1938).....	293

22. Balkan Misakı Ekonomik Meclisi VI ncı Dönem Toplantısı (7-15 Nisan 1938)	296
23. Sabiha Gökçen'in Balkan Turu (16-21 Haziran 1938)	297
24. Balkan Misakı Devletleri İle Bulgaristan Arasında İmzalanan Selanik Anlaşması.....	298
25. Balkan Tıp Kongresi (1938)	299
B. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları	301
C. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi	310
D. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Türkiye-Yunanistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri.....	314
E. 1935 Mart Ayında Yunanistan'da Çıkan İsyanın Türkiye – Yunanistan, Yunanistan – Balkan Misakı İlişkilerine Etkileri ve İsyanın Sonuçları.....	315
F. 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi Sürecinin Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Balkan Misakı Ülkeleriyle Olan İlişkilere Etkileri	319
G. İsmet İnönü'nün Atina Ziyareti (24-26 Mayıs 1937).....	322
H. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Atina Ziyareti (2 Ekim 1937)	326
I. General Metaksas'ın Ankara Ziyareti (18-22 Ekim 1937)	327
İ. Celal Bayar'ın Atina Ziyareti (26-30 Nisan 1938)	335
J. Atatürk'ün Ölümünün Yunanistan'daki Yankıları ve Türkiye – Yunanistan İlişkilerinin Geleceği Hakkındaki İlk İzlenimler	341
SONUÇ.....	350
BİBLİOGRAFYA	354

ÖNSÖZ

1930-1938 dönemi Türkiye-Yunanistan ilişkileri yakın tarihimizin dikkate değer bir bölümünü oluşturmaktadır. Kurtuluş Savaşını kazanarak Dünya siyaset sahnesine çıkan yeni Türkiye Cumhuriyetinin, bu savaşa taraf olan Yunanistan ile başlattığı ilişkiler, ders alınacak çok önemli olayları kapsamaktadır.

1923-1930 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan Lozan'dan arta kalan Patrikhane ve mübadele sorunlarının çözümü için çaba harcamışlar, zaman zaman da siyasi ilişkiler gerginleşmiştir. 1925 yılında Patrikhane sorunu çözümlenmiş ancak mübadele sorunu devam etmişti.

Türkiye-Yunanistan ilişkilerini konu alan ve Lozan'dan sonrasını kapsayan araştırmalar, mübadele, Patrikhane, Türkiye'nin Balkan politikası, Balkan Konferansları, Balkan Misakı ve büyük oranda günümüzde iki ülke arasında sorun oluşturan konularda yoğunlaşmışlardır.

Bizi bu konuyu ele almaya yönelten neden; 1930 yılının Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olması, Atatürk ve Venizelos'un ilişkilerde barış ve işbirliğini esas alan yeni bir sayfa açmış olmaları ve Atatürk'ün ölümüne kadar devam eden süreçte tarihe ve araştırmacılara ışık tutacak bir çok olayın yer almasıdır.

Bu çalışmamızda iki ülke arasındaki siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerin tamamına yer vermek suretiyle olayların birbirlerini etkileyen yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca ikili ilişkilerin bölgesel ve uluslararası ilişkilerle bağlantı noktalarını da belirlemeyi amaçladık.

Tez çalışması süresince Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin Dışişleri Bakanlığı bölümü tasnif nedeniyle araştırmacılara kapalıydı. Bu ihtiyaç, diğer bölümlerden konumuzla ilgili 184 adet belgeye ulaşılarak giderilmiştir. Tezin hazırlanması için İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Çemberlitaş Basın Müzesi, İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı, İstanbul Ticaret Odası Kütüphanesi, Yeditepe Üniversitesi Kütüphanesi, TBMM

Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Kütüphanesi ve Yüksek Öğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezinde bulunan belge ve bilgilerden yararlanılmıştır.

Tezin hazırlanması için danışmanlığımı üstlenen ve başlangıçtan itibaren yoğun ve özverili bir mesai harcayarak bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL'e, Yunanistan Başbakanı Kostas Al. Karamanlis'in ve Yunanlı Öğretim Üyesi Evanti Hacıvasileios'un eserlerinin tercümesini gerçekleştiren ve bilimsel katkılarda bulunan Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Enis TULÇA'ya şükranlarımı sunarım.

Mehmet UYSAL

İstanbul, Kasım 2007

KISALTMALAR

A.A.M.	:	Atatürk Araştırma Merkezi
a.e.	:	Aynı Eser
a.g.e.	:	Adı geçen eser
A.K.D.T.Y.K.	:	Atatürk Kültür ve Dil Tarık Yüksek Kurumu
A.M.D.P.	:	Atatürk'ün Milli Dış Politikası
A.S.D.	:	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
B.C.A.	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cumhuriyet Gazetesi
H.M.	:	Hakimiyeti Milliye Gazetesi
T.T.K.	:	Türk Tarih Kurumu
*	:	Dipnota alınmış açıklamalar

GİRİŞ

Milli Kurtuluş Savaşı galibi olan Türkiye, Lozan Barış Antlaşmasıyla İtilaf Devletleri ve Yunanistan ile mevcut sorunlarının büyük bir bölümünü çözümlenmişti. Lozan, Türklerle Yunanlılar arasındaki yüz yıllık çatışmada bir nirengi, iki ülkenin dış politikalarında belirleyici bir dönüm noktasıydı.¹ Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde mevcut nazik denge Lozan Antlaşması ile tesis edilmişti. Türkiye karşılıklı hak ve çıkarlarını dikkate alan bu dengeyi titizlikle korumaya kararlıydı.² 1930-1938 dönemi Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi için Lozan Barış Antlaşmasından 1930 tarihine kadar iki ülke arasında gelişen ilişkilere ana hatları ile değineceğiz. Lozan'dan arta kalan nüfus mübadelesi ve patrikhane sorunları 1930 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin esas konularını oluşturmuştur.

Lozan Konferansında, 1 Aralık 1922 tarihli Nansen'in raporu sunuluncaya kadar mübadele konusunda taraflar görüşmeye istekli değillerdi. Raporu değerlendiren Türkiye ve Yunanistan'ın mübadele stratejileri de açığa çıkmaya başlamıştı. İsmet İnönü, Nansen ve temsil ettiği Milletler Cemiyeti konusundaki çekincelerine rağmen mübadeleye olumlu baktığını, hatta bunun İstanbul ve İzmir dahil tüm Türkiye'nin Rum nüfusunu kapsamasını düşündüğünü ifade etmişti.³ Lozan Konferansına ara verildiğinde Venizelos konu üzerinde detaylı çalışmış, ağırlığını İstanbul Rumlarının yerinde kalmasına yöneltmişti. Venizelos'un zorunlu mübadeleyi kabul etmesinde Yunan kamuoyunun iki yönlü baskısı vardı. Bunlar, Türk Kurtuluş Savaşından sonra mülteci akınına uğrayan Yunanistan'ın bunu acilen çözme ihtiyacında olması, ikincisi, belki daha önemlisi İzmir'den göçen Rumların geri dönmesine imkan bırakmayacak şekilde tahliyenin yürütülmüş olması ve bunun görüşme masasına fiili durum olarak getirilme endişesiydi.⁴

¹ Byron Teodoropulos (Yunanlı emekli büyükelçi) **Lozan Antlaşması Üzerine Düşünceler**. 70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Semineri, İnönü Vakfı, İstanbul, 1993, s.53.

² Vahit Halefoğlu, "Türk-Yunan İlişkileri", **TBMM Dergisi**, Eylül 1985, Sayı 1, Ankara, 1985, s.19.

³ Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2006, s.81

⁴ A.e., s.88.

Türk tarafı Venizelos'tan farklı olarak, Lozan'da görüşmeleri istedikleri gibi yürütmelerini sağlayacak tam yetkiyle donatılmış değillerdi.⁵ Misak-ı Milli temelinde hazırlanmış 14 maddelik talimat Türk tarafının ana prensibini oluşturuyordu. Azınlıklar konusu dokuzuncu sırada yer almış ve burada mübadelenin temel amaç olduğu vurgulanmıştı.⁶

Lozan görüşmeleri devam ederken Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanmıştı.⁷ Sözleşmenin birinci maddesi: Batı Trakya Müslüman nüfusu ile İstanbul Ortodoks Rum nüfusu dışında kalan ve Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar ile Türkiye'de yaşayan Ortodoks Rumların karşılıklı olarak mübadele edilmesini öngörüyordu. Sözleşmenin ikinci maddesi; 1912 yılında belirlenen İstanbul Belediyesi sınırları içinde 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş bulunan Ortodoks Rumların mübadele edilmeyeceğini belirterek bu sınırlamanın kıstasını oluşturuyordu. Sözleşmenin on birinci maddesine göre; Türkiye, Yunanistan ve tarafsız ülkelerin üyelerinden oluşan bir Muhtelit Mübadele Komisyonu kuruluyordu.

8 Ekim 1923 tarihinde çalışmalarına başlayan komisyon, mübadele işlerinin sözleşme ve protokole uygun şekilde yürütülmesini koordine edecekti.⁸ Komisyonun Türk ve Yunan üyeleri sözleşmede geçen yerleşmiş (etabli) deyimini farklı şekillerde yorumlayarak anlaşmazlığa düştüler.⁹ Komisyonun başvurusu üzerine konuyu inceleyen Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın 21 Şubat 1925 tarihinde komisyona bildirdiği görüş:¹⁰ “Etabli deyimi daimilik vasfı taşımakta, oturma ile beliren fiili bir durumu ifade etmektedir. İstanbul'un Rum ahalisinin etabli sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için; İstanbul'un 1912 kanunu ile belirlenen belediye sınırları içinde bulunmaları ve 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a gelmiş olmaları ve daimi

⁵ Halefoğlu, Türk Yunan İlişkileri, s.105.

⁶ A.e., s.108.

⁷ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 5, s.205-225.

⁸ Selahattin Önder, “Balkan Devletleri ile Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İ.T.E, Ankara, 1993, s.112

⁹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I (1918-1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.339

¹⁰ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1939 Dönemi)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.64.

oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir” şeklindeydi. Bu görüş mümkün olduğunca fazla sayıda Rum’un İstanbul’da kalmasını isteyen Yunanistan tarafından olumlu karşılanmadı. Bunun sonucu olarak Türk-Yunan ilişkileri gerginleşti. Yunanistan’ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmesi ve buna karşılık olarak Türkiye’nin de İstanbul Rumlarının mallarına el koyması gerginliği arttıran önemli bir gelişme oldu.¹¹

İsmet İnönü’nün mübadele konusundaki kararlı tutumunu değerlendiren Yunan Başbakanı Andreas Mihalakopulos ikili görüşmeleri destekledi. Bu ortamda 21 Haziran 1925’te Ankara antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre;¹² 30 Ekim 1918’den önce ve bu antlaşma tarihinde İstanbul’da bulunan Ortodoks Rumların tamamı yerleşmiş (etabli) sayılıyordu. Ayrıca İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin emlak hakları güvence altına alınıyordu. Temel anlaşmazlık konularına çözüm getiren bu antlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine ve ilk kez Türkiye’nin Atina’ya büyükelçi atmasına yol açıyorsa da bu uygulanmadı. Bunun nedeni Mihalakopulos hükümetinin devrilmesi ve General Pangalos’un diktatör olması idi. Böylece eski hükümetin çizgisi terkediliyor ve Lozan’ı değiştirme gayretleri başlatılıyordu. Ağustos 1926’da Pangalos’un düşürülmesi ile ilişkiler de normale dönmüştü.

1 Aralık 1926’da Atina’da imzalanan yeni bir antlaşma ile mübadele sorununun çözümü için bir adım daha atılmıştı. Buna göre;¹³ Mübadeleye tabi bölgelerde mübadillere ait arsa, bina, alacak, borç ve takas işlemleri düzenleniyordu. Antlaşma uygulanmaya başlanmış, ancak bazı teknik sorunlar aşılamayınca yeniden gergin bir döneme girilmişti.

1928 yılında Türk ve Yunan Hükümetleri karşılıklı olarak iyi niyetlerini açıklamışlar, ancak sorunun çözümü için siyasi adım atılmamıştı. İki ülke 1928 yılının sonlarına doğru Lozan’dan sonra ilk kez savaşın eşiğine gelmişlerdi. Bu

¹¹ Fahir Armaoğlu, **20.yy. Siyasi Tarihi**, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1995, s.326.

¹² Oran, **Türk Dış Politikası**, s.343.

¹³ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 8, s.129-142.

ortamda Türkiye deniz kuvvetlerini takviye ederken Yavuz zırhlısını yeniliyordu. Venizelos, Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Drummond ile görüşerek;¹⁴ Türkiye'nin deniz kuvvetlerini takviye etmesinin Yunanistan'da yarattığı endişeyi belirtiyordu. Ayrıca Türkiye'nin Ege'de Yunanistan'ı tehdit etmesi halinde Yunan Hükümetinin Milletler Cemiyetine güvenip güvenmeyeceğini soruyordu. Drummond cevabında; Milletler Cemiyetinin Yunanistan'a daha yakın bir örgüt olduğunu ve Türkiye'nin Yunanistan'a hiçbir zarar veremeyeceğini temin etmişti. Bu teminat Yunanistan açısından geleceğin garantisi olarak görülüyordu.

Yunan basınının yazdığı şekliyle, beklenmedik bir Türk saldırısı durumunda İngiltere'nin Yunanistan'ı donanması ile korumak üzere iki ülkenin anlaşmaya varmış oldukları belirtiliyordu. Venizelos Cenevre'de yaptığı görüşmelerden sonra Türk tehlikesine karşı Yunanistan'ın "dokunulmazlığı" konusunda tamamen ikna olduğunu açıklamış ve Yunan silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için hafif gemi ve uçaklara yönelmeye karar vermişti.^{15*}

Daha önce emperyalist maceralara girişmiş ve bunun ne gibi acı sonuçlar doğurduğunu tecrübe ile bilen Yunan Hükümetinin başında bulunan Venizelos, savaşın vahim sonuçlarını da biliyordu. Yunanistan'ın bu gerginliğin özellikle kendisine vereceği siyasi ve ekonomik zararları görerek bunu gidermeye çalışması, buna Türkiye'nin de karşılık vermesi üzerine ilişkilerde yumuşama başlamıştı. Bunda Atatürk ve Venizelos'un gayretleri önemli rol oynamıştı.¹⁶ Bu büyük gelişme Venizelos'un yaklaşık yirmi yıldır Yunanistan'ın politikalarına yön veren düşüncelerinin ulaştığı nokta açısından önemli idi. Yirmi yıl kadar geriye bakıldığında Venizelos'un siyaset sahnesine çıkışı ve gelişen olaylarla başlayan bu sürecin değerlendirilmesi halinde gelinen nokta aydınlatılabilir. Bu bakımdan yirmi

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.77.

¹⁵ Kostas Al. Karamanlis, **Elefteros Venizelos ve Dış İlişkilerimiz (1928-1932)**, Atina 1995, s.81.

* Kostas Al. Karamanlis, 1979 da Atina Üniv. Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Özel Derece College'de ekonomi eğitimi aldı. 1980-1984 yılları arasında A.B.D. Tufts Üniv. Fletcher Hukuk ve Diplomasi Fakültesinde Siyaset Bilimi ve Ekonomi alanında yüksek lisans, diplomasi tarihi alanında da doktora yaptı. 1989 da YDP Selanik Milletvekili, Mart 1997'de amcasının kurduğu bu partinin lideri oldu. 2004'te Yunanistan'ın en genç başbakanı (48) ünvanını devraldı. İngilizce, Almanca, Fransızca bilmektedir.

¹⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.559.

yıl öncesinden bulunulan noktaya olan süreci genel hatlarıyla ele almakta yarar görmekteyiz.

15 Ağustos 1909'da Yunanistan'da, yüzlerce subay, astsubay ve erlerin yanında üniversite birliği mensupları ve bir kısım halkın da katıldığı Gudi Darbesi gerçekleşmişti.¹⁷ Atina'ya yakın Gudi Garnizonu'nda başlayan darbe geniş katılımlarla aralık ayı sonuna kadar devam etmişti. Rallis yönetimindeki hükümete karşı silahlı kuvvetlerin yeniden yapılandırılması isteği ile başlatılan hareket daha sonra toplumsal çözümlerin de istendiği siyasal toplantı ve mitinglerle sürmüştü. Münferit olaylar dışında silahlı bir çatışma olmamasına karşın silahların caydırıcı gücünden etkin olarak yararlanılmıştı.¹⁸ Bir süre sonra yönetime tamamen egemen olan Askeri İttifak eski yöneticiler yerine yepyeni bir siyaset adamı olarak Girit'te bulunan Venizelos ile temas kurdu. Kendi prensiplerine uygun ve sağlam bir yönetim için yapılan karşılıklı görüşmeler sonunda askeri İttifak, Venizelos'un isteklerini kabul etti. Darbeden sonra yaklaşık bir yılı aşkın zaman devam eden siyasallaşma sürecinde ittifakla Venizelos arasında işbirliği kesintisiz sürdü¹⁹ ve 6 Ekim 1910 tarihinde şartlar olgunlaşınca Venizelos Başbakanlığa getirildi. Kasım ayında yapılan seçimlerde Venizelos'un Liberal partisi tepki oylarını alarak büyük bir çoğunlukla iktidar oldu.²⁰ Venizelos'un güçlü iktidarı, Gudi Darbesi'nin sonucunda oluşan büyük destekle askeri alanda ve dış politikada Megali ideanın gerçekleşmesi için olanca gücüyle çalışmaya başladı. Yunanistan'ın Balkan Harplerindeki rolü ve etkinlikleri ile Anadolu Macerasına girişmesinde, arkasında bulunan bu desteğin etkisi büyük olmuştur.²¹

Venizelos 1913 yılında Harbiye bakanı iken Anadolu'nun fethi fikrinden uzaktı. Genelkurmay Başkanlığına vekalet eden Albay Metaksas'ın Anadolu'nun işgali ile ilgili çalışmalarını duyduğunda bunu "Bizans Megalomanisi" olarak

¹⁷ Leonidas Morias 1909 "Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.80.

¹⁸ A.e., s.81-84.

¹⁹ A.e., s.94-95.

²⁰ A.e., s.96-97.

²¹ A.e., s.98-100.

gördüğünü belirtiyordu.²² 1915 yılı başında Atina'da görevli İtalyan Büyükelçisine göre; Almanya ve müttefiklerinin 1 nci Dünya Savaşı sonunda mağlup olmaları halinde Osmanlı imparatorluğuna ait toprakların paylaşılması gündeme gelecekti. Bu değerlendirme Venizelos'un dikkatini çekmişti.²³ 1915 yılı Ocak ayı başında İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Anadolu'nun güney batısının Yunanistan'a ilhak edilmesi ilgili olarak ilk önerisini yapmıştı. Yunan Kralı Konstantin bu öneriyi reddetmiş ise de Venizelos olumlu bakmış ve bu çıkışını ülkesinin savaşa katılmasına kadar devam ettirmişti.²⁴ Bu aşamada Metaksas'ın çalışmalarına ihtiyaç duyan Venizelos, onunla görüşüyor ve Batı Anadolu'nun işgali ve ilhakı için girişimlerde bulunmak üzere çalışmalar yapıyordu.

Metaksas, Venizelos'a 27 ve 31 Ocak 1915 tarihlerinde iki muhtıra vermişti. Bu muhtıralarda yer alan ana konular üç başlık altındaydı;²⁵

Birincisi; Bu aşamada Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgali ve ilhakı yanlış olurdu. Türkler Anadolu'nun her yerinde nüfus çoğunluğuna sahiptiler ve Batı Anadolu, Anadolu'nun coğrafi bütünlüğü içinde yer alıyordu.

İkincisi; Yunanistan, müttefiklerinin baskısı sonucu Batı Anadolu'yu işgal etmek zorunda kalırsa sonuna kadar müttefik desteğinin sağlanması şarttı.

Üçüncüsü; İlhak edilecek bölgenin seçiminde kıstas olarak, Anadolu'nun müttefiklerce paylaşılması sonucu Türklere bırakılacak bölgenin Batı Anadolu'ya müdahale edemeyecek bir coğrafi konumda olması ve Yunanistan'ın savunabileceği büyüklükte olması öngörülmeliydi. Venizelos, kral ve muhalifleri ile girdiği kanlı mücadelelerden sonra 1918 yılında tekrar Yunan dış politikasının tek sesi haline geliyordu.²⁶ Böylece ülkesinin İtilaf Devletleri safında savaşa girmesini sağlamış ve ilhak edilecek Türk toprakları için açık planlar yapmıştı.

²² Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.31.

²³ A.e., s.28.

²⁴ A.e., s.29-30.

²⁵ A.e., s.31-33.

²⁶ Ahmet Hurşit Tolon, **1 nci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s.117, 118.

Kendi yöntemleri ile Paris Barış Konferansı'nda önemli bir gündem oluşturan Venizelos 12 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun Batı Anadolu'yu işgali kararının çıkarılması ile amacına ulaşıyordu.²⁷ 15 Mayıs 1919'da başlayan Anadolu Macerası Yunanistan'ın kesin yenilgisi ile hüsrarla bitmişti. Oysa ki Venizelos'un Batı Anadolu'da kalmaya kararlı olduğu Yunan ordusu İzmir'de iken belli idi. Roma'da görevli Türk elçisi Galip Kemali Bey, ülkesine dönmek üzere orada bulunan Venizelos ile 29 Ekim 1919 günü özel bir görüşme yapmıştı. Venizelos bu görüşmede; İzmir'in konferans kararları ile işgal edildiğini, oradan çıkmayacaklarını, Türklerin buna karşı koymalarına ihtimal vermediğini, böyle bir durum olsa bile şartların Türkler aleyhine daha da ağırlaşacağını açıkça belirtmişti.²⁸ Venizelos kendi eseri olan Anadolu Macerasından sonra Yunanlıların hezimetine kendisinin orada bulunmamasının sebep olduğunu iddia etmişti.²⁹ Türk ordusunun Yunan ordusunu yendiği 1 nci İnönü Savaşından sonra Venizelos'un Batı Anadolu'da kalmak amacıyla Londra Konferansında Sevr'i kabul ettirme isteği de sonuçsuz kaldı. Başkomutanlık Meydan muharebesinden sonra Türk ordusu Afyon'un 30 km batısına ulaşmışken İtilaf devletlerinden Türk Hükümetine mütareke teklifi geldi.³⁰ Ancak Türk tarafı bu ortamda teklifi kabul etmedi ve İzmir'e doğru takip hareketına devam etti.

İki ülke arasında yeni bir dönemin başlamasını sağlayan Lozan süreci Venizelos açısından da önemli idi. Görüşmelerde mağlubiyetin henüz hazmedilmemiş olması Venizelos'un tutum ve davranışlarına yansyordu. Lozan görüşmelerinin başında Venizelos Lord Curzon'a; Yunanistan'ın savaşı kaybettiğini, ancak müttefikler galip iken bir üyenin savaşı kaybetmesinin söz konusu olamayacağını, bu nedenle Yunanistan'ın Sevr'i istediğini açıklıyordu.³¹

²⁷ A.e., s.124.

²⁸ Mithat Sertoğlu, "Anadolumuz Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri, 1919 Yılında Galip Kemali – Venizelos Mülakatı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 19, (Nisan 1969), Ankara, s.14-20.

²⁹ Henry de Zoghep, "Venizelos", **Fikir Hareketleri Dergisi**, Sayı 124, İstanbul, 7 Mart 1936, s.314.

³⁰ İsmet İnönü, **Lozan Barış Antlaşmasınının 70. Yıldönümü İstiklal Savaşı ve Lozan**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993, s.23.

³¹ A.e., s.24.

Lozan görüşmelerinin ilk gününde (22 Kasım 1922) Trakya hudutları meselesi görüşülürken İsmet İnönü'den sonra söz alan Venizelos yaptığı uzun konuşmada; Yunanistan'ın müttefiklere yaptığı bunca hizmetten sonra harbin mesuliyetini yüklenemeyeceğini, hiçbir fedakarlığa katlanamayacağını izah etmek istiyordu³². Venizelos Lozan'da İsmet İnönü ile yaptığı özel görüşmelerden birinde Lord Curzon'dan yakınlıkla kendisine; müttefik olarak müttefiklerin davası içinde vazife gördüklerini, şimdi sulh görüşmeleri esnasında yalnız bırakıldıklarını, oysa ki Sevr'de yapılmış muahade hükümlerinin müdafaa edilmesi gerektiğini söyledikten sonra Lord Curzon'un buna karşılık olarak; bunun Sevr'den sonra yeni bir harp olduğunu, bugünkü şartların da bu yeni harbin sonuçlarından etkilendiğini, bunun böyle kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiş olduğunu İsmet İnönü'ye anlatmıştı.³³

Lozan'da iktisat ve maliye konularının görüşüldüğü 28 Kasım 1922 tarihli oturumda Venizelos savaş sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemeye çalışıyor ve Yunan ordusunun yakıp yıkmalarına karşılık işgal giderleri gibi ilginç tezleri savunuyordu.³⁴ Aynı oturumda Venizelos, Yunan ordusunun İzmir'e kendi isteği ile değil müttefiklerin çağrısı üzerine girdiğini, işgalin Yunanistan'ın çıkarları için değil müttefiklerin çıkarları için gerçekleştirildiğini açıklamıştı. İsmet İnönü bu görüşlerin gerçeği yansıtmadığını, Yunanistan'ın savaş sorumluluğundan kaçamayacağını belirtmişti.

Savaş zararlarının onarımı konusunun görüşüldüğü 11 Aralık 1922 tarihli oturumda Türk temsilcisi Hamit Bey; Mondros Mütarekesinden sonraki savaşın Türk-Yunan Savaşı olduğunu, sorumluluğun bunu başlatan Yunanistan'a ait olduğunu vurgulamıştı. Venizelos ise savaş sorumluluğunun Türkiye'ye ait olduğunu, İzmir çıkarmasının müttefiklerin kışkırtması sonucu gerçekleştiğini savunmuştu.³⁵

³² İsmet İnönü'nün Hatıraları, **Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması**, Cilt 1, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul, Ağustos 1998, s.86

³³ A.e., Cilt II, s.27.

³⁴ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, TK I, Cilt 3, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, s.11-20

³⁵ A.e., s.206-209.

İktisat ve Maliye konularının görüldüğü 27 Ocak 1923 tarihli oturumda Venizelos; İzmir yangınının Yunanlılar tarafından değil Türkler tarafından çıkarıldığını söylemiş, İsmet İnönü ise tüm yangınların ve sonuçlarının belgelerle sabit olduğunu, Yunanistan'ın bu sorumluluktan kaçamayacağını belirtmişti.³⁶

Türkiye ile Yunanistan arasında oluşan sıcak ilişkilerde bir zamanlar Megali İdea aşığı olan Venizelos'un 1928 yılı ortalarından itibaren barışçı bir Türkiye politikasına yönelmesinin rolü açıkça görülüyordu.³⁷ Venizelos 14 Ekim 1930 günü yaptığı bir konuşmada³⁸ "...göçmen halkın Anadolu'ya dönüşünün mümkün olup olmadığını görmek için Yunanistan'ın yeni bir harbi tecrübe etmek isteyeceğini zannetmediğini, böyle bir mücadeleye başlamanın Yunan milleti için son budalalık olacağını" açıklamıştı.

Lozan'dan arta kalan diğer bir sorun patrikhane konusu idi. Venizelos 1910 yılında Yunanistan'ın patrikhane ile birleşmesini siyasi programının birinci maddesi olarak kabul ediyordu. Venizelos: "Patrikhane Yunanistan'ın emrine girmelidir, bu suretle birleşmiş patrikhanenin ilerideki milli davalarda rolü pek büyük olacaktır" diyordu.³⁹ Girit'teki başarılarından cesaret alan Venizelos Yunanistan Başbakanlığına geçmek üzere Girit'ten ayrıldığında gizlice papaz kıyafeti ile İstanbul'a geliyor ve bir Rumun evinde kalıyordu. Buradan patrikhaneye siyasi programı dahilinde bazı talimatlar veren Venizelos, patrikhaneyi kendisinin ve Yunanistan'ın bir icra vasıtası haline getiriyordu.⁴⁰ Patrikhane 9 Mayıs 1919 tarihinde yayımladığı bir bildiri ile Osmanlı tebası olan Rumların Osmanlı Devletine karşı hiçbir bağları ve sorumluluklarının kalmadığını ilan etmiş ve Anadolu'lu Rumların Yunan ordusuna katılarak Kemalistlere karşı savaşmasını istemişti.⁴¹ Patrikhane Türkiye konusunda Yunanistan'dan farklı düşünmüyordu. Milli Mücadele

³⁶ Meray, Lozan, s.93-97.

³⁷ Sabahattin Özel, **Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s.212

³⁸ Cumhuriyet, 15 Ekim 1930, s.3.

³⁹ Abdullah Kılıç, "Fener Rum Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 1991, s.65.

⁴⁰ A.e., s.66.

⁴¹ Sami Emirhan, **Fener Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Ak.K. lığı Yayını, İstanbul, 1995, s.19.

süresince patrikhane ve bağlı kuruluşlar silah, cephane deposu haline getirilmiş, her ayinde mukaddes ideal uğruna büyük paralar toplanmıştı.⁴² Yunanistan, patrikhane marifeti ile Osmanlı Rumlarını gönüllü sıfatı ile askere alıyor, Yunan Elçiliği vasıtası ile ellerine pasaport vererek Yunanistan'a sevk ediyordu.⁴³ Patrikhanede yapılan bir toplantıda, Venizelos'a vatani hizmetlerinden dolayı yaptırılması kararlaştırılan taç için 200 drahmi yardımda bulunulması kararlaştırılmıştı.⁴⁴ 6 Aralık 1921 de patrik seçilen Meletios Mütareke döneminde Osmanlı Hükümetiyle ilişkilerin kesilmesi kararı alan patrikhane yöneticilerine destek vermişti. Patrik seçildikten sonra da Türk Hükümetini tanımadığını açıkça ilan etmiş, Venizelist bir politika izleyerek Yunanistan'ın egemenliğinde bir küçük Asya Devleti kurulmasından yana tavır almıştı.⁴⁵ Bu faaliyetlerine devam eden Meletios işgal döneminde patrikhaneyi bir Yunan Karargahı gibi kullanmıştı. Türkleri barbar ve cahil olarak tanıtan binlerce broşür bastıran Meletios bunları Avrupa ülkelerine göndermiş ve Yunan işgalinin haklı olduğunu anlatmaya çalışmıştı.⁴⁶ Patrikhanenin bu faaliyetleri verilen örneklerle sınırlı değildi.

Atatürk 25 Aralık 1922 tarihinde Le Journal muhabiri Paul Herriot'ya Çankaya'da verdiği demeçte patrikhane ile ilgili görüşünü açıklıyordu:⁴⁷ "...Lakin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette tohm-u nifak ve şikak saçan, Hristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de mucib-i şekavet ve felaket olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler irad olunabilir? Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir melce göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan'da değil midir?" Lozan görüşmelerine katılan Türk temsilcileri Atatürk'ün bu görüşleri doğrultusunda patrikhanenin İstanbul'dan kaldırılması için yoğun çaba harcamışlar, ancak

⁴² Sabahattin Özel, "Milli Mücadelede Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Atatürk'ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 40, (Şubat 1996), Ankara, s.1.

⁴³ A.e., s.6.

⁴⁴ A.e., s.7.

⁴⁵ Oran, Türk Dış Politikası, s.340.

⁴⁶ Sami Emirhan, a.g.e., s.20.

⁴⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s.79.

uluslararası dengenin korunması için bir uzlaşma zemininde birleşmişlerdi. Lozan'da İsmet İnönü patrikhanenin Türkiye'de kalmasını kesin olarak reddetmişti. Ancak Lord Curzon'un girişimi ile Müttefikler ve Yunanistan'ın, patrikhanenin bundan böyle siyasi ve idari işlerle uğraşamayacağını yalnız dini konulara ilişkin işlerle ilgileneceği konusundaki sözlerini ve açık teminatlarını senet sayan İsmet İnönü patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçti. Böylece patrikhanenin yalnız dini niteliği ile İstanbul'da kalması taraflarca kabul edildi.⁴⁸ Lozan'da bu karar alındıktan sonra Türkiye, tutum ve davranışları açıkça ortaya çıkan Patrik Meletios'un görevden alınması konusunda Yunanistan'ın verdiği sözü yerine getirmesini istemişti. Yunanistan'ın uzlaşmacı bir tavır sergilemesi ve patrikhane üzerinde kurduğu baskı sonuç vermiş, Meletios 12 Ekim 1923 tarihinde görevinden istifa etmişti. Türkiye, seçime katılacak patrik adaylarından Papa Eftim'i olumlu davranışları nedeniyle destekliyordu. Daha sonra bu desteğini çekerek tarafsız bir tutum izleyen Türkiye 13 Aralık 1923 tarihinde seçimle göreve gelen Grigorios'un patrikliğini onaylamıştı. Grigorios'un 16 Kasım 1924 tarihinde ölmesi üzerine, 17 Aralık 1924'te yapılan seçimle Arapoğlu Konstantin yeni patrik olarak göreve başlamıştı. 1921 yılında İstanbul'a gelen Konstantin, mevcut antlaşmalara göre mübadil sayıldığı için Türkiye onun patrikliğini onaylamamış ve bir an önce mübadele edilmesi için Muhtelit Mübadele Komisyonuna baskı yapmaya başlamıştı.⁴⁹ Muhtelit Mübadele komisyonu konuyu inceleyerek görevsizlik kararı alınca, Yunanistan konuyu Milletler Cemiyeti ve Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürmüştü. Türkiye tutumunu sertleştirerek 30 Ocak 1925 tarihinde Arapoğlu Konstantin'i sınır dışı etmişti. Bu durumu protesto etmek için Muhtelit Mübadele Komisyonunun bir Yunanlı görevlisi istifa etmiş, Milletler Cemiyeti ise sorunun ikili görüşmelerle çözümlenmesini tavsiye etmişti. Türkiye'nin tutumunu değiştirmemesi üzerine; mübadele dışında kalmak için başvuruda bulunan piskoposlar da 11 Nisan 1925 tarihinde bu başvurularını geri alıyorlardı.⁵⁰ Gerginlik politikası ve girişimlerinden sonuç alamayan Yunanistan tutumunu değiştirerek

⁴⁸ Abdullah Kılıç, a.g.e., s.96.

⁴⁹ Oran, Türk Dış Politikası, s.341, 342.

⁵⁰ Ramazan Tosun, "Türk-Yunan İlişkilerinde Nüfus Mübadelesi (1821-1930)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank.Ünv., A.İ.İ.T. Enstitüsü, Ankara, 2001, s.139-145.

Patrikhane ile ortaklaşa bir hareketle 22 Mayıs 1925 tarihinde Arapoğlu Konstantin'in istifa etmesini sağlamıştı. 13 Temmuz 1925 tarihinde yapılan seçim sonucu antlaşmalara göre gayri mübadil sayılan Vasilios Georgiades yeni patrik olarak göreve başladı.⁵¹ Bu sonuçla Türkiye-Yunanistan ilişkileri olumlu yönde gelişmeye başlamıştı. Patrik seçimi konusunda yaşanan bu gerilimli günlerde Türkiye izlemiş olduğu siyasetle; Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin bir Türk kurumu olduğunu ve bu konu ile ilgili olarak hiçbir şekilde iç işlerine karışılmıyacağını dünyaya ilan etmişti.⁵²

1923-1930 dönemi Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde, Milli Kurtuluş Savaşının sonuçlarını tescil eden Lozan Antlaşması belirleyici rol oynamıştı. Yunan siyaset adamlarının bu gerçeği kabul etmekte zorlanmış olmaları, iki ülke arasındaki ilişkilerin çoğunlukla gergin bir ortamda cereyan etmesine neden olmuştu.

⁵¹ Oran, Türk Dış Politikası, s.342.

⁵² Yonca Anzerlioğlu, "1923-1938 Türk-Yunan İlişkileri", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi**, Ankara, 2003, s.28.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMESİ VE TÜRKİYE – YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLAMASI

A. Mübadele Sorununun Çözümü İçin Hazırlık Dönemi

1929 yıllarının sonlarına doğru Venizelos'un iki ülke arasındaki sorunların görüşmeler yolu ile çözümlenmesinden yana olduğunu belirtmesinden sonra ilişkiler olumlu bir yöne girmişti.

1929 Aralık ayında, durumda gelişme belirtileri göze çarpmaya başlamış, sonunda Venizelos'un dostluk isteğine inanan ve Yunanistan ile ilişkilerin düzelmesinin yararına olacağını düşünen Türkiye, aşamalı olarak çok esnek bir tutum sergilemeye başlamıştı.¹ Taraflarca ortaya konan siyasi kararlılık üzerine başta mübadele sorunu olmak üzere iki ülke arasında henüz çözümlenememiş sorunlar için heyetler arası görüşmeler başlamıştı.

16 Aralık 1929'da Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis, Atina maslahatgüzarı Sedat Zeki Bey ile çok kısa bir görüşme yapmıştı. Maslahatgüzarımız raporunda;² “Zaimis'in devletimize karşı dostça duygular hissettiğini, şimdilik görüşmelerin başarı ile sonuçlanmasını arzu ettiğini, uzlaşmayı yeterli görmediğini dost olmamız gerektiğini” ifade ettiğini bildirmişti. Atina Büyükelçisi Enis Bey (Akaygen)³ ise 1929 yılının son günlerinde iki önemli görüşme yapmıştı. 29 Aralık 1929'da yapılan görüşmede Venizelos, 1930 yılının Türkiye-Yunanistan ilişkileri açısından önemini

¹ Karamanlis, Venizelos, s.83.

² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yeni Yunan Reiscumhuru'nun Beyanatı 4 Ocak 1930, Fon Kodu: 030.10 Yer No: 254.712.3

³ Enis Akaygen; 1880 Filibe doğumludur. Galatasaray Lisesi mezunu olup, aynı okulda kimya öğretmenliği yapmıştır. 1906'da St. Petesburg elçiliğinde memur olarak göreve başlamış 1927'de Dışişleri Müsteşarı olmuştur. 1929-1934 yıllarında Atina'da 1934-1939 arasında Tahran'da 1939-1945 arasında tekrar Atina'da büyükelçilik yapmış ve 1945'te emekli olmuştur. 1946-1950 arasında DP İstanbul milletvekilliği yapmış, 1952'de Millet Partisi kurucuları arasında yer almıştır. Milli mücadele yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve cepane taşıyan gruplar içindedir. İstiklal Madalyası sahibi olan Enis Akaygen 1956'da İstanbul Yakacık'ta vefat etmiştir.

belirtirken:⁴ “Ankara görüşmeleri çok iyi bir cereyan takip etmektedir. Bunu müteakip aktedeceğimiz misakı imza için İsmet Paşa hazretlerine yazdığım mektupta verdiğim söz üzerine Ankara’ya gideceğim ve bu seyahatimle Lozan muahedesinin iki millet arasında bıraktığı geçmiş meselelerin kesin bir şekilde halledilmesini sağlayacağım.” demişti. Enis Akaygen 31 Aralık 1929 günü ise Cumhurbaşkanı Zaimis tarafından kabul edilmişti. Bu kabulde Zaimis:⁵ Cumhurbaşkanlığına seçilmesi nedeniyle Atatürk’ün tebrik ve temennilerinden dolayı teşekkür etmiş, Türk Milletinin refahı hakkında en samimi temennilerde bulunduğuun Atatürk’e arz edilmesini Enis Akaygen’den rica etmişti.

Yunanistan’ın üst yöneticilerinin bu açıklamaları 1930 yılının ilerleyen günlerinde tarafların görüşmelerini de olumlu yönde etkileyecekti. Yunan Mübadele Başkanı M.Fokas ile Türk Baştemsilci Tevfik Kamil Bey’in 31 Aralık 1929 günü Ankara’da yaptıkları görüşmede Yunanistan’ın yaptığı bazı tekliflere cevap verilmişti.⁶ Heyetler arası görüşmelerde Yunan temsilciler uzlaşmacı gibi davranmıyorlar, daha önce kararlaştırılan konuların yeniden gündeme getirilmesini isteyerek olumsuz bir hava estiriyorlardı. Buna karşılık Venizelos Roma’da yayınlanan Mesacero gazetesine Viyana’da verdiği demeçte;⁷ Türk-Yunan görüşmelerinden umutlu olduğunu, Yunanistan’ın iyi niyetini göstermek için deniz silahlarını sınırlandırmayı kabul ettiğini, hatta iki hükümet arasında ortak bir çalışma zemini hazırlamak için Avrupa’ya gitmek ve bazı maddi fedakarlıklarda bulunmak niyetinde olduğunu açıklamıştı.

12 Ocak 1930 tarihinde iki ülke temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde Evkaf ve Saltanat pasaportu ile İstanbul’dan giden Rumların durumu tartışılıyordu. Sonuçta Yunanlılar bu şekilde ayrılan Rumların geri dönmelerini kabul etmişler, buna karşılık Yunanistan’ın ödeyeceği 500.000 Sterlinin 125.000 Sterline

⁴ B.C.A: Venizelos’un Son Mülakatı, 4 Ocak 1930, 030.10 254.712.2

⁵ B.C.A: Yunan Reiscumhuru ile Mülakat, 4 Ocak 1930, 030.10 254.712.4

⁶ C. 1 Ocak 1930, s.2.

⁷ C. 6 Ocak 1930, s.2.

düşürülmesini benimsemişlerdi.⁸ Heyetler, Yunanistan'ın vereceği para ve bunun dağıtımını konusunda ana hatları ile şu karara varmışlardı:⁹

Yunanistan 450.000 Sterlin verecekti.

Bu paranın 150.000Sterlini Batı Trakyalı Müslümanlara

150.000 Sterlini Anadolu'daki emlakı Türk Hükümetine geçen İstanbul'lu Rumlara

150.000 Sterlini saltanat pasaportu ile İstanbul'dan giden Rumların İstanbul'daki mallarına karşılık olarak verilecekti. Ancak Yunanlılar bu son maddeye girenler için 125.000 Sterlin vermeyi kabul etmişlerdi.

Ankara görüşmelerinin büyük ölçüde uzlaşma ile sonuçlanması üzerine Muhtelit Mübadele Komisyonu, yeni tarafsız üyesi M.Enderson ve Yunan Baştemsilci M.Fokas'ın katılımı ile 11 Şubat 1930'da toplantı yapmıştı. Bir yandan mevcut durumu değerlendiren komisyon, bir yandan da itilafnamenin tercümesini bitirmeye çalışıyordu. Böylece hazırlanan itilafname bir hafta içinde hükümete gönderilecekti.¹⁰ Bu arada Venizelos 13 Şubat 1930 da Yunan parlamentosunda yaptığı konuşmada hem itilafname sürecini, hem de iki ülke arasındaki ilişkileri yakından ilgilendiren mesajlar veriyordu. Yunanistan'ın daha önceki hedefleri ile şu andaki görüşlerini karşılaştıran Venizelos:¹¹ “Hepimiz sulha, bilhassa Türkiye ile olan sulha bağlanmışız. Dört buçuk asır devam eden Megali İdeaya bağlı olduğumuz süre içinde doğal olarak Adalar Denizi'nde hakimiyeti hedefliyorduk. Fakat madem ki anlaşmaların bize çizdiği ve sağladığı sınırları kabul ettiler ve madem ki Yunan refahını bu sınırlar içinde oluşturmaya hazırız. Adalar Denizi'nde hakim olmak fikrimizin de esası ortadan kalkmış oluyor” sözleri ile temel yaklaşımını ortaya koymuştu.

Tercüme aşamasına geldiği halde itilafname çalışmasında halen belirsizliğini koruyan maddeler vardı. Bunlardan mübadillerin emlak kıymetlerinin nasıl

⁸ C. 13 Ocak 1930, s.2.

⁹ C. 17 Ocak 1930, s.1.

¹⁰ C. 11 Şubat 1930, s.1.

¹¹ Demet Özkan, “1930 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.Ünv. A.İ.İ.T.E. İstanbul, 2000, s.197.

belirleneceği önem kazanmıştı.¹² Görüşmeleri takip eden Yunanistan parlamentosunun dışişleri komisyonu yaptığı incelemelerden sonra, mübadele sorununda hükümetin yürüttüğü siyaseti benimsemiş ve gereken itilafın imzalanması için hükümete yetki vermişti. Toplantıda ağırlıkla iki taraf mübadillerinin emlakı konusu üzerinde durulmuştu.¹³ 19 Şubat 1930 tarihinde yapılan Muhtelit Mübadele Komisyonu toplantısında iki konuda fikir birliğine varılıyordu.¹⁴ Buna göre. Tarafsız üyeler kendi hakemliklerine bırakılan mübadil mallarının kıymetlerini belirlemek için hazırlıklara başlayacaklardı. İkinci konu ise; Yunanistan'da mal sahibi olan Türklerin ve İstanbul'da mal sahibi olan Yunanlıların malları kendilerinde kalacaktı. Bu konuda 1929 yılı yaz aylarında Ankara'da yapılan görüşmelerde alınan kararlar geçerli olacaktı. 22 Şubat 1930 günü Venizelos, Atina Büyükelçisi Enis Akaygen ile görüşerek: mübadillerin mallarına ait kıymetin takdir şekli dışında bir sıkıntı bulunmadığını söylemişti.¹⁵ Ankara Büyükelçisi M. Polihronyadis ise Atina'ya çektiği bir telgrafla; Türk Hükümetinin Türk-Yunan meseleleri hakkındaki görüşlerini bildirmişti. Venizelos, imza aşamasına geldiğini değerlendirerek Polihronyadis'i mübadele itilafnamesini imzalamaya yetkili kılmıştı.¹⁶ Polihronyadis'in verdiği bilgiye göre; Türk Hükümeti iki taraf mübadillerine ait malların tasfiyesi için Muhtelit Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerinin yetkili olmasını kabul ediyordu. Mübadele itilafnamesinin imzalanmasından sonra;

Konsolosluk

Daimi Ticaret

Mütekabil İkamet

Seyrüsefer

Bahri teslihatın tahdidi (deniz silahlarının sınırlandırılması) hakkında görüşmelere başlanacaktı. Bu konulardan ilk dördü Ankara'da beşincisi ise Atina'da görüşülecekti.¹⁷

¹² C. 17 Şubat 1930, s.1.

¹³ C. 20 Şubat 1930, s.1.

¹⁴ C. 20 Şubat 1930, s.4.

¹⁵ C. 24 Şubat 1930, s.3.

¹⁶ C. 3 Mart 1930, s.1.

¹⁷ C. 3 Mart 1930, s.4.

2 Mart 1930 günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Türk Hükümeti namına ve Ankara Büyükelçisi Polihronyadis aracılığı ile itilafları imza etmek üzere Venizelos'u Nisan ayında Ankara'ya davet etmişti.¹⁸ Atina kaynaklı haberlerden, Venizelos'un bu daveti kabul ettiği ve itilafnamenin bir iki gün içinde imzalanacağı öğrenilmişti. Bu bilgilerin detayında itilafname ile ilgili olarak şu konulara yer verilmişti:¹⁹

İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin tamamı etabli sayılacaktı.

Saltanat pasaportu ile giden Rumlar dönmeyecekler, buna karşılık Yunan Hükümetinden tazminat alacaklardı.

İstanbul'da Yunan uyruklulara ait olup daha önce el konulan mallar sahiplerine iade edilecekti. Yunan hükümetinin, itilafın imzalanması konusunda M.Polihronyadis'e yetki veren yazısı 5 Mart 1930'da Ankara'ya ulaşmıştı. Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan komisyon itilafların tanzimi ve hazırlanması ile meşgul olurken diğer yandan Türk-Yunan ticareti ile ilgili çalışmalar yapıyordu. Özellikle Türkiye'ye ihraç ve Türkiye'den ithal edilecek eşyanın tabi olacağı gümrük vergisini belirliyordu. Bu çalışmada esas olarak iki ülkenin çıkarları ve aralarındaki ticari ilişkilerin gelişmesi öngörülmüştü.²⁰

Tevfik Rüştü Aras Mübadele itilafnamesini imzalamak üzere 8 Mart 1930 akşamı İstanbul'dan Ankara'ya hareket etmişti. Mübadele Komisyonu üyeleri Tevfik Kamil Bey, M.Rivas, M.Holştad ve M.Enderson da imzada hazır bulunacaklardı. Taraflar son olarak mübadillerin malları konusunda aşağıdaki esasları kararlaştırmışlardı:²¹

İtilafnamede mübadil malları meselesi tarafsız üyelere havale edilecekti.

İtilafname imzalandıktan sonra Türk ve Yunan Hükümetlerine verilmek üzere tarafsız bir üye teklif mektubu hazırlayacaktı. Bu teklif mübadillerin Türkiye ve

¹⁸ C. 3 Mart 1930, s.1.

¹⁹ C. 4 Mart 1930, s.3.

²⁰ C. 6 Mart 1930, s.1.

²¹ C. 8 Mart 1930, s.1.

Yunanistan'da bıraktıkları malların değerinin 6 ay içinde taraflara bildirilmesini kapsayacaktı. İki lke temsilcilerinin iyi niyetli çabaları ile sürdürülen görüşmelerin sonuçları bir türlü alınamıyor ve itilafname imzalanamıyordu. Bunda tarafların kabul ettiği ana konular dışında kalan ayrıntıların rol oynadığı görülüyordu. Bu durum 1930 yılı ortalarına kadar devam edecekti.

Yunan makamlarınca açıklama yapılmamakla birlikte basına yansıyan bilgilere göre; Venizelos'un Nisan ayı sonunda Ankara'ya geleceği, seyahatin muhtemelen İzmit üzerinden gerçekleşeceği, itilafın imzası dışında iki ülke arasındaki ilişkiler ve Akdeniz siyasetleri hakkında görüş alışverişinde bulunacağı ğreniliyordu.²² Mart ayının sonlarına doğru imzanın Yunanistan'ın tutumu nedeniyle geciktiği belli olmuştu. Venizelos 27 Mart 1930 günü Dışışleri Bakanı Mihalakopulos ile Türkiye'ye verilecek cevabı görüşmüşlerdi. Bu görüşmeden sonra Venizelos; Yunan cevabının bir parça gecikeceğini, Türk notasının detaylı olarak incelenmesi gerektiğini açıklamıştı.²³

30 Mart 1930 günü Yunanistan'ın bağımsızlığının yüzüncü yıldönümü için Amerika'dan gelen Yunanlı heyeti kabul eden Venizelos, Lozan dengesinin önemine değinen konuşmasında:²⁴ "Türkiye ile beşyüz seneden beri bir davamız vardır. şimdi ise istinaf ve temyiz hukukumuzdan feragat ederek hasmımızla mtekebilen samimi bir msaleha yaptık" demişti.

Bu törenlere Atina Büyükelçisi Enis Akaygen de davetliydi. Ancak 1929 yılında yaşanan gerginliği düşünen Enis Akaygen siyasi açıdan hassas olan törene katılma konusunda kararsızdı. Atatürk'ün "insiyatifi elimize bırakalım" şeklindeki talimatı üzerine büyükelçi törene katılmış, bu da Yunanistan'da büyük bir jest olarak karşılanmıştı.²⁵

²² C. 13 Mart 1930, s.1.

²³ C. 29 Mart 1930, s.1.

²⁴ C. 31 Mart 1930, s.1.

²⁵ Enis Tulça, **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003, s.35.

Tevfik Rüştü Aras Alman Volf ajansına yaptığı açıklamada Türk-Yunan itilafı üzerindeki kuşkuları dağıtacak ifadeler kullanmıştı.²⁶ “Yunanistan ile Türkiye yalnız iki komşu devlet değiller, belki aynı zamanda Doğu Akdeniz’de komşudurlar. Bundan başka iki devlet genel siyasetle ilgili birçok meselelerde, her iki millet arasında dostane ilişkilerin devam etmesini gerektiren coğrafyanın yönetimi ile ilgililerdir.” Tevfik Rüştü Aras itilafnamenin gecikmesi ile ilgili olarak: “Yunanistan Hükümeti bu vaziyeti tebasına anlatmak için müşkülata tesadüf ediyorsa bu beni alakadar etmez. Bu Yunanistan’ın dahili siyaseti ile ilgilidir. Benim için Yunanistan’ın dahili siyasetini idare eden adamlarla uzlaşma halinde olduğumu bilmek yeterlidir.” demişti.²⁷ Yunan hükümeti, Türkiye’nin mübadil emlakının takas edilmesi teklifini kabul etmiyordu. Venizelos 27 Nisan 1930’da Dışişleri Bakanı ile itilafname konusunda uzun bir görüşme yapmıştı. Sonuçta Ankara’da yapılan görüşmelerde oluşan itilaf projesinin esasları dışındaki tekliflerin kabul edilmemesi kararlaştırılmıştı.²⁸ İki ülke kamuoyunda Türk-Yunan görüşmelerinin yeni bir buhran dönemi geçireceği görüşü hakimdi. Mübadil emlakının takası ile ilgili Türk teklifinin Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmediği Atina Büyükelçisi Enis Akaygen’e çekilen telgraflardan anlaşılıyordu. Bu konuda Yunanlı yetkililerin Mübadele Komisyonu tarafsız üyesi M.Handerson’a yönelttikleri arabuluculuk teklifi de kabul görmüyordu.²⁹

30 Nisana kadar, muallakta çok az nokta kalmıştı. Tevfik Rüştü Aras, müzakerelerin hızlandırılmasını istemişti. Çünkü Haziran ayına kadar başarı elde edilemezse, sorunlar diğer altı ayda da çözümsüz kalacaktı.³⁰

Mevcut ortam iki ülke arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine neden oluyordu. Türk karasularına giren bir Yunan motoru Kuşadası sahilinde İlyas Ağa mevkiinde nöbet bekleyen müfrezemize ateş açmış, Türk kuvvetlerinin karşılık vermesi üzerine kaçmıştı. Venizelos Şikago’da yayımlanan Deyli Niyaz gazetesine

²⁶ C. 4 Nisan 1930, s.1.

²⁷ C. 4 Nisan 1930, s.1.

²⁸ C. 28 Nisan 1930, s.2.

²⁹ Özkan, 1930 Yılı Türk Basını, s.205.

³⁰ Karamanlis, Venizelos, s.84.

verdiği demeçte;³¹ Türkiye ile mevcut ihtilafın emlake ait olduğunu, hiçbir siyasi yönünün bulunmadığını, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı barış siyaseti takip etmek kararında olduğunu, Rum nüfusun kendi arazisine yerleştirildiğini, Yunanistan'ın hiçbir şekilde Anadolu'da gözü ve emeli olmadığını açıklamıştı. Mübadil emlakının takası konusunda Yunanistan'ın geri adım atmaması ve Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerin konu ile ilgili Türk teklifine olumlu ya da olumsuz bir cevap vermemeleri üzerine Atina Büyükelçisi Enis Akaygen bilgi sunmak üzere Ankara'ya gelmişti.³²

İki devlet arasındaki asıl ihtilaf konusu; Rumların Türkiye'de, Türklerin Yunanistan'da bıraktıkları emlak meselesiydi. Yunanlılar, Türkiye'den bir buçuk milyon Yunanlı'nın gittiğini, buna karşılık Yunanistan'dan beşyüz bin Türk geldiğini, bu nedenle Yunanlıların bıraktığı malların daha fazla olduğunu iddia etmişlerdi. Türkiye sorunun çözümü için ayrıntılı araştırma gerektiğini, karşılıklı takasın daha doğru bir yol olacağını düşünüyordu.³³ Enis Akaygen Ankara'dan döndükten sonra Venizelos tarafından kabul edilmiş ve gelişmeler gözden geçirilmişti. Venizelos görüşmeden sonra şu açıklamayı yapmıştı.³⁴ “İyi bir yol üzerindeyiz. Ankara Hükümeti hüsnüniyetini tekrar izhar etmiştir. Ümit ederim ki, yakında bütün itilafnamelerin imzasını mümkün kılacak bir itilaf şekli bulunacaktır. Bu takdirde araya giren vaziyetler yüzünden tehir edilen Ankara seyahatim Ekim ayında gerçekleşecektir. Belli başlı noktaları tespit edilmiş olan Türk-Yunan dostluk misakını o zaman imzalayacağım. Bu sefer araya yeni bir engelin girmeyeceğini ümit ederim.” Böylece Venizelos'un Türkiye ziyareti ile ilgili kuşklar dağılmış oluyordu.

İsmet İnönü 26 Mayıs 1930 günü bilgi almak için Muhtelit Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerini kabul ederek bir süre görüşmüştü. Aynı gün İstanbul'lu Rumların temsilcileri aralarında toplanarak Venizelos'a verilmek üzere bir muhtıra hazırlamışlardı. Muhtırada İstanbul firarilerinin emlakının Türkiye'de

³¹ C. 5 Mayıs 1930, s.1.

³² C. 14 Mayıs 1930, s.1.

³³ Özkan, 1930 Yılı Türk Basını, s.206.

³⁴ C. 25 Mayıs 1930, s.3.

kalmasına izin verilmemesi ve 1923 ten beri işleyen kira bedellerinin şimdilik yarısının hak sahiplerine ödenmesi istenmişti.³⁵

Mayıs ayı sonlarında Türk ve Yunan Başbakanları arasında dostane mektuplar gönderilmişti. Mektuplaşmanın Venizelos tarafından başlatıldığı ve tarafların iki hükümet arasında ortak çalışma konusunda anlaşmaları belirtilmişti.³⁶ Tarafların temsilcileri itilafnamenin imzalanmasından önce son defa 5 Haziran 1930 günü bir araya gelmişler ve mübadillere ait emlakın takası sorununda bir karara varmışlardı. Buna göre:³⁷ Mübadele Komisyonundaki tarafsız üyeler takas veya kıymet takdiri konusunda oylama yapacaklar, taraflar bu oylamaya bağlı kalmaksızın kendi kararlarını vereceklerdi.

B. Türk-Yunan Mübadele İtilafnamesinin İmzalanması

1. İmza Töreni

Türk-Yunan itilafnamesi 10 Haziran 1930 Salı günü saat 14.30 da Ankara'da Dışişleri Bakanlığında düzenlenen bir törenle imzalanmıştı. İmzada hazır bulunanlar:³⁸

Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras

Yunan Büyükelçisi M. Polihronyadis

Muhtelit Mübadele Komisyon Başkanı M.Rivas

Yunan Temsilciler Heyeti Başkanı M.Fokas, Başkatip Yanes, Müşavir Tataraki

Tarafsız üyeler M. Holştad ve M. Enderson

Türk Temsilciler Heyeti Başkanı Tevfik Kamil Bey, Genel Müdür Esat Bey

Tarafsız üye katibi M. Worflein

³⁵ C. 27 Mayıs 1930, s.3.

³⁶ C. 28 Mayıs 1930, s.1.

³⁷ C. 6 Haziran 1930, s.1.

³⁸ "Türkiye-Yunanistan Mübadele İtilafnamesi", **Aynı Tarihi**, Cilt 22-23, Sayı 75-78, (Haziran 1930), s.6335.

Temsilciler Heyeti Müşavirlerinden Mithat, Zeki Nebil ve Kerim Beyler
Dışişleri Müsteşarı Numan ve Teşrifat Genel Müdürü Fuat Beyler

İtilafname metni saat 14:40 da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Büyükelçi M. Polihronyadis tarafından imzalanmıştı. İmzadan sonra ilk konuşmayı Tevfik Rüştü Aras yapmıştı. Konuşmasına, Türk ve Yunan Cumhuriyetleri arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin geleceği hakkında duyduğu ümitlerden bahsederek başlayan Tevfik Rüştü Aras ,itilafın temelleri ve etkileri konusunda şu açıklamayı yapıyordu:³⁹ “Bu iki memleket arasında tam ve samimi bir itilafın temellerini iki büyük devlet adamı İsmet Paşa ile M. Venizelos Lozan’da atmışlardı. O günden beri paraya müteallik meselelerin oluşturduğu büyük zorluklara rağmen büyük gayretlerimiz tasfiye işinin gerçekleşmesi ve dostça ilişkilerimizin gelişmesine elverişli bir devrin açılmasını hedeflemiştir. Bu gün açılacak olan bu devir Doğu Akdeniz, Balkanlar, hatta Avrupa barışının önemli bir etkeni olarak gördüğüm Türk-Yunan ilişkilerinin geleceğini gerçek bir güvenle oluşturmamızı sağlamaktadır.”

Yunanistan’ın Ankara Büyükelçisi M. Polihronyadis ise yaptığı konuşmada bu itilafnameyi çarpışan çıkarların haşin mücadelesine benzetiyor ve şöyle devam ediyordu:⁴⁰ “Bu teşriki mesai esnasında birbirini tanıyıp anlamaya muvaffak olan iki millet müşterek bir müdafaa setini inşa edeceklerdir. Sulhu bozmak veya bulanık suda balık avlamak maksadı ile vaki olacak herhangi bir teşebbüs bu sedde de çarpıp kırılmaya mahkum olacaktır.” M. Polihronyadis konuşmasının ilerleyen bölümünde; bu eserin büyük bir kısmının İsmet Paşa sayesinde gerçekleştiğini, itilafın hakiki yapıcısının Tevfik Rüştü Aras olduğunu belirtiyordu.

Tarafsız üye M.Holştad konuşmasında;⁴¹ bu önemli olayın iki millet arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendireceğini ümit ettiğini, bu eserin oluşması için Tevfik Rüştü Aras’ın yıllarca çalıştığını, M. Polihronyadis’in de başarı için yoğun bir mesai sarfettiğini vurguluyordu. Böylece Tevfik Rüştü Aras Ekim 1923’den 10

³⁹ “Mübadele İtilafnamesi”, **Ayın Tarihi**, Cilt 22-23, Sayı 75-8, (Haziran 1930), s.6335-6336.

⁴⁰ A.e., s.6337-6338.

⁴¹ A.e., s.6338-6339.

Haziran 1930 tarihine kadar 7 yıllık süre içinde sabırlı ve azimli çalışması neticesinde Lozan'dan arta kalan ve önemli bir sorun olan Türk-Yunan ahalisinin mübadelesi konusunu çözüme kavuşturarak iki ülke arasındaki ilişkilerin dostane bir vaziyete girmesini sağladı.⁴²

Türk-Yunan nüfus mübadelesini katıksız bir başarı örneği olarak ele alan bilimsel çalışmaların etkisi çok kısa sürede uluslararası alanda kendisini göstermiş, Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde birçok siyaset adamına Türk-Yunan planını kendi özel durumlarına uygulamak için ilham vermişti.⁴³

23 Haziran 1939'da imzalanan Alman-İtalyan anlaşması ile gerçekleşen Güney Tirol'de Almanca konuşan azınlığın, Almanya'daki İtalyan azınlıkla mübadelesi açıkça Türk-Yunan modeli örnek alınarak gerçekleştirilmişti.⁴⁴

İngiliz Kraliyet Komisyonu 1937'de, Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmasını çözüme bağlamak için tasarlanan bölüşüm paketine dahil edilecek bir model olarak Türk-Yunan mübadelesini önermiş, hatta Arap ve Yahudi Liderlere aynı Türk ve Yunan liderlerinin gösterdiği türden yüksek bir devlet adamı anlayışı göstermelerini, barış için buna benzer açık kararlar almasını salık vermişti.⁴⁵

Uluslararası diplomasi için alınacak bir örnek olarak Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne başvurduğu başka bir olay da 1947'de gerçekleşen Hindistan – Pakistan nüfus mübadelesi idi. Bu olay 11 milyondan fazla insanın mübadele edildiği tarihin en büyük mübadelesiydi.⁴⁶

2. İtilafnamenin Esasları

Toplam otuz dört madde ve bir listeden oluşan Türk-Yunan Mübadele İtilafnamesi genel hatları ile aşağıdaki konuları kapsıyordu.⁴⁷

⁴² Fadime Tosik, "Tevfik Rüştü Aras'ın Siyasi Kişiliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2002, s.67.

⁴³ Yıldırım, *Diplomasi ve Göç*, s.11.

⁴⁴ A.e., s.12.

⁴⁵ A.e., s.14.

⁴⁶ A.e., s.15.

⁴⁷ İtilafname metni ve detayları için Bkz. **Düstur** 3. Cilt 11, Ankara, 1930, s. 1939-1966.

1 nci Madde: Mübadil Müslümanların Yunanistan'da bıraktıkları menkul, gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan Hükümetine geçecekti.

2. nci Madde: Mübadil Rumların Türkiye'de bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Türk Hükümetine geçecekti.

3 ncü Madde: Bugün bankalarda bulunan her çeşit mevduat üzerine iki Hükümet tarafından konulmuş olan yasaklamalar, mukavelenin imzalanmasından beş gün sonra kaldırılacak, gerektiğinde Muhtelit Mübadele Komisyonu bu konuda ilgililere dostça aracılık yapabilecekti.

4 ncü Madde: İki Hükümet mübadil mallarının tasfiyesi meselesinin halli hakkında oylamayı Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyelerine bırakacaklardı.

5 nci Madde: 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele sözleşmesine ek dokuz numaralı beyannameden yararlanan Müslümanlara ait malların tam mülkiyeti sahiplerine iade edilmiş olanlar hariç olmak üzere Yunan Hükümetine geçecekti.

6 ncı Madde: Adı geçen beyannameden yararlanan Rumlara ait menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Türk Hükümetine geçecekti.

7 nci Madde: Türk Tebaası Müslümanlara ait olup, Yunanistan'da bulunan gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan Hükümetine geçecekti. Daha önce sahiplerine iade edilmiş olan mallar bu hükmün dışında kalacaktı.

8 nci Madde: Yunan tebaasına ait olup mübadele dışı olan İstanbul bölgesi haricinde kalan gayrimenkul malların tam mülkiyeti Türk Hükümetine geçecekti.

9 ncu Madde: Yunan tebasının mübadele dışı olan İstanbul bölgesindeki gayrimenkul malları üzerindeki mülkiyet hakları ihlal edilmeyecekti.

10 ncu Madde: Türkiye, İstanbul'a geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadele dışı bırakılmış olan İstanbul bölgesinde şu anda hazır bulunan Türk tabiyetindeki bütün Rum Ortodokslara etabli sıfatı tanıyacaktı. Türkiye pasaportu ile İstanbul'u terk etmiş olan gayri mübadiller de etabli sayılacaktı. Bu işlem bir ve

ikinci derece akrabaların hepsi için geçerli olacak ve bunların İstanbul'a dönmeleri için Türk Hükümeti kolaylık gösterecekti.

14 ncü Madde: Yunanistan, Batı Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadele dışı bırakılmış olan Batı Trakya bölgesinde şu anda hazır bulunan Yunan tabiyetindeki bütün Müslümanlara etabli sıfatı tanıyacaktı. Yunanistan pasaportu ile Batı Trakya'yı terk etmiş olan gayrimübadiller de etabli sayılacaktı. Bu işlem bir ve ikinci derece akrabaların hepsi için geçerli olacaktı.

20 nci Madde: Yunan Hükümeti mukavelenin yürürlüğe girmesini takip eden ay içinde Muhtelit Mübadele Komisyonu emrine 425.000 İngiliz lirası verecekti. Komisyon bu parayı şu şekilde kullanacaktı:

Türk tabiyetindeki etabli Rumlar ve 10 ncu maddeden yararlanarak İstanbul'a dönecek Rumların İstanbul dışındaki malları için 150.000 İngiliz lirası,

Bu mukavele gereğince malları Yunan Hükümetinin mülkiyetine geçen Yunan tabiyetindeki etabli Müslümanlar için 150.000 İngiliz lirası,

Geriye kalan 125.000 İngiliz lirası ise komisyon tarafından Türkiye'ye üç defada ödenecekti. Bu ödeme şekli de şöyle olacaktı.

62.500 İngiliz lirası mukavelenin yürürlüğe girmesini takip eden ay içinde

47.500 İngiliz lirası Yunan tebaasına ait malların iade edildiğine tarafsız üyenin hükmetmesi halinde

15.000 İngiliz lirası, mukavelenin Türkiye'den istediği bütün yükümlülüklerin yerine getirildiğine tarafsız üyenin hükmetmesi halinde verilecekti.

3. İtilafnamenin TBMM.nde Görüşülmesi ve Onaylanması

Kanun layhası 11 Haziran 1930 günü TBMM.ne gönderilmiş, 15 Haziran günü görüşmelerine başlanmış ve 17 Haziran günü oylanarak onaylanmıştı. 1

Temmuz 1930 günü resmi gazetede yayınlanan kanun böylece yürürlüğe girmişti.⁴⁸ TBMM.nde 17 Haziran1930 günü yapılan görüşmede ilk konuşmayı yapan Tevfik Rüştü Aras itilafnamenin meydana gelişini şu sözleri ile açıklıyordu.⁴⁹ “Temelleri Lozan’da iki memleketin büyük devlet adamları olan İsmet Paşa ve M.Venizelos tarafından atılan ve her iki memleketin menfaatlerine en uygun olan samimi dostluk duygularından ilham alarak bilhassa teenni ile sabırla çalışarak bu mukavelename vücuda geldi.” Tevfik Rüştü Aras konuşmasında, itilafnamenin hazırlanmasında düşünce ve gayretlerinden dolayı İtalya Başvekili Musolini’ye ve Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyelerine de teşekkür ediyordu. Bu konuşmadan sonra söz alan Samsun Mebusu Avni Bey itilafnameye karşı olarak görüşlerini açıklıyordu. “Etabli meselesi çok değiştirilmiştir. Yeni itilafnamede adeta baştan aşağı tağyir edilmiştir. 425.000 İngiliz lirası aleyhimizedir. Evkaf işlerinin hallinde de gene zarardayız. Yunanistan’da kalan Türk emlakının bir senelik kirası bize verilen paradan çoktur. Benim de karşıma dikilen sulh perisi. Ben o sulh perisini defne yaprakları içinde değil de silahlar arasında görüyorum. Sulhu kazanan dün olduğu gibi bugün de Mehmetçiğin süngüsüdür. Harpteki zaferimizle politikadaki zaferimizin mütenasip olmasını bekliyordum. Hiç olmazsa zararsız bir bilançoya razı idim.” Daha sonra kürsüye gelen İstanbul mebusu Hüseyin Bey de itilafın reddedilmesini isterken şu gerekçeleri öne sürüyordu: “Mübadele bizim tarafımızdan istenilen ve bizim arzumuzla husule gelen bir şey değildir. Kavala mübadillerini ben gidip anladım. Bin türlü desiseler, cinayetler neticesinde onları orada bırakamazdık. Bugünkü vaziyeti Yunanistan’daki hazineleri tapuları ile Yunan Hükümetine veriyoruz. Ne vakit gelmiş olursa olsunlar İstanbul Rumlarını etabli addediyoruz. Bunun mukabilinde 125.000 İngiliz lirası alıyoruz. Bu da muhtelif kuyudata baliğ itilafın reddini teklif ediyorum.” Hüseyin Bey’den sonra söz alan Mahzar Müfit Bey de itilafın reddedilmesini istiyordu: “Vekil Bey beşeriyet iktizası diyordu. Ben bunu anlamadım. Genel çıkarlar için özel çıkarlar feda edildi. Karşımızdakiler neden özel çıkarlarından fedakarlık etmedi. İsmet Paşa’nın Lozan’da kazandığı hakkı da veriyoruz. Ben buna razı olamam. 9 numaralı beyanname Lozan muahedesinin

⁴⁸ Bkz. **Düştur** 3 Tertip, Cilt 11, s.1939.

⁴⁹ Görüşmelerin ayrıntıları için Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, Cilt 20, İçtima 3, 80. İnikat, s.206-278.

önemli bir parçası idi, bu hak bugün geri veriliyor. Türkiye'deki Rum Ortodokslar büyük emlak sahibi değildirlir. Bunu herkes bilir. Fakat oradan göçenler neler bıraktılar. Teselya'da bir çiftlik ne demektir. Yüzbinlerce lira demektir. İtilafname bence kabul edilecek şekilde değildir.

Bu konuşmalardan sonra İsmet İnönü kürsüye gelerek itilafname hakkında şu açıklamaları yapmıştı: “Konumuz Yunanistan’la aramızda Lozan muahedesinden doğan mübadil, gayrimübadil, etabli; bütün sorunların çözümünü kapsayan bir vatandaşların hakkı itilafnamesidir. Bu meselenin yedi sene sürmesinin başlıca sebebi vatandaşların haksızlığa uğramaları fikrinin birinci derecede etken olmasıdır. Koskoca imparatorluk zamanından 30 senedir kalan malları biz kurtarmak için burada uğraşyoruz, bundan sonra gayri mübadiller sorunu artık uluslararası konumdan çıkıyor ve özellikle bizim iç sorunumuz oluyor.” İsmet İnönü konuşmasının son bölümünde Yunanistan ve Venizelos’la ilgili düşüncelerine yer vermişti: “Karşımızda olanlar özellikle uzun senelerin çetin tecrübeleri ile kazanılmış yüksek yetkiye sahip Venizelos gibi iktidarda bulunan yöneticiler bize teminat veriyorlar. Yunanistan’ın bizim memlekete herhangi bir şekilde zarar verecek saldırgan bir emeli yoktur. Venizelos ile Lozan’da çalışırken özellikle bir noktaya dikkat ettim: Kendisi Yunanistan’ın çıkarları için ne kadar çetin ise Türkiye’ye zarar verecek bir görüşü de takip etmemiştir.”

İsmet İnönü’nün konuşmasından sonra kanun layihasının oylamasına geçilmişti. Oylamaya katılan 206 mebustan 189’u kabul, 15’i red, 2 mebus da çekimsiz oy kullanmış, sonuçta itilafname TBMM tarafından onaylanmıştı. Mübadele sorunu böylece kesin olarak çözümlenmiş oluyordu. Artık yeni bir dönemin penceresi aralanmıştı. Bu pencereden, her iki ülkeye girmiş olan göçmenlerin, içine katıldıkları yeni çevreye uyum sorunları ve buna bağlı başka sorunlar göze çarpmaktaydı.⁵⁰ Bu antlaşma ile Batı Trakya’daki Müslüman Türklerin kişisel hakları yanında özellikle menkul ve gayrimenkul mallarına ilişkin hükümler

⁵⁰ Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.162.

getirilerek azınlık hakları büyük ölçüde korunmuştur.⁵¹ Bu sonuçla iki ülke arasında barış ortamına geçilmişti. Atatürk ve Venizelos'un, iki komşu devletin düşmanca değil, dostça yaşamalarının daha yararlı olacağını sezmelerinin ve bunu iyi niyetle ve yüreklilikle ortaya koymalarının yanı sıra, Doğu Akdeniz'de bir güvenlik ve dostluk kurma girişiminde bulunan İtalya'nın Ankara ile Atina'yı yaklaştırmaya çabalarının bu barış ortamına geçilmesinde rolleri olmuştur.⁵²

4. İtilafnamenin Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Onaylanması

Böylece iki yıl süren ve aslında somut olarak 1923 yılında başlayan bir dizi görüşme maratonundan sonra gerçek Türk-Yunan uzlaşması yolu artık açılmıştı. Venizelos, vatanında pek çok kırgınlığa ve tepkiye neden olarak, artık hedefine ulaşmıştı. Mülteciler ve onların siyasi temsilcileri, özgürlükçü parti üyelerini sinirlendirmişti. Bu anlaşma onlar için haklarından ödün verme anlamına geliyordu ve Yunan Hükümetinin bunu yapmaya hakkı olmadığını düşünüyorlardı. Diğer taraftan Venizelos, devletin böyle bir yasal zorunluluğu olmadığı kanısında ısrar ediyordu.⁵³

16 Haziran 1930 günü toplanan Yunan Dışişleri Komisyonu Venizelos'un itilafname hakkında uzun bir açıklamasını dinlemişti. Venizelos burada İsmet İnönü'den kendisine gelen mektubu da okumuştur. Mektupta Ankara'ya davetinin tekrarlandığını, itilafın uygulanabilir olduğunu, bu nedenle onaylanacağını umduğunu aktarıyordu. Venizelos bu mektubun, itilafnamenin genel çıkarlar doğrultusunda olduğunu ortaya koyması nedeniyle meslekdaşlarının yaygaralara kulak vermemelerini istiyordu.⁵⁴ Liderlerden Kafandarakis, Çaldaris, Kondilis ve Zaviçanos itilafa karşı konuşmalar yapmışlar ve red oyu vereceklerini açıklamışlardı. 17 Haziran 1930 günü Meclise sevk edilen itilafname hakkında Hükümetin olumlu

⁵¹ Türel Yılmaz, "Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türklerinin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar (Lozan Barış Antlaşması ve Sonrası)", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 46, (Şubat 1999), Ankara, 1999, s.27.

⁵² Önder, Nüfus Mübadeleleri, s.153.

⁵³ Karamanlis, Venizelos, s.85.

⁵⁴ C. 18 Haziran 1930, s.3.

görüşü okunmuştu. Venizelos 18 Haziran görüşmelerinde yaptığı konuşmada açık bir itirafta bulunuyordu:⁵⁵ Bizzat Yunanistan'ın Lozan Mübadele itilafnamesini ihlal ettiğini, son itilafname ile iki komşu memleketin ilişkilerinin kuvvetlendirilmekte olduğunu, Türkiye ile Yunanistan'ın ortak çalışmasının Balkan barışının esasını oluşturduğunu söyleyen Venizelos konuşmasının sonunda Türkiye ile ilgili görüşlerini açıklarken; Bugün Türkiye'nin mütecanis milli bir devlet olduğunu, iki memleketin görüşmelerinden memnun kaldığını, Türkiye'de yapılmakta olan inkılapları büyük bir teveccühle ve hayranlıkla izlediğini, yeni bir Türk-Yunan devrinin açıldığını bildirmişti.

22 Haziran 1930 günü Muhacir teşkilatı tarafından Trianon tiyatrosunda bir miting düzenlenmişti. Türk-Yunan itilafnamesi aleyhinde düzenlenen mitingde Muhtelit Mübadele Komisyonunun tarafsız üyelerinin mübadil mallarının takasını öngören kararı eleştirilmişti. Mitinge anti Venizelistler de katılmışlar, yalnız itilafnameyi eleştirmekle kalmamışlar, Venizelos aleyhinde tezahürat ve hakaretlerde bulunmuşlardı. Selanik muhacir teşkilatının bu mitinge katılmadığı ve mitingin muhacir teşkilatlarının tamamını temsil etmediği belirtilmişti. Mecliste yapılan görüşmelerde muhacir mebuslardan Çiğdem oğlu, itilafnamenin onaylanmasına karşı olduğunu belirterek, muhacirlerin haklarının korunması için gerektiğinde zor kullanacaklarını belirtmişti. Bu tehdit üzerine kürsüye gelen Venizelos, Çiğdem oğlunun bu konuşma ile muhacirleri istismar ettiğini açıklamıştı. Çiğdem oğlu tekrar kürsüye gelerek Venizelos Hükümetinin muhacir hak ve çıkarlarına hıyanet ettiğini, konuyu incelemeyen hafife alarak feda ettiğini ileri sürüyordu. Bu arada muhalif liderler dosyadaki evrakı tam inceleyemediklerini ileri sürmüşler ve görüşmeler 24 Haziran gününe ertelenmişti.

Hükümet çevrelerinde yapılan değerlendirmeler itilafın 35-46 oy dışında büyük bir çoğunlukla onaylanacağını gösteriyordu. Venizelos 24 Haziran 1930 sabahı yaptığı açıklamada:⁵⁶ itilafname oylanırken ekseriyet usulünün uygulanmasını isteyeceğini, kendi partisine mensup mebuslardan mecliste bulunmayanlar ile aleyhte

⁵⁵ C. 19 Haziran 1930, s.3.

⁵⁶ C. 25 Haziran 1930, s.3.

oy verecek mebusların partiden ayrılmış sayacağını bildiriyordu. Yunan meclisinde üç gün süren gürültülü tartışmalardan sonra oylama 26 Haziran 1930'da yapılacaktı. Muhalefet liderleri oylama öncesinde yaptıkları konuşmalarla mebusları etkilemeye çalışmışlardı: Terakkiperver partisi lideri Kafandarakis; Bu itilafname ile Türkiye'nin Yunanistan'a karşı her türlü yazılı taahhütten kurtulduğunu, Rum azınlığı hakkında itilafnamede hiçbir kayıt bulunmadığını söylemişti. Milli Cumhuriyetperver partisi lideri General Kondilis; Venizelos'u Yunanistan için büyük bir felaket olan Lozan'ı imzaladığı için eleştirmişti. Kondilis, Yunanistan'ın Anadolu'da uğradığı mağlubiyeti başka bir araçla telafi etmek mümkün iken Lozan Muahedesinden sonra bu ikinci itilafnamenin Yunan çıkarları için tarifi imkansız ikinci bir felaket oluşturduğunu sözlerine eklemişti. Kondilis konuşmasının sonunda; Türk-Yunan dostluğunun gerekli olduğunu, Türkiye'nin şimdiki rehber ve liderleri ile medeniyet yolunda büyük gelişmeler kaydettiğini, bunları hayret ve takdirle izlediğini vurgulamış, buna rağmen Yunanistan'ın çıkarları için red oyu vereceğini bildirmişti.

Muhalefet liderlerinden sonra söz alan Venizelos üç saat kadar süren konuşmasına başlarken:⁵⁷ “Unutmayınız ki görüşmeler esnasında Türkiye galip vaziyette idi. Türkiye'yi galibiyetinin kendi ruhundaki gurur ve şereften feragat etmeye zorlamak mümkün değildi” sözleri ile Lozan gerçeğine dikkat çekiyordu. Venizelos konuşmacılara cevap olarak; “İstanbul Rumları için ayrı bir itilafnameye gerek olmadığını, iki taraf ilişkilerinin gelişmesi için Ekim'de yapılacak Ankara ziyaretinin İstanbul Rumları için en önemli zaman olduğunu” söylüyordu Venizelos, “Deniz Silahlarının sınırlandırılması konusunda Türk Hükümetinden teminat aldığını, bu itilafname ile Türkiye ve Yunanistan için Milletler Cemiyetinde daha şerefli bir mevkiin hazır olacağını, Türkiye'nin Lozan uyarınca belirlenen Rum azınlığın hukukuna hürmet edeceği kanaatinde olduğunu” açıklıyordu. Venizelos konuşmasının son bölümünde; “Balkan sulhünün temel dayanağının Türk-Yunan itilafnamesi olduğunu, Anadolu seferine o zamanki şartlar içinde Yunanistan'ın şerefini korumak için giriştiklerini belirtiyor ve muhaliflerin kendisinden sonra sefere

⁵⁷ C. 27 Haziran 1930, s.4.

neden devam ettiklerini” soruyordu. Bundan sonra kürsüye gelen halk partisi Lideri Çaldaris, Venizelos’a cevap olarak. Bu sefere devam etmeden önce, anlaşmak istedikleri halde Türklerin buna yanaşmadıklarını” söylüyordu. Görüşmeler sonunda yapılan oylama sonucu oturuma katılan 216 mebustan 191 inin kabul, 19 unun red oyu kullandığı açıklanıyordu. Böylece Türk-Yunan mübadele itilafnamesi 26 Haziran 1930 tarihinde Yunan Meclisi tarafından onaylamıştı.

Yunan Senatosu da 27 Haziran 1930 günü toplanarak itilafnameyi görüşmüştü. Buradaki oylamadan önce Venizelos yaptığı konuşmada: İnönü’nün Lozan görüşmelerinden bu yana göstermiş olduğu siyasi yeteneğine değinmiş ve;⁵⁸ “iki memleket arasında oluşan hayırlı yakınlaşmanın sağlanmasında bu büyük insanın göstermiş olduğu uzlaşmacı tutumun en önemli etken olduğunu” belirtmişti. Bu konuşmadan sonra yapılan oylamada Senato oybirliğine yakın bir çoğunlukla itilafnameyi onaylamıştı.

M. Venizelos Atina Büyükelçisi Enis Akaygen’i davet ederek “itilafnamenin büyük bir ekseriyetle Yunan parlamentosunda onaylandığını resmen tebliğ etmiş ve durumu İsmet Paşa ile Tefrik Rüştü Beye bildirmesini” rica etmişti.⁵⁹

Venizelos, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem açacak olan girişimi başlatmak için uygun zaman olduğunu anlamıştı. Ayrıca halkın onayını alarak bu uzlaşmayı desteklemek istiyordu. Böylece Ankara’yı kişisel olarak ziyaret etme ve bir dostluk anlaşması imzalamaya isteğini Türk Hükümetine açıklamış, bu isteğe coşkulu bir şekilde karşılık almıştı.⁶⁰

1930 antlaşması iki taraf arasındaki buzları kırmış, Türk-Yunan ilişkilerinde birdenbire yeni bir dönem meydana getirmişti. Türk hükümeti samimi bir dostluğun temellerini atmak için harekete geçerken Yunan Başbakanı Venizelos da, anlaşmazlığı yeni bir devrenin başlangıcı saydığını açıklamıştı. Böyle bir ortamda Türk Hükümeti Venizelos’u Türkiye’ye davet etmişti.⁶¹

⁵⁸ C. 29 Haziran 1930, s.1.

⁵⁹ C. 28 Haziran 1930, s.3.

⁶⁰ Karamanlis, Venizelos, s.85.

⁶¹ Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.326, 327.

İtilafnamenin imzalanmasından sonra İsmet İnönü ile Venizelos arasında yeni bir mektuplaşma süreci yaşanmıştı. İsmet İnönü mektuplarında; “Ekim ayında Venizelos’un Ankara’ya yapacağı ziyarette daha sağlam bir zemin üzerinde ortak çalışma yapılarak samimi bir dostluğun temellerinin oluşturulacağını ifade etmişti.⁶² Venizelos verdiği cevapta; “bu itilafnameyi Doğu için yeni bir devrin başlangıcı olarak kabul ettiğini, Ankara’ya davetini büyük bir memnuniyetle gerçekleştirmek niyetinde olduğunu belirtmişti.

C. Türkiye ile Yunanistan Arasında Yeni Anlaşmalar İçin Hazırlık Dönemi

10 Haziran 1930 tarihinde Ankara’da Mübadele İtilafnamesinin imzalanmasından sonra iki ülke arasında yeni anlaşmaların yapılabilmesi için heyetler arasında karşılıklı girişimler başlamıştı. Özellikle Venizelos’un Ankara davetini kabul ettiğini açıklaması anlaşmalar için olumlu bir ortam hazırlıyordu. İtilafname henüz onay safhasında iken Türkiye ile Yunanistan arasında bir dostluk misakı ve deniz silahlarının deniz kuvvetleri arasında eşitlik esasına dayanılarak sınırlandırılmasına ait anlaşmaların yapılması için yakında görüşmelere başlanacaktı.⁶³ Venizelos 20 Haziran 1930 günü sonbaharda yapacağı Ankara ziyareti ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştı.⁶⁴

“Lozan muahedesinin tatbiki dolayısıyla çıkan ihtilafların hallinden dolayı pek memnunum. Bu itilaf sayesinde arazi meselesi halledilmiş ve asırlardan beri devam eden ihtilaflara nihayet verilmiştir. Bu muahede ile iki hükümet arasında açılan yeni devir yakında bir dostluk muahedesi ile kuvvet bulacaktır. Gelecek sonbaharda Ankara’yı ziyaret ederek Türkiye Cumhuriyetinin mukadderatını idare eden ve Türkiye’nin inkişafı, dahili ıslahatı için büyük bir gayretle çalışan reislerle görüşmeye muvaffak olacağım”.

Bu günlerde Yunanistan Hariciye Encümeni Türkiye ile Yunanistan arasında iktisadi bir itilaf imzalanması hakkındaki kanun layihasını görüşerek onaylamıştı.

⁶² C. 28 Haziran 1930, s.3.

⁶³ C. 18 Haziran 1930, s.3.

⁶⁴ C. 20 Haziran 1930, s.2.

Encümen ayrıca hükümetin bu konuda takip ettiği siyaseti de benimsemişti.⁶⁵ 17 Temmuz 1930 günü Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut muvakkat ticaret mukavelesi altı ay uzatılmıştı. Bu konuda Yunan Dışişleri Bakanı ile Türkiye'nin Atina Büyükelçisi arasında mektup teatisi ile durum tespit ediliyordu.⁶⁶ Mektup teatisinin sonucu 27 Temmuz 1930 tarihinde Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığa yazı ile bildirilmişti.⁶⁷

İki ülke arasındaki ilişkileri olumlu etkileyen olaylardan biri de Yunanistan'ın Cenevre konferansına gönderdiği muhtıra idi. Bu muhtırada Türkiye'nin Avrupa Federasyonuna katılmasının Yunanistan'da sempati ile karşılanacağı belirtiliyordu. Atina Büyükelçisi Enis Akaygen bu nedenle Venizelos ve Mihalakopulos'u ziyaret ederek teşekkür etmişti.⁶⁸ Cemiyeti Akvamın 14 Eylül 1930 da Cenevre'de yapacağı toplantıda Venizelos, Türkiye'nin Avrupa Birliğine dahil olması ile ilgili teklifini tekrarlayacaktı.⁶⁹ Türkiye ile Yunanistan arasında deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması için bir anlaşma yapıldığı 5 Ağustos 1930 tarihli Avrupa gazetelerinde yer alıyordu. Ancak Ankara'da hükümete yakın çevreler, Türkiye ile Yunanistan arasında eşitlik oluştuğunu, henüz bir anlaşma imzalanmadığını bildiriyorlardı.⁷⁰ Türkiye ile Yunanistan arasında halen görüşmeleri devam eden Dostluk, Hakem ve Deniz Kuvvetlerinde eşitlik, Ticaret, İkamet gibi anlaşmalar Venizelos ve Dışişleri Bakanının Ankara ziyareti esnasında imzalanacaktı. Deniz kuvvetlerinin eşitlik esasları karşılaştırıldıktan sonra konunun teknik yönleri ile Deniz Bakanlıkları ve Ankara'ya gönderilecek bir heyet ilgilenecekti.⁷¹

Venizelos'un Ankara ziyaretinde kesinleşecek olan Türk-Yunan Ticaret anlaşması için görevlendirilen Yunan temsilciler 29 Ağustos'da Atina'dan hareket etmişler ve 30 Ağustos günü İstanbul'a ulaşmışlardı.

⁶⁵ C. 22 Haziran 1930, s.3.

⁶⁶ C. 17 Temmuz 1930, s.3.

⁶⁷ B.C.A.: Yeni İtilaf Notasının Teatisi, 27 Temmuz 1930, 030.10 254.712.18.

⁶⁸ B.C.A.: Türkiye'nin Avrupa Federasyonuna Katılması hk., 3 Ağustos 1930, 030.10 254.712.20.

⁶⁹ C. 14 Eylül 1930, s.3.

⁷⁰ C. 6 Ağustos 1930, s.1.

⁷¹ C. 8 Ağustos 1930, s.3.

Heyet başkanı Diyamontopulos yaptığı açıklamada:⁷²

“Yunanistan’ın Türkiye’ye 1 Milyon drahmi değerinde işlenmiş mal ihraç ettiğini, Türkiye’nin ise Yunanistan’a ham madde ve hububat olarak 300 milyon drahmi değerinde ihracat yaptığını, Yunanistan’ın buna bir itirazının olmadığını, ancak işlenmiş mal ihracatında kolaylık gösterilmesini isteyeceklerini” söylüyordu. Ankara ziyareti ile ilgili olarak Venizelos’tan yeni bir açıklama gelmişti. 4 Eylül 1930’da Paris’te yapılan bu açıklamaya göre Venizelos:⁷³ “2 Ekimde Türkiye başkentinde bulunacağını, Türkiye ileri gelenleri ile yapılacak görüşmeler sonunda Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin bir kat daha sağlamlaşacağını” belirtiyordu. Ekim ayının ilk günlerinde Venizelos’un Ankara ziyareti ile ilgili programı netleşmeye başlıyordu. Ziyaretin 20 Ekim 1930 tarihinde gerçekleşeceği söylenmekte ise de hareket günü Ankara’da taraflar arasında devam eden görüşmelerin sonucuna bağlı olacaktı. Sekiz gün olarak planlanan ziyaretin 4 gününde Venizelos Ankara’da kalacaktı. Başbakan İsmet İnönü ve diğer üst yöneticilerle görüşecek olan Venizelos, görüşmeler sonuçlanırsa, Ticaret ve İkamet, Deniz Kuvvetlerinin eşitliği mukavelelerini imzalayacaktı. Aksi takdirde yalnız dostluk misakı imzalanacaktı.⁷⁴ Ziyaret öncesinde Venizelos’un açıklamalarına bir yenisi ekleniyordu. 14 Ekim 1930 tarihinde Yunan istiklal mücadelesi kahramanı General Celocotrovis’in kemiklerinin nakli nedeniyle Tripolis’te düzenlenen törende konuşan Venizelos:⁷⁵

“Türklerle aramızda yedi asırdır süren mücadele ve muhakeme bitiyor. Son karar Lozan Antlaşması ile verilmiş oluyor. Kendi hesabıma istinaf arzusunda değilim. Size de böyle yapmanızı tavsiye ederim.”. 20 Ekim tarihine gelindiği halde Venizelos’un ziyaretinin gerçekleşmemesinin bu tarihlerde Macar Başvekilinin Ankara ziyareti ile bağlantılı olduğu, Venizelos’un Kont Behlen ile karşılaşmak istemediği basına yansımıştı. Yunan Dışişleri Bakanı Mihalakopulos, iki İstanbul gazetesinin bir müddetten beri yazıları ile Rum unsuruna hücum ettiklerini, ancak bunların Türk-Yunan dostluğunu etkilemeyeceğini, Venizelos’un yakında Ankara’yı

⁷² C. 1 Eylül 1930, s.3.

⁷³ C. 5 Eylül 1930, s.3.

⁷⁴ C. 5 Ekim 1930, s.3.

⁷⁵ C. 15 Ekim 1930, s.3.

ziyaret edeceğini bildirmişti.⁷⁶ Ziyaretin gecikmesi ve basında yer alan çeşitli yorumlar nedeniyle Atina Büyükelçisi Enis Akaygen durumu öğrenmek üzere Mihalakopulos'u ziyaret etmiş ve görüşmeden sonra yaptığı açıklamada; Ticaret, ikamet ve konsolosluk görüşmelerinin Ankara'da ayın 25'ine kadar son bulmasının kesin olduğunu, bu nedenle Venizelos'un ziyaretini ertelemesi için herhangi bir sebebin bulunmadığını söylemişti.

Venizelos'u getirecek olan savaş gemisinin İzmit'e gelmesi, Venizelos'un oradan Ankara'ya gitmesi planlanmıştı. Nedeni, geminin İstanbul'a gelmesi halinde Patrikle görüşme zorunluluğunun doğması, bunun da Türkiye tarafından hoş karşılanmayacağı kaygısıydı. Türkiye, geminin İstanbul'a gelmesine bir itirazının olmadığını bildirince program bilinen şekli ile uygulanacaktı.

Venizelos'un Patrik ve Yunan topluluğu temsilcileri ile görüşememe pahasına Türkiye'nin hassasiyetine saygı göstererek, İstanbul'a uğramadan yolculuk yapmayı tercih etmesi jestine karşılık olarak Türk hükümetinin Venizelos'un çekincelerini ortadan kaldırarak İstanbul'u ziyaret etmesi için davette bulunmuş olması⁷⁷ iki ülke arasındaki diplomasiye ilginç bir örnek oluşturmuştu.

Böylece Türkiye, Yunanlıların (İstanbul Rumlarının) ve Patriğin ülke için herhangi bir tehdit oluşturmadığını kastetmiş oluyordu.^{78*}

Enis Akaygen'den Ankara görüşmeleri ile ilgili olumlu haberler alan Mihalakopulos durumu Venizelos'a bildirmişti. Bunun üzerine Ankara'daki görüşmelerin sonuçlanacağı ümidi ile Venizelos'un 25 Ekim 1930 günü Atina'dan hareketle Ankara'ya gitmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁹

⁷⁶ C. 21 Ekim 1930, s.1.

⁷⁷ Karamanlis, Venizelos, s.85.

⁷⁸ Evanti Hacivasileios, **Elefteros Venizelos, Türk-Yunan Yakınlaşması ve Balkanlarda Güvenlik Problemi (1928-1931)**, Balkan Enstitüsü Yayını, Selanik 1999, s.81.

* Selanik Aristotelis Üniversitesi Siyaset ve Kamu Bölümü Mezunu Olup Halen Atina Üniversitesi Tarih Bölümünde Öğretim Üyesidir.

⁷⁹ C. 22 Ekim 1930, s.1.

25 Ekim günü Venizelos'un resmi ziyaret programı belli oluyordu.⁸⁰ Buna göre; Venizelos ve Yunan heyeti, aynı gün saat 17:30 da özel bir trenle Ankara'ya hareket edeceklerdi. 27 Ekim sabahı Ankara'ya ulaşacak olan Venizelos'un Ankara programı 1 Kasım gününe kadar devam edecekti. Aynı gün İstanbul'a hareket edecek olan heyet İstanbul'a ulaştığı gün Elli Kruvazörü ile Yunanistan'a dönecekti. 25 Ekim 1930'da Türk-Yunan Ticaret mukalvelenamesi Ankara'da parafe edilmişti.⁸¹ Venizelos'un imzalayacağı Deniz Kuvvetlerinde eşitlik protokolünü kapsayan beyanname konusunda Atina'dan hareketinden önce anlaşma sağlanmıştı.⁸²

D. Venizelos'un Türkiye'yi Ziyareti

25 Ekim günü Venizelos, 1929 Temmuzundan itibaren yeniden Dışişleri Bakanı olan Mihalakopulos'la birlikte denizden Türkiye'ye açılmışlardı.⁸³

Venizelos ve beraberindeki heyet için ön karşılama 26 Ekim 1930 günü saat 15:30 da Marmara açıklarında görevliler tarafından yapılmıştı. Misafirler planlandığı şekilde saat 16:00 da Haydarpaşa'ya gelmişlerdi. Kalabalık bir seyircinin bulunduğu gar Türk ve Yunan bayrakları ile süslenmişti. Yunanlı gazetecilerin "Zito Mustafa Kemal, Zito Venizelos" şeklindeki tezahüratlarına halk "Yaşa" sesleri ile katılmıştı.⁸⁴ Heyet bu ortam içinde karaya çıkıyordu. Venizelos'u İstanbul Valisi Muhittin Bey, Polis Müdürü Ali Rıza Bey, Atina Elçisi Enis Akaygen ve diğer görevliler karşılamışlardı. Kısa bir süre garda dinlenen Venizelos, zamanının kısıtlı olduğunu söyleyerek basına açıklama yapmamış, saat 17:30'da da özel bir trenle Ankara'ya hareket etmişti.⁸⁵

Türk Hükümeti Venizelos'a parlak bir karşılama töreni hazırlamış, onu uluslararası çapta büyük bir lider ve Türk-Yunan dostluğunun mimarı olarak karşılamışlardı.⁸⁶

⁸⁰ Ziyaret programının ayrıntıları için Bkz. **A.M.D.P.** Cilt II, Belge No: 17, Kültür Bakanlığı 1981, Ankara, s.173-176

⁸¹ C. 25 Ekim 1930, s.3.

⁸² C. 27 Ekim 1930, s.3.

⁸³ Karamanlis, Venizelos, s.85.

⁸⁴ C. 27 Ekim 1930, s.1.

⁸⁵ C. 27 Ekim 1930, s.2.

⁸⁶ Karamanlis, Venizelos, s.85.

Venizelos'u Ankara'ya getiren tren 27 Ekim 1930 günü saat 09.50 de gara girmişti. Karşılama Başvekil İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve diğer görevliler bulunmuştu. Bayraklarla ve büyük çiçeklerle donatılmış garda bir sütun üzerinde Yunan harfleri ile “kolos litate” (Safa Geldiniz) cümlesi yazılı idi.⁸⁷ Venizelos, karşılamadan sonra saat 11:00'de de İsmet İnönü'yü ziyaret etmişti. Dışişleri Bakanlığınca Hariciye köşkünde düzenlenen öğle yemeğinde Venizelos, İsmet İnönü, Mihalakopulos ve Tevfik Rüştü Aras eşleri ile birlikte hazır bulunmuşlardı. Ayrıca Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyet reisi Kamil Bey, Atina Elçisi Enis Akaygen ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ile diğer görevliler de yemeğe katılmışlardı.

27 Ekim 1930 akşamı saat 20:30'da misafirler için İsmet İnönü'nün Ankara Palas'taki daveti gerçekleşmişti. Burada ilk konuşmayı yapan İsmet İnönü:⁸⁸ “Türk-Yunan yakınlaşması hakikatte Lozan konferansının toplandığı zaman başlar. Orada sizinle benim idare etmiş olduğum çetin ve güçlüklü müzakereler, bu suretle aramızda aylarca muhafaza ettiğimiz temas, birbirimizi tanımak, anlaşmak ve sonuçta uzlaşmak fırsatı vermiştir.” sözleri ile dostluğun temellerinin Lozan'da atıldığını açıklamıştı. İsmet İnönü Mübadele İtilafnamesine değinerek; “10 Haziran tarihli mukavele Türkiye ve Yunanistan'ın gerçek menfaatlerinin tamamıyla anlaşılmasından doğan bu yumuşama eğiliminin ilk meyvesi oldu” ifadesi ile ulaşılan noktayı belirtmişti. İsmet İnönü Türk-Yunan dostluğunun etkinliğini de şu sözleri ile vurgulamıştı. “Türkler ve Yunanlıların her hususta, Balkanlarda ve aynı büyük menfaatlere sahip oldukları Akdeniz havzasında anlaşmaya ve birlikte çalışmaya mecbur oldukları kabul edilmelidir.” Venizelos verdiği cevapta öncelikle geliş amacını açıklamıştı:⁸⁹ “Davetinize icabette kusur etmedim. Bu hareketle Yunanistan'ın Lozan Muahedesi, arazi statükosunun iki devlet arasında kesin bir düzeltme olarak kabul etmesi konusundaki kati kararını göstermek için geldim.” Türkiye ve Yunanistan'ın bölgedeki etkin rolüne değinen Venizelos şu değerlendirmeyi yapıyordu: “Birleşerek Balkan sulhunun ve hatta Avrupa sulhunun sağlam bir dayanağını

⁸⁷ C. 28 Ekim 1930, s.1.

⁸⁸ **A.M.D.P.**, Cilt II, s.177,178.

⁸⁹ A.e., s.179-181.

oluşturabiliriz. Balkan Misakından ümitvarız. Fakat bu mirlik oluşmadığı müddetçe ve oluşuncaya kadar Türkiye ve Yunanistan'ın hiçbir şekilde karşı karşıya gelmeyeceklerini bilmeleri çok önemlidir.” Venizelos 1930 Balkan Oyunlarında Türklere duyduğu hisleri belirtirken: “Atletlerinizin bir muvaffakiyetini ilan için stadyuma çekilen asil Türk Milletinin bayrağını görünce on binlerce halk tek bir insan gibi ayağa kalkarak bayrağımızı selamladılar” demişti.

27 Ekim 1930 günü saat 16:30 da Venizelos, Atatürk tarafından kabul edilmişti. Bu kabulde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras da hazır bulunmuştu.⁹⁰ Görüşme hakkında bir açıklama yapılmamış ise de, geçmişten hiç bahsedilmediği, gelecekte, iki komşu ve dost hükümetin ortak ilişkisi ve özellikle Yakın Doğu ile ilgili konuların görüşüldüğü basına yansıyor. Venizelos, görüşmeden sonra aynı özeni göstererek şu açıklamayı yapmıştı:⁹¹

“Gazi Mustafa Kemal ile ilk defa görüştim. Kendileri hakkında ifade edilecek hayranlık ve takdirler bütün dünyada defalarca tekrar edilmiştir. Kendilerini şimdiye kadar kudretli bir asker olarak tanırdım. Bu görüşmemde aynı zamanda yüksek bir siyasetçi olduğunu da gördüm ve görüşmeden mutlu çıktım. Dışişleri Bakanımınla beraber üzerinde ısrarla duracağımız bir nokta daha vardır ki o da hükümetinizle gerçekleşmiş olan görüşmelerde genel fikir ve düşüncelerin zati alileri tarafından onaylanmış olmasıdır.”

Görüşme esnasında Atatürk, Yunan ordusunu takdir edince; Venizelos bundan çok duygulanmış, bunu Yunanistan'da açıklayabilir miyim diye sormuş ve Atatürk de olumlu cevap vermişti.⁹²

Venizelos yaptığı açıklamada Türk askerinden bahsederken; “İki üç sene önce görmüş olsaydım kıskanırdım. Fakat şimdi dost bir milletin askeri olduğu için iftihar ediyorum” demişti.⁹³

⁹⁰ C. 28 Ekim 1930, s.3.

⁹¹ “Yunan Başvekili Mösyö Venizelos Ankara’da”, **Ayın Tarihi**, Cilt.23-24, Sayı 79-81, (1930 Kasım), s.6740. C. 28 Ekim 1930, s.4.

⁹² Asım Us, **1930-1950 Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Geçiş Devri Hatıraları**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s.10.

⁹³ A.e., s.9.

29 Ekim 1930 akşamı Ankara'daki Türkocağı'nda verilen baloya Yunanlı gazeteciler de davetli idi. burada Atatürk bu gazetecilere bir demeç vermişti. Hamdullah Suphi Bey'in tercümesi ile gerçekleşen demeç şöyleydi :⁹⁴

“Yunan gazetecilerini görmekle bahtiyarım. Matbuat hükümetlerin siyasetleri üzerinde vasi miktarda icrayı tesir eden büyük bir kuvvettir. Atina'da Balkan Konferansına giden Türk Murahhasları avdetlerinde Yunan ahalisi ve matbuatı tarafından ne kadar hararetle bir istikbale mazhar olduklarını bana söylediler. Memleketinize avdet ettiğiniz zaman burada gördüğünüz Türk Milletinin hissiyatı ve Türk Milleti tarafından Yunan murahhaslara yapılan hüsnü kabul ve hüsnü istikbal hakkındaki intibalarınızı yazmanızı rica ederim. İki millet arasında vasi bir teşriki mesai sahası vardır. Ben şahsen bu iki millet arasında teşriki mesaiye tamamen taraftarım. Nasıl ki siz de bizzat buna şahit oldunuz. Türk Milleti de aynı arzu ve telakkiye iştirak etmektedir.”

E. Türkiye ile Yunanistan Arasında Yeni Anlaşmaların İmzalanması, Ziyaret ve Açıklamalar

1. İmza Töreni

Türkiye ile Yunanistan arasında Dostluk, Tarafsızlık,Uzlaşma ve Hakem Muahedesi ile Deniz Teslihatı protokolü 30 Ekim 1930 Perşembe günü saat 19:30'da Dışişleri Bakanlığında imzalanmıştı.⁹⁵ Törende hazır bulunanlar; Venizelos ve İsmet İnönü, T.Rüştü Aras ve Mihalakopulos, Atina Büyükelçisi Enis Akaygen, Ankara Büyükelçisi M.Polihronyadis, Muhtelit Mübadele Komisyonu,Türk Reisi Tevfik Kamil Bey, Komisyonun tarafsız üyeleri Protokol ve hariciye görevlileri idi.

Önce İsmet İnönü, Venizelos, T.Rüştü Aras ve Mihalakopulos tarafından Dostluk Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ile Deniz Silahları protokolü imzalanmıştı. Venizelos, heyecanlı bir atmosfer içinde, halkının da ortak olduğu coşku ile uluslararası onayları almış olarak bu anlaşmaları imzalamıştı.⁹⁶ İmzadan sonra ilk konuşmayı Venizelos⁹⁷; “Bu itilafın iki dost milletin ilişkilerinde verimli ve hayırlı olmasını temenni ederim. Felsefe yapmıyorum,artık dünya akıllanmıştır. Bu

⁹⁴ **A.S.D.**, Cilt III, A.K.D.T.Y.K. Ankara, 1989, s.129.

⁹⁵ “Venizelos Ankara’da”, **Aynı Tarihi**, s.6737-6739, C. 31 Ekim 1930, s.3.

⁹⁶ Karamanlis, Venizelos, s.85.

⁹⁷ “Venizelos Ankara’da”, **Aynı Tarihi**, s.6738, C. 31 Ekim 1930, s.3

muahedeyi yapmak için sarfettiğimiz mesai bütün heba olsaydı insanlığın akli seliminden şüphe edecektim.” demişti.

İsmet İnönü de buna kısa bir karşılık vermişti: “M.Venizelos'a teşekkürle aynı hisler ve kanaatlerle mukabele ediyorum. Ve imza ettiğimiz muahedenin kıymeti, akdine hakim olan düşünce dedir.” Kısa konuşmalar ve alkışlardan sonra ikamet Ticaret ve Seyri Sefain muahedesi Tevfik Rüştü Bey ve Mihalakopulos ile Türk ve Yunan yetkililer tarafından imzalanmıştı.

2. Anlaşmaların Esasları

Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında akdedilen Dostluk Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakem Muahedesi toplam 28 maddeden oluşup aşağıdaki ana esasları kapsıyordu.⁹⁸

1 nci Madde : Taraflar, diğerinin aleyhine hiçbir siyasi, ticari itilafa, birliğe dahil olmamayı peşinen kabul ediyorlardı.

2 nci Madde : Taraflardan biri barışçı tavrına rağmen bir veya birkaç devletin saldırısına uğrarsa, diğer taraf çatışma devam ettiği sürece tarafsız olmayı kabul etmişti.

3 ncü Madde : Taraflar bu anlaşmanın ilgili maddelerinde yer alan uzlaşma kurallarına göre uzlaşmayı, adli eşitliği araştırmayı, uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için başvurulmuş kurallara ve hakem mahkemelerine müracaat etmeyi kabul etmişlerdi.

7 nci Madde: Taraflardan birinin diğerine yapacağı talep üzerine, anlaşmanın onaylanmasından sonra 6 ay içinde bir Daimi Uzlaşma Komisyonu oluşturacaktı.

Bu komisyonda ikisi taraflara ait, üçü tarafsız üçüncü devletlerin tebasından toplam beş üye bulunacaktı. Üyelerin görev süresi 3 yıl olacaktı. Anlaşmanın diğer maddeleri uzlaşma ve hakemlikle ilgili hükümleri açıklıyordu. Bu anlaşmaya ek

⁹⁸ Muahedenin ayrıntıları için Bkz. **Düştur** 3 Tertip, Cilt 12, s.73-85.

olarak hazırlanan Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına ait Protokol ise şu esasa dayanmıştı:⁹⁹

Taraflar deniz silahlarının eşit şekilde sınırlandırılmasını kabul etmişler, deniz silahlanması yönünde boş yere masraf yapılmaması için mevcut deniz kuvvetlerine yeni bir gemi ve silah alımı konusunda altı ay önceden birbirlerine bilgi vermeyi taahhüt etmişlerdi.

Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktedilen İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi toplam 36 madde ve eklerinden oluşuyordu. Mukavelename şu esasları kapsıyordu :¹⁰⁰

1 nci Madde : Taraflar iki ülke arasında ekonomik ilişkileri geliştirmeyi kabul etmişler, karşılıklı olarak tarafların kanunlarına uymak koşulu ile her türlü ticaret, seyahat ve ikameti taahhüt etmişlerdi.

2 nci Madde : Taraflardan birinin ülkesine ikamet amacı ile gelenler o devletin iç güvenlikle ilgili kanunlarına uymayı kabul etmişlerdi.

3 ncü Madde : Taraflar bu anlaşmadan yararlanacaklara kendi vatandaşlarına ait ticaret ve vergi esaslarını uygulamayı kabul etmişlerdi.

4 ncü Madde : Tarafların tebaasından biri diğer ülkenin kanunlarına uymak koşulu ile o ülkede yapacağı ticareti ve istihdamı bizzat kendisi veya o ülke vatandaşlarından birisinin aracılığı ile yapabilecekti.

Mukavelenin diğer maddelerinde; genel ticaret, İkamet ve seyri sefain esasları, mal ve hizmet mübadele esasları, kara, demir ve deniz yolu ile taşıma esasları, gar, liman ve benzeri tesislerin kullanılmasına ait esaslar ve bunların teknik ayrıntıları yer alıyordu.

⁹⁹ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 12, s.86.

¹⁰⁰ Mukavelenamenin ayrıntıları için Bkz. **Düstur** 3 Tertip, Cilt 12, s.115-173.

3. Venizelos'un Ankara Programını Tamamlaması

Türk-Yunan dostluğunun Ekim anlaşmaları ile yeni bir boyut kazandığı, Venizelos'un ziyareti ve basın açıklamalarında görülüyordu.

Cumhuriyet Gazetesi yazarının: “Gazimiz hakkında fikrinizi tekrar sorabilir miyim” şeklinde yönelttiği soruya Venizelos şu karşılığı veriyordu :¹⁰¹ “Gazi için mevcut olan telakki artık bütün cihana şamildir ve benim fikrimi tekrar söylememe gerek yoktur. Bunu bütün dünya o kadar tekrar etmiştir ki fazla söz kullanmaya meydan kalmamıştır. Yalnız şunu söyleyelim ki büyük bir asker olan Gazi'nin dünkü resmigeçidi sivil kıyafetle takip etmesi bende fevkalade bir tesir yapmıştır.” Venizelos ve Yunan Heyeti programlarını tamamladıktan sonra 31 Ekim 1930 akşamı Ankara'dan ayrılmışlardı.

İsmet İnönü, Tefvık Rüştü Aras, diğer yetkililer ve kalabalık bir halk topluluğunun bulunduğu uğurlamada tren henüz hareket etmeden Venizelos Fransızca olarak “Yaşasın Türkiye” diye bağırması ve uğurlayanlardan “Yaşasın Yunanistan” karşılığını almıştı. Venizelos ayrılmadan önce İsmet İnönü'yü Yunanistan'a davet etmişti.¹⁰²

1 Kasım 1930 günü Türk-Yunan anlaşmaları ve görüşmelerine ait resmi tebliğ yayınlanmıştı. Tebliğde:¹⁰³ Venizelos'un Ankara'da beş gün kaldığı, Cumhuriyet Bayramı törenlerine katıldığı, 10 Haziran Anlaşmasının Türkiye ile Yunanistan arasındaki maddi sorunları kati olarak hallettiği ifade edilmişti. Tarafların Ekim anlaşmaları için gösterdikleri çabaların, iki ülkenin Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'deki iktisadi ve siyasi çıkarlarına tamamen uygun olduğu belirtilmişti. Ayrıca iki ülkede bulunan azınlıkların ülkelerin çıkarlarına uygun hareket etmeleri, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri güçleştirmeyecek bir düşünceye sahip olmalarının önemine değinilmişti.

¹⁰¹ C. 31 Ekim 1930, s.3.

¹⁰² C. 1 Kasım 1930, s.3.

¹⁰³ A.M.D.P., Belge No:18, s.182.

Ankara’da son derece sıcak karşılanan Venizelos’un ziyareti sırasında imzalanan 3 anlaşma, 7 yıl önce savaşan iki ülke arasında siyasal, ekonomik ve askeri bir işbirliği yaratırken, Türk-Yunan ilişkileri tarihinde ilk kez bir dostluk dönemini de başlattı. Bu olumlu dostluk havası içinde Yunan Başbakanının Patrikhaneyi ziyaret etmesine karşı çıkılmadı ve böylece dolaylı yoldan da olsa Türk Hükümetinin Patrikhane ile olan sorunlarının sona erdiği mesajı verilmiş oldu.¹⁰⁴

4. Venizelos’un İstanbul Programı ve Ayrılışı

1 Kasım 1930 sabahı İstanbul’a gelen Yunan Heyetine zaman açısından uygun gelecek bir program hazırlanmıştı.

Bu program Venizelos’un Vali Muhittin Bey’i ziyareti ile başlamış, Başpapazı* ziyaret, Yunan Konsolosluğunu ziyaret, tarihi yerlerin ziyareti şeklinde devam etmiş ve bir basın toplantısı ile sona ermişti. Venizelos basın toplantısında ziyaretini özetlemişti:¹⁰⁵ “Ankara’dan değerli intibalarda dönüyorum. Orada oluşturduğumuz eserler kağıt üzerinde kalmaya mahkum ve basit şeyler değildir. Aktedilen muahedeler Yakın Doğu’da barışı sağlayacak ve iki ülkeyi mutluluğa ulaştıracaktır. Ankara itilafları Yugoslavya ve Rusya’ya karşı değildir. İsmet Paşa ve ben deli değiliz, hudutlarımızın dışına çıkan hiçbir emelimiz yoktur. “Venizelos 1 Kasım 1930 günü henüz Türkiye’den ayrılmadan önce Dışişleri Bakanı Mihalakopulos ile birlikte İsmet İnönü’ye bir teşekkür telgrafı çekmişti.¹⁰⁶

Venizelos’un Türkiye ziyareti devam ederken 1 Kasım 1930 günü TBMM nin yeni dönem çalışmaları başlıyordu. Cumhurbaşkanı Atatürk TBMM.ni açış konuşmasında Ankara görüşmeleri ve anlaşmaların Türkiye ve Yunanistan açısından

¹⁰⁴ Oran, Türk Dış Politikası, s.347.

* Başpapazlık konusu: Muhtelit Mübadele Komisyonu etabli sıfatını taşıyanlara bunu belirten bir belge veriyordu. Fener Rum Patriğine bu belgenin verilip verilmeyeceği, verilecekse hangi ünvanla verileceğine ait belirsizlik nedeniyle resmi yazışmalarda “Başpapaz” tabiri kullanılıyordu. 1931 yılında iki ülkenin resmi makamlarını ve kamuoylarını meşgul eden bu konu muhtelit mübadele komisyonunun 17 Eylül 1931 günü yaptığı açıklamada “patrik” ifadesi ile sona erecekti. C.18 Eylül 1931.

¹⁰⁵ C. 2 Kasım 1930, s.4.

¹⁰⁶ A.M.D.P., Belge No. 19 (Çeviri) s.184.

önemini şu cümlelerle açıklıyordu:¹⁰⁷ “Komşumuz ve dostumuz Yunan Başvekili ve Dışişleri Bakanının Ankara’yı resmen ziyaretlerini özel bir memnuniyetle anarım. Türkiye ile Yunanistan’ın büyük çıkarları artık birbirine karşı olmaktan çıkmıştır. Bu iki ülkenin samimi bir dostlukta kendileri için güven ve güç görmeleri tam yerindedir.”

İstanbul Valisi Muhittin Bey 2 Kasım 1930 tarihinde İçişleri Bakanlığına çektiği telgraf ile;¹⁰⁸ Venizelos ve beraberindeki heyetin İstanbul programının tamamlandığını, 2 Kasım günü saat 19:15 te Elli Kruvazörüne gitmek üzere Dolmabahçe’den ayrıldıklarını bildirmişti.

Venizelos-Mihalakopulos ikilisi İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras’a çektikleri ayrı bir telgraf ile; ziyaretleri sırasında İzmir’de meydana gelen sel felaketinden dolayı geçmiş olsun dileklerini iletiyorlardı. Aynı gün İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras ortak telgrafla teşekkür etmişlerdi.¹⁰⁹

Tevfik Rüştü Aras, İtalya Başvekili Mussolini’nin kendisine çektiği telgrafta, Türk-Yunan anlaşmalarından duyduğu memnuniyeti bildirdiğini açıklamıştı.¹¹⁰

Venizelos, Türkiye’de kaldığı süre içinde ikili görüşmelerinin ve ziyaretinin önemini altını çizme fırsatı elde etmiş, bu açıklamalarından birinde Ankara ziyaretini adeta özetlemişti;¹¹¹

“Bilindiğine göre Türkiye artık bir imparatorluk değildir. Ayrıca Yunanistan ise, iki ülke arasındaki anlaşmalarla ulusal bütünlüğünü tamamlamıştır. Bu şekilde uluslararası güçler açısından, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem açılmıştır. Size samimi bir şekilde elimi uzatmak ve rekabetin artık uzaklarda kalmış olduğunu açıklamak buraya gelme nedenimdir. Halklarımıza ve elbette bütün Yakınoğu halklarına karşı inancım sonsuzdur, bu konu için (Türk-Yunan uzlaşması) bir gün bize minnettar kalacaklardır. Balkan misakına inanıyorum ve bu misakın bir gün gerçekleşeceğine inanıyorum.”

¹⁰⁷ A.S.D., Cilt I, s.387.

¹⁰⁸ B.C.A.: Venizelos’un İstanbul’a Gelişi, 2 Kasım 1930, 030.10 254.712.27.

¹⁰⁹ C. 4 Kasım 1930, s.3.

¹¹⁰ B.C.A.: Mussolin’den Alınan Telgraf hk., 10 Kasım 1930, 030.10 3237.598.12.

¹¹¹ Hacıvasileios, Venizelos ve Balkanlar, s.81.

Venizelos, İstanbul'daki Rumların durumu hakkında bir soruya karşılık: “böyle bir mesele yoktur, iki memleket arasında dostluk kurulunca bu mesele kendi kendine yoluna girer” demişti.¹¹²

Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretinden itibaren Atina ve Ankara, bundan böyle hedefi dengenin, barışın ve güney Balkanlarda toprak rejiminin korunması olan ortak bir cephe oluşturduklarını ortaya koymuşlardı. Bu konuda Yunan tutumu açıklamalar ve belgelerle açıkça belirtilmiş, benzer görüşler de Türk yetkililer tarafından açıklanmıştı.¹¹³

F. Yeni Anlaşmaların Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Onaylanması

Dışişleri Bakanı Mihalakopulos 21 Kasım 1930 günü yeni anlaşmaları Meclise sevk ederken alkışlar arasında bir konuşma yapmıştı:¹¹⁴ Son senelerde Türkiye ve Yunanistan tarafından imzalanan dokuz anlaşmanın tamamlanmasını ve bütünlenmesini sağlayan yeni anlaşmanın yalnız Türkiye ve Yunanistan için değil, Avrupa, hatta dünya için çok önemli ve kıymetli olduğunu açıklayan Mihalakopulos, bu anlaşmaların Balkanlar ve Akdeniz havzasında bir takım felaketzede milletler için uzun süreli bir barış dönemi yaşatacağını vurgulamıştı. Mihalakopulos, Deniz Silahları protokolü ve Ticaret Mukavelesi hakkında Yunan meclisine bilgiler sunarken Dostluk, Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakem Anlaşması için: “ben buna müspet misak adını koydum” demişti.

Yeni anlaşmalar 21 Aralık 1930 günü Yunan meclisinde görüşülmüştü. Siyasi liderlerden üçünün aleyhte, ikisinin lehte yaptığı konuşmalar esnasında mecliste gürültülü ve olaylı bir ortam yaşanıyordu. Bu anlaşmalara çok önem veren Venizelos yaptığı konuşmada:¹¹⁵ “İki memleket arasında açılan yeni devrin tarihi bir nokta oluşturduğunu, deniz silahları protokolünün iki tarafın elini bağlamadığını, Ankara seyahati ile Yunanistan'ın haysiyet ve şerefine yükseldiğini söylüyordu. Venizelos konuşmasının sonunda; “Türk-Yunan görüşmelerinden dolayı İngiltere'nin kendisini

¹¹² Us, Hatıralar, s.9.

¹¹³ Hacivasileios, Venizelos ve Balkanlar, s.99.

¹¹⁴ C. 22 Kasım 1930, s.3.

¹¹⁵ C. 22 Aralık 1930, s.1.

tebrik ettiğini, Fransa ve Sırbistan'ın da aynı düşüncede olduklarını" bildiriyordu. Konuşmalardan sonra oylamaya geçilmiş ve Yunan Meclisi yeni anlaşmaları onaylamıştı.

Yunan Senatosu 22 Aralık 1930 günü toplanarak yeni anlaşmaları görüşmüş ve onaylamıştı.¹¹⁶

G. Yeni Anlaşmaların TBMM.nde Görüşülmesi ve Onaylanması

22 Aralık 1930 günü saat 22:00 ye kadar devam eden Bakanlar Kurulu toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan anlaşmalar incelenmiş ve görüşülmek üzere TBMM.ne sevk edilmişti.¹¹⁷ TBMM.nin 12 Şubat 1931 tarihinde yaptığı toplantıda, Dostluk Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ile buna ek Deniz Silahları Protokolü görüşülüyordu.¹¹⁸ İlk konuşmayı yapan Tevfik Rüştü Aras: Bu anlaşmanın Türkiye ve Yunanistan açısından olduğu kadar Balkanlar, Akdeniz ve Avrupa için özel bir önemi olduğunu, İsmet Paşa ile Venizelos arasında Lozan'da başlayan ve iki ülke tarafından onaylanan siyasetin bir sonucu olduğunu bildirmişti. Tevfik Rüştü Aras; "Bu sonucun alınmasında Roma-Atina, Roma-Ankara, Ankara-Atina görüşmelerinde tarafların gösterdiği iyi niyet ve büyük çabaların etken olduğunu söylemişti. İsmet İnönü ile birlikte en kısa sürede Atina'ya bir iadei ziyaret yapacaklarını açıklayan Dışişleri Bakanı mebuslardan yeni bir devir açacak olan kararlarını vermelerini istiyordu. Daha sonra yapılan oylamada, katılan 187 mebus oy birliği anlaşmayı ve protokolü onaylamıştı.

TBMM.nin 2 Mart 1930 tarihli toplantısı başlamadan önce Başkanlık divanı, Yunanistan Meclis Başkanı'nın TBMM. Başkanı'na gönderdiği telgrafı okutmuştu. 26 Şubat günü gönderilen bu telgrafta Sophoulis; Türk-Yunan Dostluk Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakem Anlaşması ile Deniz Silahları protokolünün TBMM.nde onaylanmasından dolayı duyduğu memnuniyeti bildirmişti.¹¹⁹

¹¹⁶ C. 24 Aralık 1930, s.3.

¹¹⁷ C. 22 Aralık 1930, s.3.

¹¹⁸ **TBMM. Zabıt Ceridesi**, Devre 3, Cilt 25, İçtima 4, 28. İnikat, s.35-37.

¹¹⁹ **TBMM. Zabıt Ceridesi**, Devre 3 Cilt 26, İçtima 4, 31. İnikat, s.3.

TBMM'nin 5 Mart 1931 tarihli toplantısında ise İkamet Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması görüşülmüştü. Herhangi bir konuşma yapılmayınca oylamaya geçilmiş katılan 265 mebusun tamamı oy birliği ile bu anlaşmayı kabul etmişti.¹²⁰

Yunanistan ve Türkiye'nin sergilediği yaklaşımlarla, iki ülke arasındaki en tehlikeli uçurum aşılmıştı. Yüzyıllardır onlarda hüküm süren korkularından (endişelerinden) arınmış olan iki ülke hükümetleri, diğer diplomatik problemlere yöneleceklerdir. Başka bir deyişle Yunanistan, Bulgaristan ile ilişkilerine, Türkiye'de olası bir Sovyet tehdidine karşı kendisini güvence altına alacak bir sistemin geliştirilmesine yöneleceklerdi. Bu bağlamda Venizelos ve Mihalakopulos'un Ankara'yı ziyaret etmesinin başlattığı samimi atmosfer sayesinde, daha geniş diplomatik işbirliği yapılması ihtimalini denemeye ve yarımadanın içinde bulunduğu durumla derinlemesine ilgilenmeye başlamışlardı.¹²¹

1930 yılında imzalanan Türk-Yunan anlaşmalarında, güç birliği ya da ortak cephe oluşturulması hakkında bir öngörü yoktu. Bu anlaşmalar politik seviyede güney Balkanlardaki sahne düzenini değiştirmişti. Bu herhangi bir yasal sorumluluktan değil, Yunanistan ve Türkiye'nin bölgedeki politik çıkar ortaklığını tanımlarından kaynaklanmaktaydı.¹²²

H. 1930 Yılı İçinde Türkiye-Yunanistan Mübadele Anlaşmasının Uygulanması ve Sonuçları

16 Temmuz 1930'da İstanbul'da toplanan Türk gayrimübadiller kongresi adına Başkan ve İstanbul Milletvekili Hüseyin Bey İsmet İnönü'ye bir telgraf çekmişti. Bu telgrafta;¹²³ Mübadele itilafnamesi imzalanırken İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmaya değinilerek gayrimübadil haklarının korunacağından emin oldukları bildirilmişti.

¹²⁰ TBMM. Zabıt Ceridesi Devre 3 Cilt 26, İçtima 4, 32. İnikat, s.15-19.

¹²¹ Karamanlis, Venizelos, s.128.

¹²² Hacıvasileios, Venizelos ve Balkanlar, a.g.e., s.99.

¹²³ B.C.A.: Gayrimübadillere yapılacak tevziat hk., 10 Ocak 1930, 030.10 140.3, s.7.

Mübadele itilafnamesinin uygulanmasında ilk sorun Muhtelit Mübadele Komisyonuna bağlı olan İstanbul Tali Komisyonunun 2 Ağustos 1930 tarihli tebliği ile ortaya çıkmıştı. İstanbul Rumlarına gayrimübadillik verilmesinin esaslarını açıklayan bu tebliğin tarafsız üyelerin alacağı tedbirlerle dağıtılması istenmişti. Türk tarafı, koruyucu ve izleyici görevi olan tarafsızların dağıtımına karışmamaları gerektiğini bildiriyordu. Sonuçta Yunan Dışişleri Bakanlığı dağıtımın zabıta memurlarınca yapılmasını öngören Türk teklifini kabul ettiklerini açıklamıştı.¹²⁴

Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk heyet başkanı Tevfik Kamil Bey Batı Trakya'da etabli belgelerinin dağıtımı için gerekli tedbirlerin alındığını bildirmişti.¹²⁵ Buna göre 11 Türk, 3 tarafsız ve 11 Yunan memurundan oluşacak heyet Gümülcine'ye gidecekti. Etabli belgelerinin dağıtımı konusunda uygulanacak şeklin tam olarak belirlenememesi nedeniyle, Türk ve Yunan temsilciler 13 Ağustos 1930 günü görüşerek bu sorunu çözeceklerdi.¹²⁶ Tevfik Kamil Bey 26 Ağustos 1930 günü yaptığı açıklamada gayrimübadillerin paralarının dağıtılacağını bildirmişti. Gayrimübadillerin Yunanistan'da bıraktıkları malların karşılığı olan 125.000 İngiliz lirasının birinci taksidi 62.500 liranın Yunan Milli Bankası tarafından İngiliz Bankasına yatırıldığı, ayrıca İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerine dağıtılacak 150 şer bin liranın İngiliz Bankasına yatırıldığı da bu açıklamada yer almıştı.¹²⁷

Türk gayrimübadiller cemiyeti adına Yalova'ya giden Hüseyin ve Celal Galip Beyler 26 Ağustos 1930 günü Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüşlerdi.¹²⁸ Gayrimübadiller kendilerine tahsis edilen 125.000 İngiliz lirasının ihtiyaçlarının ancak yüzde dördünü karşılayabileceğini, geriye kalan ihtiyacın İstanbul'dan firar eden Rumların malları ve Yunan emlakı ile karşılanmasını istemişler, hatta bu konuda Bakanlar Kurulundan bir karar çıkarılması için Tevfik Rüştü Bey'den ricada bulunmuşlardı. Anlaşma gereği Türkiye tarafından el konulmuş olan Yunan emlakının kira bedellerinin hangi hükümet tarafından ödeneceği hakem olarak

¹²⁴ C. 3 Ağustos 1930, s.1.

¹²⁵ C. 5 Ağustos 1930, s.1.

¹²⁶ C. 13 Ağustos 1930, s.2.

¹²⁷ C. 26 Ağustos 1930, s.2.

¹²⁸ C. 27 Ağustos 1930, s.2.

tarafsız üyelerin yetkisinde idi, ancak bu konuda henüz alınmış bir karar yoktu. Muhtelit Mübadele Komisyonunun Yunan Heyet Başkanı M. Rivas'ın konu ile ilgili görüşü sorulacak, olumlu cevap alınamazsa tarafsızların verecekleri karar 24 Ekim 1930 günü açıklanacaktı.¹²⁹

Muhtelit Mübadele İstanbul Tali Komisyonu İstanbul Rumları ile ilgili bir tebliğ yayınlamıştı. 10 Ekim 1930 günü yayınlanan tebliğe göre;¹³⁰ İstanbul'da bulunan mübadele dışı Rumlarla 10 Haziran 1930 Anlaşması gereği İstanbul'a dönüş hakkından yararlanan şahısların kendilerine ait mallara sahip olabilmeleri için Tali Komisyona yazılı başvuruda bulunmaları gerekecekti.

Mübadele anlaşmasının uygulanmasından doğan başka bir sorun da etabli Rumlara verilecek nüfus hüviyet cüzdanı idi. İçişleri Bakanlığı 27 Temmuz 1930'da Başbakanlığa gönderdiği yazıda, ilgili şahıslara verilecek nüfus cüzdanında tabiyetleri için "Türk" mezhepleri için "Ortodoks" tabirlerinin kullanılmasını teklif etmişti.¹³¹ Başbakanlık, teklif yazısını görüşünü almak üzere Dışişleri Bakanlığına göndermişti. Konuyu inceleyen bakanlık 11 Ağustos 1930'da görüşünü bildirmişti. Buna göre:¹³²

Nüfus cüzdanlarına "Grek-Ortodoks" tabirinin yazılması uygun bulunmuştu. İçişleri Bakanlığı, Dışişlerinin teklifini de dikkate alarak yeni bir çalışma yapmıştı. Sonuçta "Grek" tabirinin mahzurlu olduğunu, tabiyeti hanesine "Türk" mezhebi hanesine de "Ortodoks" tabirinin yazılmasını uygun bulan İçişleri Bakanlığı durumu Başbakanlığa bildirmişti.¹³³

İstanbul'da bulunan etabli Rumlara dağıtılmak üzere ayrılan 150.000 İngiliz lirası için ilgililerin iki ay içinde başvurularını gereklidi. Komisyonun tebliğinden sonra bir ay geçmesine rağmen henüz başvuran olmadığı için sürenin bir ay uzatılması düşünülmüştü.¹³⁴

¹²⁹ C. 9 Ekim 1930, s.4.

¹³⁰ C. 10 Ekim 1930, s.2.

¹³¹ B.C.A.: Etabli addedilecek Rumlara verilecek nüfus hüviyet varakaları hk., 10 Eylül 1930, 03010 124.885, s.3.

¹³² A.e., s.2.

¹³³ A.e., s.1.

¹³⁴ C. 21 Ekim 1930, s.2.

Başka bir sorun da bankadaki mevduatlarla ilgili idi. İtilafname gereğince bankalarda bulunan mevduatın Türk ve Yunan Hükümetleri tarafından sahiplerine geri verilmesi kabul edilmişti. Yalnız el konulmuş mevduat bu uygulamanın dışında kalacaktı.¹³⁵

Yunan müşaviri 21 Ekim 1930 günü Muhtelit Mübadele Komisyonu toplantısında, bankalardaki Türklere ait mevduatın tamamına el koyduğunu, bunları Emniyet sandığına naklettiğini, dolayısı ile mevduatın bankalarca yok sayılacağını bildiriyordu. Bu açıklama ile yeni bir sorun ortaya çıkmıştı. Türk Temsilci bunun anlaşmaya aykırı olduğunu belirtirken, tarafsız üyeler dünyanın her yerinde emniyet sandıklarının banka gibi olduklarını, endişe edilmemesi gerektiğini söylüyorlardı. Yunan müşaviri, durumu Komisyondaki Yunan temsilcilerle görüşeceğini ve daha sonra bir açıklama yapacağını iletmişti.¹³⁶

Muhtelit Mübadele Komisyonu, daha önce çözümlenemeyen kira bedelleri konusunun, 5 Kasım 1930 tarihinde yapılacak toplantıda sonuçlandırılacağını açıkladı.

İstanbul Tali Komisyonu da etabli belgesi alacak Rumların tebliğde açıklanan belgeleriyle 5 Kasım 1930 dan itibaren komisyon bürolarına başvurmalarını istiyordu.¹³⁷

Muhtelit Mübadele Komisyonunun tarafsız üyeleri uzunca süredir tartışma konusu olan kira bedelleri ile ilgili kararını açıklamıştı.

Bu karara göre;¹³⁸ Türk-Yunan itilafnamesinin teati edildiği 23 Temmuz 1930 tarihi esas alınarak, bu tarihten sonraki kiralar tamamen kaldırılacaktı. Gayrimübadiller cemiyeti kararları ile ilgili açıklamasında gayrimübadillerin 1000.000. lira kadar zarar edeceğini açıklamıştı.

¹³⁵ Bkz. Mübadele İtilafnamesi.

¹³⁶ C. 22 Ekim 1930, s.3.

¹³⁷ C. 6 Kasım 1930, s.2.

¹³⁸ C. 7 Kasım 1930, s.2.

12 Kasım 1930'da Muhtelit Mübadele Komisyonu yeni bütçesini belirlediği toplantıda dört önemli karar almıştı.¹³⁹

1) İstanbul Rumlarının haklarını almaları için başvuru müddeti olan iki ay sonunda 35.000 hak sahibinden 900 ünün başvurması nedeniyle bu müddet bir ay uzatılacaktı.

2) Firari Rumlara ait mallar, bir buçuk aylık ilan müddeti sonunda beklemeden satılacaktı.

3) Batı Trakya'da 14 Müslümanın, Türk ve Yunan tebaasının eşit sayılması sonucu haklarını alamamaları ve bunun iki hükümet arasında ihtilafa neden olması sonucu hakeme başvurulmuştu. Ancak komisyonda bulunan tarafların temsilcileri başvurunun hakemden alınması ve kendi aralarında çözümlenmesini kabul etmişlerdi.

4) Komisyon, firari Rumların İstanbul'a dönmeleri halinde, daha önce muhacirlere verilmiş olan ancak tapuda kaydı olmayan malların geri alınması ve firarilere iade edilmesini kararlaştırmıştı.

Mübadele İtilafnamesinin imzalanmasının üzerinden altı ay geçmesine rağmen gayrimübadillerin hakları dağıtılamamıştı. Bu konu cemiyet tarafından ilgililere duyurulmuş, ancak sonuç alınamamıştı. Bu defa Atatürk'e yapılan müracaatlar üzerine yeni bir süreç başlıyordu. Atatürk 10 Aralık 1930 tarihinde İsmet İnönü'ye gönderdiği direktifte:¹⁴⁰ Gayrimübadillerin ihtiyaç ve ızdıraplarını ifade eden müracaatlar aldığımı, bu meselenin süratle çözülmesini, öncelikle dağıtımı kararlaştırılmış olan 2000 İngiliz lirasının hiç beklemeden dağıtılmasını ivedi kaydı ile rica etmişti.

Aynı gün Maliye Bakanlığı, Başbakanlığa konu ile ilgili bir yazı göndermişti.¹⁴¹ 10 Aralık 1930 tarihi itibarıyla dağıtımı kararlaştırılan 600.000

¹³⁹ C. 12 Kasım 1930, s.2.

¹⁴⁰ B.C.A.: Gayrimübadillere yapılan tevziat hk., Atatürk'ün İnönüye Telgrafı, 10 Aralık 1930, 030.10 140.3.8, s.8.

¹⁴¹ A.e., s.7.

liranın Komisyon emrine verildiği ve bunun Ziraat Bankası Genel Müdürlüğüne bildirildiği, gecikmelerin anlaşmalar arasındaki farklılıktan ve yeni hak sahiplerinin ortaya çıkmasından kaynaklandığı bildirilmişti. Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine gönderdiği notta¹⁴² edinilen bilgiler özetlenmiş ve bunun Cumhurbaşkanı'na arz edilmesi talep edilmişti. 29 Aralık 1930 günü Atatürk Başbakanlığa şifre telgrafı ile yeni bir direktif göndermişti.¹⁴³

Gayrimübadillerden bir heyetin yeni başvurusu üzerine Atatürk özellikle bono dağıtımı hakkında gecikmeyi ortadan kaldıracak tedbirleri de bu direktifte sıralamıştı. Ayrıca hak sahiplerinin mağdur edilmemesini ve bu işlerin beş altı ayda sonuçlanmasını rica etmişti. Bu gelişme üzerine Başbakanlık müsteşarı 30 Aralık 1930'da Maliye Bakanlığına gönderdiği bir not ile:¹⁴⁴ Atatürk'ün direktifini iletmiş, gerekli işlemin yapılmasını ve sonucun Başbakanlığa bildirilmesini talep etmişti.

Bu yazışmalar devam ederken 13 Aralık 1930 dan itibaren gayrimübadillere istihkakları dağıtılmaya başlanmıştı. İlk önce değeri 10.000 liradan az olan arazi sahibi gayrimübadillere istihkaklarının yüzde ikisi oranında dağıtım yapılmıştı.¹⁴⁵

I. Birinci Balkan Konferansı

1. Konferans Hazırlıkları

Balkan devletleri arasında bir yakınlaşma özleminin ilk göstergelerine Lozan görüşmeleri sırasında Balkanlı temsilcilerin dostça ilişkilerinde rastlanmıştı.¹⁴⁶ 1926 yılında Türkiye'nin Locarno anlaşmalarından esinlenerek, Balkanların ve dolayısı ile Avrupa'nın güvenliği için bir "Balkan Locarnosu" ileri sürmesi büyük ümitler doğurmuştu. Ancak Bulgaristan'ın Sırp-Hırvat-Sloven devleti ve Yunanistan ile ilişkilerinin gerginliğini koruması bu girişimin olumlu sonuç vermesini engellemişti.¹⁴⁷

¹⁴² B.C.A.: Gayrimübadillerin istihkakı hk., 11 Aralık 1930, 030.10 140.3.8, s.5,6.

¹⁴³ B.C.A.: Gayrimübadillere yapılan tevziat hk., Atatürk'ün İnönüye Telgrafı, 30 Aralık 1930, 030.10 140.3.8, s.2,3,4.

¹⁴⁴ A.e., s.1.

¹⁴⁵ C. 14 Aralık 1930, s.3.

¹⁴⁶ Mehmet Savcı, "Balkan Konferansları Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.Üniv. A.İ.İ.T.E. 2007, s.21.

¹⁴⁷ A.e., s.22.

1930'dan başlayarak Türk-Yunan ilişkilerinde bir yakınlaşma ve işbirliği döneminin açılması, kuşkusuz bu iki ülke liderlerinin tutum ve niyetleri ile bağlantılı idi. Atatürk, yeni bir Balkan politikasını başlatmak üzereydi ve bunun ilk adımının Yunanistan'la birlikte atılması gerektiğini düşünüyordu. Yunanistan'da ise uzunca bir aradan sonra 1928'de artık olgun bir Venizelos Yunan politikasına yön veren önder konumuna gelmişti ve başlıca amacı, iktisadi ve toplumsal güçlükler yaşayan Yunanistan'ı bütün komşuları ile iyi ilişkilere kavuşturmaktı.¹⁴⁸

Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzelmesini teşvik edici ortam 1929'da gerçekleşirken¹⁴⁹, Türk-Yunan yakınlaşması da Balkan Misakına önemli bir dayanak olmuştu.¹⁵⁰

6-10 Ekim 1929 tarihleri arasında Uluslararası Barış Bürosunun Atina'da düzenlendiği Evrensel Barış Kongresinde eski Yunanistan Başbakanı Papanastasiu bir Balkan Misakı kurulması fikrini ortaya atmıştı. Kongre bu konuyla ilgili resmi olmayan bir konferans toplanmasını kararlaştırmıştı.¹⁵¹ Böylece Balkan Misakı yolunda ilk adım atılmıştı. Balkan Misakı düşüncesi Türkiye dahil bütün Balkan devletleri tarafından olumlu karşılanmıştı.¹⁵²

15 Haziran 1930'da Yunan Meclis Başkanı Türkiye Cumhuriyeti Başbakanına ve TBMM Başkanına hitaben Balkan Konferansı ile ilgili bir telgraf göndermişti. Balkan Misakı ile ilgili ilk resmi girişim sayılabilecek bu telgraf aşağıdaki metinden oluşuyordu.¹⁵³

“Atina'da ilk Balkan Konferansının toplanması yani Balkanlar'da sulhu tahkim ve milletlerimizin ahenktar ve feyizkar teşriki mesaisini temin edecek olan Balkan ittifadının hayzıfiile çıkması yolundaki ilk adımın atılmış olması

¹⁴⁸ Hikmet Öksüz, “T.C. Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi A.İ.İ.T. Enstitüsü, İstanbul 1996, s.94.

¹⁴⁹ Balkan ülkelerini belirleyecek ilkeler etrafında birleştirmeyi amaçlayan girişimler ve yasaklarda yer alan ifadeler dokümanlarda farklılık arz etmektedir. Balkan Birliği, Balkan Misakı, Balkan Paktı, Balkan Antantı ifadeleri tez kapsamı içinde Balkan Misakı olarak kullanılmıştır. Çünkü TBMM 6 Mart 1934'te bu birliği Balkan Misakı adı altında yasalaştırmıştı. Bkz. **Düster** 3 Tertip Cilt 15, s.185, 186, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, Cilt 20, İçtima 3, 24. İnikat, s.14-18.

¹⁵⁰ Öksüz, Balkan Politikası, s.114.

¹⁵¹ İsmail Soysal, **Balkanlar**, Eren Yayınevi, 1993, İstanbul, s.3.

¹⁵² Uçarol, Siyasi Tarih, s.577.

¹⁵³ C. 17 Haziran 1930, s.3.

dolayısıyla Yunan Meclisi namına onun hissettiği meserretleri iblağ eylerim. Yunan Meclisi ilk Balkan Konferansının kısmı azamı itibarı ile siyasi şahsiyetlerden mürekkep olmasından bilhassa mahfuz ve kendi sarayında konferansı izaz etmek suretiyle Balkan Milletleri siyaseti aleminde daha sıkı münasebat tesisine medar olmakla kendisini bahtiyar addetmektedir.”

TBMM Başkanı Kazım Özalp’in bu telgrafa cevabı:¹⁵⁴ “İş’arınızdan dolayı derececi nihayede teşekkür eder ve samimi tebrikatımı takdim ederim. Güzel memleketinizin Balkan Konferansını toplamak konusundaki teşebbüsüne Türk matbuatının tahsis ettiği fevkalade müsait neşriyat ve bu iş hakkındaki ricali siyasiyenin ifade eyledikleri iş bu teşebbüsün memleketimizde ne kadar büyük bir hüsnü nazarla telakki edildiğine delildir.” şeklinde olmuştu.

Başbakan İsmet İnönü’nün cevabı ise “Nazikane iş’arınızdan dolayı en har teşekküratımla beraber Birinci Balkan konferansının Atina’da kariben içtimai münasebetiyle samimi tebrikatımı lütfen kabul buyurunuz. Balkan akvamı arasında münasebatı hasenenin daha sıkı bir hale gelmesine ve onların izhar ettikleri fikri sulhvervanin takviyesini istihdaf eden mesai sulha merbutiyetinin layenkati bariz delillerini göstermekte olan Türk Milleti tarafından yüksek derecede takdir edilmektedir. Büyük bir hüsnü nazarla karşıladığımız böyle bir işe müteallik teşebbüsün icrası himmeti ezheri cihet güzel memleketinize isabet etmektedir.” ifadelerini kapsamıştı.

Atina Büyükelçisi Enis Akaygen 8 Ağustos 1930 tarihinde Cumhuriyetperverler Birliği Lideri M. Papanastasiu’ya Tevfik Rüştü Aras’ın bir mektubunu iletmişti. Tevfik Rüştü Aras mektubunda:¹⁵⁵ Balkan milletleri arasında muhabbet ve tenasüt tesisine matuf mesaiye teşekkür etmiş, Türkiye’de böyle bir cemiyet kurulduğunu ve Ekim ayında Atina’da toplanacak olan Balkan Konferansı görüşmelerinde müşahit sıfatı ile Enis Akaygen’in memur edildiğini bildirmişti. Balkan memleket ve hükümetlerinin temsilcileri ancak birbirinden görüş istemek için veya bir harbin başında ya da sonunda yan yana gelmiş olurlardı. Bu bakışma eski ve önceliklerden farklıdır. Bu ilk konferansta geçmişin bütün izlerini silmek ve

¹⁵⁴ C. 17 Haziran 1930, s.3.

¹⁵⁵ C. 9 Ağustos 1930, s.3.

tesirlerinden kurtulmak hayalcilik olur. Atina'daki ilk konferans, eğer samimi bir yolda ilerlemenin gereği ve kanaati olmuşsa ilgili ülkelerin hakkı ile anlaşılması ve inanılmasına yardımcı olacaktır.¹⁵⁶ Konferansın amacı; geniş, gerçeklerle bağdaştırılamayacak programlar çizmek yerine basit ikinci derecede önemli fakat çabuk ve kolayca uygulama kabiliyeti olan sorunları ele almakta esas amaç Balkan ülkeleri arasında işbirliği yaratmaktır.¹⁵⁷

Balkan konferansının düzenlenmesi ile ilgili komite 30 Eylül 1930 tarihinde Atina'da toplanmıştı. M. Papanastasiu bu toplantıda Balkan Misakının amacı ve prensipleri hakkındaki düşüncelerini açıklamıştı. Buna göre:¹⁵⁸

Balkan Misakı, devletlerin hükümdarlık haklarına riayet edecek ve ırklara ait örgütleri himaye edecektir.

Balkan Konferansının amacı, katılacak devletler arasında kesin olarak harbi kaldırmaktır.

Misakın faaliyeti cemiyeti Akvamin kadrosu içinde ve onun düşüncelerine paralel olacaktır.

Balkan Misakı, katılacak devletler arasındaki beynelmilel itilaflara riayet edecek ve ortak bir ekonomik teşkilat oluşturmaya çalışacaktır.

Misakın bir hedefi de fikirler konusunda ortak bir karar oluşmasını sağlamaktır.

5 Ekim 1930 tarihinde Atina'da toplanması kararlaştırılan konferans için temsilciler Atina'ya gelmeye başlamışlardı. Konferansta Türkiye'yi temsil etmek üzere Atina'ya giden heyette bulunanlar:¹⁵⁹

Trabzon mebusu ve TBMM ikinci reisi Hasan (Saka)

Edirne mebusu Zeki Mesut

¹⁵⁶ H. Nezihi, "Balkan Konferansı", **İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası**, Sayı 9, (Eylül 1932) İstanbul 1932, s.497.

¹⁵⁷ Metin Anahtarçioğlu, "Türk Basınında Balkan Antantı (14 Eylül 1933-9 Şubat 1934)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İ.T. Ens. Ankara 1993, s.15.

¹⁵⁸ C. 2 Ekim 1930, s.3.

¹⁵⁹ C. 3 Ekim 1930, s.3.

Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref
Hamdullah Suphi
Reşit Saffet
Yakup Kadri
Ali Münif ve
Ticaret odası adına Mithat Bey'di.

Ayrıca Hukuk Fakültesi Reisi Tahir Bey'de konferansa katılmak üzere 3 Ekim 1930 günü Atina'ya hareket edecekti.

3 Ekim 1930 günü Atina'ya ulaşan Türk heyeti Pire'de halkın alkışları arasında parlak bir törenle karşılanmıştı. Türk Konferans heyeti reisi Hasan Bey karşılamadan sonra yaptığı açıklamada;¹⁶⁰ Türkiye'nin Balkan hükümetleri arasında bir teşriki mesai gayesini takip eden konferansın muvaffakiyetini temenni ettiğini bildirmiş ve sıcak karşılamadan dolayı teşekkür etmişti. Hasan Bey konferanstan önce yaptığı konuşmada ise: Türk kamuoyunun konferans sonucunda Balkan Hükümetleri arasında birlik ruhunun doğacağını ve işbirliğini ümit ettiklerini vurgulamıştı.¹⁶¹

Konferansın hazırlık toplantısı 4 Ekim 1930 günü Atina'da yapılmış, konferans programı belirlendikten sonra şu kararlar alınmıştı:¹⁶²

Bulgaristan temsilcilerinin azınlıklar konusunu konferans programına dahil etme girişimleri incelenmiş, ancak Balkan milletlerinin şu an içinde bulunduğu ruh hali nedeniyle bunun daha uygun bir zamana ertelenmesi kararlaştırılmıştı.

Altı Balkan Hükümeti (Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya, Arnavutluk) kabine reisleri ile Cemiyeti Akvam namına M. La Fanten'in fahri reisliğe seçilmelerine oy birliği ile karar verilmişti.

¹⁶⁰ C. 5 Ekim 1930, s.3.

¹⁶¹ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.20.

¹⁶² C. 6 Ekim 1930, s.3.

Atina çevrelerinden alınan bilgilere göre Balkan konferansının 5 Ekim 1930 günü parlak bir törenle toplanacağı, bakanlar ve elçilerin törene katılacakları öğrenilmişti.

Konferansta Venizelos'un iktisat komisyonu görüşmelerine katılacağı ve Bulgaristan'ın Ege denizinde bir çıkış elde etme konusu gündeme geldiğinde bir konuşma yapacağı belirtilmişti. Yunan heyetinden Selanik Üniversitesi Profesörü M. Demetre K. Santis Konferanstan beklentilerini ifade ederken gümrük birliği ve serbest dolaşım konularına değinmişti.¹⁶³ Yunanlı temsilcilerin teklifleri arasında özellikle serbest dolaşım konusu üzerinde ısrarla durulması dikkat çekiciydi.¹⁶⁴

2. Konferansın Toplanması ve Çalışmaları

1 nci Balkan Konferansı 5 Ekim 1930 tarihinde saat 10:00'da Atina'daki parlamento binasında yapılan resmi bir törenle başlamıştı. Temsilciler Heyeti, teknik danışmanlar dışında 10 Türk, 30 Yunanlı, 30 Romanyalı, 8 Sırp, 11 Bulgar ve 10 Arnavut temsilciden oluşmuştu. Venizelos, Yunanlı bakanlar ve elçilerin de hazır bulunduğu törende parlamento binasının üstünde altı devletin bayrakları dalgalanırken bando Balkan Marşını çalmıştı. Eski Yunan Başbakanı Papanastasiu Yunanistan adına temsilci heyetlerini selamlamıştı. Törende ilk konuşmayı yapan Venizelos:¹⁶⁵ Balkan milletlerinin bu ortak toplantıları nedeniyle memnuniyetini açıklamış, mevcut sıkıntıları takdir etmekle birlikte konferanstan uygun sonuç almak için heyetlerin samimiyetle ortak bir çalışma yapacaklarından emin olduğunu, Yunan Hükümeti adına bu girişimin başarılı olmasını dilemişti. 1nci Balkan Konferansına katılan ülkelerin konferanstaki tutumları ve Balkan Misakına bakış açıları birbirinden oldukça farklı idi. Ancak Türkiye ve Yunanistan konferansta ortak tutum ve davranışlar sergilemişlerdi.¹⁶⁶ 1nci Balkan Konferansına ev sahipliği yapan Venizelos Balkan Misakı konusunda her şeyden önce Türk-Yunan işbirliğini ön planda tutuyordu. Dünya ekonomik bunalımının Balkan ülkelerini de sarstığı bir

¹⁶³ H. Nezihi, a.g.e., s.498-499.

¹⁶⁴ Us, Hatıralar, s.10.

¹⁶⁵ C. 7 Ekim 1930, s.3. "Balkan Konferansı, **Ayın Tarihi**, Cilt 23-24 Sayı: 79-81, Kasım 1930, s.6765,

¹⁶⁶ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.22.

zamanda yapılan bu ilk konferansta tüm delegeler egemenlik haklarını kısıtlayıcı bir birliğe doğru gidilmemesini istemişler ve böyle bir süreç içinde daha çok ekonomik teknik ve kültürel bir işbirliğinin ele alınması eğilimini göstermişlerdi.¹⁶⁷

Konferansın ilk 3 gününde (6-7-8 Ekim 1930) komisyonlar özetle aşağıdaki çalışmaları yapmışlardı:¹⁶⁸

Fikri Mukarenet Komisyonu: Bulgar temsilci Halk Üniversiteleri kurulmasını ve bunların konferanslar düzenlemesini teklif etmişti. Yunan temsilciler bir Balkan Enstitüsü oluşturulmasını, üniversite programlarının hafifletilmesini ve Balkanlarda konuşulan dillerden birinin öğrenilmesinin zorunlu olmasını teklif etmişlerdi.

Siyasi Komisyon: Türk temsilci Reşit Saffet Bey, Balkan ülkelerinde üretilen malların yabancı memleketlerde meşru olmayan yöntemlerle satılması sonucu menfaat sağlanmasına karşı Balkanların haklarının korunması için Balkan memleketleri arasında uluslararası bir komisyon kurulmasını ve bir program dahilinde çalışmasını teklif etmişti. Ruşen Eşref Bey ise Balkan yarımadası ile ilgili konuları yakından takip eden Türkiye'nin Cemiyeti Akvamın çalışmalarını takdir ettiğini belirtmişti.

Toplumlar Komisyonu: Türk temsilcisi Vasfi Reşit bey, Türkiye'nin işçi ve fabrikatörler arasında ortak çalışma esaslarını belirlediğini açıklamıştı.

Konferansın dördüncü gününde (9 Ekim 1930) Basın yayın komisyonu bir çalışma yapmıştı. Bunun sonucu alınan kararlara göre:¹⁶⁹ Balkan basın servisi kurulacaktı, bu maksatla ilk toplantı Sofya'da ikinci toplantı ise İstanbul'da yapılacaktı.

Balkan Konferansının beşinci gününde (10 Ekim 1930) Ulaştırma ve Maliye komisyonunun çalışmaları yapılmıştı.¹⁷⁰ Uzun görüşmelerden sonra alınan kararlara

¹⁶⁷ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.24.

¹⁶⁸ C. 9 Ekim 1930, s.3.

¹⁶⁹ C. 10 Ekim 1930, s.3.

¹⁷⁰ C. 12 Ekim 1930, s.3.

göre; Balkan demiryolları tarafından tek bir sisteme bağlı demiryolu şebekesi oluşturulacak, seyahat için gerekli işlemler basitleştirilecekti.

Konferansın son toplantısı 12 Ekim 1930 günü yapılmıştı. Konferansın olumlu sonuçlarının vurgulandığı konuşmalardan sonra Türk Heyeti'nin bundan sonraki konferansın İstanbul'da toplanması ile ilgili teklifi kabul edilmişti.¹⁷¹

Birinci Balkan Konferansında belirlendiği şekli ile Balkan Misakının amacı şöyle ifade edilmişti.¹⁷²

“Her şeyden evvel Balkan Misakı; bağımsız milletlerin birliği olup Balkan devletleri arasında barışı sağlayarak onları ekonomik birlik oluşturmaya yöneltecek bir işbirliği ve dayanışma içinde uygarlığa hizmet amacını güdecektir. Bu birlik hiçbir devletin aleyhine yönelik değildir.”

Amaca bağlı olarak Balkan Misakının dayandığı prensipler ise on maddede sıralanmıştı.¹⁷³

a. Balkan Misakının amacı özel milli örgütleri susturmak yerine onlarda bulunan ortak medeni unsurları artırmak ve aralarındaki uzlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktır.

b. Balkan Misakına katılan milletlerin bağımsızlıklarını sınırlamayacak ve bir devletin diğer devletler üzerine saldırı veya tecavüzünü kolaylaştırmayacak, aralarında tam bir eşitliğe dayanacaktır. Balkan Devletleri aynı oy gücüne sahip olacakları için, misak dışında kalan diğer devletlerden birinin bağımsızlığına dokunacak herhangi bir kararın alınması için bütün devlet temsilcilerinin veya en azından ilgili devletlerin veya özel meclislerinin rızasına bağlı olacaktır.

c. Milli azınlıklar nerede olursa olsun korunacaklardır.

¹⁷¹ C. 14 Ekim 1930, s.3.

¹⁷² “Balkan Konferansı”, **Ayın Tarihi**, s.6761.

¹⁷³ A.e., s.6761-6763.

d. Balkan Misakının şekli A.B.D. ve İsviçre modeli olmayacaktır. Milletler Cemiyeti şeklinde olabilecek, hatta 1870 Alman konfederasyonuna yakın bir sistemin bulunması gerekecektir.

e. Balkan Misakının birinci görevi katılan devletler arasında harbi kesinlikle önlemektir.

f. Balkan Misakı Milletler Cemiyeti prensiplerine göre çalışacaktır.

g. Balkan Misakı üyelerinin aralarındaki anlaşmazlıklara veya diğer uluslar arası birliklere girmelerine müdahale edilmeyecek ve Misak bu durumlarda uzlaşmazlıkları önleyecek bir konuma girmeyecektir.

h. Balkan Misakının ana görevlerinden biri de Balkan milletlerinin ortak ekonomik çalışmalarını geliştirmek ve yavaş yavaş onların ekonomilerini bir kuruluşa dönüştürmektir.

ı. Balkan Misakı , Balkan milletlerinin düşünce ve davranışta uygarca yaklaşımlarını hedef alacaktır.

i. Balkan Misakı çalışmalarını düzenlerken, devletlerin eşitliği, bağımsızlıklarının korunması, fikir birliği içinde olanların çalışmalarının artırılması ve onların anlaşmalarının sağlanmasını esas alacaktır.

Birinci Balkan Konferansında Yunanistan ilgiyle karşılanmıştı. Bunun başlıca sebeplerden biri bu konferansın davetçisi ve hazırlayıcısı olmasıydı. Venizelos'un, Yunanistan'ın hiçbir Balkan devletine karşı emeli olmadığını açıklaması, Balkanlarda mevcut durumu koruyan bir siyaset izlediğinin belirtisiydi. Bu açıdan bakıldığında Yunanistan'ın konferanstaki rolü olumlu ve uzlaştırıcı idi.¹⁷⁴ Balkan Konferansında Türkiye barış ve uzlaşma etkeni olarak hareket etmişti. Burada Türkiye'nin Balkanlardaki eşsiz yeri bir kere daha ortaya çıkmıştı. Atatürk Türkiye'sinin Balkan milletleri arasında itibarı çok yüksekti. Balkanlarda esaslı

¹⁷⁴ "Balkan Konferansı", **Ayın Tarihi**, s.6771.

menfaatleri olan Türkiye, Balkan barışının en samimi taraftarı olarak Balkan milletlerinin güvenini ve saygısını kazanmıştı.¹⁷⁵

12 Ekim 1930 günü Konferans bitmiş ve Delfi’de oy birliği ile alınan kararların sonunda Balkan ülkelerine şu çağrı yapılıyordu:¹⁷⁶

“Balkan konferansının devamı müddetince ortak çalışmamız ve doğrudan doğruya ilişkimiz, kardeş milletler olduğumuzu ve bizi ayırmakta olan anlaşmazlıkları görüşerek barış yolu ile halledecek güçte olduğumuzu açık olarak ispatladığımızı belirleyici görev sayarız. Birbirimizle açık konuşarak herkes kendi yüreğinde sakladığı derdi döktü. Bu ise bizim daha çok yaklaşmamızı ve birbirimize saygı göstermemizi sağladı. Geleceğimizi birlik olarak iyileştireceğimize emin olduğumuzdan el ele vererek karşılıklı yardım için söz verdik. Bu barış fikrinden ilham alarak bir çok sorunlar için faydalı çözümler teklif ettik. Ey Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Romanyalılar, Türkler ve Yugoslavlar sizi bizim örneğimizi takip etmeye davet ediyoruz. Gerçekten bağımsız olmak, dünyada büyük bir ün kazanmak ve durumumuzu iyileştirmek elimizdedir.”

Birinci Balkan konferansının yaptığı en büyük iş Balkan milletlerinin kendi aralarında kendi sorunlarını görüşüp halledebilecekleri kanaatinin yaygınlaşmasıdır.¹⁷⁷

Gösterilen bu çabaların amacı, Balkan Misakının gerçekleşmesi için uygun koşulların yaratılması ve yapılabilecekler çerçevesinde Balkan Misakının oluşturulması idi. Ülkeler, aşamalı olarak kendilerini diğerlerinden ayıran engelleri kaldırıyorlar, işbirliği ve ortak çıkarlarını geliştirerek birbirlerine yaklaşıyorlardı.¹⁷⁸

Konferans sonuçlarını yorumlayan Papanastasiu, Balkan Misakı prensiplerinden özellikle yapılanmayı öngören dördüncü prensip üzerinde durmuş ve bu konuda;¹⁷⁹ Misak içinde her devletin özgürlüğünün İsviçre, A.B.D. veya Almanya’dakilerden daha geniş olması, ancak böyle bir antantın Milletler Cemiyeti gibi bir topluluktan daha sıkı bir niteliğe sahip bulunması görüşünü savunmuştu.

¹⁷⁵ “Balkan Konferansı”, **Ayın Tarihi**, s.6772.

¹⁷⁶ A.e., s.6768.

¹⁷⁷ Anahtarçıoğlu, Balkan Antantı, s.27.

¹⁷⁸ Karamanlis, Venizelos, s.142.

¹⁷⁹ Savcı, “Türkiye Bulgaristan İlişkileri”, s.25.

3. Konferans Sonunda Alınan ve Yayınlanan Kararlar¹⁸⁰

a. Kararların Alındığı Konu Başlıkları

- 1) Genel kararlar
- 2) Siyasi yakınlaşma konusundaki kararlar
- 3) Kanunların birleştirilmesi konusundaki kararlar
- 4) Fikri yakınlaşma konusundaki kararlar
- 5) Balkan gazetecilerinin aldığı kararlar
- 6) Ekonomik yakınlaşma konusundaki kararlar
- 7) Ulaşım/Haberleşme konusundaki kararlar
- 8) Sosyal politika konusundaki kararlar
- 9) Konferans tüzüğü
- 10) Balkan halkına, yöneticilerine ve basınına mesaj (çağrı)

b. Genel Kararlar

Konferansın tamamını kapsayan bu kararlar daha önce değinilen Balkan birliğinin amacı ve dayandığı prensipleri açıklamıştı.

c. Siyasi Yakınlaşma Konusundaki Kararlar

Balkan Misakı siyasetinin gerekçelerinin açıklandığı ilk bölümde;

Balkan ülkeleri arasında öncelikle barışın güçlendirilmesi,

Temsilcilerin karşılıklı güven içinde bulunmaları,

Balkan ülkeleri arasında siyasi yakınlaşmanın ortaya konması,

Adil uzlaşmalarla sağlanan güvenlik garantisi ve azınlık haklarının korunması öngörülmüştü.

¹⁸⁰ Birinci Balkan Konferansı kararları, “**Rolution de la Premiere Confence Balkanique**” adı ile TBMM Matbaası tarafından 1930 yılında Fransızca olarak basılmıştır. Dokümanın tam metni tarafımızdan tercüme edilmiş olup bu bölüme yalnız ana başlıkları aktarılmıştır.

Dilek ve temenniler bölümünde ise iki önemli karar açıklanmıştı.

Birincisi; Dışişleri Bakanlarının her yıl bir defa karşılıklı görüşmeleri

İkincisi: Balkan Misakının aşağıdaki üç esasa dayandırılması,

1) Savaşın yasa dışı kabul edilmesi

2) Anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi, tecavüz durumunda yardımlaşmanın sağlanması

3) Anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda savaşa başvurmadan karşılıklı görüşülmesi

d. Kanunların Birleştirilmesi İle İlgili Kararlar

Uzmanlarca, öncelikle suçluların iadesi ve mahkemede hazır bulunacakların belirlenmesi konusunda başlayarak ortak çalışmalar yapılması ve alt yapı oluşturulması.

e. Fikri Yakınlaşma Konusunda Alınan Kararlar

Balkan ülkeleri arasında fikri yakınlaşma ihtiyacı ve neden gerçekleşemediğinin açıklandığı ilk bölümden sonra kararların sıralandığı bölüm özetle şu şekildeydi.

- 1) Fikir birliği çalışmaları ile üniversiteler arasında öğretim üyeleri değişimi, mesleki ve sanat etkinlikleri
- 2) Üniversiteler arasında öğrenci değişimi, ders değişimi, halk üniversitelerinin açılması, toplumun fikri yönden aydınlatılması
- 3) Çocukların karşılıklı gezileri
- 4) Fizik eğitiminin korunması
- 5) Yüksek mühendis, yüksek öğretmen okulu ve dil eğitiminde müşterek faaliyetler
- 6) Karşılıklı hukuk kürsüleri kurulması

- 7) Esasları belirlenmiş ortak tarih eğitimi
- 8) Karşılıklı müze faaliyetleri
- 9) Eski uygarlıkların öğretilmesi
- 10) Balkan folkloru
- 11) Yazıcı ve görsel sanatlarda işbirliği
- 12) Karşılıklı turizm kolaylıkları
- 13) Balkan haftası etkinlikleri
- 14) Fikri kuruluşların işbirliği
- 15) Toplumsal kuruluşlara süreklilik kazandırılması
- 16) Balkan ajansı oluşturulması,
- 17) Gazetecilerin iki ay içinde anlaşma için Sofya'da toplanma kararı almaları

f. Ekonomik Yakınlaşma Konusundaki Kararlar

Coğrafi bütünlük, ekonomik birlik ihtiyacı, tarım, ticaret ve gümrük birliği gerekçeleri ortaya konduktan sonra alınan kararların başlıkları şöyleydi:

- 1) Balkan ülkeleri arasında ticaret ve transit mal değişiminin önündeki engellerin de kaldırılması
- 2) Gümrük tarifelerinin birleştirilmesi,
- 3) Tamamlayıcı özel anlaşma belgelerinin hazırlanması
- 4) Üretimin birlik içinde uygulanması
- 5) Doğu tütünlerinin korunması
- 6) Kooperatiflerin desteklenmesi
- 7) Nakit akışı, para birliği
- 8) Ekonomik ve parasal işbirliği

g. Ulaşım/Haberleşme Konusunda Alınan Kararlar

- 1) Demiryolları inşası, demiryollarının birleştirilmesi ve her yönden uyumu

- 2) Uzun mesafeli kara yolları ve oto yollarının inşası
- 3) Balkan Deniz Yollarının oluşturulması ve ekonomiye katkılarının değerlendirilmesi
- 4) Balkan Hava Yollarının oluşturulması ve işbirliği
- 5) Balkan Posta Birliğinin kurulması ve işletilmesine ait detaylı proje
- 6) Balkan Turizm Federasyonunu alt yapısının oluşturulması

h. Sosyal Politika Konusunda Alınan Kararlar

İş ve iş güvencelerinin ortaya konduğu gerekçelerden sonra alınan kararların özeti şöyleydi:

- 1) Çalışma hayatının düzenlenmesi
- 2) Sosyal yasaların düzenlenmesi
- 3) Sosyal yasaların uluslar arası kurumlarla uyumlu hale getirilmesi
- 4) Mesleki kuruluşlar arasında işbirliği
- 5) Serbest dolaşım
- 6) Özel komitenin ilgili alınan giren kararlardan da şöyleydi:
 - aa) Kadınların ve küçüklerin çalışma şartları
 - ab) Kadın hakları
 - ac) Sosyal hijyen ve sağlık

1. Konferans Tüzüğü

Bu tüzük, Balkan Misakı gerçekleşinceye kadar yürürlükte kalacaktı. Konferansın tüm faaliyetlerini belki esaslara bağlayan tüzükte yer alan ana bölümler şöyleydi.

- Madde 1. Konferansın amacı
- Madde 2. Konferans merkezi
- Madde 3. Konferans organları

- Madde 4. Konferansın milli grupları
- Madde 5. Genel meclis
- Madde 6. Meclisin yetkileri
- Madde 7. Konferans konsey başkanı
- Madde 8. Konferans merkezindeki komisyonlar.
- Teşkilat
 - Politik yakınlaşma
 - Sosyal yakınlaşma
 - Ekonomik
 - Ulaşım/Haberleşme
 - Sağlık ve Sosyal politika
- Madde 9. Meclis ve komisyon görüşmeleri
- Madde 10. Meclis ve komisyonlarda oylama
- Madde 11. Delege hakları
- Madde 12. Delegasyon hakları
- Madde 13. Meclis ve komisyon çalışma düzenleri
- Madde 14. Meclisin dağılması
- Madde 14. Konferans konseyi
- Madde 16. Konsey yetkileri
- Madde 17. Konsey Toplantısı
- Madde 18. Konsey başkanı
- Madde 19. Temsilciler, gözlemciler
- Madde 20. İvedi durumlar
- Madde 21. Sekreterlik
- Madde 22. Sekreterliğin görev yeri
- Madde 23. Konferansın maddi kaynakları
- Madde 24. Haberleşme
- Madde 25. Raporlar
- Madde 26. Balkan konferansı amblemi

Tüzüğün son bölümünde 15 maddeden oluşan çalışma düzeni ayrıntılı olarak yer almıştı. Bunlardan 1-11'nci maddeler meclisin çalışma kurallarını 12-15'nci maddeler ise komisyonların çalışma kurallarını ortaya koymuştu.

İKİNCİ BÖLÜM

1931-1933 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİ VE BALKAN MİSAKI OLUŞTURMA ÇABALARI

A. 1931 Yılı İçinde, Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi

1931 yılı Ocak ayı başlarında gayrimübadillerden 30 bin lira ile 100 bin lira arasında alacaklı olanların paraları yüzde iki oranında dağıtılmaya başlanmış, ancak bunun yavaş yapılması şikayetlere neden olmuştu.¹

Muhtelit Mübadele Komisyonunun faaliyetleri hakkında 18 Şubat günü açıklama yapan tarafsız üye M. Rivas; faaliyetlerin 4 ay içinde tamamlanabileceğini, İstanbul ve Batı Trakya'da işlerin normal devam ettiğini, etabli vesikalarının süratle dağıtıldığını ifade etmişti.² Komisyonun Türk heyet başkanı Tefik Kamil Bey 22 Şubat günü komisyonun dağıtılmasına ilişkin bir soru üzerine; söylentilerin asılsız olduğunu, görev bitinceye kadar işlerin devam edeceğini bildirmişti.³

Gayrimübadillerin haklarını koruyan kongre 25 Şubat günü bir toplantı yapmıştı. Sorunları ile yakından ilgilenen Atatürk, İsmet İnönü ve TBMM Başkanı Kazım Özalp'e çekilen teşekkür telgraflarının okunmasıyla başlayan toplantıda ilk gündem maddesi etabli vesikaları idi. Anlaşma gereğince vesikaların en son 30 Haziran 1930 tarihli olması gerekirken, daha sonraki tarihlere ait vesika dağıtımı da yapıldığı, bunun geçerli olmaması gerektiği, sorunun çözümü için kıymet takdir komisyonunun bir çalışma içinde olduğu bildirilmişti.⁴

8 Mart günü gayrimübadillerle ilgili yeni bir açıklama yapan Tefik Kamil Bey; Yunan Hükümetinden alınacak tazminatın son iki taksidinin komisyon emrine

¹ C. 6 Ocak 1931, s.2.

² C. 18 Şubat 1931, s.1.

³ C. 23 Şubat 1931, s.1.

⁴ C. 26 Şubat 1931, s.1.

verilmiş olduğunu, emlakın iadesi şartına bağlı olan bu ödeneğin önümüzdeki günlerde Türk Hükümetine aktarılacağını ifade etmişti.⁵

Bu faaliyetlerin yanında, iki ülkede mübadil ve gayri mübadillerin haklarını koruyan mahkemeler adli işlemlerine devam ediyordu. Muhtelit Hakem Mahkemesi Türk üyesi Emin Ali Bey 10 Mart 1931’te yaptığı bir açıklama ile adli işlemler konusunda şu bilgiyi vermişti.⁶ “Bu mahkemelerde 10.000 dava açılmıştı. Bunlardan bir kısmı anlaşma hükümleri dışında kaldığı için tasfiye edilmiştir. Yunan tarafının bu durumu sürüncemede bırakmaması halinde mahkemelerin yükü hafifleyecektir. Halen haftada 30-40 dava sonuçlanmaktadır.”

Türkiye ve Yunanistan’da bulunan mübadil ve muhacirlerin, menkul, gayrimenkul, alacak, borç gibi işlemleri sekiz seneden bu yana; 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi, 28 Mayıs 1928 tarihli mübadil, gayrimübadil ve muhacirlerin tapu işlemlerine ait kanun ve 10 Haziran 1930 tarihli Mübadele İtilafnamesi hükümlerine göre yürütülüyordu. İşlemlerin senelerce uzaması ve hak sahiplerinin mağdur olmalarını dikkate alan Türkiye TBMM’nden yeni bir kanun çıkarmıştı. 19 Mart 1931 tarihli Mübadele ve Tefyiz (mal verme ve üstüne alma) işlerinin kati tasfiyesi ve intacı hakkındaki bu kanun, mübadil, gayrimübadil ve muhacirlerin haklarını garanti altına alıyor, kesinleştiriyor ve koruyordu.⁷

19 Mart tarihi itibarıyla Türk-Yunan mahkemelerinde görülecek 11.000 dava kalmıştı. Bunlardan 2500’ü Türklere, gerisi Yunanlılara aitti. Davalardan özellikle 10 Haziran 1930 Mübadele İtilafnamesi ile ilgili olanlar ayrılarak süratle sonuçlandırılıyordu. Mahkeme masrafını yatırmamış olanlara son bir ihtar çekilecek, sonuç alınamazsa davaların iptali yoluna gidilecekti.⁸

Zaman zaman kamuoyunu aydınlatan Muhtelit Mübadele Komisyon Başkanı M. Holştad son açıklamasında komisyon işlerinin altı ayda bitirilebileceğini, şu anda

⁵ C. 9 Mart 1931, s.2.

⁶ C. 11 Mart 1931, s.2.

⁷ **Düstur** 3 Tertip Cilt 12, s.222-227.

⁸ C. 19 Mart 1931, s.1.

yoğunlukla etabli vesikasının dağıtımı ile meşgul olduklarını, bugüne kadar 44.000 kadar Ruma vesika verdiklerini bildiriyordu.

Bakanlar Kurulu, Tevfik Kamil Beyin başka bir göreve atanması nedeniyle boşalan Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanlığına Tokat mebusu Şevki Beyi 22 Nisan 1931 tarih ve 10970 sayılı karar ile atamıştı.⁹

Muhtelit Mübadele Komisyonununun 24 Nisan tarihli bildirisini ile; İstanbul Belediye sınırları dışında yaşayan etabli Rumların varis olduklarını komisyona ispat etmeleri istenmişti.¹⁰ Varis olan Rumlar iki gruba ayrılıyordu;

Türk Medeni Kanununun yürürlüğe girdiği 4 Ekim 1926'dan önce ölmüş olanların varisleri muhtarlıktan alacakları ilmühaberi ekleyerek dilekçe vereceklerdi.

Bu tarihten sonra ölmüş olanların varisleri ise mahkemelerce verilecek hükümleri ekleyerek dilekçe vereceklerdi.

Mübadele işlemleri ile ilgili Yunanlı bakanlar 23 Nisan günü toplanarak, Yunan Hükümetinin Batı Trakya'da satın alacağı emlakın bedeli ve ödeneğini kabul etmişti.

19 Mart 1931 tarihli tasfiye kanununun çıkmasından sonra varis olarak hak talep edenlerin sayısında artış olmuştu. Yunan tabiyetinde olanların durumları Muhtelit Mübadele komisyonunca Nüfus Genel Müdürlüğünden sorulmuş yapılan inceleme sonuçları yazı ile bildirilmişti. Bu şekilde birçok sahte işlemin önü alınmıştı.¹¹ Tasfiye kanununu takip eden iki ay içinde mübadil ve muhacirlerden 160 kişi TBMM Başkanlığına ve İçişleri Bakanlığına birer dilekçe göndermişlerdi.¹² Dilekçelere konu olan ve halen ilgililerce kullanılan meskenler üç grupta toplanmıştı:

⁹ B.C.A.: Muhtelit Mübadele Komisyonuna Ali Şevki Bey'in tayini hk., 22 Nisan 1931, 030.10.18.01.02 19.26.15.

¹⁰ C. 24 Nisan 1931, s.3.

¹¹ B.C.A.: Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyetine Bilgi, 5 Mayıs 1931, 030.10 21.865.6.

¹² C. 19 Mayıs 1931, s.3.

Normal iskana tahsis edilen meskenler,

Önce normal tahsis edilen, sonra ihale ile değiştirilen ve kıymeti belirlenen istihkaklardan fazla olanlar

Tahsis ve ihale olmaksızın işgal edilmiş olanlar

Özellikle ikinci ve üçüncü gruba dahil olanlar; Tasfiye kanununda kendileri ile ilgili açık hükümler bulunmadığı, kanunun uygulanması halinde hak sahiplerine yeni borçlar çıkarılacağı, ödeme güçlerinin sınırlı olması nedeniyle borçların af kapsamına alınmasını istiyorlardı. Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk heyeti; Yunan Hükümetinin 1 Ağustos 1929'da el koyduğu Türk malları konusunun çözümü için 2 Temmuz 1931 günü bir bildiri yayınlamıştı. Buna göre;¹³ hak sahiplerinin gerekli belgeleri 15 Ağustos 1931 gününe kadar komisyona teslim etmeleri istenmişti.

2 Temmuz günü, mübadil ve muhacirlerin emlak sahibi olmak için Türk Hükümetinden alacakları para miktarı kesinleşmiş ve sonuç İçişleri Bakanlığına bildirilmişti. Buna göre;¹⁴ İstanbul ilinde hak sahiplerinin alacağı 220.000 altın lira, İzmir'de ise 205.000 altın liraydı. Bu miktar üçle çarpılarak Türk lirası üzerinden ödenecekti.

Mübadele anlaşması gereğince hükümetin gayri mübadillere devrettiği mallarla ilgili çeşitli iddialar ve sorunlar yaşanmış, Başbakanlıkça bu maksatla yaptırılan incelemenin sonuçları da alınmıştı. Buna göre;¹⁵ Milli Emlak Müdürlüğü yaptığı incelemede devir belgelerinin tam olması, harç ve vergilerin yatırılmış olmasını gerekli görmüştü. Nüfus Genel Müdürlüğü, iddia sahiplerinin Muhtelit Mübadele Komisyonu kararlarına uygun bir şekilde etabli olup olmadıklarının tespit edilmesini, nüfus işlemlerinin buna göre düzenleneceğini belirtmişti. Dışişleri Bakanlığı ise sorunların Muhtelit Mübadele Komisyonu kararları ile Milli Emlak Müdürlüğü ve Nüfus Genel Müdürlüğünün anlaşmaya uygun olarak verecekleri

¹³ C. 2 Temmuz 1931, s.3.

¹⁴ C. 2 Temmuz 1931, s.2.

¹⁵ B.C.A.: İstanbul'daki Etabli Rumlar hk., 10 Ağustos 1931, 030.10 140.3.10.

kararlar doğrultusunda çözümleneceğini iletmişti. Bu incelemeden sonra Başbakanlık yukarıdaki görüşlerin Bakanlar Kurulunda okunmasını sağlamış, Maliye, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığına 10 Ağustos 1931 tarihli üst yazı ile sonucu bildirmişti.

Tasfiye Kanununun uygulanması ile ortaya çıkan başka bir sorun da İstanbul'dan firar eden Rumlara ait emlakın Hükümet tarafından mübadillerden geri alınması idi. Telaşa düşen mübadiller durumlarını bir dilekçe ile üst makamlara bildirmişlerdi. Mübadillerin iddiasına göre;¹⁶ Muhtelit Mübadele komisyonunca İstanbul Vilayetine, malların gerçek sahiplerine ait 80 kişilik bir liste gönderildiği, ancak listedeki şahısların İstanbul'dan firar eden Yunan tebasına ait Rumlardan olmadıkları, aksine mübadil Türk tabiyetinde olup Yunanistan'dan firar eden ve Yunan pasaportu ile İstanbul'a gelen şahıslar olduğu bildirilmişti. Bu durumda kendilerine bedel karşılığı verilen emlakın henüz bono bedellerini almadan boşaltılması halinde sokakta kalacaklarından endişe ediyorlardı. Mübadiller aralarında oluşturdukları bir heyetle firari Rum meselesini aydınlatacaklarını, tapu kayıtlarındaki yanlışlıklar nedeniyle emlakın kendilerine çok pahalıya mal olduğunu ispatlayacaklarını söylemişlerdi.

Aynı günlerde Avrupa seyahatinde olan Venizelos, İtalya'da mübadelenin genel hedeflerine değindiği konuşmasında gelişmelerden duyduğu olumlu izlenimleri şöyle açıklamıştı:¹⁷

“Türkiye ile çok önemli bir barış anlaşması imzaladık. Bu anlaşma, kendilerinden pek memnun olduğumuz yüz bin Türk köylüsünü muhafaza etmemizi sağlamıştır. Bilirsiniz ki Yunanlılar daha ziyade tüccardırlar. Bu Türk cemaati toprak ile meşgul olarak memleketimiz için herhalde faydalı olacaklardır. Diğer taraftan Türkiye de faal bir cemaat olarak yüz bin Rum muhafaza etmektedir. Yunanistan Anadolu felaketine rağmen anlaşmalardan memnun olduğunu beyan eder ve artık barıştan başka bir şey arzu etmez.”

¹⁶ C. 13 Ağustos 1931, s.1.

¹⁷ Gönül TOK, “1931 Yılı Türk Basınında C.Bşk. Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.Üniv. A.İ.İ.T.E. İstanbul, 2000, s.178,179.

Benzer faaliyetlerin devam ettiği Yunanistan'da 27 Ağustos 1931 günü Muhtelit Mübadele Komisyonu Yunan heyet başkanı M. Fokas Yunan Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve Batı Trakya'daki Türk emlakının dağıtımının hızlandırılması kararlaştırılmıştı.¹⁸ Nüfus Genel Müdürlüğü daha önce konusu edilen 10 Ağustos 1931 tarihli Başbakanlık yazısı doğrultusunda; İstanbul Valiliği ve Muhtelit Mübadele Komisyonu ile ortak çalışma yapıldığını, firari Rumlara ait malların gerçek sahiplerini belirleyen isim listeleri oluştukça işlemlerin buna göre devam ettiğini 29 Ağustos 1931 tarihli yazısı ile Başbakanlığa bildirmişti.¹⁹

1931 yılının Eylül ayının ilk haftasına gelindiği halde etabli vesikalarının dağıtımı sonuçlanmamıştı. Muhtelit Mübadele İstanbul tali Komisyonu İstanbul'da bulunan Türk tebası Ortodoks Rumlara çağrıda bulunarak, vesika almak için son müracaat tarihinin 15 Eylül 1931 olduğunu hatırlatmıştı.²⁰

17 Eylül itibariyle başvuran 72.000 kişiden 65.000'i etabli vesikası almıştı. Mühlet dolduğu halde başvuruda bulunmayanlar için bir çalışma yapılacağı ve alınacak kararın açıklanacağı bildirilmişti. Dağıtımın devam ettiği bu günlerde kamuoyunda tartışılan konulardan biri de Rum patriğinin etabli vesikası alıp almayacağı idi. Muhtelif Mübadele komisyonu Türk heyeti başkanlığı, mübadele dışında olması nedeniyle vesika verilmeyeceğini, Hükümetin mübadele dışı ilan ettiği Patrik ile komisyonun bu konuda ilgisinin kalmadığını açıklamıştı.²¹

Muhtelit Mübadele komisyonu etabli vesikası ile ilgili kararını almış, 22 Eylül 1931 de İçişleri Bakanlığına ulaşan bir yazı ile 8 Eylülden sonra yapılan başvuruların kabul edilmeyeceğini bildirmişti.²² Başvuru tarihinin geçmesi nedeniyle İstanbul Tali Komisyonu 2 Ekim günü son bir bildiri yayınlamıştı. Buna göre;²³ Türk tebasından olup henüz etabli vesikası almamış Ortodoks Rumların ileride giderilmesi

¹⁸ C. 28 Ağustos 1931, s.3.

¹⁹ B.C.A.: Yunan tebasıyla etabli Rumlara ait emval hk., 29 Ağustos 1931, 030.10 109.726.14.

²⁰ C. 7 Eylül 1931, s.2.

²¹ C. 17 Eylül 1931, s.1,2.

²² B.C.A.: Muhtelit Mübadele Komisyonunun Kararı hk., 8 Ekim 1931, 030.10 121.865.7.

²³ C. 2 Ekim 1931, s.2.

mümkün olmayan sorunlarla karşılaşmamaları için acil olarak komisyona başvurmaları istenmişti.

Muhtelit Mübadele komisyonunun faaliyetlerinde son safhalara geldiği halde yeni tartışma konuları çıkıyordu. Başkan Holştad 4 Ekim 1931 günü yaptığı açıklamada tabiyet konusunda şu problemi dile getirmişti:²⁴ 1913 yılından önce Yunanistan'a gitmiş olan Rumların Türk veya Yunan tabiyetinde bulduklarına dair görüş farklılıklarını ortaya koyan Holştad, temsilcilerin ikamet konusunda anlaşamadıklarını ancak bunun iyi niyetle çözülebileceğini, halen Avrupa'da görevli bulunan M. Andersen'in dönüşünden sonra yapılacak toplantıda dostane bir sonuç alınacağını eklemiştir.

Türk ve Yunan temsilciler, Komisyonun 10 Ekim tarihli toplantısında üç konuda görüş ayrılığı içindeydiler. Bu konular;²⁵

1913 yılından önce Yunanistan'a giden Rumların durumu,

Parga Müslümanlarının durumu,

Mübadil Türklerin Yunanistan'da bıraktıkları malların karşılığı olarak Yunan Hükümetinin vereceği 150.000 liradan daha önce çiftlik sahiplerine ödediği parayı düşmek istemesi idi.

Komisyon çalışma sistemi gereğince önce taraflar görüşlerini bildiriyor, sonra tarafsız üyeler konuyu inceleyerek karar aşamasına getiriyorlardı. Bugünlerde komisyonun çalışma sistemi ile ilgili sıkıntısı tarafsız üye M. Rivas'tan kaynaklanıyordu. Ülkesi tarafından birkaç ay için bir başka göreve çağrılan Rivas, gündemdeki konuları döndükten sonra inceleyecek, bu da hak sahiplerini mağdur edecekti.²⁶

²⁴ C. 4 Ekim 1931, s.2.

²⁵ C. 11 Ekim 1931, s.1.

²⁶ C. 11 Ekim 1931, s.6.

15 Ekim günü Muhtelit Mübadele Komisyonunun genel toplantısı yapılmıştı. Toplantıda İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türklerine dağıtılacak tazminatlar konusunda iki karar alınmıştı:²⁷

İstanbul'da hak sahibi 29.800 etabli Rumdan 12.020 sinin başvurusunun kabul edilmesi, 6.123 ünün başvurusunun reddedilmesi ve 7.250 sinin ispata çağırılması

Batı Trakya Türklerinden hak sahiplerine 90.000 İngiliz lirasının dağıtımına başlanması

Batı Trakya'daki faaliyetleri yerinde incelemek üzere Gümölcine'ye giden Türk temsilci Fuat Bey İstanbul'a döndükten sonra 18 Ekim 1931 günü yaptığı açıklamada;²⁸ Batı Trakya'da etabli vesikası dağıtımının sona ermek üzere olduğunu, 100.000'den fazla Türkün vesikasını aldığını, 150.000 İngiliz lirasının hak sahiplerine dağıtılması için incelemenin devam ettiğini, hatta Yunan valisinin bu konuda yardımcı olduğunu bildirmişti.

1931 yılı Ekim ayı başlarında İnönü'nün Atina ziyareti esnasında gündeme gelen Rum mübadillerin Türkiye'ye seyahat edebilmeleri için gereken işlemler, ancak Kasım sonlarında tamamlanabilmişti. İlgililerin pasaportlarının vizesi için Atina Türk Konsolosluğuna talimat verilmişti. Bu uygulamaya göre mübadiller Türkiye'de iki ay kalabilecekler, ancak eski malları üzerinde herhangi bir hak talep etmeyeceklerdi.²⁹

Muhtelit Mübadele komisyonu tarafsız üyesi Şili'li diplomat M. Rivas Peru elçiliğine atanması nedeniyle ilişkisini kesmek üzere 16 Aralık 1931 günü İstanbul'a gelmişti. Rivas üç gün İstanbul'da kalarak işlerini tasfiye edecek ve ülkesine dönecekti.³⁰ Rivas ülkesine dönmeden önce 19 Aralık günü yaptığı açıklamada; görev müddetince yapılan faaliyetler hakkında detaylı bilgiler vermiş, ancak komisyon faaliyetlerindeki gecikmelerin kendisinden kaynaklandığı yönündeki iddiaları kabul etmemişti.³¹

²⁷ C. 15 Ekim 1931, s.1.

²⁸ C. 18 Ekim 1931, s.2.

²⁹ C. 29 Kasım 1931, s.3.

³⁰ C. 16 Aralık 1931, s.6.

³¹ C. 20 Aralık 1931, s.1.

Mübadele işlemlerinin önemli bir bölümünün tamamlanması nedeniyle Gümölcine Tali Komisyonu kadrosunu yarıya indiriyor, İstanbul Tali Komisyonu ise 6 memurun görevine son veriyordu.³²

B. Venizelos'un Avrupa Gezisi Dönüşünde İstanbul'a Uğraması ve Yaptığı Görüşmeler

Venizelos Avrupa gezisinden sonra Bükreş üzerinden ülkesine dönerken, 23 Ağustos 1931 günü İstanbul'a gelmişti. Beraberinde Elefteron Vima gazetesi sahibi ve mebus M. Zarfis, özel kalem müdürü M. Lambro da bulunuyordu. İstanbul'da bulunan Tevfik Rüştü Aras, Büyükdere'de demirleyen Romanya bandıralı vapura gelerek Venizelos'u karşılamış ve "hoş geldiniz" demişti. Görüşme sırasında Venizelos, Atatürk'ün hatırını sormuş ve hürmetlerinin iletilmesini rica etmişti. Yapılan programa göre halen Heybeliada'da bulunan İsmet İnönü de Venizelos ile buluşacak ve iki günlük ziyaret değerlendirilecekti.³³

Venizelos Sarayburnu üzerinden vilayete geçerek Vali Muhittin Beyi ziyaret etmiş ve İsmet İnönü ile buluşmak için Dolmabahçe Sarayına geçmişti. Tevfik Rüştü Aras'ın da katıldığı İnönü – Venizelos görüşmesi esnasında Atatürk , Venizelos'a hatır sormasından dolayı telgrafla teşekkür etmiş ve iyi yolculuklar dileğinde bulunmuştu.

İnönü ile görüşükten sonra Fener Rum Patriğini ziyaret eden Venizelos, 23 Ağustos akşamı Yunan konsolosluğunda, Yunan elçisinin verdiği ve İsmet İnönü ile Tevfik Rüştü Aras'ın da katıldığı ziyafette bulunmuştu.

Venizelos, ziyareti esnasında basın mensupları ile yaptığı görüşmede; özellikle Türkiye ile yapılan Mübadele Anlaşmasının olumlu sonuçlarının alınmaya başlandığını, iki ülkenin barıştan başka bir isteğinin bulunmadığını açıklamıştı. Ziyaretle ilgili olarak yayınlanan 23 Ağustos 1931 tarihli resmi tebliğde; Venizelos'un Avrupa dönüşünde İnönü ve Aras ile görüşmesinden duyulan mutluluk

³² C. 31 Aralık 1931, s.3.

³³ C. 24 Ağustos, s.1.

belirtilmiş, Dolmabahçe’de ve Yunan elçisinin yanında yapılan iki ayrı görüşmede ülkeler arasında dostluk ve samimiyetin gelişmekte olduğu gözlenirken, uluslararası barış havasının güçlenmesinin iki tarafın da dileği olduğuna işaret edilmişti.³⁴

Ziyaret programını 23 Ağustos akşamı tamamlayan Venizelos, 24 Ağustos sabahı, kendisini İstanbul’a getiren Romanya bandıralı Recel Karol vapuru ile ülkesine hareket etmişti.³⁵

Venizelos hareketinden önce gazetecilerin Türk-Yunan ilişkileri konusundaki sorusuna verdiği cevapta; “her yerde her zaman tekrar etmekteyim ki, iki memleket arasındaki dostluk ve samimiyet giderek artmakta, gelişmekte, kuvvet bulmaktadır. Bunun esaslarını biz İsmet Paşa ile ta Lozan’da kurduk. Bu barış ve samimi eserin vücuda getirilmesinde İsmet Paşa’nın yardımlarını tekrar kaydetmek mecburiyetindeyim.” sözleri ile dostluğa verdiği önemi belirtmişti.³⁶

Venizelos Yunanistan’a dönüşünde yaptığı açıklamada; İstanbul ziyareti ile ilgili olarak Türkiye’nin yayınladığı resmi tebliğe ilave ederek bir şeyi bulunmadığını, ortak çalışmaların sonuçlarına sevindiğini belirtiyordu.³⁷

C. İsmet İnönü’nün, Venizelos’un 1930 Ankara Ziyaretini İade İçin Gerçekleştirdiği Atina Ziyareti

İsmet İnönü’nün Atina’ya iadei ziyareti hakkında basındaki ilk haber 3 Mart 1931’de duyulmuştu. Buna göre ziyaret Mayıs ayında yapılacaktı.³⁸

Ancak Eylül ayı başlarında hükümete yakın çevrelerden öğrenildiğine göre bu ziyaret Ekim ayında yapılacaktı. Hatta Eylül ayı başında Atina’da ziyaretle ilgili hazırlıklar başlamıştı. İnönü’nün Yunanistan’a Dışişleri Bakanı ve bu bakanlıktan bir

³⁴ C. 24 Ağustos 1931, s.2.

³⁵ C. 25 Ağustos 1931, s.1.

³⁶ Tok, 1931 Yılı Türk Basını, s.178.

³⁷ C. 27 Ağustos 1931, s.3.

³⁸ C. 3 Mart 1931, s.3.

heyetle katılacağı, ziyaret nedeniyle Yunan Matbuat Cemiyetinin Türk gazetecileri heyetini davet ettikleri basına yansımıştı.³⁹

Yunan muhalefet lideri Çaldaris İsmet İnönü'nün ziyareti ile ilgili olarak yaptığı açıklamada:⁴⁰ “Yunanistan'daki Türk dostluğu siyaseti yalnız hükümetin değil bütün partilerin ortak siyasetidir. Artık eski hesaplar kapandı. Olup biteni kabul ettik. Türkiye ile dost yaşamak ve bu dostluğu geliştirmek bütün partilerimizin beklentisidir.” diyerek ziyaret öncesi ortamı canlandırmıştı.

İnönü'nün bu ziyaret için 27 Eylül günü Ankara'dan hareketle 28 Eylül günü İstanbul'da olması düşünülmüştü. İnönü, Ankara'dan ayrılmadan önce Atina Ajansı muhabirine verdiği demeçle ziyaretin önemini ortaya koymuştu:⁴¹ “.....Bugüne kadar iki milleti ayırmış olan uzun ve karışık mazi dikkate alınırca tarih, Türk-Yunan dostluğu kadar önemli bir olay kaydetmemiştir. Türk-Yunan dostluğu iki ülke ve Balkanlar için en önemli konudur.” İsmet İnönü ziyaretle ilgili olarak Türk gazetecilerine yaptığı açıklamada ise:⁴² “Atina'da Türk ve Yunan milletleri arasında bir dava kalmadığını ve uzun süren mücadelelerin tamamen son bularak iyi bir komşuluk oluşturduğunu belirteceğim” demişti. Atina ziyaretinde İsmet İnönü'ye refakat edecek olan Tevfik Rüştü Aras 29 Eylül sabahı, İnönü ise 1 Ekim 1931 sabahı İstanbul'a gelmişlerdi. Hazırlanan programa göre 1 Ekim akşamı Ege vapuru ile hareket edecek olan Türk heyeti 3 Ekim sabahı Faler limanında olacaktı. Ziyaret 6 Ekim günü sona erecekti.⁴³ İnönü'nün Yunanistan ziyaretinin amacı, iki devlet arasındaki Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem anlaşmasının başlatmış olduğu dostluğu kuvvetlendirmek ve Başbakan Venizelos'un ziyaretini iade etmektir.⁴⁴

³⁹ C. 4 Eylül 1931, s.2.

⁴⁰ C. 23 Eylül 1931, s.1.

⁴¹ C. 29 Eylül 1931, s.1.

⁴² Tok, 1931 Yılı Türk Basını, s.179.

⁴³ C. 1 Ekim 1931, s.1.

⁴⁴ Sevim Ünal, “Atatürk'ün Balkanlar'daki Barışçı Politikası”, **IX Türk Tarih Kongresi Bildirisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.1990.

Atina ziyareti için Türk heyeti aşağıdaki isimlerden oluşuyordu:⁴⁵ İsmet İnönü, eşi ve çocukları, Tevfik Rüştü Aras ve eşi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Vedit Bey ve eşi, Nurullah Esat, Dışişlerinden Cevat Bey, İzmir Mebusu Rahmi Bey, Türk Gazetecileri adına Yunus Nadi, Necmettin Sadık ve Asım Beyler, Bolu Mebusu ve yazar Falih Rıfkı Bey, Haydar Rüştü Bey, Mersin Mebusu ve yazar Ferit Celal, Ordu mebusu ve yazar Ahmet İhsan, Matbuat Cemiyeti genel sekreteri yazar Ahmet Şükrü, Refik Ahmet, Selim Ragıp, Kemalettin Kami, Neşet Halil ve Kerami Beyler.

İnönü İstanbul'dan hareketinden önce Yunanlı gazetecilere yaptığı açıklamada:⁴⁶ "... yapılan itilaflarla iki milletin saadet ve sulhü bulacaklarına eminim. Aramızda hiçbir ihtilaf kalmamıştır. Son itilafname ile mübadele meselesi de hallolmuştur" sözleri ile iki ülkenin kaydettiği mesafeye dikkat çekmiştir.

Ege vapuru 1 Ekim 1931 saat 17:00'de binlerce insanın alkışları arasında rıhtımdan ayrılmış ve 3 Ekim 1931 sabahı saat 07:00'de Pire açıklarına ulaşmıştı. Yunan uçakları ve torpidolarının karşıladığı Ege vapuru saat 09:00'da rıhtıma yaklaştıktan sonra kalabalık halk topluluğunun önünde bulunan Venizelos ve Mihalakopulos tek tek heyetin ellerini sıkarak "hoş geldiniz" demişlerdi.⁴⁷

Yunan basını bu ziyarete geniş yer vermiş ve dostane bir yayın politikası izlemişti. Elefteron Vima gazetesi: "Yunan milletinin Türk heyetini karşılama törenine kendiliğinden katılması, çeşitli kuruluşların coşku dolu hareketleri yabancı çevrelerde derin izler bırakmıştır." ifadesi ile halkın düşüncesini aktarmıştı. Venizelos karşıtı Akropolis gazetesi ise: "Sokaklarında Türk ve Yunan bayraklarının yan yana kardeşçe dalgalandıkları Yunan başkentinin iki gündür olağanüstü görüntüsü iki milletin ileride barış içinde harpsiz ve kinsiz yaşama konusundaki sarsılmaz arzularını göstermektedir" ifadesi ile Yunan halkının ziyarete verdiği önemi vurgulamıştı.⁴⁸

⁴⁵ C. 1 Ekim 1931, s.2.

⁴⁶ C. 2 Ekim 1931, s.4.

⁴⁷ C. 4 Ekim 1931, s.1,4.

⁴⁸ C. 5 Ekim 1931, s.3.

3 Ekim 1931 günü Cumhurbaşkanı Zaimis'in İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ı kabulünde Venizelos ve Mihalakopulos hazır bulunmuşlardı. İsmet Paşa Zaimis'e yaptığı açıklamada:⁴⁹ “Hareketim esnasında Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk, zatı devletlerine samimi temennilerin ve dost Yunan milletine beslediği derin dostane duyguların iletilmesine beni memur ettiler” demiş ve iki hükümetin takip ettikleri anlaşma siyasetini desteklediği için Zaimis'e teşekkür etmişti. İsmet İnönü 3 Ekim günü saat 13:30'da Türk gazetecilerine yaptığı açıklamada:⁵⁰ “uzun bir mücadele döneminden sonra aramızda anlaşmazlık kalmadığını bütün cihana ilan ediyoruz” diyerek ilk hislerini belirtmişti.

Venizelos, İnönü ve Aras onuruna 3 Ekim akşamı Grand Bretagne otelinde bir ziyafet vermişti. Burada Venizelos ve İnönü'nün yaptığı uzun ve kapsamlı konuşmalarda dikkati çeken konular yer almıştı. Venizelos konuşmasında; üç sene önce mektupla başlattığı dostluk teklifine İnönü ve Aras'dan olumlu cevaplar aldığını, bir sene önce yapılan anlaşmalarla bunun kanıtlandığını belirtmişti. Venizelos Türkiye'de hızlı bir şekilde temeli atılan milli gelişmelerin diğer milletlerin takdir ve hayranlığı ile karşılandığını ve Türkiye'nin izlediği barış politikası ile dünya barışına katkıda bulunduğunu da eklemişti. İsmet İnönü yaptığı konuşmada; 30 Ekim 1930'da Ankara'da imzalanan anlaşmaları bizzat Yunanistan'a gelerek teati etmekten amacının bu anlaşmaların iki ülke dostluğunun temel taşı oluşturmasından kaynaklandığını söylemişti. İnönü iki ülkenin üç dava için elele vermesi gerektiğini, bunların; iyi geçinme, dünya barışı ve devletlerin eşitliği olduğunu belirtmişti. Venizelos, Yunan gazetecilerinin İnönü'nün konuşması ile ilgili olarak yönelttikleri sorulara karşılık şu açıklamayı yapıyordu:⁵¹ “İsmet Paşa'nın söylediği sözler bir çeşmeden akan berrak su gibi kalbinden gelmektedir. Türk arkadaşımın sözleri beni son derece mutlu etmiştir. Ben öteden beri Türkiye ile Yunanistan arasında samimi bir dostluk siyaseti takip etmenin milletin arzusuna uygun olduğu düşüncesindeyim.”

⁴⁹ C. 5 Ekim 1931, s.5.

⁵⁰ C. 5 Ekim 1931, s.1.

⁵¹ C. 6 Ekim 1931, s.5.

Bu arada İnönü Venizelos'a Atatürk'ün yazı Yalova'da birlikte geçirme önerisini iletmış, Venizelos da Yunanistan'ın siyasi durumu elverdiği takdirde bu davete memnuniyetle icabet edeceğini bildirmişti.⁵²

İsmet İnönü ve Türk heyeti Venizelos'un ev sahipliğinde 4 Ekim 1931 günü saat 15:30'da İkinci Balkan Oyunlarını izlemek üzere Atina stadyumuna gelmişlerdi. İnönü'yü stadyumu dolduran 60.000 kişinin coşku ile alkışlaması günün en önemli olayı idi.⁵³ Atletizm dalında düzenlenen Balkan Oyunlarına katılan sporcular; Bulgaristan, Türkiye, Romanya ve Yunanistan sırasına göre resmi geçit yapmışlardı. Daha sonra İnönü ve Aras'ın da izlediği oyunlar başlamıştı. İsmet İnönü saat 17:30'da Venizelos ile birlikte Türk mebuslarının da bulunduğu Yunan Meclisine gelmişlerdi.

Meclis kürsüsünden bir konuşma yapan İsmet İnönü; Ziyaretin önemi ve Türk milletinin Yunan milletine duyduğu dostluk hislerini ileterek başladığı konuşmasına, Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir dönemin açıldığını, iki meclis başkanı arasında dostluğu güçlendirecek girişimlerin devam ettiğini belirtmişti.

4 Ekim akşamı İnönü ve Aras onuruna verilen ziyafette Zaimis, Atatürk'e sağlık ve başarı dilekleri ile dost Türk milletinin gelişmesi ve mutluluğu için iyi dileklerini iletmış, İsmet İnönü de buna teşekkürle karşılık vermişti.⁵⁴ Bu ziyafette İsmet İnönü Yunanistan'ın siyasi, mülki ve askeri ileri gelenleri ile tanışma fırsatı bulmuş ve geniş bir ilgi ile karşılanmıştı. Zaimis'in ziyafetinden sonra saat 23:30'da Olimpia Tiyatrosu'na geçen Türk heyeti ev sahiplerinin eşliğinde iki ülke sanatçılarının ortaklaşa oynadığı ve Bedia Muhavvit'in başrolde olduğu Othello piyesini izlemişlerdi.⁵⁵

⁵² Özel, Atatürk ve Atatürkçülük, s.213.

⁵³ B.C.A.: İnönü'nün Atina seyahati hk. telgraf, 5 Ekim 1901, 030.10 12.73.21, s.2.

⁵⁴ A.e., s.1.

⁵⁵ C. 6 Ekim 1931, s.6.

Atina ziyaretinin üçüncü gününde (5 Ekim 1931) iki ülke arasında imzalanmış ve meclislerce onaylanmış olan 1930 anlaşmalarının karşılıklı olarak teati edilmesi için bir tören düzenlenmişti.⁵⁶

Törende hazır bulunanlar; İsmet İnönü ve Venizelos, Tevfik Rüştü Aras ve Mihalakopulos, Enis Akaygen ve Ankara elçisi M. Polihronyadis, Yunan Dışişlerinden M. Mavroudis, M. George Melas, Türk Dışişlerinden Cevat Bey, Kemal Aziz Bey ve diğer görevlilerden oluşmuştu.

Taraflar saat 10:00'da Yunanistan Dışişleri Bakanlığında karşılıklı görüşmelerde bulunmuşlar ve saat 11:00'de anlaşmaları teati etmişlerdi.⁵⁷ Burada ilk konuşmayı yapan Venizelos; Türk-Yunan dostluğunun bu anlaşmaların teatisine muhtaç olmadığını, çünkü anlaşmaların iki milletin ruhları ile onaylanmış olduğunu söylemişti. İsmet İnönü de yaptığı konuşmada; Mihalakopulos'a kararlı siyasetinden ve çalışmalarından dolayı teşekkür etmiş, bu sonucun, Aras ile 1927'den bu yana devam eden özverili ve yoğun mesai arkadaşlığı ile alındığına dikkat çekmişti.

5 Ekim günü teati töreninden önce gerçekleşen Venizelos-İnönü görüşmesinde Balkan Misakı konusunda görüş alış verişinde bulunulmuştu.⁵⁸ Venizelos; "Bir Balkan Misakının ufukta yaklaşmaya başlaması Türk-Yunan dostluğu ile bize ümit verdi. Ancak hala bu Balkan Misakından uzağız. Bulgarların görüşü ilerlemedi. Bulgarlar bugünkü sınırlarımızdan memnunuz demeye hazır değil. Ayrıca Bulgaristan, Yugoslavya ile ilişkilerinde bir Balkan Misakı için hazır değil" deyince İsmet İnönü buna karşılık; "Bir Balkan Misakına doğru adım atma fikri Yunanistan'ın görüşü idi. Şimdi siz bu fikri durduruyor gözüyorsunuz. Bu da Yunanistan'ın bu konudaki davranışında çelişki yaratıyor" demişti.

6 Ekim 1931 günü Pire Belediyesini ziyaret eden İnönü ve Türk heyeti Yunan halkının geniş katılımı ve coşku ile karşılanmıştı. Belediye Başkanı M. Panayotopulos; Venizelos'un hemşehrisi olmaktan gurur duyduğunu, onun

⁵⁶ C. 6 Ekim 1931, s.1.

⁵⁷ C. 6 Ekim 1931, s.5.

⁵⁸ Tulça, Atatürk, Venizelos ve Enis Bey, s.49.

misafirinin kendisi için de önemli olduğunu, İnönü'nün Yunanistan'ın kapısı sayılan Pire'den girdiği için duyduğu mutluluğu belirtmişti.⁵⁹ Ege vapuru 6 Ekim 1931 günü saat 20:27'de Pire limanından ayrılmış, böylece İsmet İnönü'nün Atina ziyareti sona ermişti.⁶⁰

Heyet Yunanistan'dan ayrılmadan önce ziyaretle ilgili resmi tebliğ yayımlanmıştı. Tebliğde ana başlıkları ile yer alan konular şöyleydi;⁶¹ 27 Ekim 1930 Ankara anlaşmalarının iki ülkenin dostluğu üzerine kurulduğu ve bunun zaman geçtikçe gelişip güçleneceği, iki ülkenin Balkanlar ve Doğu Akdenize ait sorunlarda ortak bir çalışmasının bir ihtiyaç olduğu, Balkan ülkelerinin barışa doğru ilerledikleri, iki ülkenin iktisadi konularda ortak çalışmalarının devam etmesi temenni edilmişti. İnönü ve Aras Yunanistan'dan ayrıldıktan sonra Venizelos ve Mihalakopulos'a vapurdan çektikleri telgraflarla teşekkür etmişler ve Yunan milletinin coşkusunun anlaşmaların onaylandığı anlamına geldiğini belirtmişlerdi.⁶²

Atatürk 1 Kasım 1931 günü TBMM nde yaptığı konuşmada İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ın Atina Ziyaretinin önemine değinirken şu değerlendirmeyi yapmıştı.⁶³ "... Başbakan ve Dışişleri Bakanının Yunanistan ziyaretleri iki ülke arasında kıymetli bir dostluk gösterisine aracılık etmekle özellikle dikkatimize ve sevincimize sebep oldu. Birbiriyle sorunu kalmadığını, birbiriyle iyi geçinmek kararında olduğunu açıklayan iki ülkenin ilişkilerinde olumlu gelişmeleri isteyerek kolaylaştırmak ve desteklemek emelimizdir."

Ekim 1930 Ankara ve Ekim 1931 Atina ziyaretleri her şey bir tarafa Türk Yunan ilişkilerini örnek bir noktaya getirmişti. Atatürk, İnönü ve diğer yetkililer bu barışı Cumhuriyet dönemi ile birlikte uzun vadeli bir kalıcılıkta görüyorlardı. Bu Yunanistan için gerçekten böyle miydi? Megali İdeayı terk eden Yunanistan üzerinde

⁵⁹ C. 7 Ekim 1931, s.1.

⁶⁰ B.C.A.: İnönü'nün seyahat tafsilatı hk., 6 Ekim 1931, 030.10 12.73.24.

⁶¹ C. 7 Ekim 1931, s.5.

⁶² C. 9 Ekim 1931, s.5.

⁶³ A.S.D., T.T.K, Ankara, 1990, s.387.

müthiş olumlu etkiler bırakan 1930 Türk Yunan anlaşmasını gelecek nesillere taşıyabilecek miydi?⁶⁴

İki ülkenin temel işbirliği politikası, İnönü ve Aras'ın Yunanistan'ı ziyareti ile gösterişli bir şekilde doğrulanmıştı. Bu ziyaretin resmi olarak konusu, 1930 Ekim ayında imzalanan anlaşmalar ile ilgili onay makamlarının değişimini içermekteydi. Türk resmi yetkililerinin Yunan halkı tarafından coşku ile karşılanması, ikili ilişkilerde yeni bir dönemin başladığının Yunan kamuoyu tarafından kabulünü göstermişti. Karşılıklı anlayış atmosferinde gerçekleştirilen ikili görüşmeler, Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunları ortadan kaldıracaktı, üstelik bunların içinde azınlık sorunları da vardı. İki ülkenin liderleri, Balkanların en önemli konularını incelemişler, Türk-Yunan yakınlaşmasının temelini, herhangi başka bir ülkeye karşı uzlaşmaya çevrilmemesi ve herhangi bir büyük güçten etkilenmemesi olduğu konusunda anlaşmışlardı. Başka bir deyişle, ikili dostluk, sadece barışın muhafazası için değil, aynı zamanda Yunanistan ve Türkiye'nin, uluslararası sahnede gerçek ve özerk varlıkları için de araç olacaktı. Türk resmi yetkililerin, Sovyet-Türk dostluğunun Türkiye'yi Moskova ile ortak bir cephe oluşturulmasına mecbur bırakmadığına ve sonuç olarak böyle bir Türk-Yunan uzlaşmasına Ankara'nın katılımını engellemediğine açıklık getirmeleri önemli idi.⁶⁵

İnönü'nün bu seyahatinde tıpkı Venizelos'un bir yıl önce Türkiye seyahatinde olduğu gibi büyük misafirperverlik gösterilmişti.⁶⁶ 6 Ekim günü Atina Matbuat Cemiyeti Falirikon Otel'de Türk gazetecilerine bir ziyafet vermişti. Türk Yunan dostluk cemiyetinin olağanüstü toplantısında ise İsmet İnönü ve Venizelos fahri başkanlığa, Tefik Rüştü Aras da fahri ikinci başkanlığa seçilmişler.⁶⁷ Atina büyükelçisi Enis Akaygen'e de onursal başkanlık sıfatı yöneltilmişti.⁶⁸

⁶⁴ Tulça, Atatürk, Venizelos ve Enis Bey, s.49.

⁶⁵ Hacivasileios, Venizelos ve Balkanlar, s.101.

⁶⁶ A.e., s.48.

⁶⁷ Pars Tuğlacı, **Çağdaş Türkiye**, Cilt I, İstanbul 1987, s.658.

⁶⁸ Tulça, Atatürk, Venizelos ve Enis Bey, s.49.

İsmet İnönü kendisiyle birlikte Atina'ya giden Türk gazetecilerine bu ziyaret ile ilgili endişesini şöyle aktarmıştı;⁶⁹ “Ben çok korkuyordum. Yunanlılar bizi alkışlarlar, alkışlarlar da bu alkışlardan etkilendiğimizi düşünerek bizden kendilerine veremeyeceğimiz şeyler isterler diyordum. Böyle bir durumda ben her isteği geri çevirecektim, bu da aramızda başlayan dostluğun samimiyetini zayıflatacaktı. Fakat böyle olmadı. Venizelos bizim olağan ve insanlık gereği vermek zorunda olduğumuz şeyler dışında hiç bir şey istemedi. Onun için Venizelos'u takdir ediyorum. Venizelos gerçeği gören adamdır. Realist devlet adamıdır.”

D. İkinci Balkan Konferansı

1. İkinci Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler

1931 yılı Ekim ayında İstanbul'da toplanacak olan İkinci Balkan Konferansının hazırlıkları Selanik'te yapılacaktı. Bu maksatla Temsil heyeti başkanı Trabzon mebusu Hasan Bey ile temsilcilerden Ruşen Eşref Bey 27 Ocak 1931 akşamı Selanik'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardı. Hasan Saka hareketinden önce yaptığı açıklamada; 30 Ocak ile 1 Şubat tarihleri arasında Konferans gündemi ile çalışma programının görüşüleceğini belirtmişti.⁷⁰

Selanik hazırlık toplantısında her ülkeden teşkil edilen Balkan Misakı Cemiyetleri ve bu cemiyetler tarafından ayrılmış ve seçilmiş olan uzman personel, konferans gündemi ile ilgili oturumdan önce aralarında görüşmüşler ve kendi bakış açılarını belirlemişlerdi.⁷¹ Türkiye'de kurulan Balkan Misakı Cemiyeti'nin Başkanı Hasan Saka, Genel sekreteri ise Ruşen Eşref Ünaydın idi.⁷²

a. Hazırlık toplantısında ilk gün alınan tavsiye kararları⁷³ şunlardı:

⁶⁹ Us, Hatıralar, s.44,45.

⁷⁰ C. 28 Ocak 1931, s.1.

⁷¹ Mehmet Vehbi, “20 Ekim 1931 İkinci Balkan Konferansı Münasebetiyle”, **T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı 9, (Eylül 1931) s.333.

⁷² Savcı, Türkiye Bulgaristan İlişkileri, s.26.

⁷³ C. 3 Şubat 1931, s.3.

- 1) Balkan Hükümetlerinin Selanik panayırına geniş ölçüde katılmaları
- 2) Balkan Misakı hakkında Balkan Meclisine verilmek üzere hazırlanan soru önergesine ülkelerden gelecek cevapların, İstanbul konferansından önce Meclise gönderilmesi
- 3) Balkan ülkelerinde bulunan temsilcilikler aracılığı ile anlaşma fikrini yaymak için Nisanın son haftası içinde özel toplantılar düzenlenmesi.

Konferans Başkanı Hasan Saka, toplantıyı bitirmeden önce Görice’de meydana gelen deprem nedeniyle Arnavut temsilcilere başsağlığı dilemiş ve Balkan Hükümetlerini bu konuda aktif dayanışmaya davet etmişti. Temsilciler onuruna verdiği yemekte bir konuşma yapan Selanik Belediye Başkanı M. Vamakas; yirmi sene önce Balkan milletlerinin kardeşçe geçinmesi için ortaya atılan bir avuç insanın Selanik’ten çıktığını, bu gayeyi gerçekleştirecek yeni unsurun emperyalizme karşı olan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti olduğunu söylemişti.

b. Selanik toplantısında, İkinci Balkan Konferansı gündemine dahil edilmesi kararlaştırılan konular;

- 1) Azınlıklar meselesi
- 2) Demiryollarının Tuna’da inşa edilecek bir köprü ile birbirleriyle birleştirilmesi
- 3) Balkan yönetimleri arasında telefonla iletişim sağlanması
- 4) Tütün ve tahıl için ortak tedbirler alınması
- 5) Balkan ülkeleri medeni hukukunun birleştirilmesi
- 6) Balkan hükümetleri arasında bir posta birliği oluşturulmasının teklif edilmesi

c. İkinci Balkan konferansına kadar olan sürede Balkan ülkelerince gerçekleştirilecek etkinlikler, konferans hazırlıkları ve gündemle ilgili olarak aşağıdaki hususlar kararlaştırılmıştı.⁷⁴

- 1) Balkan milletleri arasında anlaşma ve birleşme duygularının güçlenmesi için her yıl Nisan ayının son haftasında bir Balkan Haftası düzenlenecekti.
- 2) Balkan Haftası boyunca altı ülkede çeşitli konuları görüşmek üzere toplantılar düzenlenecek, etkinliklerde bulunulacaktı.
- 3) Balkan Haftası içinde Yunanistan'da banka ve ticaret konusu üzerinde her ülkeden gelecek temsilciler fikir alışverişinde bulunacaklardı.
- 4) Türkiye, Balkan Haftası içinde Tübing kulüpleri, gençlik ve sporcuların yaşantısına ait gösteri ve propagandalar yapacaktı.
- 5) Belgrad'da kadınlık ve feminizm konulu toplantı düzenlenecek ve altı Balkan ülkesinde etkinlikler gerçekleştirilecekti.
- 6) Konferansta siyasi ve ekonomik yakınlaşma konuları görüşülecek, ayrıca ikişer temsilciden oluşan bir komite ile yakınlaşmaya engel olan sebepler incelenecek, özel bir komite de azınlık sorunlarını inceleyecekti.
- 7) Ulaştırma araçları ve serbest dolaşım imkanlarını araştırarak bir komite oluşturulacaktı.
- 8) Ülkelerin temsilcilerini ve komitelerde görev alacakları başkanlığa bildirmeleri, çalışmalara katılmaları ve konferans gündemine son şeklini vermeleri gerekecekti.
- 9) "Balkan Hükümetleri arasında Ekonomik İlişkiler" konulu bir yarışma düzenlenecek, ortak bir komite ile değerlendirilecek ve ödüllendirilecekti.

⁷⁴ C. 7 Şubat 1931, s.1,3.

10) Konferanstan önce Dışişleri Bakanlarının konferans gündemi ile ilgili olarak bir toplantı düzenlemeleri sağlanacaktı.

d. Selanik toplantısı gereğince Türkiye'den Balkan Haftası etkinliklerine katılacak temsilciler ve bunların görevleri,⁷⁵

- 1) Atina'da yapılacak banka ve ticari işlemler toplantısına Nemlizade Mithat Bey ve İş Bankasından Süreyya Bey
- 2) Belgratta yapılacak feminizm ve işçi meseleleri toplantısına Necmettin Sadık Bey ve Ticaret odası genel sekreteri Vehbi Bey ile Semiha Hanım
- 3) Sofya'da yapılacak ziraat odaları teşkilatı toplantısı için Mardin mebusu Ali Rıza ve İktisat Bakanlığında Aziz Bey
- 4) Bükreş'te yapılacak Üniversite etkinlikleri için Hamdullah Suphi ve Sadri Maksudi Beyler
- 5) Tiran'da yapılacak şehircilik ve belediye toplantısı için Falih Rıfkı, Celal Esat Beyler

e. Balkan etkinlikleri kapsamında Türkiye'de Nisan ayının son haftası Balkan Haftası olarak kutlanmaya başlanmıştır.

Yunanlı öğrenci, milletvekili, bilim adamı ve turizmcilerden oluşan gruplar 23, 24 Nisan tarihlerinde İstanbul'da yapılacak olan etkinliklere katılacaklardı.⁷⁶ Atina milletvekili M. Nazım Mangas siyasi konferanslar vermek üzere gelmişti. Türk-Yunan dostluğunun ve Balkan dayanışmasının ateşli bir savunucusu olan Mangas Yunanistan'dan ayrılmadan önce Venizelos, Mihalakopulos ve Enis Akaygen ile etkinlikler konusunda uzun görüşmeler yapmıştı. Balkan Turizm kongresinde Yunanistan temsilcileri M. Agapitos ve M. Brunis de misafirler

⁷⁵ C. 19 Mart 1931, s.3.

⁷⁶ C. 24 Nisan 1931, s.3.

arasındaydı. Atina Hukuk Fakültesi eski profesörlerinden M. Hermokas da İstanbul'a bir konferans vermek üzere gelmişti.

Akil Muhtar Bey 26 Nisan 1931 günü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi konferans salonunda Yunanlı öğretim üyeleri ve öğrencilerin de katıldıkları bir konferans vermişti. Organların ve uygarlığın devamlı bir gelişme içinde olduğunu anlatan Akil Muhtar Bey Balkan milletleri arasında başlayan dostluğun güçlenerek gelişeceğini belirtmişti.⁷⁷ Konferanstan sonra resmi kabul salonunda misafirlere bir çay ziyafeti düzenlenmişti.

İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, İstanbul Üniversitesi rektörü ve öğretim üyelerinin de katıldığı ziyafette konuşan Rektör Muammer Raşit Bey; Balkan konferanslarının eski anlaşmazlıkları gidermek için bir fırsat olduğuna işaret etmişti.

Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Muslihittin Adil Bey Balkan Misakının önemini Fransızca olarak anlatmıştı. Hür ve bağımsız milletlerden ve insanlardan oluşan bir Balkan birliğinin yalnız Balkanlarda değil bütün dünyada barışın, güçlenme ve gelişmenin hatta gelecekteki olumlu faaliyetlerin kaynağı olacağını vurgulamıştı.

Atina milletvekili M. Makas da Fransızca olarak yaptığı konuşmada; Balkan gençlerini bir arada görmenin Balkan federasyonu oluşturmak için sarfedilen çabaların boşa gitmediğini, er geç amaca ulaşılacağını bir ifadesi olduğunu söylemişti.

Balkan haftası etkinlikleri, 27 Nisan 1931 günü saat 11.00'de Balkan Turizm Federasyonunun Galatasaray Lisesinde düzenlediği toplantı ile devam etmişti.

Balkan Komitesi üyelerinin 31 Ağustos 1931 günü Nemlizade Mithat Beyin başkanlığında toplanması karıştırılmıştı. Bu toplantıda Balkan Ticaret Odası yönetmeliği görüşülecekti. Ayrıca Balkan konferansı için Dolmabahçe Sarayı tahsis

⁷⁷ C. 27 Nisan 1931, s.4.

edilmiş ve konferansa (Arnavutluk ve Bulgaristan dışında) dört dışişleri bakanının katılması kesinleşmişti.⁷⁸ Ayrıca Balkan Birliği Milli Şubesi 5 Eylül 1931 günü Üniversitede Trabzon Milletvekili Hasan Saka'nın başkanlığında toplanmış, program, komite çalışmaları ve komisyon görevlilerin belirlenmesi konuları görüşülmüştü.

f. İkinci Balkan konferansına katılacak Türk temsilciler şu isimlerden oluşmuştu.⁷⁹

- 1) Fikri yaklaşma komisyonu:
Fadıl Ahmet, İbrahim Alaeddin, Yakup Kadri Beyler
- 2) İktisadi birleşme komisyonu:
İbrahim Fadıl, Muvaffak, Mithat, Reşit Saffet ve Süreyya Beyler
- 3) Ulaştırma ve dolaşım komisyonu:
Ali Rana, Cevdet, Sabri Beyler
- 4) Siyasi komisyon:
Mahmut, Muzaffer, Necmettin Sadık, Ruşen Eşref, Zeki Mesut Beyler
- 5) Sağlık teşkilatı ve sosyal siyaset komisyonu:
Akil Muhtar, Tahir ve Vehbi Beyler

Aynı toplantıda alınan karara göre Balkan Konferansı 11 Ekim 1931 günü Dolmabahçe Sarayında yapılacak resmi açılışla başlayacak, ilk konuşmalar Hasan Bey ve İsmet İnönü tarafından yapılacaktır. Temsilcilerin konferans dışı programına göre İstanbul'da cami ve müzeler, Boğaziçi, Büyükkada Yat Kulübünün gezilmesi ve Dolmabahçe Sarayında bir balo planlanmıştır.

Konferansın son toplantısı Ankara'da yapılacaktır. Temsilciler için tasarlanan Ankara programına göre; TBMM'nde son toplantının yapılması, Temsilcilerin Atatürk tarafından kabul edilmesi, Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrasının eski

⁷⁸ C. 31 Ağustos 1931, s.2.

⁷⁹ C. 6 Eylül 1931, s.1,6.

Türkocağı binasında vereceği konser de planlanmıştı. Konferans 19 Ekim günü sona erecekti.

g. Balkan konferansının hazırlıkları ile görevli heyet;

1) Belediye Başkan Yardımcısı Hamit Bey (Başkan)

2) İktisat Müdürü Kemal Ömer

3) Seyahat Şube Müdürü Ekrem Beylerden kurulmuştu.

h. Heyetin kontrolünde yapılan hazırlıklara şu hususlar da dahil edilmişti;⁸⁰

1) Toplantıların yapılacağı Yıldız Sarayı Merasim Dairesinin her yönü ile hazırlanması

2) Hazırlanan altı göndere Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Romanya bayraklarının çekilmesi

3) Konferans nedeniyle, üzerinde Balkan haritası ve zeytin dalı bulunan beş milyon adet posta pulunun Londra'ya ısmarlanması

Konferansa katılacak ülkeler Ekim ayı başlarında temsilcilerini belirlemeye başlamışlardı.

1. Uluslararası Barış Bürosu genel sekreterliğinden yapılan açıklamaya göre Büro'nun temsilcileri şöyle belirlenmişti:⁸¹

1) M. La Fontaine: Belçika Senatosu Başkan Vekili, Uluslararası Barış Bürosu Başkanı ve Uluslararası Parlamentolar Konferans Başkanı

2) M. Ludwig Quidde: Uluslararası Barış Bürosu Başkan Vekili

3) M. Lucien Le Foyer: Eski Fansız milletvekili, Uluslararası Barış Bürosu Başkan vekili

4) Helmut Von Garlech: Yazar, Uluslararası Barış Bürosu Barış Konseyi üyesi

⁸⁰ C. 17 Eylül 1931, s.2.

⁸¹ C. 5 Ekim 1931, s.1.

10 Ekim 1931 günü konferansla ilgili bazı tarihler netleşmişti. Buna göre;⁸² Temsilciler 18 Ekim’de İstanbul’a gelmiş olacaklar, 19 Ekim’de hazırlık toplantısı yapılacak ve 20 Ekim’de konferans açılacak, ilk oturumda İsmet İnönü bir konuşma yapacaktı. Açılıştan sonra konferans çalışmaları Yıldız Sarayında devam edecekti.

i. Konferansa katılacak Yunan heyeti 15 Ekim günü İstanbul’a gelmiş olup şu isimlerden oluşmuştu:⁸³

- 1) Başkan Papanastasiu: Eski başbakan ve Cumhuriyetperver Partisi lideri
- 2) İkinci Başkan M. Bakkalbaş
- 3) Genel Sekreter M. Papadopulos
- 4) Eski bakanlardan M. Milonas
- 5) Eski bakan ve liberal parti milletvekili M. Bakopulos
- 6) Avukat M. Merkurd
- 7) Atina Üniversitesi profesörlerinden M. Bensis
- 8) Sosyalist milletvekili M. Limonidis, M. Papazoğlu
- 9) Hava işleri müşaviri general Laskarus
- 10) Şehir ve belediye temsilcisi M. Kroniyadis ve M. Psalti

Yunan heyeti Tophane rıhtımında Türk heyeti tarafından karşılanmış, binlerce insan da alkışları ile bu karşılamaya eşlik etmişlerdi. Heyet Başkanı Papanastasiu 16 Ekim günü İstanbul gazetecilerini kabul etmiş ve Balkan Misakı ile ilgili açıklama yapmıştı. Açıklamanın dikkat çeken bölümü şöyleydi:⁸⁴

“Balkan Misakının hedefi altı devleti birleştiren bir anlaşmaya gitmektir. Türkiye için üç vatan vardır; Türkiye, Yunanistan ve Balkanlar. Biz Yunanistan için de bu böyledir.”

⁸² C. 10 Ekim 1931, s.1.

⁸³ C. 16 Ekim 1931, s.1.

⁸⁴ C. 17 Ekim 1931, s.1.

Konferansa katılacak Arnavut Heyeti 16 Ekim günü, Bulgar ve Romen Heyetleri ise 17 Ekim günü İstanbul'a gelmişlerdi.⁸⁵ Balkan Konferans Meclisi 19 Ekim günü saat 16.00'da üçer temsilcinin katılımı ile bir hazırlık toplantısı yapmıştı. Komite başkanları ve gündemin belirlendiği toplantıdan sonra alınan kararlar resmi tebliğ ile açıklanmıştı.

j. Konferanstaki komisyon başkanları, 19 Ekim günü yayınlanan resmi tebliğe göre şu ülke temsilcilerinden oluşmuştu;⁸⁶

- 1) Teşkilat komisyonu başkanı Hasan Bey (Türkiye)
- 2) Siyasi yakınlaşma komisyon başkanı M. Stefan Coclo Pop (Romanya)
- 3) Kültürel yakınlaşma komisyon başkanı Mehmet Konistca (Arnavutluk)
- 4) İktisat komisyon başkanı M. Papanastasiu (Yunanistan), aynı zamanda Balkan Misakı komisyon başkanı
- 5) Sağlık ve Sosyal politika komisyon başkanı M. Yonitch (Yugoslavya)
- 6) Ulaştırma komisyon başkanı M. Sakazoff (Bulgaristan)

k. Teşkilat komisyonu karma heyetinde yer alan ülke temsilcileri ise şöyleydi;

- 1) Arnavutluk'tan; Mehmet Konistca, M. Leonida Natchi, M. Bedri Pejani
- 2) Bulgaristan'dan; M. Yanko Sakazoff, M. Andre Tochow, Prof. M. Ghenov
- 3) Yunanistan'dan; M. Papanastasiv, M. Mylonas, M. Bakkalbassis
- 4) Türkiye'den; Hasan Bey, Ruşen Eşref Bey, Rana Bey
- 5) Yugoslavya'dan; M. Velibor Yonitch M. Givko Topalovitch, M.V. Bjordjevitch

Tebliğin bundan sonraki bölümünde ise İkinci Balkan konferansının gündemi ve komisyonların sorumlulukları belirtilmişti.

⁸⁵ C. 18 Ekim 1931, s.1.

⁸⁶ C. 20 Ekim 1931, s.6.

I. Komisyonların gündemi ve sorumlulukları

1) Siyasi komisyon

a) Balkan Misakı ile halen geçerli olan anlaşmaların hükümlerine uygun şekilde yürütülmesi, azınlıklar konusu dahil anlaşmaların uygulanmasından doğan sorunların halledilmesi, Balkan milletlerinin siyasi yakınlaşmasına engel olan bütün sorunlara ait komisyon raporunun tartışılması

b) Silahsızlanma konferansı

2) İktisadi komisyon

a) Gıda maddeleri ve tütünün ortaklaşa korunması

b) Balkan Ticaret odasının kurulması

c) Balkan kredi kuruluşlarının ortak çalışması

3) Kültürel yakınlaşma komisyonu

a) Balkan milletlerinin tarihlerine ait belgelerin araştırılması için bir enstitü kurulması

b) Balkan milletleri hukukunun bölüm bölüm birleştirilmesi

4) Ulaştırma komisyonu

a) Balkan başkentlerinin ulaşım ile birbirine bağlanması için demiryolu ve köprü inşası

b) Posta, telefon, telgraf haberleşmelerinin birleştirilmesi

c) Hava ulaştırması

5) Sağlık ve Sosyal politika komisyonu

a) Balkan milletlerinin, Balkan sınırları içinde serbestçe dolaşmaları ve çalışmalarını hakkında komisyon raporunun tartışılması ve karar verilmesi.

b) Balkan memleketleri sağlık faaliyetlerinin bütünleştirilmesi

c) Balkan memleketlerinde diğerk ÷lke vatandaşları ile evlenmiş kadınların tabiyetleri hakkında tartışma

6) Siyasi komisyona bağılı alt komite

Her ÷lkenin üçer temsilcisinden oluşacak bu karma komite Balkan misakı ve siyasi yakınlaşmayı engelleyen konuları inceleyecekti.

7) Sağılık ve sosyal politika komisyonuna bağılı alt komite

Her ÷lkenin üçer temsilcisinden oluşacak bu komite ise Balkan tebaalarının, kendi ÷lkesi dışındaki Balkan ÷lkelerinde hakları ve sorumluluklarını belirleyen bir anlaşma taslağıını inceleyecekti.

2. İkinci Balkan Konferansının Açılışı Ve Çalışmaları

a. Konferansın Açılışı

İkinci Balkan konferansının toplandığı sırada Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların hemen hemen tamamı halledilmişti.⁸⁷

İstanbul'a gelen delegeler konferans sonucu hakkında iyimserdiler. İstanbul konferansı ile Balkan Tarihinde yeni bir devir açılmakta, konferansın sonuçlarını yalnız Balkan ÷lkeleri değil bütün Avrupa merakla beklemekteydi.⁸⁸

20 Ekim 1931 günü Dolmabahçe Sarayı tarihi günlerinden birini yaşıyordu. Bir zamanlar siyasi entrikalara sahne olan bu sarayda şimdi altı Balkan devletinin 200'den fazla temsilcisi ortak ve samimi bir gaye uğruna yan yana geliyorlardı. Saat 10.00'da alfabetik sıraya göre milli marşlar, ardından Balkan marşı çalınmıştı. Konferans Başkanı Hasan Saka'nın açılış konuşması ile başlayan konuşmalar serisinde özetle aşağıdaki konulara değinilmişti.⁸⁹

Hasan Saka açılış konuşmasına; Dolmabahçe Sarayını konferans için tahsis eden Atatürk'e saygılarını ileterek başlamış, konferansa katılan İsmet İnönü, Tevfik

⁸⁷ Gönlübol, Sar, Türk Dış Politikası, s.100.

⁸⁸ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.30.

⁸⁹ C. 21 Ekim 1931, s.1,5,6.

Rüştü Aras ve altı ülkenin temsilcilerine teşekkür ederek devam etmişti. Birinci Balkan konferansında alınan kararları özetleyen Hasan Saka, geçen bir yıl içinde Balkan haftaları düzenlenerek büyük yararlar sağlandığını belirtmiş ve İstanbul'da düzenlenen Turizm Konferansının Balkan ülkeleri için turizm açısından önemine değinmişti.

Arnavut temsilcisi Mehmet Konitsche Bey; ülkesinin Balkanlarda tam bir eşitlik ve adalet istediğini, Balkan Misakı oluşturulmasına taraftar olduklarını belirterek başladığı konuşmasına tarihi örneklerle devam etmişti. Türkiye'nin bugün acılarıyla dolu geçmişi unutarak eski evlatlıklarına Türk milletine has bir özellik olan bağışlayıcılıkla kollarını açtığını, görevinin çok heyecan verici olduğunu söylemişti. Türkiye'nin Balkan Misakını zorlaştıran konularda aracı konumunda olduğunu belirten Konitsche affetme ve unutmanın erdem olduğunu vurgulamıştı.

Bulgar temsilcisi M. Yanko Sakazoff; Balkan Misakı için sarfedilen çabaların Balkan devletleri için yeni bir dönemi açacağını, gerçekçi adımlarla Balkan milletleri için yeni bir gelecek hazırlanacağını belirtmişti.

Yugoslav temsilci M. Velibor Yaniç konuşmasına; şu anda birlik faaliyetlerinin kolay olmadığını, Balkanlar dışında bu misaka karşı olanların bulunduğunu, başarı isteniyorsa karşılıklı ve geniş bir hoşgörü ortamının gerekli olduğunu belirterek başlamıştı. Yaniç, iktisadi sorunların siyasi sorunlardan önce geldiğini, sorunların çözümünde kolaydan başlanması gerektiğini vurgulamıştı.

Yunan temsilci M. Papanastasiu; eski kin ve anlaşmazlıkların derinlere gömüleceğini, konferansta hazır bulunmanın çok önemli olduğunu açıklayarak başladığı konuşmasına, Balkan milletlerinin birbiri üzerinde hakimiyet kurmalarının tarihe karıştığını açıklayarak devam etmişti.

Romanya temsilcisi M. Coclo Pop; Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk milletinin Balkan Birliği çalışmasına teşekkür ederek söze başlamış, takip edilecek yolun engellerle dolu olduğunu, Balkan milletlerinin ortak bir gaye ile

birleşmelerinin geçmiş hatıraların enkazını yıkmakla mümkün olacağını değerlendirek devam etmişti.

Açılış konuşmalarından sonra kürsüye gelen İsmet İnönü, katılanlara Türkiye adına teşekkür ederek başladığı konuşmasında; geçen sene bu toplantının cesur bir girişim olduğunu düşünenlerin çoğunlukta bulunduğunu, insanların tarihin etkisinde kalarak hata yaptığını, burada toplananların bu hatanın yakın şahidi olduklarını belirtiyordu. Türkiye'nin komşuları ile ortaklaşa bir çalışma içinde mevcut sorunların çözümünü amaçladığını, zemini bu şekilde temizledikten sonra Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelerle karşılıklı dostluk, tarafsızlık ve hakem anlaşmaları yapıldığını açıklayan İnönü, Balkan milletlerinin dayanışma ve iyi komşuluk ilişkileri için eşitlik ve uzlaşma prensiplerinin gerekli olduğuna işaret ediyordu.

Konuşmalardan sonra Hasan Saka oybirliği ile Konferans başkanlığına seçilmiş, Papanastasiu'nun teklifi ile İsmet İnönü de fahri başkan seçilmişti.

b. Konferansın Çalışmaları

1) 20 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹⁰

Siyasi yakınlaşma komisyonunda silahsızlanma konusu görüşülmüş ve 1932 Şubat ayında Cenevre'de toplanacak olan silahsızlanma konferansına başarı dileklerinin iletilmesi kararı alınmıştı. Romanya temsilcisi Penses Kantagüze bu konuda propaganda yapılmasını teklif etmiş ve memnuniyetle kabul edilmişti.

İktisadi komisyonda Türk temsilcisi Muvaffak Bey Balkan tütünleri hakkında temsilciler heyetinin hazırladığı raporu okuduktan sonra, tütün tarımının korunması, güçlenmesi ve tütünün pazarlanması için Balkan ülkeleri arasında bir tütün ofisi kurulmasını teklif etmişti. Yunan Bulgar ve Yugoslav temsilcilerinin katılımı ile bu teklif kabul edilmişti. Buğday konusunun da görüşüldüğü komisyonda para ve gümrük birliği, Balkan Ticaret Odası, Bankalar birliği konuları da ele alınmıştı.

⁹⁰ C. 21 Ekim 1931, s.5.

Haberleşme ve ulaştırma komisyonunda; Balkan devletleri arasında posta, telgraf konularının incelenmesi için bir alt komisyon oluşturulacaktı. Komisyonunda ayrıca bir yıllık turizm faaliyeti hakkında düzenlenen rapor okunmuş, iyi sonuçların alındığı görülerek onaylanmıştı.

2) 21 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹¹

İktisadi komisyonunda Balkanlarda iç ve dış rekabetle mücadele için merkezi İstanbul'da bir Balkan Ticaret Ofisi kurulması görüşülmüştü. Tahıl ve tütün tarımının korunması için bir tali komisyonun çalışması benimsenmiş, Balkan ülkeleri gümrüklerinin birleştirilmesi ve çifte vergilendirmenin kaldırılması konuları da gündemde yer almıştı.

Tahıl ve tütün tarımının korunması için bir tali komisyonun çalışması benimsenmiş, Balkan ülkeleri gümrüklerinin birleştirilmesi ve çifte vergilendirmenin kaldırılması konuları da gündemde yer almıştı. İktisadi komisyonun bu çalışmalarından sonra konferans iki önemli karar almıştı. İstanbul'da Balkan Ticaret ve Sanayi Odası kurulacak ve Doğu tütünleri için önlem alınacaktı.

Meclisin doğu tütünleri için aldığı karar şöyleydi:⁹²

Doğu Tütünlerini korumak için ilgili yöneticiler tarafından kurulacak olan Balkan Tütün Ofisi şu amaçları sağlayacaktı;

Üretimin dünya ihtiyaçları ölçüsüne göre uyarlanması ve düzenlenmesi,

Doğu tütünlerinin isim olarak piyasalarda tutunması için propaganda ve rekabetle mücadelenin yapılması,

Yeni pazarlara yönelmesi,

Doğu tütünlerinin farklı kalitelerinin iyileştirilmesi.

⁹¹ C. 22 Ekim 1931, s.1,5.

⁹² "La Conference Balkanique", **Bulletin de la Chambre de Commerce et d'Industrie de Stamboul**, Octobre 1931, p.87.

21 Ekim gününe ait diğer çalışmalar kapsamında;⁹³ Sosyal komisyonda, Yunan temsilcisinin Balkan ülkeleri arasında serbest dolaşım, yerleşme, diğer hürriyetleri kapsayan projesi incelenerek yalnız serbest dolaşım (pasaportsuz) kabul edilmiş, diğer konuların yeniden incelenmesine karar verilmişti.

3) 22 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹⁴

Fikri yakınlaşma komisyonunda, merkezi İstanbul'da bir Balkan Enstitüsü kurulması kabul edilmişti. İstanbul'daki belge ve eserlerden yararlanarak Balkan tarihini niceleyecek olan Enstitü dini farklılıkların doğurduğu anlaşmazlıkları dikkate alarak geçmişte bunların nasıl dost olduklarını araştıracaktı. Bunun amacı gelecekte yapılacak anlaşmalara bu yoldan yardımcı olmaktı.

Haberleşme ve ulaştırma komisyonunda, çalışması sonuçlanmış olan demiryolları, posta birliği, hava ulaştırması deniz araçları, yollar ve turizme ait projelerle ilgili kararlar ve beklentiler görüşülmüştü. Alınan kararlarda Balkan ülkeleri arasında posta ücretlerinin %25 ucuzlatılması ve özel bir Balkan pulu kullanılması da bulunuyordu.

Siyasi komisyonda en hareketli ve sıkıntılı gündem yaşanmış, azınlık sorunu tartışmalara ve suçlamalara sahne olmuştu. İlk sözü alan Arnavut temsilci, Yugoslavya'daki Arnavut azınlığın durumunun çok kötü olduğunu, mevcut anlaşmaların hakkı ile uygulanmadığını söylemişti. Yugoslav temsilci, Yugoslavya'da azınlık bulunmadığını belirtince karşılıklı münakaşalar başlamıştı. Arnavut temsilci, Yugoslavya'da 1.200.000 Arnavut azınlığın bulunduğunu, bunların milli, kültürel hak ve hürriyete sahip olmadıklarını, Yugoslavya'nın bu hakları vermelerini beklediklerini ifade etmişti. Azınlıklar sorunu halledilirse Balkan Misakını gözü kapalı imzalayacaklarını da eklemişti.

⁹³ C. 22 Ekim 1931, s.5.

⁹⁴ C. 23 Ekim 1931, s.1,5,6.

Siyasi komisyonda Yugoslav, Bulgar ve Yunan temsilcileri arasında devam eden azınlık münakaşası sonunda Arnavut temsilcilerin görüşü haklı bulunmuştu. Arnavutların teklifi üzerine Balkan ülkelerinde azınlık sorunlarını yerinde incelemek üzere daimi ve gezici komiteler oluşturulması komisyonca kabul edilmişti. Azınlıklar sorunu tartışmaları siyasi komisyonla sınırlı kalmamış basın aracılığı ile devam etmişti.

Arnavut temsilci; konferansın son dakikasına kadar azınlıklar ile ilgili görüşlerini koruyacaklarını, bu konuda taviz vermeyeceklerini, isterlerse Yugoslavların konferansı terk edebileceklerini açıklamıştı. Temsilci Mehmet Konitsche; Bugün Balkan azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu zamanında Rumeli’de yaşayan Türklerin çektiği eziyete göre çok daha rahat olduklarını belirtmişti.

Yugoslav heyeti bundan sonra daha temkinli bir tutum izlemeye başlamış, ancak Arnavutları suçlamaya devam etmişlerdi. Yugoslavlar, Arnavutların İtalya’dan talimat alarak konferansa geldiklerini, İtalya’nın Balkan Misakını istemediğini, bu davranışları ile Arnavutların Balkan Misakını sürüncemede bırakacaklarını açıklamıştı.

Siyasi komisyonda alınan karara göre Balkan Misakının merkezi İstanbul olacaktır. Balkan misakı projesinin gelecek sene görüşülünceye kadar bir komisyonca incelenmesi kararlaştırılmıştı.

İktisadi komisyonda alınan bir karara göre ihracat ve ithalatın çifte vergilendirmeden kurtarılması benimsenmişti.

Temsilciler günlük çalışmalardan sonra, İstanbul Üniversitesini ziyaret etmişler, müzeleri gezmişler, Kadın Birliğinin çayına katılmışlar ve Yunan Büyükelçisi M. Polihronyadis’in Yeniköy’de düzenlediği balo ile yorgunluk çıkarmışlardı.

22 Ekim günü sabah çalışmalarından sonra bir resmi tebliğ yayınlanmıştı. İki paragraftan oluşan metin şöyleydi:

“Balkan Misakı Meclisi bu sabahki toplantısında, Balkan Misakı ve siyasi yakınlaşma sorunlarını tartışmış ve teklif edilen değişiklikle azınlıklar sorununu da dikkate almak şartı ile misakı yeniden incelemek üzere özel bir komitenin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.”

“Meclis bundan başka ortak bir savunma anlaşması için temennide bulunmuş, bu hazırlık çerçevesinde anlaşmaya engel olan bütün sorunların ülkelerce doğrudan görüşülmesi esasını belirtmiştir.”

4) 23 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹⁵

Konferansa gözlemci olarak katılan Cemiyeti Akvam temsilcisi M. Kummings ve Barış bürosu temsilcisi M. Kuit gündem dışı birer konuşma yapmışlardı. M. Kummings; Cemiyeti Akvamın fikir ve maksadına uygun olan konferans çalışmalarının ilgi ile izlendiğini söylemişti. M. Kuit ise; Uluslararası Barış Bürosunun, barış için yaptığı çalışmalardan bahsederek konferansa başarılar dilemişti.

Ulaştırma komisyonunda hazırlanan raporu sunan Reşit Saffet Bey; Birinci Balkan konferansında çeşitli heyetlerin raporlarını verememeleri nedeniyle komisyon raporunun henüz hazırlandığını belirtmişti. Demiryolları, posta-telgraf-telefon, hava ulaştırması konusunda yapılan görüşmelerden sonra Genel Sekreter Ruşen Eşref Bey kararlaştırılan konuları üç başlık altında okumuştur. Bunlar;

Demiryollarının uzatılması, Balkan ülkeleri arasında doğrudan bağlantı için köprülerin inşası konusunda ülkelerin yetkili temsilcilerinden oluşan özel bir komisyonun toplanması çağrısı,

Posta, telgraf, telefon birliği için Balkan ülkelerinin kabul edilebileceği bir sözleşme projesi ve %20-30 indirimli tek bir tarife belirlenmesi, Balkan posta birliği pulları için alt komisyon oluşturulması,

Balkanlarda hava ulaşımının gelişmesi için Mart 1932 de Atina’da toplanacak uçak sergisinde çeşitli kuruluş temsilcilerinin buluşması konularıydı.

⁹⁵ C. 24 Ekim s.1,2,4.

Yapılan uzun tartışmalardan sonra komisyon raporu oybirliği ile kabul edilmişti.

Sağlık ve sosyal politika komisyonunda Doktor Akil Muhtar Bey komisyonun rapor üzerindeki dūřüncelerini açıklamıştı. Komisyonun aldığı iki önemli karar şunlardı;

Balkan Saęlık İstihbarat Būrosu kurulması,

Būronun Fransızca bülten yayınlaması.

Būronun merkezi İstanbul'da olacak, her devletin bir veya iki temsilcisi görev alacak, saęlık uzmanları būronun kurulması için çalıřacaklardı. Bu raporda meclise onaylanmıřtı.

Fikri yakınlaşma komisyonunun hazırladığı kanunların birleştirilmesi raporu Yunan temsilci M. Kozimeki tarafından sunulmuş ve alınan kararlar beş madde halinde açıklanmıştı. Bunlar;

Balkan ũlkeleri arasında özel hukukun aşamalı bir şekilde birleştirilmesi, yalnız fikri ve siyasi yakınlaşmayı değil ticari ilişkileri de geliştirecektir.

Balkan kanunlarının birbirine benzemesi ve dayandığı ilkeleredeki ortak noktalar, Balkan hukukunun birleştirilmesini sağlayabilir.

Kanunların birleştirilmesi, devamlı bir çalışma ile Balkan ũlkelerinin kanunlarının tamamen incelenmesine bağlıdır.

Bu konu özel bir konferansta gōrūřũlmeli ve hukukçulardan oluřan ortak bir komisyonda incelenmelidir.

Bu maksatla hukukçu ve ũęretim ũyelerinin karşılıklı olarak diğer ũlkelerde görev yapması sağlanmalı, karşılaştırmalı Balkan hukuku kũrsũleri kurulmalıdır. Hukukçular komisyonu 1932 yılında Bũkreř'te toplanmalı ve hazırlayacağı raporu ũlkelere sunmalıdır.

Meclis çalışmalarından sonra kanunların birleştirilmesi raporunu kabul etmişti.

İktisadi komisyonda Yunan temsilci M. Milonas ticaret odası ile ilgili çalışmayı ve görüşlerini açıklamıştı. Türk temsilci Mithat Bey de Balkan Ticaret odasının kuruluş amacını şu cümlelerle özetlemişti; Balkan ülkeleri arasında ticari ilişkileri artırmak ve engelleri ortadan kaldırmak maksadı ile kurulacak Balkan Ticaret Odası aynı zamanda hakem mahkemesi olacaktır. Ülkelerin ikişer temsilcisinin katılımı ile kurulacak olan oda şubeleri ile birlikte iktisadi bir federasyon olacak, merkezi de İstanbul'da bulunacaktı. Komisyon çalışmalarından sonra Arnavut ve Yugoslav temsilcilerin azınlık konusunda verdiği demeçler güne damgasını vurmuştu. Yugoslav temsilci M. Yanoviç'in, Arnavutların İtalya'nın etkisinde kaldıklarını ima etmesi üzerine azınlık tartışması büyük suçlamalara dönüşmüştü. Arnavut temsilci Bedri Bey; Arnavutluk'un konferansa kendi isteği ile katıldığını belirterek azınlık konusunda Yugoslavların sorumluluklarını açıklamıştı. 1912-1915 yılları arasında Yugoslavya'da bulunan Arnavutların katledilmesi ile ilgili belgelerin Cemiyeti Akvam'da, Avrupa devletlerinde ve Amerikan arşivlerinde bulunduğunu, bu nedenle 130.000 Arnavutun Türkiye, Arnavutluk ve Bulgaristan'a göç ettiklerini anlatan Bedri Bey, Yugoslavları, Arnavut azınlığa karşı uluslararası hukuk kurallarına göre davranmaya çağırıyordu. Türk temsilciler iki ülke arasındaki gergin ortamda arabuluculuk teklif etmişler, bu iki tarafça olumlu karşılanmış, ancak konferans sonuna kadar bu durum devam etmişti.

5) 24 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹⁶

Henüz gündeme geçilmeden azınlıklar sorunu ile ilgili tartışmalar başlamıştı. Arnavutluk ile Yugoslavya arasında devam eden tartışmalara bu defa Bulgaristan – Yugoslavya tartışması eklenmişti. Tüm temsilciler konferansın amacına ve beklentilere uygun şekilde devam etmesi için tarafları sakin olmaya davet ederken Yunan baş temsilcisi Papanastasiu eğer anlaşma yapılacaksa mümkün olan konular üzerinde yürümenin gereğine işaret ediyordu. Tartışmaların uzaması ve gündeme geçilememesi üzerine Romen temsilci M. Pella meclise seslenerek, anlaşmak isteyip

⁹⁶ C. 25 Ekim 1931, s.1,4.

istemediklerini sormuş ve olumlu işaret alınca “projenin görüşülmesine geçiyoruz” diyerek anlaşma ile ilgili açıklamalara başlamıştı.

a) Balkan ülkeleri arasında yapılacak anlaşmalara ait proje aşağıda belirtilen beş esasa dayanmıştı. Bunlar;

I) Balkan misakı projesinin özel bir komitece incelenmesi, barış anlaşmalarının esaslarının belirlenmesi, azınlıklar sorunu ve Balkanlarda savaşı fikirlerin ortadan kaldırılması için meclis idaresinin görevlendirilmesi,

II) Altı ülke arasında hakem anlaşması hazırlıklarına başlanılması,

III) Balkan misakı oluşuncaya kadar, ikili ve çok taraflı ilişkilerin sürdürülmesi, anlaşmaların getirdiği sorumlulukların kabul edilmesi ve uygulanması, azınlıklar sorunu dahil bütün sorunların çözümü için görüşme ve çalışmalara devam edilmesi,

IV) 1932 yılında Cemiyeti Akvamın Cenevre’de düzenleyeceği silahsızlanma konferansı için Balkan ülkelerinin karşılıklı çalışma ile hazırlanmaları,

V) Dışişleri bakanlarının kısa sürede toplanarak birinci konferansta belirlenen esaslara göre kararların uygulanmasına yardımcı olmaları idi.

Anlaşmalar konusundaki bu esasların kabul edilmesi ile günlük çalışma sona eriyordu.

6) 25 Ekim 1931 Günü Çalışmaları⁹⁷

Konferansa katılan kadın temsilciler Balkan kadınlarının sorunları ve alınacak tedbirlerle ilgili hazırlık yapmışlardı. Romen temsilci Prenses Kantagüze’nin de yer aldığı bu çalışmalarda kadın hakları ve kadınların tabiyeti konusu üç ayrı teklifle meclise sunulmuş, Balkan kadınlığı ile ilgili esasları kapsayan komisyon raporu

⁹⁷ C. 26 Ekim 1931, s.1,4.

meclisçe kabul edilmişti. Bu gün görüşülen konulardan birisi de Fazıl Ahmet Beyin sunduğu Fikri Yakınlaşma komisyonunun raporu idi.

a) Fikri yakınlaşma komisyonu raporu şu dört esasa dayanıyordu;

I) İstanbul Üniversitesinin programlarına Balkan Misakı konusunda düzenlenecek konferansların dahil edilmesi,

II) Üniversiteler arasında öğrenci mübadelesi,

III) İstanbul'da bir Balkan Kütüphanesi kurulması,

IV) Öğrencilerin diğer Balkan ülkelerini tanımaları için geziler düzenlenmesi.

Rapor mecliste ekseriyetle kabul edilmiş ve Yugoslav temsilcinin Balkan Ziraat odaları kurulması ile ilgili teklifinin kabul edilmesi ile çalışmalara son verilmişti.

7) İkinci Balkan Konferansı Temsilciler Meclisinin Ankara'ya geçişi ve çalışmalarına burada devam etmesi.⁹⁸

25 Ekim günü gündem maddelerinin bitirilmesinden sonra temsilciler topluca Haydarpaşa Garına geçmişlerdi. Aynı gün akşam iki özel trenle hareket eden temsilciler 26 Ekim günü saat 10.50 ve 11.55'te Ankara'ya ulaşmışlardı. Ankara Garı yine tarihi günlerinden birini yaşarken, Balkan Misakı ve altı ülkenin bayrakları arasında Ankara Vali yardımcısı, Belediye Başkan Yardımcısı ve protokol ile kalabalık bir halk kütlesi misafirleri karşılamışlardı. Temsilciler, Ankara Kalesi, Çankaya, eski ve yeni Ankara'yı gezmiş ve saat 13:30'da Ankarapalas'ta Tevfik Rüştü Aras'ın yemeğinde buluşmuşlardı. Konferans çalışmaları için TBMM'nde yerlerini alan temsilciler saat 15:30'da Meclise gelen Atatürk ile tek tek tanıştırılmışlardı. Sürekli alkışlar arasında kürsüye gelen Atatürk temsilcilere hitaben

⁹⁸ C. 27 Ekim 1931, s.1,5.

Fransızca bir nutuk söylemişti. Atatürk'ün nutkunda tarihten kopup gelen gerçekler TBMM kürsüsünden şu cümlelerle yankılanıyordu;⁹⁹

“...Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardı. Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda meydana gelen bugünkü Balkan devletleri, Osmanlı imparatorluğunun yavaş yavaş parçalanması ve nihayet tarihe gömülmesinin bir sonucudur. Bu nedenle Balkan milletlerinin asırları kapsayan ortak bir tarihi vardır. Bu tarihin acı hatıraları varsa onlara bütün Balkanlılar ortaktır. Türklerin payı daha az acı olmamıştır.Balkan ülkelerinin temsilcileri, mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkararak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız. ...Balkan Misakının temeli ve hedefi karşılıklı olarak siyasi, bağımsızlıklara saygı, iktisadi alanda, kültür ve medeniyet alanında ortak çalışma olduğuna göre, böyle bir esasın bütün medeni insanlık tarafından takdirle karşılanacağından şüphe edilemez.” Atatürk'ün nutku, ayağa kalkan temsilciler tarafından dakikalarca ve kesintisiz alkışlanmıştı. Atatürk'ün tüm Balkan milletlerini kucaklayan bu nutku, Türkiye'ye karşı komşuları arasında büyük bir sempati ve güven havası yaratmıştı.¹⁰⁰ Konferanstaki son görüşme siyasi komisyonun anlaşmalar projesi idi.

a) Romen temsilci M. Pella'nın sunduğu anlaşmalar projesi beş esasta toplanmıştı.

I) İnceleme komitesi; teklifleri dikkate alarak; karşılıklı güven, hakem anlaşması, harbin kanun dışı bırakılmasını esas alan anlaşma projesini, azınlıklar sorununu da içine alan barış anlaşmalarının hükümlerini inceleyecek; bu konularda hazırlayacağı raporu gelecek Balkan Konferansından üç ay önce ülke temsilcilerinin dikkatine sunacaktı.

II) Konferans, Balkan hükümetleri arasında çok taraflı hakem ve barış anlaşmalarının bir an evvel imzalanması gereğine işaret ediyordu.

⁹⁹ C. 27 Ekim 1931, s.5.

¹⁰⁰ Özel, Atatürk ve Atatürkcülük, s.212.

III) Konferans, ülkelerin doğrudan teması ve azınlıklar sorunu dahil bütün sorunlarda anlaşma hükümlerinin kesintisiz olarak uygulamaları konusundaki temennileri kabul ediyordu.

IV) Konferans Dışişleri Bakanlarının senede bir defa toplanmaları konusuna Türkiye'nin de olumlu bakmasını temenni ediyordu.

V) Konferans, 2 Şubat 1932'de Cenevre'de toplanacak genel silahsızlanma konferansının halen mevcut olan silahların sınırlandırılması anlaşmasını da kapsayacak şekilde sonuçlandırılmasını temenni ediyor, ülkelerin bu konuda kamuoyu oluşturmasını bekliyordu.

Bu projenin kabul edilmesinden sonra M. Pella konferansın sonuçlarını açıklamış, Ruşen Eşref Bey ve Hasan Saka'nın kapanış konuşmaları ile İkinci Balkan konferansı Saat 15:30'da çalışmalarına son vermişti.

Temsil heyeti TBMM'nden ayrılarak Gazi Çiftliğine geçmişler, akşam saat 21.30'da da Türkocağı Salonunda Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konserini dinlemişlerdi. Heyet, 26 Ekim gece yarısından sonra saat 01:00 ve 02:00 de kalkan iki özel trenle İstanbul'a hareket etmiş ve 27 Ekim akşamı 19:00 ve 20:00 de Haydarpaşa'ya ulaşmışlardı. Temsilcilerin çoğunluğu 27 ve 28 Ekim günleri ülkelerine dönmüş, bir kısmı da incelemelerde bulunmak üzere Ankara ve İstanbul'da kalmışlardı.

İkinci Balkan Konferansı ile ilgili ilk uygulama örneği, temsilciler henüz Türkiye'den ayrılmadan yaşanmıştı. İstanbul'daki lise ve ilkokul öğretmenleri Balkan misakının imzalanmasını sağlamak için çalışmayı kararlaştırmışlardı.¹⁰¹ Balkanlardaki dostluk bağıını güçlendirmek için sömestr tatilinden yararlanan öğretmenlerden oluşan bir ekip Yunanistan'dan başlayarak Balkan ülkelerini ziyaret edecekti. Balkanlı öğretmenler ile fikir yönünden anlaşmaya çalışacak olan Türk öğretmenler, öğrencilerine Balkan Misakı konusunda her fırsatta bilgi vereceklerdi.

¹⁰¹ C. 27 Ekim 1931, s.4.

Konferansın sonunda Atatürk, katılan ülkelerin devlet başkanlarına hislerini belirten birer telgraf göndermişti. Atatürk Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis'e gönderdiği telgrafta:¹⁰² Yunanlı temsilcilerin kendisi ve Türk milleti için belirttikleri iyi niyet dilekleri için teşekkür etmiş ve Yunan milleti için aynı dileklerde bulunmuştu.

c. Türk Basınında İkinci Balkan Konferansı¹⁰³

İkinci Balkan Konferansı Türk basınında geniş yankı bulmuştu. Kapsamlı değerlendirmeler yapan basın beş konuda ortak fikirlere sahipti;

I) Birinci konferansta ortaya çıkmayan asgari müştereklerin bu konferansta da belirlenmemesinden kuşku duyuluyordu.

II) Azınlıklar sorununun Balkanlıların siyasi sorunlarının kaynağını oluşturduğunu, bunun da birlik yolunda güçlükler yarattığı ifade ediliyordu.

III) Temsilciler, Balkan Misakı gayesine varmak için karşılıklı hoşgörü ve fedakarlık gerektiğini düşünüyorlardı.

IV) İstanbul Konferansında konuların daha detaylı görüşüldüğü düşüncesi hakimdi.

V) Atatürk'ün TBMM'nde temsilcilere hitaben yaptığı konuşmanın önemi vurgulanıyor, Türkiye'nin Balkanlar'daki durumunun gelişmesi yönünde beklentiler paylaşıyordu.

d. Avrupa Basınında İkinci Balkan Konferansı¹⁰⁴

Avrupa basınında da önemli yer tutan konferansla ilgili yayınlar genel hatları ile dört konuyu kapsamıştı.

¹⁰² C. 31 Ekim 1931, s.3.

¹⁰³ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.32.

¹⁰⁴ A.e., s.33,34.

I) Avrupa'nın Balkanlarda barışa dönük olan bu çalışmalara ilgi göstermesi bekleniyordu.

II) Balkan Misakı fikrini Türkiye idare ediyordu.

III) Konferans Cemiyeti Akvamın etkilerinden uzak bir görünümde idi.

IV) Revizyonist ve Anti-Revizyonist tutumlar Balkan Misakının imzalanmasını engelliyordu.

e. İkinci Balkan Konferansının Sonuçları

Türkiye ve Yunanistan bu konferansta statüko taraftarı iki devlet olarak sıkı işbirliği yapmışlar ve Balkan Misakı hareketinin öncüleri olmuşlardı. Bulgaristan'ın revizyonist tutumu ile Yugoslavya ve Romanya'nın küçük itilafa dahil olmaları nedeniyle Balkan Misakı fikrini ikinci plana atmaları dikkat çekiciydi.¹⁰⁵

İtalya'nın etkisinde Arnavutluk gerçek bir Balkan işbirliği ve dayanışmasından kaçarken, Bulgaristan azınlık işlerinden söz ederek savaş sonrası sınırların kesinlik kazanmaması ve güvence altına alınmamasını istiyordu. Bununla birlikte Türkiye, muhtemel Yugoslav-Bulgar işbirliğinin Balkan Misakı için tehlikeli olacağı konusunda Yunanistan'a bilgi vermişti. Ne var ki Bulgaristan'ın tutumunu onaylamayan Yugoslavya İstanbul'da ikili görüşmeden kaçınmıştı.¹⁰⁶

Sonuç olarak; İkinci Balkan Konferansında köklü sorunları ele alınmış, ancak revizyonist – antirevizyonist tutumların Balkan devletleri arasında da görülmeye başlanması bu konferanstan beklenen Balkan Misakı hazırlıklarını önlemişti. Bununla birlikte konferansta çatışmalara neden olacak sorunlar bir tarafa bırakılarak ekonomik, teknik ve kültürel konularda işbirliği sağlayacak bazı kararlar alınabilmişti. Konferansta azınlık konularına değinilmiş, bir saldırmazlık paktı ile uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesi yolunda bir antlaşma tasarı hazırlanması konusu tartışılmıştı.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Gönlübol, Sar, Türk Dış Politikası, s.100.

¹⁰⁶ Savcı, Türkiye Bulgaristan İlişkileri, s.28.

¹⁰⁷ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.323.

İkinci Balkan Konferansının siyasi sonuçlarını o günkü şartlara göre değerlendiren bazı akademik çevrelerin paylaştıkları şu görüşler dikkate değerdi.¹⁰⁸ Balkan milletleri arasında bir birlik oluşturulacaksa bunu öncelikle siyasi alanların dışında aramak gerekir. Bunlar ekonomik alanda ortak çalışma, üniversiteler arasında öğrenci ve öğretim üyesi mübadelesi, pazarın birleştirilmesi, okullarda tarih eğitiminin değiştirilmesi gibi konular olmalıdır. Balkanlar'da birleştirici etkenler vardır, ayırıcı etkenler vardır. Birleştirici etkenler ekonomik zorunluluklardır. Ayırıcı etkenler ise dar milliyetçilik anlayışı, bundan da önemli engel dış etkenlerdir. Balkan milletleri öteden beri siyaset sisteminde büyük devletlerin uydusu rolünü oynamışlardır. Bu devam ettiği müddetçe birlik ideali gerçekleşemez. Bağlı oldukları dış etkenlerden kurtulup kendi geleceklerine sahip olma yolunda ilerledikçe ideallerinin de aynı oranda güçlenmesi beklenebilir.

E. 1931 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunu Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar Ve Yankıları

Venizelos ve İnönü'nün karşılıklı ziyaretleri ile Balkan Konferansı ve etkinlikleri çerçevesinde süregelen ikili ilişkiler, 1930 yılında oluşan dostluk havasını daha da güçlendirmişti. 1931 yılında özellikle iki ülke basınının dostluk konusunu gündemde tutması, hem ilişkilerin olumlu bir havada devamını sağlamış, hem de dostluğa katkıda bulunmuştu.

1931 yılının ilk dostluk gösterisi Cemiyeti Akvam'da gerçekleşmişti. Meclis görüşmelerinde M. Politis ile Cemal Hüsnü Bey Lozan Antlaşmasının, Türk-Yunan sorunlarının kontrolünü öngören maddenin kaldırılmasını talep etmişlerdi. Sonradan İmzalanan anlaşmaların bu kontrole son verdiğini açıklayan iki temsilci konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamışlardı.¹⁰⁹ M. Pollitis; İtimatsızlık döneminin yerini gayet samimi bir dostluğun aldığını, Cemal Hüsnü Bey ise; iki memleketin ortadan kalkmasını istediği konuların artık tarihe karıştığını söylemişti.

¹⁰⁸ Ahmet Şükrü, "Balkan Milletlerinin İttihadı", **Mülkiye Mektebi Mecmuası**, Sayı 8, (Kasım 1931), İstanbul, 1931, s.5,13.

¹⁰⁹ C. 25 Ocak 1931, s.3.

Mart ayının ikinci yarısında, Temps gazetesinin İstanbul muhabiri Yunanlı gazeteci M. Psalty, önce Ankara Türkocağında, daha sonra İstanbul Galatasaray Lisesinde iki konferans vermişti.¹¹⁰ Kalabalık dinleyiciler huzurunda Türk-Yunan dostluğunu anlatan Psalty, Ankara ve İstanbul’da ilgiyle karşılanmıştı.

Türk-Yunan dostluğunu pekiştirmek amacı ile Balkan haftası içinde İstanbul’a gelen Yunanlı öğrenciler, Tepebaşında Türk konservatuar öğrencilerinin sunduğu bir konseri izlemişler ve takdirlerini belirtmişlerdi.¹¹¹ Bu öğrenci grubu İstanbul Üniversitesinde Türk öğrencilerle birlikte M. Psalty’nin konferansını dinlemişlerdi. “Türk ve Yunan aydınlarının birbiri ile tanıştırılması ve ruhsal bağları” konulu konferansında Psalty; Türkçe ve Yunanca olarak dostluk bağlarının güçlendirilmesi dilediğinde bulunmuş, bu sözler öğrenciler tarafından uzun süre alkışlanmıştı.¹¹²

Mayıs ayı başlarında İsmet İnönü’nün misafiri olarak Ankara’ya gelen Atina milletvekili M. Leon Makas Venizelos’tan İnönü’ye bir mektup getirmişti. Türk-Yunan dostluğu konusunda bir açıklama yapan Makas şu ifadeleri kullanıyordu:¹¹³

“Türk-Yunan ilişkilerini anlatmak için iki kelime yeterlidir. Barış Anlaşması... Türkiye ünlü adamlar tarafından yönetiliyor; Atatürk, İnönü ve Aras... Yunanistan’ın başında da üç seneden beri çağdaş Yunanistan’ı yenileştiren Venizelos bulunuyor. Bu yöneticilerin özellikle ortak çıkarlar konusunda birbiri ile anlaşmaları gayet doğaldır. ... Yunanistan’daki bütün siyasi partiler Türk-Yunan anlaşmasına taraftardır.”

Venizelos 19 Mayıs günü Golos şehrinin göçmen mahallesine yaptığı gezide halka hitab ederken¹¹⁴ iki hükümet arasındaki ilişkilerin olumlu etkilerinden söz edince coşku ile alkışlanmıştı.

¹¹⁰ C. 16 Mart 1931, s.1.

¹¹¹ C. 18 Nisan 1931, s.1.

¹¹² C. 18 Nisan 1931, s.3.

¹¹³ C. 5 Mayıs 1931, s.5.

¹¹⁴ C. 21 Mayıs 1931, s.2.

Aynı gün Tefvik Rüştü Aras yabancı gazetecilere yaptığı açıklamada; iki ülkenin sıkı dostluğu ve ortak çalışmasından doğan faydaları ve ortak çıkarları sıralıyordu. 29 Mayıs günü Macar gazetecilerle görüşen Tefvik Rüştü Aras;¹¹⁵

“Ne biz, ne Yunanistan hiçbir topluluğa dahil değiliz. Türkiye de Yunanistan gibi bütün devletlerle dostluk peşindedir. Türk Dışişleri Bakanı olduğum halde Yunanistan siyasetinden bahsediyorum. Çünkü Yunanistan siyasetinin bizden, Türkiye siyasetinin de Yunanistan’dan saklanacak bir yeri yoktur.” demişti.

Yunanistan Büyükelçisi M. Polihronyadis, 12 Haziran günü İstanbul’da gazetecilere yaptığı açıklamada Türkiye’nin dostluk yaklaşımını şu ilginç örnekle vurguluyordu:¹¹⁶

“Suçluların iadesi anlaşması buraya hareketimden bir gün önce görüşülmeye başlanmıştı... görüşmeler kısa sürede sonuçlanacak Türk Hükümeti o kadar samimi ve bu anlaşmanın gereğine o kadar inanmış ki, Selanik’te Göçmenler Bankasından 5 Milyon drahmi çalarak İstanbul’a kaçan Kontas’ı henüz ortada bir anlaşma yokken Yunan polisine iade etmiştir.”

Yunanistan Dışişleri Bakanı M. Mihalokopulos 27 Temmuz günü onuruna verilen yemekte yaptığı konuşmada Türk-Yunan dostluğunun Yunanistan’a sağladığı faydayı açık bir dille ifade ediyordu:¹¹⁷ “... Bu dostluk Yunan milletine yalnız huzur vermekle kalmamış, aynı zamanda askeri bütçemizde olumlu tasarruflar yapmamızı sağlamıştır.”

4 Eylül 1931 günü Cenevre’de toplanan Avrupa Birliği Tetkik Komisyonunda Yunan-Bulgar anlaşmazlığı ön plana çıkmıştı. Tefvik Rüştü Aras, Türkiye’nin iki dostu olan bu ülkelerin temsilcilerine arabuluculuk teklif etmiş, sonuçta Aras’ın araya girmesiyle olumlu sonuçlar beklenmeye başlanmıştı.¹¹⁸

¹¹⁵ C. 29 Mayıs 1931, s.4.

¹¹⁶ C. 12 Haziran 1931, s.4.

¹¹⁷ C. 30 Temmuz 1931, s.3.

¹¹⁸ C. 5 Eylül 1931, s.3.

Yunan Hükümetinin Türk-Yunan dostluğu siyasetinde yalnız olmadığı muhalefet liderlerinden Papanastasiu'nun 25 Eylül günü yaptığı açıklamada belli olmuştur. Türk-Yunan anlaşma siyasetinin Yunanistan'ın milli siyaseti olduğunu açıklayan Panastasiu:¹¹⁹ “Bizim Atatürk'e itimadımız vardır. Şimdiye kadar Türkiye'nin gelişmesine yönelik gayretleri gelecek için güven oluşturmaktadır” diyordu.

Yunan muhalifleri, Türk-Yunan dostluğundan bahsederken bu dostluğun şerefine Venizelos'a ait olmadığını, bunun kendi siyasetleri olduğunu, Venizelos'un bu siyaseti kendisine mal ettiğini söylüyorlardı.¹²⁰

29 Eylül günü, özel olarak Atina'ya gönderilen Cumhuriyet gazetesi muhabiri Cumhurbaşkanı Zaimis tarafından kabul edilmişti. Türk-Yunan dostluğuna önem veren Zaimis bunun önemini şu şekilde dile getiriyordu:¹²¹

“Türkiye'nin yöneticileri, bu dostluğun yalnız hükümetçe, yalnız siyasi partilerce meydana getirilen bir eser olmadığını, bunun en önemli dayanağının halkın arzu ve iradesi olduğunu görecektir. Türkiye ve Yunanistan'da aynı zamanda aynı sürece dayanılmaktadır. Bu nedenle çok memnunum.”

Tevfik Rüştü Aras'ın Türk-Yunan dostluğunu konu alan makalesi 7 Ekim günü Yunanistan'da Elefteron Vima ve Türkiye'de Cumhuriyet gazetelerinde başyazı olarak yayınlanmıştı. Bu makalede dostluğun temelini inen en önemli kısım şöyleydi:¹²²

“Türk-Yunan anlaşması ve dostluğu bize pek parlak bir gelecek vaat etmektedir. Çünkü bu dostluk, iki ülkeyi birbirinden ayıran bütün anlaşmazlıkların çözümünden sonra meydana gelmiş, hiçbir tarafa karşı olmayan, bundan sonra da olmayacak iki komşu Cumhuriyetin tam eşitliği üzerine dayanmaktadır.”

¹¹⁹ C. 27 Eylül 1931, s.4.

¹²⁰ Us, Hatıralar, s.44.

¹²¹ C. 30 Eylül 1931, s.1.

¹²² C. 7 Ekim 1931, s.1,2.

Atina Belediye başkanı M. Merkutis'in Ekim ayı başlarında basına yaptığı açıklama dostluğun yeni bir boyutunu ortaya koyuyordu. 20 yıldır aralıksız seçilen 73 yaşındaki Merkutis Türk-Yunan anlaşmasının halka göre değerlendirmesini şu şekilde ifade ediyordu:¹²³

“Burada halkın tamamı Türklerle iyi geçinme ve iyi ilişkiler içinde bulunma düşüncesindedir. Zaten anlaşmazlık için ne sebep var? Ayrılmamız ortak düşmanlarımızın lehinde, iki milletin aleyhindedir. Halk her şeyin farkındadır.”

M.Merkutis, Venizelos'a siyaseten muhalif olduğu halde, İnönü'nün ziyaretinde Türk-Yunan dostluk gösterisine candan katılmıştı.¹²⁴

Bu defa 11 Ekim günü Ergasia gazetesinde Venizelos'un Türk-Yunan dostluğunu değerlendiren uzun bir makalesi yayınlanmıştı. Venizelos makalesine şu cümle ile başlamıştı:¹²⁵ “Türk-Yunan dostluğunun bir sene içinde katetmiş olduğu yolu ölçmek isteyenler bu dostluğun ve bundan doğacak ortak çalışmanın gerçekten sağlam esaslar üzerine kurulduğunu görebilirler. Makalenin “Eğer dost olmasaydık?” başlığını taşıyan bölümünde Venizelos özetle şu konulara yer vermişti: “Anadolu'daki Yunan unsurunun gönderilmesinden sonra Anadolu üzerinde toprak emelleri beslemek emperyalist bir siyaset olurdu. Yunanistan gibi küçük bir devlet için böyle bir siyaset tam bir felaket olurdu. ...birkaç bin nüfustan oluşan İstanbul Rum azınlığı Yunanistan'a göçerek devletin üzerinde yük ve tehlike yarattı. ...Türkiye ile olan ilişkilerin oluşturduğu sıkıntılardan komşu devletler yararlanacaktı. ...silahlanma yarışı bütçeyi sarsacak, paranın düzeni kaybolacaktı. ...kalkınma siyasetimiz geri kalacaktı.” Venizelos ilginç makalenin son bölümünde de şu ifadeleri kullanmıştı:¹²⁶ “Diktiğimiz dostluk ağacının büyümesini sağlamak için her iki taraftan eşit bir şekilde ona özen göstermemiz gerektiği kadar bu ağacın verdiği meyveden bir tarafın, diğer tarafın zararına olarak yararlanmasını

¹²³ C. 8 Ekim 1931, s.3.

¹²⁴ Us, Hatıralar, s.42.

¹²⁵ C. 12 Ekim 1931, s.1.

¹²⁶ C. 12 Ekim 1931, s.4.

istemememiz gerekir. Her iki milletin çıkarları için sonuçlardan yararlanmamız ilk görevimiz olmalıdır.” 1931 yılının sonuna doğru dostluğu pekiştirmek iki örnek yaşıyordu.

İsmet İnönü'nün geçirdiği trafik kazası nedeniyle 28 Kasım günü Venizelos ve Mihalakopulos'un geçmiş olsun telgraflarına İsmet İnönü aynı gün teşekkür telgrafları ile karşılık vermişti.¹²⁷

27 Aralık günü Ankara-Selanik telefon hattı tamamlanmak üzere idi. Bu nedenle Atatürk ile Selanik Belediye Başkanı M. Vamvakas arasında bir konuşma denemesi yapılmış, Atatürk Selanik'e selamlarını göndermişti.¹²⁸ Bu yeni ilişkilerin yarattığı olumlu bir gelişme de Türk-Yunan dostluk cemiyetinin kurulması olmuştu.¹²⁹

F. 1932 Yılı İçinde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar Ve Çözümlemesi

Mübadele anlaşması gereğince İzmir'de açık arttırmaya çıkarılan Yunan emlakının yarısından fazlası gayri mübadillerce satın alınmıştı.¹³⁰ 1932 yılının ilk mesaisini yapan Türk-Yunan Muhtelit Mahkemesi 14 Ocak günü 18 davaya bakmış, elindeki diğer davalara da devam edecekti.¹³¹

Muhtelit Mübadele Komisyonunun Gümölcine alt komisyonu üyesi Fuat Bey bugünlerde Batı Trakya Türklerine dağıtılacak para ile ilgileniyordu. Bu maksatla 50.000 Lira avans verildiğini, üç aya kadar komisyon işlerini bitirmeye gayret ettiklerini, şu anda en önemli işin malların iadesi olduğunu açıklıyordu.¹³²

¹²⁷ B.C.A.: İnönü'nün Venizelos'a cevabi telgrafı, 28 Kasım 1931, 030.10 254.712.48. B.C.A.: İnönü'nün Mihalakopulos'a cevabi telgrafı, 28 Kasım 1931, 030.10 254.712.49.

¹²⁸ C. 29 Aralık 1931, s.3.

¹²⁹ Özel, Atatürk ve Atatürkçülük, s.213.

¹³⁰ C. 3 Ocak 1932, s.3.

¹³¹ C. 15 Ocak 1932, s.2.

¹³² C. 16 Ocak 1932, s.1.

26 Ocak 1932 günü Esat Paşanın başkanlığında yıllık olağan toplantısını yapan Gayrimübadiller Cemiyetinin aldığı kararlar şöyleydi:¹³³ İstihkakların %20'si oranında verilen bonoların bir takım dolandırıcıların eline geçtiği ve hak sahiplerinin bundan büyük zarar gördüğü ifade edilmişti. Bu nedenle bonoların faizli ve vadeli bonolarla değiştirilmesi konusunda Atatürk'ten ricada bulunulması kararlaştırılmıştı. Ayrıca halen Muhtelit Mübadele Komisyonu emrinde bulunan 62.500 sterlinin neden hak sahiplerine dağıtılmadığının da araştırılması isteniyordu.¹³⁴

Mübadele ile ilgili işlemler devam ederken, Yunanistan bakanlar kurulu toplanmış ve Muhtelit Mübadele komisyonunun varlığına sebep kalmadığını değerlendirmişti. Bu nedenle Yunan temsilcilerin Türk tarafı ile görüşerek ayrıntıların düzenlenmesi ve sonuçlandırılması isteniyordu.¹³⁵ Konu ile ilgili ilk uygulama Gümölcine'de gerçekleşiyordu. Buradaki Tali komisyonun lağvedildiği 26 Şubat 1932 günü açıklanmış ancak bazı işlerin tamamlanması için Fuat Bey ve M. Florides'in çalışmalarına devam etmeleri kararlaştırılmıştı.¹³⁶

Muhtelit Mübadele Komisyonu uzun zamandır çözümlenemeyen etabli Rumlara dağıtılacak emlak konusuna el atmıştı. 1 Mart 1932 günü yapılan toplantıda 13,14.000 Ruma dağıtılacak emlakla ilgili kıymetleri gösteren cetvellerin hazırlanması, dağıtımına bundan sonra başlanması kararlaştırılmıştı.¹³⁷

Komisyonun tarafsız üyelerinden M. Rivas, bilindiği gibi 1931 yılı sonlarında ülkesi tarafından başka bir göreve atanmıştı. Türk Hükümeti Rivas'ın durumunu görüşmüş ve bir sonuca ulaşmıştı. Bakanlar Kurulunun 2 Nisan 1932 gün ve 12.532 sayılı kararına göre;¹³⁸ Rivas'ın tarafsız üyelik görevini sona erdiği ve üçüncü bir tarafsız üyenin atanmasına gerek olmadığı kayıt altına alınıyordu.

Bakanlar kurulu aynı gün Sultan Abdülhamit varisleri ile ilgili bir başka karar alıyordu. Son Osmanlı padişahlarından Sultan Abdülhamit'in varisi olan altı kadın ve

¹³³ C. 27 Ocak 1932, s.1.

¹³⁴ C. 12 Şubat 1932, s.2.

¹³⁵ C. 19 Şubat 1932, s.2.

¹³⁶ C. 26 Şubat 1932, s.2.

¹³⁷ C. 1 Mart 1932, s.3.

¹³⁸ B.C.A.: M.Rivas'ın görevden ayrılması hk., 2 Nisan 1931, 030.18.01.02 27.23.9.

akrabaları 1931 yılı Mayıs ayında Muhtelit Mübadele komisyonuna başvurarak gayrimübadil sayılma isteklerini bildirmişlerdi. Konu ile ilgili inceleme Nisan ayında sonuçlanmış ve Bakanlar kurulu bir karar vermişti.

Bakanlar Kurulunun 2 Nisan 1932 tarih ve 12557 sayılı kararına göre;¹³⁹ Gerekli belgelerin tam ve doğru olması halinde bu şahısların gayrimübadil sayılmaları gerekiyordu. Böylece bu şahısların Yunanistan'da bulunan ve Yunan Hükümetinin anlaşmalar gereğince el koyduğu malların bedeli Türk Hükümeti tarafından ödenecekti.

Muhtelit Mübadele Komisyon Başkanı M. Holstad 15 Nisan günü yaptığı açıklamada;¹⁴⁰ Komisyondaki Türk ve Yunan temsilcilerin M. Rivas'ın yerine yeni bir üyenin atanmasına gerek görmediklerini bildirmişti.

Zaman zaman sorunlarını üst makamlara ileten Gayrimübadiller heyeti 20 Nisan 1932 günü İsmet İnönü tarafından kabul edilmişti. Bu görüşmede bonoların kıymetlendirilmesi, bunlara karşılık gösterilerek faiz verilmesi, böylece değerlerinin korunması konuları dile getirilmişti.¹⁴¹

Nisan ayı sonuna gelindiğinde mübadil ve muhacirlerle ilgili bir başka sorun da çözümleniyordu. Bunlara dağıtılan gayri menkullerin aşar vergisi ve kefaletlerinin ödenmemesi gibi sorunlar nedeniyle İçişleri ve Maliye Bakanlıkları arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Hak sahiplerinin şikayetleri üzerine yapılan inceleme sonunda 30 Nisan 1932 de alınan Şurayı Devlet kararına göre;¹⁴² Hazineden satın alınan her mal için kanun hükmünün aynı olduğu, bu şahısların hazine alacaklarını ödemeleri gerektiği kaydedilmişti.

Batı Trakya'da mübadele işleri ile görevli Fuat Bey 21 Haziran günü bir açıklama yapmıştı. Buna göre;¹⁴³ Batı Trakya'da Türk etabiller için ayrılan 150.000 sterlinin tamamen dağıtılmış, 1200 Türk çeklerini almış, aileleri ile birlikte 15.000

¹³⁹ B.C.A.: Gayri mübadillik müracaatları hk., 2 Nisan 1932, 030.18.01.02 27.24.14.

¹⁴⁰ C. 16 Nisan 1932, s.1.

¹⁴¹ C. 20 Nisan 1932, s.3.

¹⁴² B.C.A.: Emvali metruke hk., 1 Mayıs 1932, 0.30.10 140.2.11.

¹⁴³ C. 21 Haziran 1932, s.2.

kişi bu haktan yararlanmış oluyordu. Kasım ayının ikinci haftasına gelindiğinde Gayri mübadiller cemiyeti, henüz haklarını alamayanların durumunu Maliye Bakanlığı ile görüşmüş, Türk Hükümetine bırakılan Yunan emlakının satışı gerçekleştikten sonra yeni bono dağıtımını yapılabileceğini öğrenmişlerdi.

Aynı konuda İstanbul Valiliği, defterdar başkanlığında bir komisyonun 15 Kasım günü toplanması ve emlak satışı konusunda tedbir alınması yönünde talimat veriyordu. Hak sahipleri, tedbir alınmaması durumunda 4000 parça emlakın ancak 6, 7 yılda satılabileceğini değerlendiriyorlardı.¹⁴⁴

1932 yılının sonlarına gelindiğinde mübadele işlemlerinin henüz sonuçlandırılmadığı görülüyordu. Maliye Bakanlığının talimatı üzerine İzmir Defterdarı Başkanlığınca oluşturulan bir komisyon firari Yunanlılara ait emlakın satışı için yeni bir faaliyete başlamıştı. İkinci tertip bono dağıtımını bekleyen gayrimübadillere bu satış sonunda hakları verilecekti.¹⁴⁵

Mübadele işlerinin planlandığı gibi sonuçlandırılmaması üzerine komisyondaki Türk heyeti başkanı Şevki Bey Hükümetten altı aylık yeni bir ödenek istemişti. Buna göre işlerin 1933 mayıs ayında biteceği hesaplanıyordu.¹⁴⁶

G. Üçüncü Balkan Konferansı

1. Üçüncü Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler

1930 yılından başlayarak, her yıl Ekim ayında farklı bir Balkan ülkesinde gerçekleşen Balkan konferanslarında, bütün saygı dolu sözlere ve samimi çabalara rağmen, çok zaman geçmeden, çözüme kavuşmamış olan anlaşmazlıkların görüşmelerde tatmin edici bir sonuç alınmasına izin vermeyeceği açıklık kazanmıştı. Arnavutluk ve Bulgaristan, diğer temsilcilerin çekincelerini ortaya koymalarına neden olarak, sürekli olarak azınlık sorununu ileri sürüyorlardı. Özellikle Türkiye ve

¹⁴⁴ C. 14 Kasım 1932, s.2.

¹⁴⁵ C. 11 Aralık 1932, s.2.

¹⁴⁶ C. 11 Aralık 1932, s.3.

Yunanistan'ın Romanya'yı destekleyerek görüşmelerden olumlu sonuç elde edilmesi için gösterdikleri çaba boşunaydı. Böylece 1932 yılına kadar somut sonuç elde edilememişti.¹⁴⁷

1932 yılı Ekim ayında toplanacak olan konferansın hazırlıkları Ocak ayı içinde İstanbul'da yapılacaktı.¹⁴⁸

Bakanlar Kurulu, konferans hazırlıkları için dışarıdan gelecek temsilcilerin Edirne-İstanbul, Pire-İstanbul ve İstanbul banliyö hatlarından ücretsiz yararlanmaları için 23 Ocak 1932 tarihinde 12170 sayılı kararı almıştı.¹⁴⁹

Üçüncü Balkan Konferansı hazırlık toplantısı 28 Ocak günü saat 13.30'da Yıldız Sarayında başlamıştı. Açılışta bir konuşma yapan Hasan Bey,¹⁵⁰ M. Papanastasiu'nun girişimi ile ortak çıkarlar için iki senedir toplantı yapıldığını, son konferansta Atatürk'ün nutkunun ülkemizde kalıcı bir etki bıraktığını, temsilcilerin de bu düşünceye katıldıklarına inandığını söylemişti.

Hazırlık toplantısının ilk günü önceki yıllardan kalan azınlık sorunu Arnavut, Bulgar ve Yugoslav temsilciler arasında şiddetli tartışmalara neden olmuş ve görüşmeler 29 Ocak gününe ertelenmişti.

a) 2 nci gün çalışmaları:

Heyetin 29 Ocak günü yaptığı çalışmalardan sonra yayınlanan resmi tebliğe göre şu iki karar alınmıştı;¹⁵¹

Balkan Misakı ve Balkan devletleri tebası ile ilgili olarak kurulan iki komite çalışmalarına devam edecek,

2 Şubat 1932 de Cenevre'de toplanacak olan silahsızlanma konferansına başarı telgrafı çekilecekti.

¹⁴⁷ Karamanlis, Venizelos, s.143.

¹⁴⁸ C. 18 Ocak 1932, s.2.

¹⁴⁹ B.C.A.: Balkan Konferansı üyelerinin demiryolundan istifadesi hk., 23 Ocak 1932, 030.18.01.02 25.5.7.

¹⁵⁰ C. 29 Ocak 1932, s.3.

¹⁵¹ C. 30 Ocak 1932, s.1.

b) Üçüncü gün çalışmaları

30 Ocak tarihinde yapılan çalışmalardan sonra alınan kararlar üç maddelik resmi tebliğ ile açıklanmıştı. Buna göre,¹⁵²

Üçüncü Balkan konferansı gündemi görüşülmüş ve kabul edilmişti.

İstanbul'da Deniz İşleri komitesi kurulması kabul edilmişti.

Her Balkan ülkesinde düzenlenecek Balkan haftasında aşağıdaki etkinlikleri çerçevesinde;

Sofya'da sosyal politika konusu,

Atina'da tıp konusu,

Bükreş'te turizm ve eğitim konusu,

İstanbul'da ticaret ve sanayi konusu,

Belgrat'ta hukuk konusuna ait toplantı ve gösteriler yapılacaktı.

c) Dördüncü gün çalışmaları:

31 Ocak günü yapılan çalışmalar sonunda aşağıdaki üç karar alınmıştı. Bu kararlarda;¹⁵³

Yunan temsilci M. Bakkalbaşı'nın başkanlığında bir komitenin Balkan projesinin görüşeceği, konferanstan önce sonuçların meclise sunulacağı belirtiliyor,

Balkan tebasına ait rejim konusunun görüşüldüğü açıklanıyor,

Balkan misakı ofisi kurulması konusunun görüşüldüğü ve bu ofisin Balkan ülkelerindeki iş kanunları hakkında inceleme yapacağı ve hazırlayacağı raporu iktisadi komisyona sunması ile ilgili konular yer alıyordu.

¹⁵² C. 31 Ocak 1932, s.1.

¹⁵³ C. 1 Şubat 1932, s.3.

d) Beşinci gün çalışmaları:

1 Şubat günü toplanan Balkan Meclisi, hazırlık toplantısında alınan kararları oylamış ve bazı değişikliklerle kabul etmişti. Bu arada Türk heyeti başkanlık ve sekreterliği yeni dönemde görev alacak olan Romanya temsilcilerine devretmişlerdi.¹⁵⁴

Hazırlık toplantısından sonra temsilciler ülkelerine dönerken Yunan temsilci M. Spiropulos, Bükreş konferansında meclise sunulacak olan Balkan misakında şu dört esasın bulunacağını kaydetmişti.¹⁵⁵

Balkan devletleri arasında tecavüzü önleyecek uzlaşma ve hakem anlaşmalarının imzalanması

Daimi uzlaşma komisyonu oluşturulması ve bunun Cemiyeti Akvamın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde çalışmasının teklifi

Azınlık komisyonu oluşturulması, her yıl dönüşümlü olarak bir ülkede toplanarak azınlıkların korunması konusunun incelenmesi

Bir Balkan devletinin diğer Balkan devletine tecavüzü halinde bütün Balkan devletleri tecavüze uğramış gibi yardım edecekti. Bir dış devletin tecavüzünde bu prensip geçerli olmayacaktı.

2. Önceki Balkan Konferanslarında Alınan Kararların Uygulanması

a. Balkan Tütün Konferansı Hazırlıkları

1931 yılı Balkan konferansında alınan karar gereğince 29 Şubat 1932 de tütünle ilgili bir komisyon kurulmuştu. Balkan Tütün Birliğinin kurduğu bu komisyon Türk, Yunan ve Bulgar temsilcilerden oluşuyordu. Tütüncülüğün detaylı

¹⁵⁴ C. 2 Şubat 1932, s.2.

¹⁵⁵ C. 3 Şubat 1932, s.3.

olarak incelenmesi ve sonucunun İktisat Bakanlığına bildirilmesi komisyonun görevi idi.¹⁵⁶

Komisyon çalışmasının sonucunu ilk raporu ile 6 Mart günü kamuoyuna açıklamıştı.¹⁵⁷ Bu rapora göre; Temsilciler, her üç hükümetin tütüncülük konusunda ortak çalışma için inceleme yapmaları ve bir karara ulaşmalarını temenni etmişlerdi.

Raporda ayrıca şark tütünlerine¹⁵⁸ olan talebin artması ve değerinin verilmesi için neler yapılabileceği de açıklanmıştı.

Ticaret odası temsilcisi H. Nezih Beyin açıklamasına göre, 2nci Balkan konferansı kapsamında İstanbul'da bir tütün konferansı düzenlenmesi için Yunan ve Bulgar temsilcileri davet edilmişti. Ülkelerin tütün borçları nedeniyle üretimin sınırlandırılmasına sıcak bakmadıkları da bu açıklamada yer almıştı.¹⁵⁹

b. Balkan Tütün Konferansı

16-25 Mayıs 1932 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan konferansın iki temel amacı vardı.¹⁶⁰ Birincisi; Türkiye; Yunanistan, Bulgaristan arasında bir tütün tekeli oluşturmak İkincisi; Üç ülkenin tütünlerini uluslararası piyasalarda değerlendirmektir.

20 Mayıs 1932'de konferansın beşinci gün çalışmalar yapmıştı. Gün sonunda; rekabet, üretim, sorunların sürekli incelenmesi tartışılmış ve bir Tütün ofisi kurulması kararlaştırılmıştı. Merkezi İstanbul olarak belirlenen ofisin görev ve yetkileri incelenmişti.¹⁶¹ Tütün konferansı 25 Mayıs günü sona ermiş ve alınan kararlar basına açıklanmıştı.

c. Tütün Konferansının Sonuçları¹⁶²

¹⁵⁶ C. 29 Şubat 1932, s.1.

¹⁵⁷ C. 6 Mart 1932, s.2.

¹⁵⁸ Türk tütün üreticileri "Şark (doğu)" Tütünü yerine "Türk Tütünü" tabirini kullanıyorlar diğer iki ülke ve uluslar arası tütün piyasası ise "Şark Tütünü" tabirini kullanıyorlardı.

¹⁵⁹ C. 29 Mart 1932, s.1.

¹⁶⁰ C. 18 Mayıs 1932, .1,4.

¹⁶¹ C. 20 Mayıs 1932, s.3.

¹⁶² C. 26 Mayıs 1932, s.6.

- 1) Merkezi İstanbul'da bir Tütün Ofisi kurulacaktı.
- 2) Her ülke üç temsilci (toplam dokuz) bulunduracaktı.
- 3) Şark tütünleri konusunda iç ve dış piyasada tanıtım ve propaganda yapılacaktı.
- 5) Temsilciler hükümetleri ile doğrudan temas kuracaklardı.
- 6) Tütün ihracatı yıllara göre ortaklaşa kararlaştırılacaktı.

d. Balkan Ticaret Odasının Açılması ve Balkan Haftası Etkinliklerinin Bir Arada Yürütülmesi

İkinci Balkan konferansı kararlarından biri de Balkan Ticaret Odasının kurulması idi. 23 Mayıs 1932 günü, Balkan haftası nedeniyle İstanbul'a gelen Ticaret ve Sanayi temsilcilerinin katılımı ile Balkan Ticaret Odası, törenle açılmış ve faaliyete başlamıştı¹⁶³ Açılışa katılan temsilciler Tahir Bey tarafından toplantıya davet edilmişler ve burada Balkan haftası ile ilgili konuşmalara katılmışlardı. Etkinlikler 26 Mayıs gününe kadar devam edecekti.

Balkan haftası nedeniyle İstanbul'a gelen temsilciler 26 Mayıs akşamına kadar şu tesislere gezi ve incelemelerde bulunmuşlardı.¹⁶⁴

- Cibali Tütün Fabrikası
- Balat Mensucat Fabrikası
- Defterdar Mensucat Fabrikası
- Silahtarağa Elektrik Fabrikası
- İstanbul Mezbahanesi
- Beykoz Deri Fabrikası
- Tarihi ve Turistik Bölgeler

İstanbul Balkan Şubesi Başkanı Tahir Bey haftanın sona ermesi nedeniyle yaptığı açıklamada;¹⁶⁵ Balkan misakı fikrinin hukukçu, tüccar ve diğer meslek

¹⁶³ C. 24 Mayıs 1932, s.2.

¹⁶⁴ C. 26 Mayıs 1932, s.1.

¹⁶⁵ C. 29 Mayıs 1932, s.5.

grupları arasında yapılan görüşmeler yolu ile kamuoyuna yayıldığını, böylece amaca ulaşıldığını söylemişti.

Tahir Bey Balkan Şubesi haftasının amaç ve kapsamının detayına şu ifadelerle inmişti.¹⁶⁶ “Balkan haftası ne bir konferans, ne de bir kongredir. Müzakere ve kararlar yoktur. Gaye bir taraftan Balkan Misakı fikrinin yayılması, diğer taraftan iktisatçılar, hukukçular, sanayiciler, ticaret adamları ve ilim adamları gibi çeşitli meslek sahiplerinin birbiri ile tanışmaları ve meslekleri ile ilgili karşılıklı olarak balkan memleketlerini ilgilendiren olayları ve sorunları görüşüp, fikir alışverişinde bulunmaları ve Balkan milletlerinin çıkarlarına yönelik anlaşmalara zemin hazırlamaktır.

Daha sonra söz alan Yunan temsilci Papa Mihaili; Balkan Ticaret Odasının Balkan misakının önemli adımlarından biri olduğunu belirtmişti. Odanın, her ülkeden 4 temsilci ile toplam 24 üyeden oluştuğunu, aralarında seçilecek komiserlerin devamlı çalışacağını, Nemlizade Mithat Beyin Ticaret Odası Başkanlığına seçildiğini sözlerine eklemişti.

İstanbul Balkan Şubesi başkanı ve Hukuk Fakültesi dekanı Tahir Bey 28 Mayıs 1932 günü Atatürk’e çektiği telgrafta;¹⁶⁷ Balkan Ticaret ve Sanayi odasının kurulduğunu, kendisinin ilgi ve desteğinden dolayı temsilciler adına duyduğu memnuniyeti iletmişti. Aynı gün Atatürk, Tahir Bey’e gönderdiği cevabi telgrafta; Balkan Ticaret ve Sanayi Odasının kurulmasından memnun olduğunu, temsilcilerin kendisi hakkındaki hisleri için teşekkür ettiğini ve başarılar dilediğini bildirmişti.¹⁶⁸

Yunan heyet başkanı M. Hacı Mihaili henüz kurulan Balkan Ticaret Odasından, Türkiye Yunanistan ticari ilişkileri açısından beklentilerini şöyle açıklamıştı.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Mehmet Vehbi, “Balkan Haftası ve Enter Balkanik Ticaret ve Sanayi Odası Cemiyeti’nin Tesisi”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı 48, (Mayıs 1932) s.191.

¹⁶⁷ C. 29 Mayıs 1932, s.5 (Süt 4,5,6 da).

¹⁶⁸ Mehmet Vehbi, A.e., s.195.

¹⁶⁹ C. 31 Mayıs 932, s.2.

“Balkan Ticaret Odasının halledeceği sorunlar arasında, Türkiye ile Yunanistan iktisadi ilişkilerini halletme işi en önemli yeri almaktadır. Türkiye Yunanistan’a 380 milyon drahmi kıymetinde ihracat yaparken, Yunanistan Türkiye’ye 10 milyon drahmilik mal ihraç etmektedir. Bugünkü sistemlerle bu açık kapanamaz. İlişkide eşitliği kurmak gerekir”

e. Balkan Ülkelerinin Haberleşmesi ile İlgili Girişimin Başlatılması

1932 yılı Eylül ayında Bükreş’te Balkan ülkeleri telgraf ajansları toplanacaktı. Bu toplantıda ülkelerin birbirlerinin iç olaylarından geniş bir şekilde haberdar olmaları ve Balkanlara ait olayların dünyaya duyurulması konuları görüşülecekti.

Bu görüşme ilgili bir proje geliştiren Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Bey “Balkanlararası Telgraf Servisi” kurulmasını teklif edecekti. Buna göre Balkan ülkeleri iç olayları telgrafla Anadolu Ajansına verecekler, Anadolu Ajansı da bunları telsiz istasyonu ile dünyaya yayınlıyacaktı.¹⁷⁰

3. Üçüncü Balkan Konferansı İçin Son Hazırlıklar ve Konferansın Toplanması

Balkan Misakı Türk heyeti genel sekreteri Ruşen Eşref Bey 17 Ekim günü konferans hakkında geniş açıklamalar yapmış ve heyetin 20 Ekim Sabahı özel Roman Vapuru Prenses Maria ile hareket edeceğini, konferansın 22 Ekim günü Bükreş’te başlayacağını bildirmişti. Açıklamanın detayında yer alan konular şu şekilde sıralanmıştı;¹⁷¹

a. Üçüncü Balkan Konferansına Katılacak 24 Kişilik Türk Heyetinin Görev Dağılımı

1) Teşkilat komisyonu; Tahir, Ahmet Samim ve Nazım Beyler

2) Siyasi komisyon; Hasan, Ruşen Eşref, Zeki Mesut Beyler

¹⁷⁰ C. 24 Temmuz 1932, s.2.

¹⁷¹ C. 17 Ekim 1932, s.6.

- 3) Balkan misakı komitesi; Ahmet Reşit, Muzaffer, Tahir Beyler
- 4) Fikri yakınlaşma komisyonu; Abdülhak Şinasi, Fadıl Ahmet, Yakup Kadri Beyler
- 5) İktisat komisyonu; Ahmet Mithat, Ahmet Fadıl, Nemlizade Mithat, Muvaffak Beyler
- 6) Ulaştırma ve dolaşım komisyonu; Ekrem Besim, Veysel Adil, Hamit, Reşit Saffet Beyler
- 7) Sağlık ve Sosyal yardım komisyonu, Dr. Akil Muhtar Efzayış Suat Hanım, Nizamettin Ali, Vasfi Reşit Beyler
- 8) Balkan tebası rejimi komitesi; Muslihittin Adil, Nizamettin Ali, Vasfi Reşit Beyler

b. Üçüncü Balkan Konferansı İçin Belirlenen Gündem

- 1) Meclis ve komisyonların çalışma tüzükleri
- 2) İkinci Balkan Konferansı kararlarının uygulanması
- 3) Fikri yakınlaşma komisyonu kararlarının uygulanması
- 4) Balkan misakı
- 5) Balkan ülkeleri uygarlık tarihi hakkında eser hazırlanması
- 7) Balkan edebiyat tercümeleleri, balkan tiyatro oyunlarının tercümesi ve uygulanması
- 8) Balkan filmleri
- 9) Balkan radyo istasyonları çalışmalarının birleştirilmesi

10) Balkan telgraf ajansları ve Balkan basını arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi

11) Gümrük birliği ve ortak iktisadi çalışmalar

12) Balkan ziraat odasının kurulması

13) Teknik tarım ve tarım sanayi konusunda ortak çalışma

14) Tarım kredilerinin geliştirilmesi

15) Merkezi İstanbul'da Balkan Deniz Ofisinin kurulması

16) Balkan demiryolları hakkında yeni projeler

17) Balkan başkentleri arasında ulaşım

18) Balkan ülkeleri arasında genel mesai programı düzenlenmesi

19) Hava ulaştırması

20) Balkan tebaası hukuku

21) Balkan ofisi tüzüğü

22) Çocuk ve kadınların korunması

23) Evli kadının hukuku

24) Balkan ülkeleri sağlık ve veteriner anlaşması

25) Veremle ortak mücadele

c. Üçüncü Balkan Konferansı Programı

1) 21 Ekim 1932

Konferans meclisi, komisyon ve komitelerin toplanması, Romanya'nın ev sahipliğinde kabul resmi

2) 22 Ekim 1932

Konferansın törenle açılması, gündemdeki konuların görüşülmesi, ziyaret ve geziler

3) 23-25 Ekim 1932

Konferans gündem konularının görüşülmesi

4) 26 Ekim 1932

Son toplantı ve kapanış

d. Temsilcilerin Bükreş'te Toplanması ve Konferans Öncesi Koordinasyon Çalışması¹⁷²

21 Ekim günü toplanan Balkan Konseyi çalışmalarına başlamıştı. Konseyin ilk toplantısında Balkan Misakı taslağı görüşülürken Bulgar temsilciler, anlaşmanın sağlanması için azınlıklar sorununun halledilmesinin vazgeçilmez bir şart olduğunu ileri sürerek münakaşalara başlamışlardı. Türk ve Roman heyet başkanlarının girişimleri ile esasta anlaşmazlık olmadığı, belirlenmiş sorunun sonbahara kadar ilgililer arasında halledilmesi kararlaştırılarak Bulgaristan'ın konferansa katılması sağlanmıştı.

Bu krizin aşılmasından sonra encümen başkanlık seçimlerine geçilmişti. İktisat encümen başkanlığına Hasan Bey, siyasi encümen başkanlığına Romanya heyet başkanı, Adliye encümen başkanlığına Yugoslav heyet başkanı, ulaştırma araçları encümen başkanlığına Bulgar heyet başkanı, teşkilat encümeni başkanlığına Yunan heyet başkanı, Fikri yaklaşma encümen başkanlığına da Arnavut heyet başkanı seçilmişlerdi. Toplantının sonunda Sırp ve Bulgar temsilcileri 1933 yılı Balkan Konferansının Belgrat veya Soyfa'da toplanmasını teklif etmişler, bunun kararı teklif sahiplerine bırakılmıştı.

4. Üçüncü Balkan Konferansının Açılışı ve Çalışmaları¹⁷³

¹⁷² C. 22 Ekim 1932, s.3.

¹⁷³ C. 23 Ekim 1932, s.3.

Üçüncü Balkan konferansı, 22 Ekim günü öğleden sonra törenle Romanya Millet Meclisinde açılmıştı. Açılışta ilk konuşmayı yapan Roman Dışişleri Bakanı M. Titulesko; dünya barışından bahsederken, milletlerin barış için sarfettiği gayretlere değinmiş; “Barış ilan edilmez, yapılı” demişti. Konferansa başkanlık yapan Romen Meclis Başkanı M. Ticiyo Pop, Atatürk’ün şahsını, Türkiye’yi ve inkılapları öven konuşması uzun süre alkışlanmıştı.

Daha sonra söz alan Yugoslav heyet başkanı M. İvanoviç; Atatürk’ün İkinci Balkan konferansının Ankara toplantısındaki nutkunda geçen fikirleri hatırlatarak, O’nun taraftar olduğu amaca mutlaka ulaşılacağını söylemişti. Türk heyet başkanı Hasan Bey; konferans heyetinin dünya barışı, Balkan milletlerinin dostluğu ve her alanda yakınlaşma fikirleri ile samimiyetle ilgilendiğini belirtmişti. Konuşmalardan sonra konferans gündemi görüşülmüş ve günlük çalışma sona ermişti.

Bulgar temsilcilerin tekrar gündeme getirdikleri azınlıklar sorunu 23 Ekim günü konferansta duraklamaya neden olmuştu¹⁷⁴, Sofya’ya giden Heyet Başkanı 24 Ekim günü Bükreş’e döndükten sonra yaptığı açıklamada; azınlıklar sorunu halledilmedikçe misak görüşmelerine katılmayacaklarını, konferansa da gözlemci sıfatı ile katılacaklarını belirtmişti. Bu defa da Hasan bey ve M. Papanastasiu ara bir çözüm bularak Bulgar temsilcilere teklif ettiler. Ancak heyet, Bulgaristan’dan yeni bir talimat istemişti. Bu nedenle 24 Ekime kadar durumun netleşmesi bekleniyordu. Aynı gün azınlık sorununu bahane eden Arnavut temsilciler İtalya’nın baskısı sonucu konferanstan çekilmişlerdi. Bu belirsizlik ortamında siyasi komisyonda Balkan misakının esasları dört madde halinde benimsenmişti.

Halen taslak olan misaka göre;¹⁷⁵

Balkan ülkeleri diğer Balkan ülkelere saldırmayacaktı.

Toprak ve sınır anlaşmazlıkları ve benzer sorunlar ortaklaşa çözümlenecekti.

¹⁷⁴ Anahtarçioğlu, Balkan Antantı, s.35.

¹⁷⁵ C. 26 Ekim 1932, s.3.

Aralarında mevcut sorunları çözmek üzere her Balkan ülkesi temsilcilerinden bir jüri oluşturulacaktı. Bu jüri devamlı bir çalışma ile sorunlu konuları çözmeye çalışacaktı.

Jürinin halledemediği sorunlar için Cemiyeti Akvam veya hakeme başvurulacaktı.

24 Ekim günü Türk temsilcisi Reşit Saffet Beyin başkanlığında toplanan deniz işleri komisyonu, Balkan Odasına bağlı olarak İstanbul'da ivedi olarak bir deniz işleri şubesinin açılmasına karar vermişti¹⁷⁶. Şube tüzüğüne hazırlanması için özel olarak belirlenecek temsilcilerinin ilerideki günlerde Atina'da toplanmaları da kararlaştırılmıştı.

25 Ekim günü Balkan misakı üzerinde yapılan çalışmalar sonunda dört devletin temsilcileri (Türkiye, Yunanistan, Romanya, Arnavutluk) Projeyi kabul etmişlerdi¹⁷⁷. Bulgarların ve Yugoslavların durumu belirsizliğini koruyordu. İktisat komisyonu da Belgrat'ta bir heyetin toplanmasını ve Balkan Ziraat Bankası kurulması konusunun görüşülmesini kararlaştırmıştı.

5. Üçüncü Balkan Konferansının Kapanışı ve Sonuçları

27 Ekim günü komisyonların projeleri görüşüldükten sonra kabul edilmiş, özellikle Balkan Misakı üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştı. Bundan sonra Bulgar temsilciler misakı esastan reddederek konferanstan çekilmişler, Yugoslavların son anda ikna olması ile Balkan misakı 5 ülke arasında kabul edilmişti.¹⁷⁸

Konferansın bu son gününde Bükreş Türk Büyükelçiliğinde verilen çay ziyafeti ile başlayan etkinlikler gezi ve ziyaretlerle devam etmişti. Özellikle Bükreş Belediye Başkanı M. Dobresko tüm heyetlerle yakından ilgilenerek dostluğu güçlendirici açıklama davranışları ile ilgili odağı olmuştu.

¹⁷⁶ C. 25 Ekim 1932, s.1.

¹⁷⁷ C. 26 Ekim 1932, s.2.

¹⁷⁸ C. 28 Ekim 1932, s.1,5,6.

Konferans görüşmelerinde meydana gelen fikir çatışmalarına rağmen devlet adamları arasında Balkan Misakı fikri üzerinde görüş birliği oluşmaya başlamıştı. Konferansa katılan devletler arasında bu fikri en fazla Türkiye desteklemişti. Çünkü Türkiye Balkan devletleri arasında iki taraflı anlaşmaların ötesine giden daha kuvvetli bir güvenlik sistemi kurmak istiyordu.¹⁷⁹

Bulgaristan'ın Balkan Misakına dahil olması için; Tevfik Rüştü Aras'ın "Türk-Bulgar sınırlarının idari mahiyette kalarak kaldırılması" açıklaması ve Dr. Bakırcief'in kurduğu "Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti" için Atatürk'ün gönderdiği samimi telgrafa¹⁸⁰ rağmen Bulgaristan düşüncelerinden vazgeçmemiş ve son gün konferansı terkederek kendi adına bir sonuç alınmasına engel olmuştu. Çünkü Balkan Misakının en zayıf halkası Bulgaristan idi ve halen komşularından toprak istekleri vardı.¹⁸¹

H. 1932 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları

1932 yılı başında, Atina gazetelerinde İsmet İnönü'nün yeni yılda Yunan halkını selamlayan bir makalesi yayınlanmıştı. Türk-Yunan dostluk anlaşmasını takdir eden İnönü; Yunanistan'ın iç huzuru ve gelişmesi için yapılan çalışmalar nedeniyle başarılar dilemişti. Türk Başbakanının bu nazik hareketi Yunan kamuoyunu derinden etkilemişti.¹⁸²

Tevfik Rüştü Aras silahsızlanma konferansı için Cenevre'ye hareketinden önce Atina Ajansı'nın İstanbul muhabirine yaptığı açıklamada;¹⁸³ Türkiye ile Yunanistan'ın Avrupa'yı ilgilendiren bütün konular üzerinde tam bir fikir birliği ve ortak çalışma zihniyeti ile hareket edeceklerini söylemişti.

¹⁷⁹ Gönlübol, Sar, Türk Dış Politikası, s.100.

¹⁸⁰ Savcı, Türkiye Bulgaristan İlişkileri, s.29.

¹⁸¹ A.e., s.30.

¹⁸² C. 2 Ocak 1932, s.2.

¹⁸³ C. 11 Ocak 1932, s.3.

İsmet İnönü 23 Mayıs 1932’de, evinde hasta yatan eski başbakan Venizelos’a Atatürk’ün geçmiş olsun dileklerini iletmek için Atina’da bulunuyordu. Bu ziyaret esnasında Cumhurbaşkanı Zaimis’in Venizelos’u ziyareti de bugüne rastlamıştı. İnönü, Zaimis ve Venizelos arasında geçen samimi konuşmalar içinde İnönü, Venizelos’u Atatürk adına Yalova’ya istirahat için davet etmiş, Venizelos da buna teşekkür etmişti.¹⁸⁴

Cemiyeti Akvamin 6 Temmuz 1932 de Çin-Japon uyuşmazlığının görüşülmesi için yaptığı olağanüstü toplantı sırasında, İspanya’nın temsilcisinin önerisi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye’nin teşkilata davetini öngören bir karar tasarısı kabul edilmişti. 18 Temmuz 1932 tarihine gelindiğinde Genel kurul Türkiye’nin üyeliğini görüşmek üzere olağanüstü toplanmıştı. Burada Yunan temsilcisinin Türk-Yunan dostluğuna değinen ilginç konuşması söyleydi,¹⁸⁵

“Yeni Türkiye ne silahsızlanma hazırlık konferansına ne de genel silahsızlanma konferansına katılmayı kabul etmedi. Avrupa Birliği için çalışma hevesini gösterdi. Böylece bugün kendisine tanınan, barış için ortaklaşa çalışan milletlerin safına katılma şerefini hak etti. T.C. Hükümeti ile Yunanistan’ı birbirinden ayıran asırlık kin ve düşmanlığı yatıştıran ve bunun yerine iki ülke arasında, hiçbir şeyin gölgelemeyeceği bir dostluk ikame eden ve böylece tarih boyunca dünyanın anlaşmazlık ve tehlike bölgesi gibi görülen Balkanların barışa kavuşmasına samimi olarak yardımcı oldu. Bundan birkaç yıl öncesine kadar bu kürsüden Türkiye ile Yunanistan’ın el ele ve birlik halinde ortak bir hedefe doğru yürüyecekleri söylense idi bu belki de şüphe ile dolu istihzalı gülüşlerle karşılanacak ve bunu söyleyecek kişi peygamberce tahminlerinde çok ileri giden bir hayalperest sayılacaktı.”

Venizelos, Türkiye’nin Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edilmesi nedeniyle 21 Temmuz 1932’de İnönü’ye çektiği tebrik telgrafında şu ifadelere yer vermişti,¹⁸⁶

¹⁸⁴ C. 24 Mayıs 1932, s.1,4.

¹⁸⁵ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.322.

¹⁸⁶ C. 22 Temmuz 1932, s.1,2.

“Milletler Cemiyeti tarafından Türkiye’ye gösterilen yüksek ve haklı değerden dolayı tebrik ederim. Türkiye’nin Cenevre’de, yalnız uluslar arası genel çıkarlar için değil kendi haklı çıkarları için Milletler Cemiyetine girişimi içten sevgiyle selâmlarım”

İnönü de buna cevap olarak şu telgrafı çekmişti;¹⁸⁷

“... Memleketlerimiz arasında mevcut ilişkinin kaynağını oluşturan açık dostluk ve ortak çalışma düşüncesinin ortaya çıkarılabileceği yeni bir zeminin elde edildiğine tam olarak eminim”

Yunanlı yazar Yorgi Tipaldos Yakovatos’un 1892’de yazdığı “Yorgi Tipaldos Yakovatos’un nutukları” adlı kitap Eylül 1932 de basına yansımıştı. İzmit Millet Vekili Mehmet Fuat Bey tarafından Rasih Bey aracılığı ile Cumhuriyet gazetesine bölümler halinde tercüme edilerek gönderilen kitapta yer alan konular, temelde Türk-Yunan dostluğunu güçlendirebilecek özellikleri taşıyordu;¹⁸⁸“Yunanlı ile Türk aynıdır”, “Plevne’de ölen Yunanlıların da lideri olan Müslümanların ruhu şad olsun”, “Teselya, Türkçe Taş ili demektir” gibi cümleler yazarın kendi bulgularını kapsıyordu. Aynı kitaba göre, 9 Nisan 1880 tarihinde Yunan meclisinde orduyu ilgilendiren bir kanun görüşülürken yazarın Türklerle ilgili açıklamaları milletvekillerinin tepkisini çekmiş, ancak açıklamalar devam etmişti;¹⁸⁹ Türklerin atalarının bu topraklarda yaşadığını, ancak dinlerini değiştirdiklerini, Plinyus’un 2000 sene önce yazdığı tarihte Türklerin asil bir kavim olduğunun belirtildiğini ekleyen Yakovatos, şark meselesinin şark milletleri tarafından kendi istekleri doğrultusunda çözüleceğini de söylemişti.

Yakovatos’un Türklerle ilgili açıklamaları 26 Kasım 1880 tarihinde Yunan Meclis toplantısında da devam etmişti.¹⁹⁰ Bulgarların Türk ırkından olduklarını, yapılacak antropolojik bir araştırma ile bunun rahatlıkla görülebileceğini söyleyen

¹⁸⁷ C. 22 Temmuz 1932, s.2.

¹⁸⁸ C. 8 Eylül 1932, s.1,4.

¹⁸⁹ C. 13 Eylül 1932, s.3.

¹⁹⁰ C. 17 Eylül 1932, s.3.

Yazar “Ulgar” kelimesinin Türkçe olup “kahraman” anlamına geldiğini de eklemiştir. Yakovatos Türkler ve Yunanlılarla ilgili açıklamalarına şöyle devam etmiştir:

“Fetihten önce İstanbul halkı Türk kavuşunu batıya tercih ederiz derlerdi. Türkleri davet eden Yunanlılardır. Frenklerden kurtulmak için Türkleri davet ettiler. İşte tarih budur. Yunanistan’ın tarihi henüz yazılmamıştır. Türkler hiçbir zaman Yunanlıları sıkıştırmadılar. Tersine Yunan ırkını korudular, bu yönü ile Yunanlıların koruyucusudurlar. Yunanlılar başka bir hakimiyet altına girselerdi bugün Yunan halkından iz bile kalmayacaktı. Şu halde Türklere minnettar olmamız gerekmez mi?”

Ekim ayı başında Yunanistan’da meydana gelen deprem nedeniyle Atatürk Yunan Cumhurbaşkanına geçmiş olsun telgrafı çekmiş, Zaimis de buna karşılık vermişti. Aynı şekilde Yunan halkının acısını paylaşan İnönü ve Dışişleri Bakan vekili Şükrü Kaya ile Venizelos – Mihalakopulos ikilisi arasında karşılıklı telgraflar gönderilmişti.¹⁹¹ Deprem nedeniyle Türk Kızılay Derneğinin Yunanlı felaketzedelere yaptığı yardım, Yunan kamuoyunda ve Yunan basınında önemli bir gündem oluşturmuştu.¹⁹²

Ekim 1932’de Türkiye’de bulunan Yunan Turing Kulübü Başkanı Yorgi, kendisiyle görüşen gazetecilere Türkiye ve Yunanistan’ın çok samimi ve dost iki ülke olduklarını, bu nedenle iki ülke arasındaki seyahatler için pasaport ve vize muafiyeti uygulanmasını söylemişti.¹⁹³

Yunanistan’da Ekim ayında yapılan seçimlerden galip çıkan Çaldaris 6 Ekim 1932 günü hükümetiyle göreve başlamıştı. Ankara Büyükelçisi M. Polihronyadis 11 Kasım 1932 günü Tefvik Rüştü Arası’ı ziyaret ederek Yunanistan’daki gelişmeleri açıklamış, Türk Yunan ilişkilerin geleceği hakkında şu düşüncelere yer vermişti;¹⁹⁴ “Türk-Yunan dostluğuna ayrı bir önem verildiğinden, yeni hükümet eski hükümetin çizgisinden ayrılmayacaktır. Bu siyaset bir partinin değil Yunan milletinin siyasetidir. Yeni hükümet, dostluğun gelişmesi için olanca gayreti gösterecektir.”

¹⁹¹ C. 3 Ekim 1932, s.3.

¹⁹² C. 5 Ekim 1932, s.5.

¹⁹³ Özel, Atatürk ve Atatürkçülük, s.214.

¹⁹⁴ C. 11 Kasım 1932, s.3.

Çaldaris Yunan basınının temsilcileri ile yaptığı görüşmede, anadolu savaşına ait anılar yayınlayan gazetelerin bu hareketlerini onaylamadığını, iki ülke ilişkilerinin çoktandır samimi bir şekil aldığını, iki tarafın da çabalarını bu ilişkileri bir kat daha güçlendirmeye yönelttikleri sırada, sürdürülen yayınların bu çabaları kolaylaştırmayacağını açık olduğunu dile getirmişti. Bu konuda yayın yapan üç gazete 25 Aralıktan itibaren yayına son vereceklerini Matbuat Müdüriyetine bildirmişlerdi.¹⁹⁵

I. 1933 Yılı İçinde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi

Mübadele işlemlerinin sonuçlandırılması için Türk ve Yunan hükümetleri 1933 yılının başında Muhtelit Mübadele komisyonu emrine altı aylık ödenek verilmesini kabul etmişlerdi.¹⁹⁶

22 Ocak 1933 günü Gayrimübadiller kongresi halen devam eden sorunlarını görüşmek üzere İstanbul Halkevi salonunda toplanmıştı. Hüseyin Bey başkanlığında toplanan kongrede; hükümetin dağıtacağı yeni bonoların faizli ve vadeli olması, verilmeyecekse gayrimübadillerin borçlarına sayılması, eldeki bonoların geri alınarak yarı yarıya paraya dönüştürülmesi dile getirilmişti.¹⁹⁷

Yetkililer, Muhtelit Türk-Yunan mahkemesinin dava sayısını dikkate alarak işlerin ancak 1934 yılı ortalarında sonuçlandırılabilceğini belirtiyorlardı. Şubat ayına kadar 2600 davanın reddedildiği, 4000 davanın masrafların ödenmemesi nedeniyle iptal edildiği, 3000 dava için ihbarname gönderildiği, bunun dışındaki tüm davaların aralıksız devam ettiğini açıklamışlardı.¹⁹⁸

Gayrimübadiller kongresi bir ay aradan sonra 21 Şubat 1933 günü toplanmış, sorunlarının hükümete iletilmesi için Hüsnü, ve Safi Beyler ile Halil Paşadan oluşan bir heyet seçmişlerdi. Bu heyet hükümetten¹⁹⁹

¹⁹⁵ Özel, Atatürk ve Atatürkçülük, s.214.

¹⁹⁶ C. 2 Ocak 1933, s.2.

¹⁹⁷ C. 23 Ocak 1933, s.1,2.

¹⁹⁸ C. 3 Şubat 1933, s.2.

¹⁹⁹ C. 22 Şubat 1933, s.6.

İkinci bono dağıtımının yapılmasını,

İstihkakların tespitini,

İstanbul'daki Yunan emlakinin tasfiyesinden sonra gayrimübadillere ödenecek 62.500 sterlinin ilgililerin haklarını koruyacak şekilde dağıtılmasını isteyecekti.

Bakanlar Kurulunun 4 Mart 1933 günü aldığı bir kararla etablilerin akrabaları ile ilgili bir sorun daha aşılmış oluyordu.²⁰⁰ Karara göre; Türkiye'de bulunan erkek etablilerin çeşitli nedenlerle mübadeleye tutulmuş kadınlarının, kocalarının yanında daimi kalma istekleri İçişleri Bakanlığının incelenmesi sonucu kabul edilmişti.

Gayrimübadiller adına Ankara'ya giden heyet Ankara'dan İstanbul'a dönmüştü. 19 Mart günü temsilciler adına bir açıklama yapan Halil Paşa'nın hükümetten aldığı cevaplar ve edindiği bilgiler şöyleydi:²⁰¹

Bono konusunda Maliye Bakanlığı ve Ziraat bankası Şubeleri ile görüşüldüğü,

Ziraat Bankası yetkililerinin; imha edilmesi gereken 4 milyon bono bulunduğunu bunun yeni bono dağıtımından 4 ay sonra yapılabileceğini belirttikleri,

İstanbul'da hükümet emrinde bulunan malların satışının devam edeceğini, böylece bonoların kıymetleneceği,

Maliye Bakanlığının ikinci bono dağıtımından sonra kalacak miktarın daha önce belirlenen esaslara göre dağıtılacağını belirttiği,

Muhtelit Mübadele Komisyonu emrinde bulunan 62.500 sterlinin komisyon ile yapılacak görüşmelere bağlı olarak alınabileceği,

²⁰⁰ B.C.A.: Türkiye gelmelerine izin verilen mübadiller hk., 4 Mart 1933, 030.18 01.02 34.15.8.

²⁰¹ C. 20 Mart 1933, s.1,2.

Kıymet takdiri komisyonun %10 luk vergi esasını kabul etmesinin mümkün olmadığı öğrenilmişti.

14 Mayıs 1933'te Gayrimübadiller cemiyetinin teklifi üzerine Maliye Bakanlığının, gayrimübadil kıymet takdiri komisyonunun İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmesi konusunda bir emir verdiği duyulmuştu. Bu haberi alan gayrimübadiller, büyük çoğunlukla İstanbul'da oturmaları nedeniyle Ankara'ya iş takibi için gidip gelmelerinin mahzurlarını dile getirmişler ve kararın düzeltilmesini istemişlerdi.²⁰² Haberi ve tepkileri duyan cemiyet başkanı İsmail Muştak Bey konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada;²⁰³ Kıymet takdir komisyonunu işlerini henüz sonuçlandıramadığını, bazı hak sahiplerinin gayrimübadil sayılmaması nedeniyle doğan mağduriyetin Ankara'da daha hızlı çözülebileceğini, bu nedenle komisyonun Ankara'ya naklini düşündüklerini, ancak Maliye Bakanlığına bir teklifte bulunmadıklarını, gayrimübadiller istemedikçe böyle bir işlemin yapılamayacağını söylemişti.

Türk ve Yunan temsilciler arasında Muhtelit Mübadele komisyonu'nun kaldırılması konusunda yapılan görüşmelerde tam bir anlaşma sağlanmıştı. Komisyonun 10 ay içinde elindeki işleri bitirmesi, bitmeyenlerin mahkemelere devredilmesi benimsenmişti.

Türk Hükümetinin el koyduğu malları iade etmesi nedeniyle 60.000 sterlin tutarındaki stokun ilgilere verilmesine gerek kalmayacaktı. Muhtelit Mübadele komisyonu ve Muhtelit Mahkemelerin kaldırılması için bir anlaşma hazırlanmışsa da Yunan Dışişleri Bakanlığı metnin incelenmesi için 25 Eylül'e kadar zaman istemişti.²⁰⁴

Gayrimübadillerin henüz çözümlenemeyen sorunlarını ilgililerle Ankara'da görüşen heyet 26 Kasım 1933 günü İstanbul'a dönmüştü. Gayrimübadillerin temsilcileri, Muhtelit Mübadele Komisyonu emrinde bulunan 62.500 sterlin ile

²⁰² C. 15 Mayıs 1933, s.1,4.

²⁰³ C. 18 Mayıs 1933, s.1,4.

²⁰⁴ C. 16 Eylül 1933, s.3.

Yunanlıların bıraktıkları maden ocaklarından toplanan gelirlerin haklarına karşılık olarak gayrimübadillere verilmesi konusunda yetkililerden söz aldıklarını açıklamışlardı.²⁰⁵

On seneyi aşkın süredir hizmet veren Muhtelit Mübadele Komisyonunun kaldırılması için 9 Aralık 1933 günü Tevfik Rüştü Aras ile Konstantin Sakellaropulos arasında bir mukavele imzalanmıştı. Yedi maddeden oluşan mukaveleye göre;²⁰⁶ onaylandıktan 8 ay sonra komisyon kaldırılacaktı. Henüz sonuçlandırılmamış işlemler konusunda hükümetlere, komisyon temsilcilerine ve mahkemelere bazı yetkiler veren mukavele ile, Türkiye ile Yunanistan arasında sürekli anlaşmazlık konusu olan bir sorun çözülecekti. Gayrimübadillerin bugüne kadar haklarının ancak %22 sini alabildikleri, bu konu ile gayrimübadil temsilci heyetinin ilgilenmesi beklenmişti. İdare heyetinin Ankara'ya yaptığı son ziyaret ile 62.500 sterlinden 30.000 nin dağıtılması sağlanıyor, ancak hak sahipleri tüm bu gelişmelerden haberdar olmak istemişlerdi.²⁰⁷

İ. 1933 Yılı İçinde Gelişen Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri Ve İktisat Vekili Celal Bayar'ın Atina Ziyareti

1. Celal Bayar'ın Ziyaretine Kadar Ticari İlişkilerin Boyutu

1930 Ticaret anlaşmaları ile ivme kazanan ilişkiler geçici anlaşmalarla desteklenerek 1933 yılına gelmişti. Yeni anlaşmanın öncesinde taraflar arasındaki görüşmeler ocak ayı sonunda Atina'da dostane bir hava içinde devam etmiş; hazırlanan takas anlaşması üzerinde, özellikle Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatı konusunda yapılan tartışmalar yoğunluk kazanmıştı.²⁰⁸

Şubat ayı başlarında görüşmelerin ithalat tartışmaları ile tıkanıdığı, ofis müdürü Cemal Bey ile Ticaret odası genel sekreteri Vehbi Beyin Talimat almak üzere İstanbul'a dönecekleri öğrenilmişti.²⁰⁹ Yunanlı temsilciler, Türkiye ile

²⁰⁵ C. 27 Kasım 1933, s.2.

²⁰⁶ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 15, s.130-133.

²⁰⁷ C. 16 Aralık 1933, s.2.

²⁰⁸ C. 30 Ocak 1933, s.3.

²⁰⁹ C. 3 Şubat 1933, s.1.

Yunanistan arasında yıllardır mevcut olan ticari dengesizliğinin Türkiye'nin Yunanistan'dan daha fazla mal olarak giderilmesini istemişler, bunun da işlenmiş mal olmasını öngörmüşlerdi. Tütün konusu, Türk-Yunan ticari ilişkilerinde önemli bir yer tutuyordu.

9 Şubat 1933 günü Atina Elçisi Enis Akaygen Dışişleri Bakanı Mihalakopulos'u ziyaret ederek tütün konusunda uzun bir görüşme yapmıştı. Akaygen bu görüşmede, Türk-Yunan tütüncülüğü konusunda ortak çalışma kararı alındığı takdirde Cemiyeti Akvam'da yapılacak dünya tütünleri konulu görüşmede birlikte hareket edilebileceğini ve fazla üretimden kaynaklanan zararların önlenebileceğini iletmişti.²¹⁰

Tevfik Rüştü Aras Mart ayı sonunda Cenevre'den dönerken Atina'ya uğramış ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilere bir yön verilmesi gerektiğini söylemişti. Yunan iktisadi çevreleri de Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatının 443 Milyon drahmi değerinde olduğunu, bu sorunun çözümü için İktisat Vekili Celal Bey'i dört gözle beklediklerini ifade etmişlerdi.²¹¹

Celal Bayar'ın ziyareti yaklaşırken Atina'daki hazırlıklar yoğunlaşmıştı. Görüşmelerin yalnız Türk Yunan ticaret anlaşmasına yönelik olmayacağı, iki ülke arasında iktisadi alanda daha sıkı işbirliği sağlanmasına çalışılacağı açıklanmıştı. Yunan temsilcileri konularına göre üç gruba ayrılmışlardı;²¹²

Ticari faaliyetler inceleme grubu

Bütün iktisadi konularda işbirliği grubu

İki ülkenin ortak çıkarları bulunan siyasi ve uluslararası konularda işbirliği grubu

²¹⁰ C. 10 Şubat 1933, s.3.

²¹¹ H.M. 1 Nisan 1933, s.8.

²¹² C. 18 Nisan 1933, s.1.

Yunanlı yetkililer bu ziyaret sırasında Türkiye’den ithal edilecek tarım ürünlerine karşılık Türkiye’ye sanayi ürünü ihraç etme teklifinde bulunacaklardı.²¹³

Bu arada, 1932 Mayıs ayında Balkan Ticaret ve Sanayi Odası ile birlikte kurulan ve özel bir bölümde hizmet veren Balkan Ticaret ve Sanayi Odası Cemiyeti’nin faaliyetleri için özel bir yayın başlamıştı. 1 Nisan 1933 ten itibaren İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuasınınca hazırlanan “Chambre de Commerce et d’Industrie Interbalkanique (Bulletin Mensuel) adı ile çıkarılan özel bülten Balkan Ticaret ve Sanayi odasının faaliyetlerine yer verecekti.²¹⁴

2. Celal Bayar’ın Atina Ziyareti ve Türk-Yunan Ticari İtilafnamesinin İmzalanması

25 Nisan 1933 günü İstanbul’dan ayrılan Celal Bayar’a Dışişleri Müsteşarı Numan Bey, Ticaret Ofisi müdürü Cemal Bey, İş Bankası Genel müfettişi Sami Bey ve Sekreter Nurettin Beylerden oluşan heyet eşlik etmişti. Numan Beyin bazı siyasi konuları görüşme fırsatı bulacağı, ayrıca 1500 kadar Yunanlının Küçük Sanatlar kanunundan zarar görmemesi için girişimde bulunacağı belirtilmişti.²¹⁵

Celal Bayar ve Türk Heyeti 27 Nisan günü Atina’ya ulaşmışlardı. Heyeti Yunan İktisat Vekili adına M. Sayas, diğer görevliler ve Atina elçisi Enis Akaygen samimi duygularla karşılamışlardı.²¹⁶ Celal Bayar, Türk bayrağının asılı olduğu Büyük Britanya oteline alınmış, burada Balkan konferansı temsilcisi Hasan Saka ile birlikte bazı resmi ziyaretleri gerçekleştirmişlerdi. Aynı gün akşam kaldıkları otelde Yunan Hükümeti adına verilen ziyafette Yunan devlet ve siyaset adamları ile görüşme imkanı doğmuştu. Ziyafette uzun bir konuşma yapan Başvekil Çaldaris ilişkilerde bugüne nasıl geldiğini özetlemişti. Başvekil Çaldaris;²¹⁷ İki milletin asırlarca yan yana yaşadıklarını, birbirlerini iyi tanıdıklarını, mücadele döneminde karşılıklı olarak acılar yaşadıklarını, sonunda barışın sevincini tattıklarını belirtmişti.

²¹³ C. 18 Nisan 1933, s.5.

²¹⁴ **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı 4, Nisan 1933, s.168.

²¹⁵ C. 26 Nisan 1933, s.1.

²¹⁶ C. 28 Nisan 1933, s1.2.

²¹⁷ H.M. 29 Nisan 1933, s.1. C. 29 Nisan 1933, s.6.

Çaldaris konuşmasına; “Tarihe karşı koyarak memleketlerini yenileştiren parlak yeni Türkiye binasını kuran, aynı zamanda Türk-Yunan dostluğunun şampiyonu olarak yükselen devlet adamlarının Türkiye’nin başında bulunması, ümitleri sarsılmaz bir düşünceye dönüştürmektedir. Bütün Türk milleti şerefi ile iftihar edebilir” ifadeleri ile devam etmişti. Celal Bayar, cevap niteliğindeki konuşmasında, Türkiye’nin neden barış yanlısı olduğunu şu ifadelerle açıklıyordu;

“Biz bu harplerden pek çok acı çekmiş ve kayıp vermiş olduğumuz için barışı bu derece seviyor ve dünyaya barış manzarası gösteriyoruz” heyetler arasında başlayan görüşmeler devam ederken Yunanlı küçük el sanatkarları için kanunda yapılacak düzeltme konusu da görüşülmüştü.²¹⁸

29 Nisan günü Ticari itilafname ile ilgili esaslar belirlenmiş, Yunanlı küçük el sanatçılarının buna dahil edilmesi kabul edilmiş, ancak kanun bu anlaşmadan önce yürürlüğe girerse başka bir önlem alınması da düşünülmüştü.²¹⁹ Çaldaris’in Yunanlı işçilerin durumundan kaygılanması sonucu, İsmet İnönü’ye önceden yazdığı mektuba bu ziyaret esnasında cevap gelmişti. İnönü mektubunda Çaldaris’e Yunanlıların ilgili kanundan zarar görmeyecekleri belirtilmişti.²²⁰

30 Nisan günü yapılan görüşmelerde Türkiye’nin Yunanistan’a ihraç edeceği malların %60’ı için kambiyo %40 ı için senet sistemi uygulanması, ticaret açığının giderilmesi için samimi görüşmelerin devam etmesi kararlaştırılmıştı. Bu görüşmeler esnasında Rum muhacirler Türk elçiliğine başvurarak Türkiye’ye seyahat konusunda kendilerine kolaylık gösterilmesini istemişlerdi.²²¹ Celal Bayar, karşılıklı görüşmeler sırasında Çaldaris’e Türk Hükümetinin Ankara’ya davetini iletmiş, Çaldaris te bunu memnuniyetle karışlamıştı.²²²

Atina’da görüşmeler devam ederken 7 Mayıs günü Cenevre’den dönen Dışişleri Bakanı Maksimos da görüşmeler katılmıştı.²²³ Maksimos, ticari

²¹⁸ C. 29 Nisan 1933, s.6.

²¹⁹ C. 30 Nisan 1933, s.1.

²²⁰ C. 1 Mayıs 1933, s.1.

²²¹ C. 1 Mayıs 1933, s.4.

²²² C. 3 Mayıs 1933, s.6.

²²³ C. 8 Mayıs 1933, s.1,6.

itilafnameye son şeklinin verilmesi ve İsmet İnönü'nün daveti üzerine Türkiye'ye yapılacak ziyaretin tarihleri hakkında Celal Bayar ile görüş alışverişinde bulunmuştu.

İki haftadır üzerinde çalışılan Türkiye-Yunanistan Ticari İtilafnamesi 9 Mayıs 1933 günü saat 13.40'da Dışişleri Bakanlığı Merasim Salonunda, Celal Bayar ile M. Pesmazoğlu arasında imzalanmıştı.²²⁴ Sekiz maddeden oluşan itilafname 1 Haziran 1933 ten itibaren 6 ay geçerli olacaktı.²²⁵ İtilafnamede; iki ülkenin karşılıklı olarak satacağı malların cins, miktar ve oranları belli oluyor, İstanbul ve Atina'da ihracat ve ithalatı düzenleyecek iki ayrı büronun kurulması öngörülüyordu.

9 Mayıs akşamı Çaldaris ve Maksimos, İsmet İnönü ve Tefik Rüşti Aras'a itilafnamenin imzalanması nedeniyle tebrik telgrafları göndermişler, İnönü ve Aras da buna karşılık vermişlerdi.²²⁶ Celal Bayar ve Türk heyeti 10 Mayıs günü Atina'dan ayrılmışlardı. Bu ziyarete Numan Beyin katılmış olması siyasi çevrelerce yeni bir Türk Yunan Dostluk anlaşması beklentilerine neden olmuştu.²²⁷

Yeni itilafname her iki ülke için aynı ölçüde önemliydi. Özellikle Yunanistan gibi Türkiye için öteden beri iyi ve önemli bir müşteri olan bir ülkeye son senelerde azalmış olan ihracat artacak ve canlanacaktı. Buna karşılık Yunanistan'ın da Türkiye'ye ihracatı da artacaktı. Türk piyasaları Yunan Sanayi ürünleri için iyi bir pazar ve çıkış noktası olacaktı.²²⁸

Celal Bayar, Yunanistan'dan dönüşünde İzmir'e uğramış ve itilafname konusunda açıklamalar yapmıştı. Bayar'ın üzerinde özellikle durduğu konular şöyleydi;²²⁹

“1930-1931 yıllarında Türkiye Yunanistan'a 9 milyon Liralık, 1932 yılında ise 5 milyon Liralık ihracat yapmıştır. Aynı dönemlerde Yunanistan'ın

²²⁴ C. 10 Mayıs 1933, s.1,5.

²²⁵ İtilafnamenin ayrıntıları için Bkz **Düster** 3 Tertip Cilt 14 s.1052-1055.

²²⁶ C. 10 Mayıs 1933, s.5.

²²⁷ C. 11 Mayıs 1933, s.1.

²²⁸ Mehmet Vehbi, 'Türkiye-Yunanistan Ticaret İtilafı Münasebetiyle', **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı 5, Mayıs 1933, s.173.

²²⁹ C. 12 Mayıs 1933, s.1,6.

bize ihracatı 250.000-300.000 Liralık değerinde gerçekleşmiştir. Bu kapasitenin artırılması yanında, Türk malına alışmış bir piyasanın canlı tutulması hedeflerimizden birisi idi. Bu itilafname Türk-Yunan dostluğunu oluşturduğu ortamda, işbirliği içinde hazırlanmıştır.”

Geniş açıklamalarda bulunan Celal Bayar'ın Türk ticaret adamlarına tavsiyeleri şunları kapsıyordu,²³⁰ “Vatandaşlarına Yunan piyasasına mallarını satmak imkanı veren bu anlaşmadan istifade etmelerini tavsiye ederken memlekete mal ithal eden tüccarın dikkatini Yunan malları üzerine çekerim. Bugün dünya ekonomi siyasetinin sonuçları gözümüzün önündedir. Yalnız satıcı olmak yeterli değildir.” Venizelos ve diğer muhalefet liderleri bu itilafnamenin Türk-Yunan dostluğunu güçlendirdiğini açıklamışlardı.²³¹

12 Mayıs günü İstanbul'a ulaşan Celal Bayar ve Türk heyeti, İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, görevliler, ticari çevreler ve halk tarafından alkışlarla karşılanmışlardı.²³²

Türk-Yunan itilafnamesi 12 Mayıs 1933 günü Yunan Meclisinde görüşülerek kabul edilmişti. Çaldaris bu nedenle yaptığı konuşmada,²³³ “Hükümet, Türk Bakanlarının Atina'da bulunmasından yararlanarak Yunanlı küçük el sanatkarları hakkında memnuniyet verici bir teminat almış, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak seyahatlarda bazı kolaylıklar elde etmiştir. Bu itilafname Türk-Yunan dostluk bağlarını bir kat daha güçlendirecektir.” demişti. Venizelos da; Ticari itilaftan sonra yapılan görüşmelerle yeni dostluk anlaşması konusundaki girişimleri için Çaldaris Hükümetini tebrik etmişti.

3. Celal Bayar'ın Ziyaretinden Sonra 1933 Yılı Sonuna Kadar Devam Eden Ticari İlişkiler

1933 yılı Ağustos ayı sonlarına doğru Türk-Yunan ticari ilişkilerinde yeni bir noktaya gelinmişti.

²³⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., s.173.

²³¹ H.M. 12 Mayıs 1933, s.1,6.

²³² C. 13 Mayıs 1933, s.1.

²³³ C., 14 Mayıs 1933, s.1.

28 Ağustos günü yapılan bir açıklamaya göre bir Türk-Yunan Bankası kurulacaktı. Sermayesi Yunan bankaları ile İş Bankası, Sümerbank ve iki milli banka tarafından karşılanacak olan yeni bankanın hazırlıklarının devam ettiği, kurulduktan sonra iki ülkenin ticari ilişkilerinde önemli görevler yapacağı bildirilmişti.²³⁴

Balkan konferansları kapsamında kararlaştırılan Tütün konferansı 11 Eylül günü İstanbul'da başlamıştı. Konferansın ilk günü Bulgar temsilci katılamamış, gözlemci sıfatı ile M. Baklaciyeff hazır bulunmuştu.²³⁵ Tütün konferansının üçüncü gününde Eylül 1933 bir konuşma yapan Yunan temsilci Bakkalbassis; Tütün Konusunun ilk defa 1927 yılında Atina'da düzenlenen konferansta görüşüldüğünü, İkinci Balkan konferansında Şark tütünlerinin korunması için karar alındığını açıklamıştı.²³⁶ Bu karar göre İstanbul'da kurulacak olan Tütün ofisinin üç ülke arasında rekabeti kaldırma, tütün tarımını düzenleme, şark tütünlerinin adını piyasalarda duyurma ve koruma gibi görevleri üstleneceğini de sözlerine eklemişti.

M. Bakkalbassis; 1933 Mart ayında Streza'da düzenlenen Avrupa iktisadi konferansında şark tütünlerinin korunması konusunun Milletler Cemiyetinin gündemine alındığını vurgulayarak Cemiyetin İstanbul Konferansından istediklerini şöyle sıralamıştı;

Üretimin düzenlenmesi,

Üretim-tüketim dengesinin kurulması,

Ortak büronun açılması.

Bulgar temsilcilerin İstanbul'a gelmesiyle konferans 16 Eylül'den itibaren karar alabilecek bir konuma ulaşıyordu. Üç ülke temsilcilerinin katıldığı bu ilk toplantıda şu kararlar alınmıştı:²³⁷

Tütün ofisinin merkezi İstanbul'da olacak,

²³⁴ C. 28 Ağustos 1933, s.1.

²³⁵ C. 12 Eylül 1933, s.1.

²³⁶ C. 14 Eylül 1933, s.3.

²³⁷ C. 17 Eylül 1933, s.1.2.

3 Türk, 3 Yunan, 3 Bulgar olmak üzere 9 üyeli idare meclisi oluşacak,

Her ülkeden 1 temsilci müdürler heyetini oluşturacak,

Ofis dış ve iç piyasaları takip edecek, şark tütünlerinin korunması, geliştirilmesi ve pazarlanması faaliyetlerini yürütecek,

Ofisin üç ülkede şubeleri olacak, bunlara milli kuruluş statüsü uygulanacaktı.

17 Eylül günü son toplantısını yapan tütün Konferansı, bir gün önce görüştüğü tüzük taslağını onaylamış, uygulamanın kısa sürede başlaması için tedbirler alınacağı belirtilmişti.²³⁸

Bakanlar kurulu 20 Ağustos 1933'te aldığı bir kararla Türkiye ile Yunanistan arasındaki takas sistemini kaldırmıştı. Ancak ilgililere durumun 3 ay önceden bildirilmesi gerekirken bunun yapılmayışı sonucu yalnız İstanbul piyasasının zararı 2,5 milyon lirayı aşmıştı. Sorunun çözümü için Bakanlar kurulu 19 Eylül 1933 günü aldığı yeni bir kararla takas sistemini 3 ay daha uzatmış ve piyasaları rahatlamıştı.²³⁹

İsmet İnönü 15 Eylül günü yaptığı bir açıklama ile mübadil Yunanlıların isteklerini yerine getirdiklerini belirtiyordu. Hükümetin aldığı karara göre; Yunanistan ile iktisadi ilişkilerin dengesini kolaylaştıracak tedbirlerden biri olmak üzere Türk piyasalarını tanıyan, Türkçe'yi bilen, halen Yunan tebası olan mübadil Rumların en fazla iki ay kalmak şartı ile Türkiye'de serbestçe seyahat etmeleri için izin verilmesi kararlaştırılmıştı.²⁴⁰

Celal Bayar'ın Atina ziyareti esnasında imzalanan geçici ticaret mukavelesi 1933 yılı Kasım ayı sonunda yürürlükten kalkacaktı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticaretin yeni esaslara bağlanması için Kasım ayının üçüncü haftasında Yunan Ticaret Vekili M. Pasmazoğlu'nun başkanlığında bir heyetin Ankara'ya

²³⁸ C. 18 Eylül 1933, s.1.

²³⁹ C. 20 Eylül 1933, s.1.

²⁴⁰ C. 16 Eylül 1933, s.3.

geleceği basına yansımıştı.²⁴¹ Alınan bilgilere göre yeni mukavele dört esas üzerine kurulacaktı. Bunlar;²⁴²

İki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi için her türlü kolaylığın belirlenmesi ve uygulanması

İki ülke arasında gümrük vergilerinin uluslar arası iktisadi geleneklere ve karşılıklı haklar esasına göre düzenlenmesi (öncelikle bu vergilerin indirilmesi sonra gelişmelere göre tamamen kaldırılması)

İki ülkenin ürettiği ve pazarladığı aynı mallar için rekabet ve zararı önleyecek ortak önlemlerin alınması

Sanayi alanında çeşit ve kalite sorununu çözmek ve sınıflandırma üzerinde çalışma esaslarını kapsıyordu.

Yeni ticaret mukavelesi için Yunanistan'dan gelen heyet 1 Aralık günü İstanbul'a ulaşmıştı. Heyetin üç gün İstanbul'da kalacağı, ticari kuruluş ve çevrelerle görüşmeler yapacağı, mukavele için görüş alışverişinde bulunacakları açıklanmıştı.²⁴³

Ankara'da taraflar arasında yapılan görüşmeler sonunda 22 Aralık 1933 günü, Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Numan Rıfat Bey ile Yunanistan Büyükelçisi Sakellaropulos tarafından yeni Türkiye-Yunanistan Ticaret Muahedesi imzalanmıştı.^{244*}

J. Çaldaris'in Ankara Ziyareti ve Türkiye İle Yunanistan Arasında Samimi Anlaşmanın İmzalanması

1. Ziyaret Hazırlıkları ve Ziyaret Öncesi Değerlendirmeler

İktisat Vekili Celal Bayar'ın Atina ziyareti esnasında kararlaştırılan bu ziyaretin 10 Eylül 1933 günü başlaması kesinleşmişti. Bu haber Yunan basınında geniş yankı bulmuştu. Yunan gazeteleri, Çaldaris'in Ankara ziyaretini çok önemli

²⁴¹ C. 16 Kasım 1933, s.1.

²⁴² C. 16 Kasım 1933, s.4.

²⁴³ C. 12 Aralık 1933, s.2.

²⁴⁴ **Düstur** 3 Tertip Cilt 14, s.1052.

* Böylece 9 Mayıs 1933 tarihli Ticaret Muahedesi kanunda yer alan esaslara göre 6 ay uzatılmış oluyordu.

bulduklarını, Türk-Yunan dostluğunun özel bir şekil alabileceğini ve yakın doğuda barışın devamına yardım edeceklerini yazmışlardı.²⁴⁵

17 Ağustos günü Atina kaynaklı açıklamalarda Dışişleri, Maliye ve İktisat Vekillerinin de katılacakları ziyaretin ayrıntıları için Atina Büyükelçisi Enis Akaygen ile temaslar sürdürülmekteydi.²⁴⁶

Çaldaris, ziyaret tarihinin kesinleşmesinden bir hafta önce yaptığı ilginç konuşma ile ziyaretin amacı hakkında ipuçları vermişti. “Türkiye’ye, tarihin nadir kaydettiği Büyük adamın eserlerini yakından görmeye gideceğim” diyen Çaldaris;²⁴⁷ “Kadın inkılabı, dini dünya işlerinden ayıran, Türk yazısını değiştiren inkılaplar... bu olmaz şeyleri olduran kuvvet ve kabiliyetteki bir millet önünde hürmetle eğilmek lazımdır” sözleri ile açık hislerini belirtmişti. Enis Akaygen 27 Ağustos 1933 günü basına yaptığı açıklamada Çaldaris’in ziyareti ilgili olarak;²⁴⁸ “Çaldaris ve Yunan heyetinin Dolmabahçe Sarayı veya Yalova’da Atatürk tarafından kabul edileceği ve ziyaretin şimdilik 5 gün olarak planlandığını” bildirmişti.

6 Eylül gününe gelindiğinde ziyaret programının detayları ortaya çıkmıştı. Yapılan açıklamaya göre 5 günlük programda yer alan konular şöyleydi.²⁴⁹

10 Eylül: Elli kruvazörü ile İstanbul’a geliş ve karşılama, Saat 16.30 da özel trenle Ankara’ya hareket

11-14 Eylül: Görüşmeler, gezi, ziyaret ve ziyafetler

14 Eylül: Ankara’dan özel trenle hareket

15 Eylül: İstanbul’a varış, İstanbul programı ve ayin gün ayrılış

²⁴⁵ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.43.

²⁴⁶ C. 18 Ağustos 1933, s.1.

²⁴⁷ Yunus Nadi, “Çaldaris’in Ankara ziyareti”, C. 18 Ağustos 1933, s.1. (Başyazı)

²⁴⁸ C. 28 Ağustos 1933, s.1.

²⁴⁹ C. 6 Eylül 1933, s.1,4.

Heyetler arasındaki görüşmeler üç ana başlıkta toplanıyordu. Bunlar;

Yeni, tamamlayıcı bir misakın hazırlanması,

Yunan-Bulgar ilişkilerinin değerlendirilmesi,

İki ülke arasındaki anlaşmazlıkların halledilmesi konularıydı.

Çaldaris 7 Eylül günü Mecliste yaptığı konuşmada; Ankara’da imzalanacak Türk-Yunan dostluk misakının mahiyeti ve hükümleri ile dış politika hakkında bilgi vermişti. Siyasi parti liderleri Çaldaris’in açıklamalarını olumlu bularak dış politikayı desteklediklerini açıklamışlardı.²⁵⁰ Yunan devlet adamlarının Ankara ziyareti Avrupalı büyük devletlerin de ilgisini çekmişti. Fransız, İngiliz ve İtalyan elçileri Yunan Dışişleri Bakanlığına giderek Ankara ziyaretinin nedeni hakkında bilgi almışlardı.²⁵¹

2. Çaldaris’in İstanbul’a Gelişi ve Ziyaretin Başlaması

10 Eylül günü Yunan Dışişleri Bakanı M. Maksimos Türkiye’ye, İtalya dönüşünde Bulgaristan üzerinden trenle gelmişti. Çaldaris ve diğer heyet üyeleri ise Yunanistan’dan Elli kruvazörü ile gelmişlerdi.²⁵² Önce Maksimos Saat 09.00 da Sirkeci garında törenle karşılanmıştı. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Dışişleri temsilcileri Numan Rıfat ve Refik Amir Beyler ile diğer görevliler hazır bulunmuşlardı. Perapalas’a geçen Maksimos burada karşılayan heyetle görüşükten sonra Yunan konsolosunu ziyaret etmişti.

Çaldaris ve Yunan heyeti saat 15.30’da Haydarpaşa’ya ulaşmışlar, Maksimos’u karşılayan heyet tarafından törenle karşılanmışlardı. Kısa bir süre garda dinlenen heyet Saat 17.30’da özel trenle Ankara’ya hareket etmişlerdi.²⁵³ Çaldaris ziyaretle ilgili açıklamasında özellikle dostluk üzerinde durmuş ve şu ifadelere yer

²⁵⁰ C. 8 Eylül 1933, s.1.

²⁵¹ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.43.

²⁵² C. 1 Eylül 1933, s.1.

²⁵³ C. 11 Eylül 1933, s.5.

vermişti;²⁵⁴ “Seyahatimin maksadını biliyorsunuz. Türkiye’ye, mevcut olan dostluk bağlarını güçlendirmek için geliyorum. Ankara’da yapacağım şey dostluk bağlarımızı bir kat daha geliştirmek olacaktır.”

Maksimós ise Atatürk ve Türkiye hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle açıklamıştı,

“Bu en büyük devlet adamını takdir etmemek mümkün müdür? O’nu biz de sizin kadar sever onarız. Türkiye akla durgunluk veren değişiklikler yapmıştır. Bu muazzam işi başarmak yalnız Türkiye’ye özgüdür.”

İktisat Vekili Pesmazoğlu da yaptığı açıklamada Türk-Yunan ticari ilişkileri için umutlu olduğunu belirtmişti.

Yunan heyetini Ankara’ya getiren tren 1 Eylül günü saat 10.30’da gara girmişti. Karşılama töreninde hazır bulunanlar;²⁵⁵ İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, Celal Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri Recep Bey, Balkan grubu başkanı Hasan Saka, Ankara Valisi Nevzat Bey ve görevlilerden oluşuyordu.

İki ülke yöneticileri binlerce insanın alkışları arasında gardan ayrılarak Ankara Palas’a geçmişlerdi. Ankara programının ilk günü ana hatları ile şu şekilde uygulanmıştı;

Çaldaris ve Maksimós’un, İnönü ve Aras’ı ziyaretleri ve bunlara karşılık verilmesiyle başlayan program saat 17.00’ye kadar sürmüştü.

Atatürk Saat 17.30 da misafirleri kabul etmiş, oluşan sıcak ortam köşkte saat 19.00 da verilen çay ziyafeti ile devam etmişti. Yunan heyeti ile yakından ilgilenen Atatürk, Yunanlı gazetecilerin ziyaretle ilgili sorularına;²⁵⁶ “Karşınızda dost milletin sıcak havasını teneffüs ediyorum. Dönüşünüzde bizim Yunan milleti hakkındaki hislerimizi layıkı ile ifade edeceğinize eminim” diyerek samimi duygularını açıklamıştı. Çay ziyafeti esnasında Balkan Misakı Başkanı M. Papanastasiu’nun

²⁵⁴ C. 12 Eylül 1933, s.1,5.

²⁵⁵ C. 12 Eylül 1933, s.,5.

²⁵⁶ H.M. 12 Eylül 1933, s.3. C. 12 Eylül 1933, s.5.

Atatürk'e çektiği telgraf ulaşmıştı. Türk-Yunan dostluğunu anlamakta Çaldaris ile aynı düşüncede olduğunu belirten Papanastasiu; Yunan başkanının bu konuda Türkiye'ye vereceği garantilere şimdiden katıldığını vurgulamıştı.

Atatürk, misafirleri uğurladıktan sonra Saat 21.10'da köşkten ayrılmış ve 12 Eylül sabahı İstanbul'a varmıştı.

Misafirler 11 Eylül akşamı Çankaya'dan Ankara Palas'a İsmet İnönü'nün şereflerine verdiği akşam ziyafetine katılmışlardı. İsmet İnönü burada yaptığı konuşmada Türk Yunan ilişkilerinin temelini anlatmış, Türk-Yunan anlaşmasının dış siyasetin esaslarından biri olduğuna dikkat çekmişti.

Çaldaris ise Türkiye'ye duyduğu hayranlığını şu şekilde dile getirmişti.

“Gözlerimizin önünde bulunan muazzam Türkiye'nin vücuda getirilmesi, memleketinizin geleceğine önderlik eden Büyük Adamın, sizin ve eşsiz çalışma arkadaşlarınızın gücü ve kararlılığının, vatanınızın mutluluğu ve gelişmesi için neler yapılabileceğini gösteren çok parlak bir kanıttır.”

Atatürk'ün İstanbul'a giderken trende İsmet İnönü'ye çektiği telgrafın ziyafet esnasında Ankara'ya ulaşması samimiyeti artıran bir etken olmuştu. Atatürk, telgrafında;²⁵⁷ “Muhterem misafirlerimizle huzurla geçirmekte olduğunuz dostluk ve kardeşlik anılarına gıpta ederim. Sizi samimi mesainizle yalnız bırakırken bugünkü konuşmaların bende oluşturduğu izleri belirtmek isterim. İnsanlığın huzur ve mutluluğu için bütün milletlerin bizim gibi gerçek dost olmasını dilerim. Kıymetli misafirlerimize ve Ankara'da Türk dostluğunun ciddi ve gerçek duygularını göstermekte olduklarına emin olduğum bütün arkadaşlara selam” cümleleri ile duygularını belirtmişti.

İsmet İnönü Atatürk'ten gelen bu telgrafın tercümesini misafirlere okuduktan sonra Atatürk'e telgrafla şu cevabı vermişti;

²⁵⁷ C. 13 Eylül 1933, s.5.

“Çok değerli telgrafınızı Türkçe ve Fransızca olarak büyük salonda bütün topluluğa ilettik. Hazır olanlar genellikle alkışladılar. Yunan Başbakanı ve Bakanları içten iyi dileklerini ifade ettiler. Yunan gazeteleri de derhal Atina’ya verdiler.”

12 Eylül günü İnönü ile Çaldaris arasında üç saatten fazla bir görüşme gerçekleşiyordu. Bu görüşmede iki önemli konu, iki ülke arasındaki mevcut sorunlar ve dostluk misakı idi. Çalışmalardan sonra Çaldaris Yunan gazetecilerine; bir anlaşmazlık olmadığını, ancak detayların görüşülmesi gerektiğini açıklamıştı.

3. Türkiye İle Yunanistan Arasında Samimi Anlaşmanın İmzalanması

İki ülke heyetleri arasındaki Ankara’ya görüşmeleri olumlu sonuç vermişti. 14 Eylül 1933 günü saat 13.00’te Dışişleri Bakanlığında düzenlenen törenle Samimi Anlaşma imzalanmıştı. İsmet İnönü, Tefik Rüştü Aras, Çaldaris ve Maksimos’un imzaları ile Türk-Yunan dostluğu yeni bir ivme kazanıyordu.²⁵⁸

a) 1 nci maddeye göre; Yunanistan ve Türkiye ortak sınırlarının saldırıdan korunmasını taahhüt ediyorlardı.

b) 2 nci maddeye göre; taraflar kendilerini ilgilendiren uluslar arası konularda birlikte hareket etmenin ortak çıkarlarına uygun olduğu kararına varmışlardı.

c) 3 ncü maddeye göre; Az sayıda devletin katıldığı uluslararası toplantılarda Türkiye ve Yunanistan temsilcileri, dönüşümlü olarak her biri iki ülkeyi birlikte temsil edeceklerdi.

d) 4 ncü maddeye göre; Anlaşma 10 yıl süre ile geçerli olacak, anlaşma müddeti dolmadan bir sene önce taraflardan biri anlaşmayı geçersiz saymazsa 10 yıllık müddet yeniden geçerli olacaktı.

²⁵⁸ **Düştur** 3 Tertip Cilt 15, s.195-197.

e) 5 nci maddeye göre; Anlaşma, kısa sürede onaylanacak ve teati edilecekti. Son onayı gerçekleştiren taraflardan birinin bu durumu diğerine iletmesi geçerlilik için yeterli olacaktı.

İki hükümet adına ortaklaşa hazırlanan ve Maksimos tarafından yapılan açıklamada dikkati çeken cümleler şöyleydi;

“Türk-Yunan anlaşması, harpten bu yana düzenlenen silahsızlanma eserlerinin en önemlilerinden biridir. Hükümetlerimiz dünyanın güçlükleri ortadan kaldırmak için giriştiği çabalara katkıda bulunacak şekilde kurucu bir siyaset uygulamaktadır”

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Çaldaris ve İnönü basın mensuplarına yaptıkları kısa açıklamalarla duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdi. Yine Maksimos’un okuduğu resmi tebliğde yer alan ana konular şöyle sıralanıyordu;²⁵⁹

Bu anlaşmanın, iki ülke arasındaki dostluk bağlarını daha da güçlendireceğine olan inanç belirtiliyor,

- İki ülke arasında tam bir görüş birliği sağlandığı vurgulanıyor,

- İki ülkenin silahsızlanma çalışmalarına devam etme niyetinde oldukları, yakın doğuda bir denge unsuru ve barışın güçlendirilmesi için önemli bir etken olan dostluk anlaşmalarının artmasından memnun oldukları” belirtiliyordu. Bu açıklamalardan sonra devlet büyüklerinin karşılıklı tebrik telgrafları başlamıştı.

Samimi Anlaşmanın imzalanması nedeniyle Atatürk’ün İsmet İnönü’ye çektiği telgrafta;²⁶⁰

“... Bu anlaşma iki milletin karşılıklı büyük çıkarlarını sağlamlaştıran, kardeşlik gelişme sahasına enginlik veren, önemli bir belgedir.” şeklinde değerlendirme yer alıyordu. İsmet İnönü, Atatürk’ün telgrafına verdiği cevapta;²⁶¹

²⁵⁹ C. 15 Eylül 1933, s.1.

²⁶⁰ H.M. 16 Eylül 1933, s.1.

²⁶¹ C. 15 Eylül 1933, s.5.

“... Yüksek irade ve direktiflerine göre yürütülen devlet politikasının yeni ve hayırlı sonucundan dolayı tebriklerimi sunmama izin veriniz. İki heyet arasında kendiliğinden oluşan hürmetle karşı taraf Cumhurbaşkanlarına bu mutlu olay nedeniyle hislerini telgraflarla bildirdiler” ifadelerine yer vermişti.

Çaldaris-Maksimós ikilisinin Atatürk’e çektikleri telgrafta;²⁶² “Bu anlaşmanın imzası esnasında yeni Türkiye’nin kurucusu ve canlandırıcısı olan zatıalınizi, Türk Milletinin ulu önderimi düşünüyoruz. Yakınlaşma hedefi ile doymuş olarak barışın korunmasında güvence unsuru saydığımız memleketinizin büyüklüğü için samimi dileklerimizi sunuyoruz” ifadeleri yer almıştı.

Atatürk bu ortak telgrafta şu şekilde cevap vermişti;²⁶³ “... İki milletin sıkı ve samimi olarak yakınlaşmasının ortak idealimiz olduğu kesindir. Türkiye Cumhuriyeti, milletler arasında dostluk ve barış fikrinin gelişmesi ve desteklenmesi yönünden kendine düşen görevini ciddi ve samimi bir şekilde yerine getirmekten geri kalmayacaktır.”

Balkan Misakı Yunan Heyet Başkanı M. Papanastasiu anlaşma nedeniyle Atatürk’e çektiği telgrafta tebriklerini sunarken şu düşüncelerini aktarmıştı;²⁶⁴

“...Balkan konferansı eser ve gayeleri hakkındaki asil ve cesaret verici sözlerimizi hatırlayarak, Türk milletinin büyük önderi ve kurtarıcısı olan, Balkan milletlerinin birleşmesi fikrini kararlı savunucusu olan zatı alınızın, alınan kararların uygulanması için yönlendirici olmanızın beklendiğini arz ederim”

Atatürk’ün Papanastasiu’nun telgrafına verdiği cevapta “Balkan Milletlerinin ruh ve düşünce yakınlaşmalarını isteyen, takdire değer çalışmanızı beğenilerle kolladığıma inanmanızı dilerim” ifadeleri yer almıştı. Ankara programının son günü olan resmi tebliğ de yayınlanmıştı. Tebliğde üç konu üzerinde durulmuştu.²⁶⁵

²⁶² H.M. 16 Eylül 1933, s.1,4.

²⁶³ H.M. 16 Eylül 1933, s.4.

²⁶⁴ C. 15 Eylül 1933, s.5.

²⁶⁵ C. 16 Eylül 1933, s.1.

“Türk ve Yunan yöneticileri karşılıklı olarak defalarca görüşmüşler,
İki ülkeyi ilgilendiren siyasi meselelerde tam bir anlayış birliği olduğu görülmüş,
Ticari faaliyetlerin geliştirilmesi için yapılan görüşmelerde karma bir komisyon kurulmasına karar verilmiş, Ankara’da hemen toplanacak olan komisyonun ticari konularda araştırma yapması kararlaştırılmış,
Muhtelit Mübadele komisyonu ve Muhtelit Mahkemelerin görevlerinin tamamladıkları sonucuna varılmış, bunların dağıtılması konusunda bir anlaşma hazırlanması kararlaştırılmıştır.”

Resmi tebliğin yayınlandığı saatlerde, İktisat Vekili Celal Bayar; iki ülke arasındaki iktisadi birlik için karma komisyonun kurulmasına karar verildiğini, görüşülen konuların tamamında anlayış sağlandığını açıklamıştı.

Ankara Garında uğurlama için yapılan resmi törene İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, vekiller, elçiler, protokol görevlileri ve kalabalık bir halk kitlesi katılmıştı. Tören, sanki aile fertlerinin birbirlerini uğurlamasına benziyordu. Heyet, 15 Eylül günü Saat 16.00 da gardan ayrılmıştı.²⁶⁶ Yunan heyeti İstanbul yolunda iken, Atatürk, Zaimis ve Kondilis arasında tebrik telgrafları gönderilmişti.²⁶⁷

Atatürk, Zaimis’e gönderdiği telgrafta;

“... Yakın doğuda barış davasına hizmet edecek olan bu olayın öneminin bilincinde olan zati alinize sıcak duygularla tebriklerimi arz ederim.” demişti. Zaimis’in Atatürk’e cevabı ise şöyleydi;

“... İki millet arasında zati alinizin başlatmış olduğu anlaşmanın sağlamlığı ve gelecekte daha da gelişeceğinin kanıtlandığı düşüncesindeyim. Bu ortak çalışmanın süratle tamamlanmasından dolayı teşekkürlerimin ve sıcak tebriklerimin kabulünü zati alinizden rica ederim”

Yunanistan Başbakan Vekili Kondilis Samimi Anlaşma nedeniyle Atatürk’e çektiği telgrafta; “... Zati alinizin canlandırıcı nefesi altında yeni bir barış yolu açılmıştır. Yakın doğuda siyasi gelişme milletlerin birbiri ile rakip olmasına değil,

²⁶⁶ C. 16 Eylül 1933, s.1,3.

²⁶⁷ C. 16 Eylül 1933, s.3.

etkin işbirliğine dayanmaktadır. Bakanlar kurulu, bu tarihi olay nedeniyle asil Türk milletinin şanlı önderi olan zatı alinize hislerini arz etmekle kendini mutlu sayar.” demişti. Atatürk’ün Kondilis’e verdiği cevabın son bölümünde anlaşmanın önemi vurgulanarak; “... Bu anlaşmanın önemi ne kadar büyük olursa olsun ilerlemeden bir an olsun sapmayacak – buna eminim – ve kendisine kutsal saydığı hedefe doğru yürüyecek olan Türk-Yunan olgunlaşması için büyük bir adım oluşturur.” denmişti.

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Samimi Anlaşma Yakındoğu milletlerinin tarihinde onurlu ve başarılı bir siyasi faaliyet olarak yerini aldı. Bu anlaşma iki ülke arasında devamlı gelişen iyi ilişkilerin mantıklı bir sonucuydu. Anlaşma kimseye karşı değildi ve diğer Balkan ülkelerine bir davet niteliğindedi kısaca birleşmeye çağırıydı.²⁶⁸

Türkiye ile Yunanistan arasında birkaç yıl öncesine kadar askıda duran sorunlar, her iki tarafın karşılıklı olarak gösterdikleri anlayış ve iyi niyet ile zaman içinde çözümlenmek ve ilişkileri düzenleyecek çeşitli anlaşma ve sözleşmeler yapılmak suretiyle Türk-Yunan ilişkileri olması gereken yakın ve samimi bir düzeye getirilmiş bu yeni anlaşma ile bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi hedef alınmıştır. Bu anlaşma ile ayrıca ortak sınırların birbirine karşı ve karşılıklı olarak korunması ve dokunulmazlığını sağlama ilkesinden hareket edilerek Türk-Yunan sınırları güvence altına alınmakta ve bu da iki memleketin barış ülküsüne ve memleketlerinin iç gelişmeleri için istedikleri huzura bağlılıklarının güçlü bir kanıtını oluşturmaktadır. Yakın doğuda barışın kesintisiz olarak devam ve kalıcılığını kendisine ilke edinen Cumhuriyet Hükümeti, barışa bağlılığını bu yeni antlaşma ile dünya kamuoyuna bir kez daha göstermektedir.²⁶⁹

Türk-Yunan itilafı, iki dost hükümetin politikası olmaktan çıkmış, iki milletin öz dileğini ifade eden samimi bir politikanın ürünü olmuştur. Yunan milleti yalnız Türk milleti ile dost olmayı değil, bu dostluğu en sıkı işbirliği derecesine vardırılmayı istemekte ve Yunan hükümetinin yürüttüğü bu politikayı bütün kuvveti ile

²⁶⁸ Galip Bahtiyar, “Le Pacte d’Amitie Greko-Turc”, **Bulletin de la Chambre de Commerce et d’Industrie d’Istanbul**, No: 9, (November 1933) p.101.

²⁶⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV ncü Dönem 1931-1935**, I nci Cilt, s.491.

doğrulamaktadır. Bu itilaf hiç şüphe yok ki Balkan devletleri arasında ortak çalışma imkanlarını çoğaltmış ve Balkanlarda barış amacını ileriye taşımıştır.²⁷⁰

Bu tarihten on sene önce kim diyebilirdi ki Türklerle Yunanlılar dost olabilir? Dünyanın bugünkü anlaşamamazlık havası içinde mucize sayılmakla abartılmış olmayacak bu anlaşmanın gerçekleştirilmesi şerefi hiç şüphe yok ki Türk ve Yunan yöneticilerine aittir. Avrupa'nın kötü sömürge çıkırtkanlığı oyunlarının birbirinden ayırmış olduğu Türklükle Yunanlılığı Atatürk'ün ortaya çıkardığı kültür birliği birbirine çekmektedir. Ege kültürüne yeni bir kuvvet verecek, bu kuvvetin yönlendiriciliği milli olduğu kadar insancıl esaslar içinde gelişecek olan Ege ekonomisi, Türk ve Yunan milletlerine dünya uygarlığındaki yol göstericiliklerini yeniden ele almak yolunu açacaktır. Bu anlaşma yakın doğuda barış ve güvenliğin kurulmasına doğru çok olumlu bir adım oluşturuyor.²⁷¹

Samimi Antlaşmanın yapılmasına Avrupa'daki siyasi gelişmeler neden olmuştu. Özellikle Balkanlarda bir İtalyan saldırısı ihtimali ve Bulgaristan'ın Yunanistan için endişe verici tutumu Türkiye ve Yunanistan'ın dayanışma içine girmesinde etkili olmuştu.²⁷²

4. Yunan Heyetinin İstanbul Programı ve Türkiye'den Ayrılmaları

16 Eylül sabahı İstanbul'a ulaşan Yunan heyeti için hazırlanan ve uygulanan program ana hatları ile şu şekilde cereyan etmişti.²⁷³

İlk sırada Valiyi ziyaret vardı. Bab-ı Ali, Ankara Caddesi ve Hükümet konağının önünü dolduran halkın alkışları arasında Vilayete gelen Çaldaris ve Yunan heyeti Vali Muhittin Beyi 16 dakika ziyaret etmişlerdi.

²⁷⁰ Ömer Rıza, "Türk-Yunan Misakı ve Neticeleri", **Mülkiye Mecmuası**, Sayı 30, (Eylül 1933), s.51.

²⁷¹ Nusret Kemal, "Sulh Yolunda Türk-Yunan Dostça Anlaşma Misakı", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı 7, (Ağustos 1933), s.103, 104.

²⁷² Ahmet Eyicil, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XX, Sayı 59, Ankara, 2004, s.347.

²⁷³ C. 17 Eylül 1933, s.1,4.

Daha sonra Taksim Abidesine İstiklal Marşı eşliğinde çelenk konulmasından sonra Dolmabahçe Sarayına geçilmişti. Patrikhanenin ziyareti esnasında Patrik Fotyos efendi, “Bizim vatanımız olan Türkiye ile barış ve birlik esaslarını kararlaştırdığımızdan dolayı sizleri takdis ediyor, hepimize teşekkür ediyorum. İki milletin barış yolundaki bu hareketleri diğer devletlere de örnek teşkil etmelidir” demişti.

İstanbul programı, Beylerbeyi sarayında iki ülkenin milli marşları ve oyun havalarını kapsayan bir müzik ziyafeti ile sona ermişti. Çaldaris ayrılmadan verdiği son demeçte Türkiye ile ilgili düşüncelerini özetlemişti:²⁷⁴

“Ne güzel memleket! Ne güzel manzara!... hislerimi tarif edecek kelime bulamıyorum... Bu ayrılıktan üzgün olduğumu söylersem sakın abarttığımı düşünmeyiniz. Necip Türk milletini selamlarım.” Heyetin İstanbul’daki son saatlerinde Hilali Ahmer (Kızılay) cemiyetinin yaptığı açıklamaya göre;²⁷⁵ “Çaldarisin eşinin Ankara ziyareti esnasında Kızılaya 1000 lira bağışladığı, 17 Eylül günü paranın vezneye yatırılmış olduğu” bildirilmişti.

Çaldaris ve Yunan heyeti 17 Eylül 1933 günü saat 18.00 de resmi törenle uğurlanmış ve geldikleri Elli Kruvazörü ile ülkelerine dönmek üzere ayrılmışlardı.

Türk-Yunan Samimi Anlaşması nedeniyle İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis’e 17 Eylül günü ortak bir telgraf göndermişlerdi. İnönü-Aras ikilisi bu telgrafta:²⁷⁶

“...Yakın doğuda barış ve istikrar için o kadar zorunlu ve bölgedeki milletler için o kadar faydalı olan Türk-Yunan dostluğunun zâtı alinizin bizzat etkilerine ve desteklemelerine bağlı olduğunun bilinci içindeyiz” demişlerdi.

Zaimis’in buna cevabı ise şöyleydi;

²⁷⁴ C. 18 Eylül 1933, s.5.

²⁷⁵ C. 18 Eylül 1933, s.1.

²⁷⁶ C. 18 Eylül 1933, s.5.

“... Yakın doğunun milletler üyesi ilişkilerinde yeni yollar doğunun milletler üyesi ilişkilerinde yeni yollar açan çalışma birliğinin uluslar arası barış için değerli bir zaman ve diğer milletlere örnek oluşturulmasını dilerim.”

Çaldaris Yunanistan’da parlak bir törenle karşılanmıştı. 19 Eylül günü Selanik Panayırında halka hitap eden Çaldaris Ankara ziyaretinin sonuçlarını şu şekilde değerlendirmişti:²⁷⁷

“... Anlaşma ve dostluk yanlısı olarak Türk milletinde gördüğüm sevincin aynısını dönüşümde Yunan milletinde gördüm. Bu da halk ile aynı şeyleri hissettiğimizi gösterir.”

Ankara ziyareti ile ilgili olarak Çaldaris’ten bilgi alan Venizelos, aldığı bilgilerden memnun olmuş ve yakında İnönü ile yapacağı görüşmede bu konular üzerinde duracaklarını açıklamıştı.²⁷⁸

Balkan Misakı konusunda çekimser tutumu bilinen Bulgaristan, Türk-Yunan Samimi Anlaşmasının sonuçlarından emin olmak istiyordu. Türkiye, komşusuna güvence vermek için İsmet İnönü başkanlığında bir heyeti Sofya’ya göndermişti. 22 Eylül 1933 günü iki ülke arasında 4 maddelik bir protokol imzalanarak Bulgaristan’ın kuşkuları dağıtılmıştı. Protokolün 2nci maddesine göre, Türkiye, Samimi Anlaşmanın Bulgaristan’a karşı olmadığına dair teminat veriyor ve Yunanistan’ın da aynı teminatı vereceğine kefil oluyordu.²⁷⁹ Bu girişimlere rağmen Bulgaristan, Türkiye’nin Samimi Anlaşmaya katılma teklifini reddetmişti.²⁸⁰ Buna karşılık 1929 yılında imzalanan Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması 5 yıl uzatılmıştı. Bulgaristan’ın bu tutumu nedeniyle Balkan devletleri, Balkan Misakından vazgeçmek veya misakı imzalayarak Bulgaristan’ın katılmasını beklemek gibi iki seçenek arasında kalmışlardı.²⁸¹

²⁷⁷ B.C.A. 030.10 255.717.4

²⁷⁸ C. 22 Eylül 1933, s.1.

²⁷⁹ C. 23 Eylül 1933, s.3.

²⁸⁰ Gönlübol, Sar, Türk Dış Politikası, s.99.

²⁸¹ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.324.

Türkiye-Yunanistan Samimi Anlaşması, TBMM'nin 3 Mart 1934 günü gerçekleşen oturumda görüşülmüştü. Aynı gün Türkiye-Yugoslavya, Türkiye-Romanya Dostluk Anlaşmaları ile 1934 Şubatında imzalanacak olan Balkan Misakı da görüşülmüştü.

Tevfik Rüştü Aras dört anlaşmayı bir bütün olarak değerlendirmiş, bunların Balkan ülkeleri için taşıdığı önemi vurgulamıştı. Kütahya milletvekili Recep Bey ile İzmir Milletvekili Sırrı Beyin konuşmalarını müteakip oya sunulan Samimi Anlaşma, diğer üç anlaşma ile aynı gün kabul edilmişti.²⁸²

K. Venizelos'un İstanbul Ziyareti

Venizelos, İsmet İnönü'nün daha önceki daveti üzerine 25 Eylül 1933 günü eşi ve yakın çevresi ile muhalefet lideri olarak İstanbul'a gelmişti. Venizelos'u Galata rıhtımında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bayur, Başyaver Celal Bey, Vali Muhittin Bey, Yunanlı konsolosluk mensupları, Türk ve Yunan basın mensupları karşılamıştı.

Perapalas'ta İnönü ile buluşan Venizelos, şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmada;²⁸³

“Bundan üç sene önce bu dostluğun esaslarından şüphe edenler vardı. Geçen zaman bu şüpheleri kaldırmıştır. Bu dostluk yalnız iki memleketin siyaset adamları arasında değil, her iki milletin bilincine dayanmaktadır” demişti.

İnönü ve Venizelos, bu ziyaretin özel olması nedeniyle ısrarlı sorulara karşılık Türk-Yunan dostluğu dışındaki konularda herhangi bir açıklama yapmamışlardı.

26 Eylül 1933 günü Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk ile Venizelos arasında yaklaşık iki saat süren bir görüşme yapılmıştı. Görüşmenin başında, Türk-Yunan

²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 20, İçtima 3, 24. İnikat, s.14-19.

²⁸³ C. 26 Eylül 1933, s.1,4.

dostluğunun ve tesis edilen barışın 1930'dan beri iki ülkeye faydaları ve bölge için Balkan Misakına varılacak yoldaki önemi üzerinde durulmuştu.²⁸⁴

Tevfik Rüştü Aras'ın tutanağı ile kayıt altına alınan görüşmede, Samimi Anlaşma ve Balkan Misakı konularına girilmiş ve karşılıklı görüşler aşağıdaki gibi açıklanmıştı;²⁸⁵

“Venizelos; Bulgaristan'ın (anlaşmaya) razı olmaması durumunda, onun da sonradan katılmasını sağlayacak şekilde 4 devlet arasında Balkan misakı ile işe başlanmasının uygun olacağını belirtmişti.

Atatürk; Türkiye'nin bu konuda Sovyet Rusya'nın rızasını almasının doğal olduğunu, her iki ülkenin İtalya'nın duyarlılığını da dikkate alması gerektiğine işaret etmişti.

Venizelos; Yalnız Balkan hudutlarının güvenliği söz konusu olduğu için İtalya'nın buna bir şey demeyeceğini, gerekirse kendisinin onlara bu durumu açıklayacağını söylemişti. Ayrıca Yunanistan'da bu misakın imzalanması için var olan partiler arası işbirliğine değinmiş, iktidarı bu konuda tam olarak destekleyeceğini de eklemişti.

Atatürk; Anlaşmanın Arnavut hudutlarına değinilmeden sanki beş devlet arasında yapılmış gibi hareket edilmesinin uygun olacağını belirtmişti.

Venizelos; Bu planı “Atatürk Planı” olarak adlandırmış ve “Bu sizin büyük planınızdır” demişti. Dolmabahçedeki bu görüşmeden sonra Atatürk, İnönü-Venizelos-Aras üçlüsüne anlaşma konusunda birlikte çalışmalarını yönünde direktif vermiş ve Venizelos'a ricada bulunmuştu.

Bu direktif doğrultusundaki çalışmada Türkiye'nin barış için Romanya ve Yugoslavya ile saldırıya karşı ortak hareketi öngören anlaşmalar yapması konusunda fikir birliği sağlanmıştı.”

27 Eylül 1933'te Perapalas'ta gerçekleşen İnönü Venizelos-Aras görüşmesine Enis Akaygen ile Yunan dışişleri yetkilileri de katılmıştı. Birgün önce Atatürk ile yapılan görüşmenin ışığında Balkan Misakının oluşumu için harekete geçilmiş, İnönü, Türk diplomatlarına gerekli talimatı vermişti. Venizelos ile detaylı bir şekilde görüşülen bu konuda, her ne kadar Yunan Başbakanı Çaldaris de daha önce

²⁸⁴ Tulça, Atatürk, Venizelos ve Enis Bey, s.50,52.

²⁸⁵ A.M.D.P., Belge No:34, s.222-224.

Atatürk'ü ziyaret etmiş olsa da son durum çerçevesinde Enis Akaygen Atina'ya dönünce yeterince görüşülmediğini düşündüğü Çaldaris hükümeti ile tekrar görüşülmesi fikrini ortaya atmıştı. Venizelos, bu fikri desteklemiş ve Misak hazırlıkları için muayyen bir süre tespit edilmişti. Bütün bu görüşmelerde Venizelos'un sanki iktidarda imiş gibi Türk tarafı ve kendi ülkesinin iktidarı hakkında cesaret verici tutumu dikkatlerden kaçmamıştı.²⁸⁶

Türkiye-Yunanistan Samimi Anlaşması, Venizelos'un bu ziyareti sırasında halen kamuoyunun gündeminde idi. Özellikle küçük itilaf devletlerinin toplantısından sonra Türkiye'nin Balkan Barışı için yaptığı hizmetlerin takdir edildiğinin açıklanması, Yugoslav kralının Atatürk'ü ziyareti, Romanya ve Yugoslavya'nın Samimi Anlaşmaya katılmaya hazır olduklarının basında yer alması Venizelos'un Balkan Misakı konusunda açıklamalarına neden olmuştu.²⁸⁷

Venizelos 1 Ekim 1933 günü, İstanbul'dan ayrılmadan basın mensuplarına;²⁸⁸ Balkan devletlerinin ayrı ayrı anlaşma yapmalarının gereksiz olduğunu, Balkan Misakı etrafında birleşmek gerektiğini ve bunun mutlaka gerçekleşeceğini açıklamıştı.

L. Dördüncü Balkan Konferansı

1. Dördüncü Balkan Konferansı Hazırlıkları ve Konferansa Kadar Devam Eden Gelişmeler

1932 yılı Nisan ayında İstanbul'daki Balkan haftası etkinlikleri esnasında açılan Balkan Ticaret Odası yakında faaliyetlerine başlayacaktı. Oda komiserlerinden Yunanlı M. Simiriyotis basına yaptığı açıklamada;²⁸⁹ “Odanın tüzüğündeki amaçlar doğrultusunda çalışacağını, milli grupların ödenekleri ile ayakta duran odanın esas mali kaynağının altı ülkenin ticaret odaları olduğunu, bu nedenle davet ettiğini” söylemişti.

²⁸⁶ Tulça, Atatürk, Venizelos ve Enis Bey, s.52.

²⁸⁷ C. 28 Eylül 1933, s.1.

²⁸⁸ C. 2 Ekim 1933, s.1.

²⁸⁹ C. 5 Ocak 1933, s.2.

Dördüncü Balkan Konferansının hazırlık toplantısına katılacak temsilciler Bükreş'te toplanarak 17 Mart 1933 ten itibaren çalışmalarına başlayacaklardı.²⁹⁰ Bu maksatla Hasan Bey başkanlığındaki Türk heyeti 15 Mart günü İstanbul'dan hareket etmişlerdi. Aynı gün İstanbul'a uğrayan M. Papanastasiu başkanlığındaki Yunan heyeti Yunan konsolosluğunu ziyaret ettikten sonra yolculuklarına devam etmişlerdi.²⁹¹

Bükreş hazırlık toplantısı Romanya Meclis Başkanı M. Coclo Pop'un başkanlığında 17 Mart 1933 günü başlamıştı. İlk görüşmelerden sonra hükümetlere ve milletlere çağrı niteliğinde bir beyanname yayınlanması kararlaştırılmıştı. Beyannamede yer alan konular şöyleydi;²⁹²

“ Balkan temsilcileri, anlaşma hedefi ile gayretlerine azimle devam edecektir.

Bu maksatla hükümetler, siyaset adamları, yayın kuruluşları, aydın soyduğu sahiplerinin desteği gereklidir.

Balkan konferansı kararlarının uygulanmasını bütün hükümetler ve çevrelerden rica ederiz.

Barışı güçlendirmek için milletlerin gayret gösterimi bekleriz.

Verilen sözler geçerli olsa da Balkan Milletlerinin beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli değildir.”

21 Mart gününe kadar devam eden hazırlık toplantısında gündemi oluşturan; Komisyon ve komite seçimleri, Azınlık sorununun aşılması ve Balkan Misakı ve bugüne kadar alınmış kararların uygulanması konuları da görüşülmüştü.²⁹³

22 Mart günü Sofya'da ortak bir toplantı düzenleyen Yunan ve Bulgar temsilciler aldıkları kararları açıklamışlardı. Balkan konferanslarındaki yaklaşımları

²⁹⁰ C. 2 Mart 1933, s.3.

²⁹¹ C. 16 Mart 1933, s.2.

²⁹² C. 19 Mart 1933, s.3.

²⁹³ C. 22 Mart 1933, s.3.

bilinen Bulgarların bu tutumu olumlu görünüyordu. Ortaklaşa alınan kararlara göre milli gruplar şu konularda çalışmaya davet edilmişlerdi;²⁹⁴

Balkan milletlerini yakınlaştırma girişimlerinin çabuklaştırılması,

Konferansın diğer milli grupları ile iktisadi ve mali sorunların düzeltilmesi,

Pasaport işlemlerinin basitleştirilmesi,

Yerleşme hürriyeti,

Azınlık hukuku ve kültürel bağımsızlıkların garanti altına alınması için iktisadi ve siyasi esasa dayalı bir anlaşma yapılması.

Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın azınlık konusunu ön planda tutarak Balkan Misakı fikrini tehlikeye soktuklarını, bu nedenle Türkiye ve Yunanistan'ın bu duruma birlikte müdahale etmeleri gerektiğini değerlendiriyordu. Dışişleri Bakanlığı da 24 Nisan 1933 günü durumu Başbakanlığa bildirmişti.²⁹⁵

Üçüncü Balkan konferansında alınan karara göre Nisan ayının son haftasında Atina'da bir deniz komisyonu toplanacaktı. 23 Nisan günü Papanastasiu Yunan heyet başkanı olarak Çaldaris'i ziyaret ederek konuları ile ilgili bir görüşme yapmıştı.²⁹⁶

Bu Toplantı Celal Bayar'ın Atina ziyareti günlerine rastlamıştı. Komisyon başkanı Hasan bey bir soru üzerine,²⁹⁷ "Deniz komisyonu çalışmalarının bir yönü ile iktisat vekilinin ziyareti ile bağlantılı olduğunu, Türkiye'nin Yunanistan'a olan ihracatının Yunan vapurları ile yapılması, bu şekilde ticaret açığının kapatılmasına katkıda bulunulmasının tasarlandığını ifade etmişti.

²⁹⁴ C. 23 Mart 1933, s.3.

²⁹⁵ B.C.A.: Bükreş büyükelçiliğinin Balkan Misakı hk. raporu, 24 Nisan 1933, 030.10 226.524.3

²⁹⁶ C. 24 Nisan 1933, s.3.

²⁹⁷ C. 25 Nisan 1933, s.2.

27 Nisan günü Toplanan Balkan Deniz Komisyonu Hasan Saka'yı başkan seçmişti.²⁹⁸ Yunan hükümeti, deniz komisyonu şerefine 26 Nisan akşamı bir ziyafet vermiş; Çaldaris, İktisat Vekili Pesmazoğlu, Maliye Vekili Lovaerdos'un da katıldığı ziyafet samimi bir hava içinde geçmişti. Çaldaris'in başarı dileklerine teşekkürle karşılık veren Hasan Saka çalışmalarla ilgili şu bilgiyi vermişti; "Yüksek denizcilik ananesine sahip olan Yunanistan, İstanbul'da Balkan Ticaret Odasının yanında kurulan deniz kısmının iç tüzüğünün hazırlanmasında etkin rol almıştır." 27 Nisan günü çalışmalarında iç tüzüğü kabul eden deniz komisyonu çalışmalarına devam ederken başkan Hasan Saka Türk-Yunan ticaret anlaşmasının yapılacağından ümitli olduğunu söylemişti.²⁹⁹

Hasan Saka İstanbul'a döndükten sonra Atina'da yapılan çalışmalarla ilgili olarak şu bilgileri vermişti:³⁰⁰

"Balkan ticaret odasının bir şubesi olarak İstanbul'da çalışacak olan Balkan Deniz Ofisinin iç tüzüğünü hazırladık, Ülkelere, alınan kararları bildirip ortak çalışma teklif edeceğiz."

Hasan Saka açıklamasının Balkanlarla ilgili olan kısmında; Balkan haftasının 22 Mayıs günü başlayacağını, Dördüncü Balkan Konferansının Belgrad'ta toplanmasının - Yugoslavya'nın şartları yeterli görmemesi nedeniyle - mümkün olmadığını, muhtemelen Selanik'te yapılacağını da eklemişti.

2. İstanbul'da Balkan Haftası Etkinlikleri ve Balkan Ticaret ve Sanayi Odasının Toplantısı

26 Mayıs 1933 günü İstanbul'da ve diğer 5 Balkan şehrinde Balkan Haftası başlamıştı. Balkan Misakı İstanbul temsilcisi Tahir Bey haftanın başlaması nedeniyle yaptığı açıklamada;³⁰¹ Balkan Ticaret Odasının İkinci toplantısının Balkan Haftasına

²⁹⁸ H.M. 27 Nisan 1933, s.2.

²⁹⁹ C. 28 Nisan 1933, s.1.

³⁰⁰ C. 7 Mayıs 1933, s.5.

³⁰¹ C. 26 Mayıs 1933, s.3.

alındığını, oda başkanı Nemlizade Mithat Bey'in hafta içinde temsilcilere bir ziyafet vereceğini bildirmişti.

Balkan Haftası nedeniyle 26 Mayıs günü İstanbul'a gelen Yunan heyetinde Maliye Vekili Kolinas da bulunuyordu. Yunanlı Vekil yaptığı açıklamada;³⁰² Balkan gümrük birliğine ait anlaşmayı hazırlayacak olan konseyin toplanacağını, projenin bu sene Selanik'te toplanacak olan konseyin toplanacağını, projenin bu sene Selanik'te toplanacak olan Balkan Konferansına sunulacağını söylemişti.

Balkan Ticaret ve Sanayi Odası yönetim ve yürütme kurulları toplantısı için 6 ülkeden belirlenen 19 üye şunlardı;³⁰³

Türkiye: Nemlizade Mithat Bey Başkanlığında Ziya ve Necip Beyler

Arnavutluk: P. Andjiopoulos, Teodar Titopoulos, T. Liatsis

Bulgaristan: B. Monteheff, Y. Peyeff, E. Baklaciyeff

Yunanistan: L. G. Kofinas, A. Demetrakopoulos, E. Yuannides, B. Simonides,

Romanya: N. Manescu, G. Malioğlu, M. Bulumberg, B. Kappeloviç

Yugoslavya: Dr. Marodiç

Balkan Ticaret ve Sanayi Odası ilk toplantısını 27 Mayıs 1933 günü Nemlizade Mithat Beyin başkanlığında ilk toplantısını yapmış ve şu konuların gündeme dahil edilmesini kararlaştırmıştı;³⁰⁴

İcra Komitesi raporu

Odanın mali işleri

Selanik panayırında altı ülkeye ortak pavyon tahsisi

Odanın Selanik Panayırı ile ilgili faaliyetleri yürütmesi

Balkan Ticaret Odası Kongresinin Dördüncü Balkan Konferansına kadar yapılmış olması

³⁰² C. 27 Mayıs 1933, s.2.

³⁰³ "La Semaine Balkanique d'Istanbul", **Chambre de Commerce et d'Industrie Interbalkanique (Bulletin Mensuel)**, No: 3, (Juin 1933), p.17.

³⁰⁴ C. 28 Mayıs 1933, s.5.

Balkan ülkeleri ticaret ve sanayi kuruluşlarının tanıştırılması, üretilen malların karşılıklı mübadelesi

Ortak ticaret anlaşması ile ilgili projenin geliştirilmesi

Toplantıdan sonra Yunan temsilcileri heyet başkanı Kofinas'ın açıklamasına göre ortak ticaret anlaşma projesi iki başlıkta toplanmıştı. Bunlar;

Adi gümrük tarifeleri üzerinden indirimli ve en çok tercih edilen tarifelerin uygulanması

Balkanlar dışındaki devletlere karşı Balkan devletlerinde aynı düzende ticaret ve iktisat siyaseti takip etmekte.

Balkan Haftası etkinlikleri ve Balkan Ticaret Odası toplantısı 30 Mayıs'ta sona ermişti. Bu arada temsilciler 27 Mayıs'tan başlayan bir program dahilinde İstanbul'daki ticaret ve sanayi tesisleri dahilinde İstanbul'daki ticaret ve sanayi tesisleri gezdirilmişti.³⁰⁵ Bu maksatla Balkan Misakı Türk Milli grubu ve Balkan Ticaret Odasının ortaklaşa hazırladıkları program gereğince, toplantıların dışında kalan zamanlarda İstanbul müzeleri ziyaret edilmiş, sahildeki fabrika ve endüstri kuruluşları görülmüş, Cibali Sigara Fabrikası, Tekel İspirto Fabrikası, Lüks Bisküvi Fabrikası ve İpek Film Stüdyosuna geziler tertip edilmişti: Diğer Balkan ülkelerinde ise hafta dolayısıyla şu etkinliklere yer verilmişti;³⁰⁶

Sofya'da; Haberleşme, Turizm, İş Hayatı

Bükreş'te; Gazete ve Belediye temsilcilerinin etkinlikleri

Belgrat'ta; Sağlık ve hijyen

Atina'da; Denizcilik İşleri ve balkan denizcilik bölümünün kurulması

³⁰⁵ C. 30 Mayıs 1933, s.1.

³⁰⁶ "La Semaine Balkanique à İstanbul", **Chambre de Commerce et d'Industrie Interbalkanique**, No: 2, (Mai 1933), p.8,9.

Balkan Konferansında alınan kararlar doğrultusunda 16 Haziran 1933 günü Sofya'da Balkan Ulaştırma Konferansı başlamış, ayrıca tayyarecilik, nakliyat ve turizm konularında da çalışmalar yapılmıştı. Ulaştırma konferansında alanına kararlar beş konuyu kapsamıştı;³⁰⁷

Balkan ulaştırma konferansı tayyarecilik konularının Eylül ayında Selanik'te toplanacak Balkan konferansında görüşülmesini kararlaştırmıştı.

Balkan ülkeleri şose ve demiryolları arasında uyum sağlanacaktı.

Turizm kuruluşları arasında bağlantı güçlendirilecekti.

Balkanlarda turizm için bazı kolaylıklar gösterilmesi sağlanacaktı.

Takas sistemi kurularak döviz sıkıntısının aşılması sağlanacaktı.

Her yıl Ekim ayında toplanan Balkan Konferansının bu yıl için Selanik'te 15 Eylül'de toplanması ile Türk temsilcilerin Cumhuriyetin onuncu yıl törenlerine katılmaları sağlanmıştı.³⁰⁸ Ancak, diğer ülke temsilcilerinin bu tarihte Selanik'te bulunamayacaklarının anlaşılması üzerine konferans tarihinin daha sonra kararlaştırılıp bildirileceği açıklanmıştı.³⁰⁹

3. Dördüncü Balkan Konferansının Toplanması

5 Kasım 1933'te Selanik'te toplanacak olan Konferansa katılmak üzere 2 Kasım'da İstanbul'dan ayrılan Türk heyeti³¹⁰ Hasan Saka başkanlığında, İstanbul Şube Müdürü Tahir Bey, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden İbrahim Bey, Fazıl Bey, Genel Sekreter Ruşen Eşref Bey, Millet Vekilleri; Nazım İzzet, Fazıl Ahmet, Reşit Saffet, Cevat Abbas, Zeki Mesut, Vasfi Raşit, Akil Muhtar, Ahmet Mithat, Ali Muzaffer, Abdülhak Şinasi Beyler, Belediye Başkan vekili Hamit Bey, İş Bankası

³⁰⁷ C. 17 Haziran 1933, s.3.

³⁰⁸ C. 27 Ağustos 1933, s.3.

³⁰⁹ C. 6 Eylül 1933, s.1.

³¹⁰ C. 3 Kasım 1933, s.1.

Genel Sekreteri Baki Bey, Efzayış Suat Hanım, Balkan meclisi genel sekreteri Veysel Bey'den oluşmuştu.

Konferans Başkanı M. Papanastasiu 1 Kasım günü Atina'da yaptığı açıklamada konferansla ilgili son bilgileri vermişti. Buna göre;³¹¹ Konferansta iktisadi konular incelenecek ve Balkan ülkeleri arasında bir iktisadi anlaşma imzalanmasına çalışılacaktı. Bu amaçla oluşturulacak gümrük birliği için bir proje hazırlanmıştı. İstanbul hazırlık toplantısında projeyi inceleyen komisyon Selanik'te çalışmasına devam edecekti. Ayrıca diğer konferanslarda kararlaştırılan ancak uygulanamayan konulara da yer verilecekti.

Konferansın ön toplantısı, 4 Kasım günü Selanik Üniversitesinde yapılmış, Çaldaris mazereti nedeniyle bu toplantıya katılmamış, ilk oturumdan sonraki toplantılara katılacağını açıklamıştı.³¹²

Ön toplantıda şu kararlar alınmıştı;³¹³

Balkan devletlerinin terk ettikleri Balkan topraklarında abide yapma istekleri eski kinleri ortaya çıkaracağı için kabul edilmemişti,

Bulgarlar, azınlık konusunu tekrar gündeme getirme isteklerinden, Hasan Saka'nın aracılığı ile geri adım atma kararı almışlardı,

Konferansta hayali istekler ve dilekler yerine, gerçekleştirilmesi mümkün olan konular üzerinde durulması kabul edilmişti.

Dördüncü Balkan Konferansı Selanik'te toplandığı zaman siyasi çevrelerde Balkanlarla ilgili sorunların resmi olmayan konferanslar yolu ile çözümlenemeyeceği kanısı güçlenmişti.³¹⁴

a. Dördüncü Balkan Konferansının Açılışı ve Çalışmaları³¹⁵

³¹¹ C. 3 Kasım 1933, s.2.

³¹² C. 6 Kasım 1933, s.6.

³¹³ C. 5 Kasım 1933, s.6.

³¹⁴ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.324.

³¹⁵ C. 6 Kasım 1933, s.1.

Dördüncü Balkan Konferansı 5 Kasım 1933 günü saat 11.00 de Selanik'te Başkan Papanastasiu tarafından açılmıştı. İlk konuşmayı yapan Papanastasiu; ziyaretler nedeniyle ekim ayında toplanılamadığını belirttikten sonra konferansın tarihçesine değinmişti. Türk-Yunan Samimi Anlaşmasının önemini vurgulayan Başkan Selanik'in her yönü ile bu konferansa ev sahipliği yapmaya hazır olduğunu söylemişti.

Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos; ülkesinin Balkan Misakı düşüncesine sadık olduğunu ve buna hizmet edeceğini belirtmişti.

Daha sonra söz alan Hasan Bey; Türkiye'nin sağlam olmayan birlikler yerine ortak çıkarlara bağlı, kurtuluşu ve refahı anlaşmalarda bulan, çıkarlarını birbirine bağlayan, milletlerin samimi anlaşmalarını sağlamak istediğini açıklamıştı.

Konferansın ilk gününde Papanastasiu ve Hasan Saka'nın bütün konularda fikir birliği içinde olduğu bir kez daha ortaya çıkıyordu. Bu nedenle Türkiye ve Yunanistan'ın bu konferansta daha etkin ve zorlayıcı gözüyle bakılıyordu.

6 Kasım günü ön toplantıda kararlaştırılan gündem üzerinde görüşmeler yapılmış bu nedenle esas konulara geçilememişti.³¹⁶

7 Kasım günü her yıl olduğu gibi siyasi komisyonda azınlıklar sorunu gerginliğe neden olmuştu.³¹⁷ Bunun üzerine gündemin kesin olarak önceden belirlenmesini isteyen Yunanlı temsilcilere, Türk ve Bulgar temsilcilerin de katılmasıyla konuyu inceleyecek bir komisyon kurulmuştu.

7 Kasım gününe ait diğer gelişmeler ise şöyleydi.³¹⁸

Yapılan seçimler sonucu; sağlık ve sosyal yardım komisyonuna bağlı alt komisyon başkanlığına Dr. Akil Muhtar, Ulaştırma komisyonu raportörlüğüne Reşit Saffet, Fikri Yakınlaşma komisyonu raportörlüğüne Fazlı Ahmet Beyler görevlendirilmişti. Temsilci olan basın mensuplarının fikri yakınlaşma komisyonu

³¹⁶ C. 7 Kasım 1933, s.1.

³¹⁷ C. 7 Kasım 1933, s.1

³¹⁸ C. 8 Kasım 1933, s.1,5.

çalışmalarına katılmaları benimsenirken, Balkan ülkeleri arasında bir turizm anlaşması yapılması için toplantı düzenlenecekti.

7 Kasım günü yaşanan önemli bir gelişme de Balkan Misakının siyasi komisyonda görüşülmesi idi. Yugoslavya heyetinin Özel Balkan Birliği kurulması fikrine M. Papanastasiu itiraz etmiş, böyle bir durumda konferansın yarı resmi konumdan çıkıp tam resmi olacağını, bunun şu anda mahzurlu olacağını belirtmişti.³¹⁹ 8 Kasım günü, çalışmalara ara verilmiş gezilerle değerlendirilmişti.³²⁰

9 Kasım günü, gündemle ilgili tartışmaların sona ermesiyle bütün konular görüşülmeye başlanmıştı. Bugün siyasi Komisyonda Bulgaristan ilk üç konferansta reddettiği hatta konferansları terk etme noktasına geldiği Balkan Misakını kabul etmişti.³²¹ Ancak Bulgaristan'ın iki çekincesi vardı. Bunlar;³²² Diğer Balkan devletleri ile hukuken eşit tanınması ve anlaşmalarla belirlenmiş azınlık hukukunun tanınması ve uygulama alanına konması idi.

10 Kasım günü konferansın genel kurul toplantısında oy birliği ile şu kararlar alınmıştı;³²³

“Bazı Balkan ülkelerinin devlet başkanları ve dışişleri bakanlarının görüş alışverişinde bulunmaları memnuniyet vericidir. Altı ülkenin dışişleri bakanlarının her yıl görüşmeleri temennimizdir.

Balkan Misakı ile ilgili olarak önceki konferansta alınan kararlar yeniler, bu esaslara göre birçok taraflı misak imzalanmasını, Balkan hükümetlerinden rica eder.”

Aynı gün Selanik Belediye Başkanı, temsilciler şerefine bir ziyafet vermişti. Burada Türk heyeti namına bir konuşma yapan Reşit Saffet Bey; “Selanik'in Atilla zamanından başlayarak Türklükle ilişkisinden bahsederek bu şehrin yüzyılın en

³¹⁹ C. 8 Kasım 1933, s.5.

³²⁰ C. 9 Kasım 1933, s.1.

³²¹ C. 10 Kasım 1933, s.6.

³²² Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.69.

³²³ C. 11 Kasım 1933, s.3.

büyük komutan ve inkılapçısı Atatürk'ün doğduğu yer olduğunu" söylemişti. Ziyafete katılanlar bu sözleri ayakta alkışlamışlardı.³²⁴

b. Dördüncü Balkan Konferansının Kapanış Oturumu

Son toplantının yapıldığı 11 Kasım günü temsilciler yaptıkları konuşmalarla alınan sonuçları değerlendirmişlerdi.³²⁵ Başkan Papanastasiu konferansın önemini dört başlık altında toplamıştı;

Siyasi yaklaşma ve uzlaşma konusundaki anlaşmanın karar tasarısının ülkelerce kabul edilmesi

Konferansta karşı düşüncelerden çok anlaşma ve barış düşüncesinin hakim olması

Daha önceki konferanslarda yaşanan büyük zorlukların bu konferansta yer almamasının konferansın bir özelliğini oluşturması

Bu konferansın her yönü ile daha iyi günlerin müjdecisi olması

Konferans süresince devam eden iyi niyet ve anlayış ülke temsilcilerinin aşağıda ana hatları ile verilen konuşmalarına da yansyordu,³²⁶

Arnavut temsilci konuşmasında; büyük bir zafer kazanıldığını, uzlaşmazlık, güvensizlik ve hırsın kafalardan çıkarıldığını, bu gidişle beşinci ve altıncı konferanslarda mükemmel bir uyumun sağlanacağını ifade etmişti.

Bulgar baştemsilcisi; Bu konferansın, şimdiye kadar yapılanların en verimli ve en faydalısı olduğunu iddia ediyor, beşinci konferansa kadar olan zaman içinde anlaşmazlıkların çözülebileceğini, Balkan federasyon yapısının kurulup yükseleceğine inandığını vurgulamıştı.

Türk heyeti genel sekreteri Ruşen Eşref Bey; altı Balkan ülkesinin birlik oluşturma hedefine doğru bir adım daha ilerlediğini, Atatürk'ün sözlerinin büyük değeri ve önemi olduğunu, bunun Türkiye için sarsılmaz bir inanç şekline dönüştüğünü belirtmişti.

³²⁴ C. 11 Kasım 1933, s.3.

³²⁵ C. 11 Kasım 1933, s.1.

³²⁶ C. 13 Kasım 1933, s.5.

Yugoslav baştemsilcisi ise; Bu konferans'ta Balkan gümrük birliği için önemli bir adım atıldığını, kısa sürede bunun çatısının oluşturulabileceğini açıklamıştı.

c. Konferans Sonuç Bildirisi

Dördüncü Balkan konferansı, sona ermesi nedeniyle bütün Balkan ülkeleri ve hükümetlerine aşağıdaki bildiri ile seslenmişti;³²⁷

1) Milletlerin maddi ve manevi kalkınmalarının birlik ve anlaşma yolu ile sağlanacağı,

2) Dayanışma, işbirliği ve barış düşüncesinin geçmiş konferanslara göre bu konferansta daha güçlü olduğu,

3) Fikir ayrılıklarının, diğer konferansların hafif etkisinden başka bir şey olmadığını görüldüğü,

4) Balkan ülkeleri arasındaki sorunların birlik beraberlik içinde çözüleceğinin kesin olarak görüldüğü,

5) Balkanlılar arasında ortak teşkilatların kurulması ve işletilmesinin hükümetlerden beklendiği,

6) En önemli konunun Balkan ülkeleri arasında çok taraflı anlaşmaların imzalanması ve ortak kuruluşlarla buna devam edilmesi olduğu,

7) Dünyanın başka yerlerinde barış kuruluşlarının çabalarının boşa gittiği ancak Balkan ülkelerinin ortak çalışma konusundaki istek ve heveslerinin iftihar konusu olduğu,

8) Altı Balkan ülkesinin birleşmesi yolunda hızlı adımlarla yürümesinin büyük ve yüksek bir görev olduğu dile getirilmişti.

Balkan Turizm federasyonu ile ilgili bir gelişme ancak konferanstan sonra açıklanabiliyordu. Gelişmenin ana hatları şöyle idi;³²⁸

³²⁷ C. 13 Kasım 1933, s.5.

1930 yılından bu yana İstanbul'da faaliyet gösteren Balkan Turizm Federasyonuna Türk hükümetince ödenek tahsis edilmediği, bu nedenle Ankara'ya nakledilmesi teklif edilmişti. Türk temsilciler ise; bu konuda acele edilmemesini, durumu hükümet ile görüşeceklerini bildirmişlerdi. İlgili komisyon, mevcut durumun altı ay devam etmesini, bir değişiklik olmazsa Federasyonun Reşit Saffet Bey başkanlığında Belgrat'a nakledilmesini benimsemişti.

d. Dördüncü Balkan Konferansının Sonuçları

Dördüncü Balkan konferansında Türkiye'nin rolü ve önemi uzun süre Türk basınında yer almıştı. Zeki Mes'ut, Hakimiyeti Milliyenin 13 Kasım tarihli nüshasında,³²⁹

“1930 Atina konferansında Türkiye'nin bir Balkan ülkesi olup olmadığı tartışılırken, Dördüncü Balkan konferansında Türkiye'siz bir Balkan uzlaşması olmayacağı kanaati taşınıyordu” ifadesiyle gelinen noktayı özetlemiştir.

Türkiye'nin 1933 yılı sonbaharında, Romanya ve Yunanistan ile imzaladığı Dostluk ve Barış Anlaşmalarından sonra bu defa konferansın da olumlu etkisi ile Yugoslavya ile anlaşma imzalanacaktı. Balkan barışının güçlendirilmesini amaçlayan bu anlaşma ile ilgili görüşmeler için Tefik Rüştü Aras 24 Kasım günü Atina'da bulunuyordu.³³⁰ 24, 25 Kasım günleri taraflar arasında yapılan görüşmelere Yunanistan önem veriyordu. Yunan kamuoyu; Türk-Yugoslav anlaşması ile dörtlü barış zincirinin tamamlanacağını, Bulgaristan ve Arnavutluk'un da barışı ve ekonomiyi geliştirecek ortak anlaşmaya davet edilmesi ile Balkan Misakı için önemli bir gelişme yaşanacağını değerlendirmişlerdi.³³¹

Böylece 27 Kasım 1933'te Belgrat'ta Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanacak olan anlaşmanın alt yapısı hazırlanmıştı. Dördüncü Balkan konferansının genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa; Balkan Antantı meselesi

³²⁸ C. 19 Kasım 1933, s.3.

³²⁹ Anahtarçioğlu, Balkan Antantı, s.70.

³³⁰ C. 25 Kasım 1933, s.1,2.

³³¹ C. 26 Kasım 1933, s.1,6.

üzerinde önemle durulmuş ve konferans sonunda yayınlanan beyanname ile Balkan Misakına, tüm Balkan devletlerinin katılması umudu ile çağrı yapılmış, Misak yolunda çok mesafe alınmıştı.³³²

M. 1933 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları

1933 yılının ilk gününde Anadolu Ajansının isteği ile Yunan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Türk milletine ve Türkiye'nin yöneticilerine birer yeni yıl mesajı vermişlerdi. Bu mesajlarda üzerinde önemle durulan konular şöyleydi.³³³

Zaimis; "...Türk-Yunan dostluk ve anlaşmasını yeni senenin güçlendirmesini temenni ederim. Doğu Akdeniz'de bir istikrar ve gelişme unsuru olan asil Türk milletinin mutluluk ve refahı için samimi dileklerimi sunarım" ifadeleriyle ilişkilere verdiği önemi belirtmişti.

Çaldaris; "Türk ve Yunan siyasetçilerinin istediği yakınlaşma siyaseti, henüz üç sene geçtiği halde yalnız iki milletçe değil dünya kamuoyu tarafından takdir edilen sonuçlar vermiştir. Dünya kamuoyu Türk-Yunan dostluğunun Balkanlar'da barışın esaslı bir teminatı olduğunu kabul etmektedirler" diyerek, dostluğun barışa katkısını dile getirmişti.

Dışişleri Bakanı Rallis; "...Samimi ilişkileri korumak ve güçlendirmek için her şeyi yapacağız. Bu ilişkilerin 1933'te yeniden güçlenmek için daha başka zeminlerde bulacakları ümidi ile. Samimi dileklerimin Türk milletine iletilmesini rica ederim" şeklinde ilişkilere olacak katkısını belirtiyordu.

Atatürk, Zaimis'in yeni yıl mesajına verdiği cevapta dostluğun önemine işaret etmişti.³³⁴

³³² Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.71.

³³³ H.M. 1 Ocak 1933, s.1, C. 1 Ocak 1933, s.1,4.

³³⁴ H.M. 1 Ocak 1933, s.1.

“Türkiye ile Yunanistan anlaşması ve dostluğu, milletler arasında ortak çalışmanın ve yeni siyaset anlayışının getirdiği çok güzel bir örneği ve insanlığın Doğu Akdeniz’de ve Balkanlar’da yükselmesi ve anlayışının bir ifadesidir.”

İsmet İnönü de Çaldaris’e verdiği cevapta Türk-Yunan dostluğunu, yaşanan üç önemli gelişmeye bağlamıştı:

“Birincisi; Türk-Yunan dostluğunun basit ve geçici olmadığı,

İkincisi; bu dostluğun iki milletin yüksek çıkarlarına uygun ve onun gereği olduğu,

Üçüncüsü; bu dostluk ve ilişkilerin uluslar arası barış havasına önemli bir katkıda bulunduğu.”

Tevfik Rüştü Aras da meslekdaşı M. Rallis’e şu şekilde cevap vermişti; “Türk-Yunan dostluğu, iki milletin çıkarlarını anlamadaki gücünü, yan yana çalışma isteğini ve insanlık uğruna neler yapabileceklerini göstermiştir.”

Yunanistan’a bir gezi düzenleyen Türk izcileri 12 Ocak günü Yunan Asker Anıtına bir çelenk koymuşlardı. Törende hazır bulunan Yunan harp malülleri ve sulh dostları derneği yetkilileri Atina Elçisi Enis Akaygen’e gönderdikleri mektupta; dernek üyelerinin duyduğu heyecan ifade edilmiş, bu gelişmenin 1930 anlaşmaları ile ilgili dileklerin gerçekleştiğini gösterdiğini” yazmışlardı.³³⁵

14 Ocak 1933 günü, göreve başlaması nedeniyle Atatürk’e güven mektubunu sunan yeni Yunan Büyükelçisi M. Fakelarapolis, kabulde yaptığı konuşmada; “Türk-Yunan anlaşmaları, çünkü Yunan hükümetinin siyaseti olduğu kadar, bugünkü hükümetin de siyasetidir. Hatta bütün Yunan milletinin desteğine dayandığı için siyasi partilerin de ortak siyasetidir” sözleriyle ilişkilerde bir değişiklik olmayacağını belirtiyordu. Atatürk büyükelçiye verdiği cevapta,³³⁶ “...Türk-Yunan dostluğu artık açık bir gerçektir. İki ülke arasında dostluk bağlarının güçlendirilmesi benim kutsal bir emelimdir” diyordu.

³³⁵ H.M. 15 Ocak 1933, s.1.

³³⁶ C. 15 Ocak 1933, s.3.

Türk izcilerinin Yunanistan gezisinden bir ay sonra muhalefet lideri Venizelos, Yunan izcilerine yaptığı konuşmada, şu ifadeleri ile Türk izcilerini örnek göstermişti;³³⁷

“...İzci teşkilatımızın yenilenmesi için başka bir ülkeden örnek almamız gerekirse, Atatürk tarafından kurulan Türk Devletinin yurt içinde yeniden canlandırmakta olduğu Türk izciliğini örnek olarak gösterebilirim. Komşu ülkelere kin besleyen, yalnız onlara karşı savaşmayı düşünen bir gençliğe ihtiyacımız yoktur.”

Venizelos, 1 Şubat 1933'te Paris'te yayınlanan Le Journal gazetesinin muhabiri M. Edouard Helsey'in Yönelttiği; “Balkanlarda bir anlaşmazlık çıkması ihtimali” sorusuna karşılık olarak Türkiye'ye duyduğu güveni şu ifadelerle açıklamıştı;³³⁸

“...Bu durumda Yunanistan sonuna kadar tarafsız kalacaktır. Anlaşmazlığı süratle halletme konusunda Türk dostlarımın yardımına güvenebiliriz.

...Vaktiyle büyük hayallere kapıldık, fakat bunlar artık bitti. Lozan anlaşmasını imzalamakla kalmadık, hükümlerine sadık kalacağımızı dilimizle ve kalbimizle söyledik. Mağluplar, mağlubiyetlerini kabul etmedikçe dünyada barış olamaz. Biz barış anlaşması imzaladık, barış imzaladık, ve buna sadık kalacağız.”

Venizelos 1 Mart 1933 günü Sakız adası halkına seslenirken Türk – Yunan ilişkilerinin temelini şöyle değerlendirmişti;³³⁹

“Lozan anlaşmasından sonra hezimetimizi kesin olarak kabul etmemiz gerektiğini düşündüm. Türklerle altı asırdır devam eden mücadelemizin artık kesin olarak sonuçlanmış, kapanmış olduğunun kabul edilmesi teklifinde bulundum. Atatürk, İnönü, Aras ve diğer Türk devlet adamları uzlaşma siyasetinin iki milletin çıkarlarına uygun en mükemmel siyaset olduğunu takdir

³³⁷ H.M. 14 Şubat 1933, s.1.

³³⁸ C. 2 Şubat 1933, s.1,2.

³³⁹ C. 2 Mart 1933, s.3.

ettiler. Türklerin bizimle dost olarak yaşama arzularının samimi olduğuna eminim.”

4 Mart 1933 günü Atina Elçisi Enis Akaygen, İsmet İnönü'nün Yunan Harp Malüllerine 300 lira hediye ettiğini Dışişleri Bakanı Mihalakopulos'a bildirmişti.³⁴⁰ Mihalakopulos, İsmet İnönü'ye bu nezaketinden dolayı teşekkür etmiş ve Yunan kamuoyunun duyacağı memnuniyetin iletilmesini Enis Akaygen'den rica etmişti.

23 Nisan 1933 günü, Yunanlı dış hekimliği öğrencilerinden bir grup İstanbul'u ziyaret ederek Taksim abidesine çelenk koymuşlar, “Yaşasın Atatürk, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti” sözleriyle abideyi selamlamışlardı.³⁴¹

İsmet İnönü İtalya ziyaretinden sonra, Yunanistan üzerinden Türkiye'ye dönerken 1 Haziran 1933'te yeni Yunan Başbakanı M. Papanastasiu'nun daveti üzerine kendisini ziyaret etmişti.³⁴² Bu ziyarette Venizelos ve Mihalakopulos'un eski hükümet üyeleri olarak, Papanastasiu'nun yanında yer alarak İnönü'yü karşılamaları Türk-Yunan dostluğunun bir göstergesi idi. Venizelos; yeni hükümetin kendi desteği ile kurulduğunu, Papanastasiu'nun kendisi gibi samimi bir Türk dostu olduğunu söylemişti.

14 Eylül 1933 günü Samimi Anlaşmanın imzalanmasından sonra Yunanlı öğretmenler, İsmet İnönü'ye çektikleri telgrafta; “Bundan sonra okullarında Türk-Yunan dostluğunun sonsuza kadar devam etmesi için konuşacaklarını, derslerini bu düşünce doğrultusunda işleyeceklerini” vaat etmişlerdi.³⁴³

Samimi Anlaşmanın imzalanmasından sonra Tevfik Rüştü Aras'ın Atina'da yayınlanan Eleftiros Antropos gazetesine verdiği demeç iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğini ifade ediyordu.³⁴⁴ “İlk adım olarak iki ülke arasında gümrük birliği anlaşması yapılacak. ...İki ülke hududu idari mahiyette olacak ve iki hükümet ortak amaçların gerçekleştirilmesi için çalışacak” cümleleri Aras'ın makalesinde

³⁴⁰ C. 6 Mart 1933, s.3.

³⁴¹ H.M. 24 Nisan 1933, s.2.

³⁴² C. 3 Haziran 1933, s.1,3.

³⁴³ Anahtarcıoğlu, Balkan Antantı, s.45.

³⁴⁴ C. 19 Eylül 1933, s.1,3.

başlangıcı oluşturmuştu. Makalenin devamında daha ilginç ifadeler yer verilmişti; “Türkiye ile Yunanistan fiilen tek başlı, tek hükümetli bir devlet oluyor. Ortak bir sanayi politikası, gümrük birliği, ortak politika, ortak temsil heyeti, Milletler Cemiyetinde ortaklaşa temsil, hudutların kaldırılması ve idari konumda kalması” bu düşüncenin temellerini oluşturuyordu. Bu konuda en büyük güvencenin Atatürk olduğu ifade edilmiş, ileride yapılacak anlaşmalarla göç edenlerin Anadolu ve Trakya’da yerleşmelerinin sağlanacağı yazılmıştı.

17 Eylül 1933 te Selanik Belediyesi, iki ülke arasındaki dostluğun göstergesi olarak Atatürk’ün doğduğu evin satın alınarak kendisine verilmesini benimsemişti.³⁴⁵ Belediye Meclisi, 29 Ekim 1933 günü yaptığı toplantıda Atatürk’ün doğduğu eve uygun bir hatıra levhası konulmasına ve evin satın alınarak Atatürk’e hediye edilmesine resmen karar vermişti.³⁴⁶ 4 Kasım 1933 günü yapılan bir törenle evin kapısına Türkçe, Yunanca, Fransızca olarak “Türk milletinin büyük müceddidi ve Balkan ittifadının müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir” yazılı bir levha konmuştu. Açılış törenine katılan Başbakan Papanastasiu, Makedonya Valisi Dragounis ve Prof. Spyropulos’un Atatürk’ü takdirle anmalarına karşılık Enis Akaygen Türkiye adına teşekkür etmişti.³⁴⁷ Evin istimlak işlemleri uzun sürecek, ancak 19 Şubat 1937’de anahtarları konsolosluğumuza teslim edilebilecekti.³⁴⁸

³⁴⁵ C. 18 Eylül 1933, s.5.

³⁴⁶ Faik Reşit Unat, “Selanikteki Atatürk Evinin Tarihçesi Hk.da Araştırma”, **IV. Türk Tarih Konferansı Bildirisi**, Ankara, 1961, s.561-567.

³⁴⁷ C. 6 Kasım 1933, s.1.

³⁴⁸ Faik Reşit Unat, a.g.e., s.567.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN MİSAKININ OLUŞTURULMASI VE TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNİN BÖLGESEL DENGELERİ ETKİLEYECEK ŞEKİLDE GELİŞMESİ

A. Balkan Misakı Hazırlık Dönemi

1930'dan başlayarak her yıl düzenlenen Balkan Konferansları Balkan Misakına giden ilk adımı oluşturmuştu.¹ İkinci adım 1933 yılında imzalanan Türk-Yunan Samimi Anlaşması idi.² Bu anlaşma ile Türk-Yunan Savunma ittifakı meydana gelmişti. Daha sonra anlaşmadaki esaslar üzerinde Balkan devletlerinin toplanması sonucu kendi aralarındaki hudutların emniyeti ile dış saldırılara karşı toplu ve birlikte hareket etme fikri doğmuştu.³ Üçüncü adım Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara ziyareti esnasında atılmış, iki ülke arasında 17 Ekim 1933 günü Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik Andlaşması imzalanmıştı. 27 Kasım 1933'te de bu anlaşmanın bir benzeri Türkiye ile Yugoslavya arasında gerçekleştirilmişti.

Bu ikili anlaşmaların hepsinin merkezini Türkiye teşkil ediyordu. Anlaşmalar aynı gayeyi taşıdığına göre yapılması gereken şey dört devletin tek bir anlaşma ile birbirine bağlanmaları idi. Bu sonuç, Balkan Misakının imzalanması ile gerçekleşecekti.⁴

Balkan Misakına doğru son adım 28 Kasım 1933 günü Türkiye ve Yunanistan adına Tefik Rüştü Aras, Yugoslavya ve Romanya adına da Yevtiç tarafından imzalanan geçici protokol ile atılmış oluyordu. Protokole göre dört ülke arasında imzalanması kesinleşen Balkan Misakı imzalanıncaya kadar, tarafların birbirine haber vermeden ve her birinin önceden yazılı izni alınmadan öbür Balkan

¹ Soysal, Balkan Pakı s.143.

² A.e., s.147.

³ Muharrem Feyzi, "Balkanlarda Siyasi Faaliyet", **Mülkiye Mecmuası**, Sayı: 38, (Mayıs 1934) s.61.

⁴ Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.339.

devletleriyle (Bulgaristan) hiçbir yükümlülük altına girmemesi gerekiyordu. Böylelikle dört hükümet arasında bir disiplin sağlanmış oluyordu.⁵

1934 Ocak ayı başında Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos Büyük devletlere Balkan Misakının özelliklerini ve bu misak karşısında Bulgarların durumunu anlatmak üzere Londra, Paris ve Roma'yı ziyaret etti. İngiliz ve Fransızlar misakı destekleyeceklerini belirtirken İtalyan devlet adamları çekimser kaldılar. Bu arada Türkiye'nin Balkan Misakı çalışmaları Bulgar basınında Türkiye aleyhinde yayınlara neden oldu.⁶

1934 Ocak ayında misakın imzalanması için gayretler yoğunlaşmıştı. Bulgar Kralı Boris'in 24 Ocak günü Bükreş'e giderek Romanya Kralı Karol ile Balkan Misakı konusunu görüşecekleri öğrenilmişti. Siyasi çevreler bu girişimin de sonuçsuz kalacağını ve Bulgaristan'ın misaka girmeyeceğini değerlendirmişlerdi.⁷ Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos Avrupa seyahati esnasında aynı konuda Atina ajansına yaptığı açıklamada;⁸ Bulgar kamuoyunun misakı istediğini, ancak yöneticilerin çok tedbirli davrandıklarını, Yunanistan'ın kendilerine her türlü garantiyi verdiği halde kararsız davrandıklarını, misaka girmeleri konusunda bir ümit olmadığını söylemişti.

27 Ocak günü İsmet İnönü başkanlığındaki Bakanlar Kurulu misakla ilgili konuları görüşmüş, ertesi gün bir kararname ile Balkan Misakı projesini incelemek ve görüşmek üzere Dışişleri Bakanlarının Belgrad'ta yapacakları toplantıya katılmak üzere Tefik Rüşti Aras'ı görevlendirmişti.⁹ İstanbul üzerinden Bükreş'e gidecek olan Tefik Rüşti Aras görüşmeden sonra 1 Şubat'ta Titulescu ile birlikte Belgrad'a geçeceklerdi. Böylece on gün içinde misakın imzalanması bekleniyordu.¹⁰ Atina kaynaklı haberlere göre Titulescu'nun rahatsızlığı nedeniyle toplantının Bükreş'te

⁵ Soysal, Balkan Paketi, s.151.

⁶ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.325.

⁷ C. 20 Ocak 1934, s.1,4.

⁸ C. 21 Ocak 1934, s.3.

⁹ B.C.A.: Tefik Rüşti Aras'ın görevlendirilmesi hk. kararname, 27 Ocak 1934, 030.18.01 02.42.4.14.

¹⁰ 28 Ocak 1934, s.1,2.

yapılacağı, bu maksatla Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanlarının 2 Şubatta Belgrat'ta olacakları belirtilmişti.¹¹

Bükreş'te Balkan Misakı ile ilgili görüşmelerini tamamlayan Tevfik Rüştü Aras, Titulescu ile birlikte 1 Şubat günü Belgrat'a geçmişlerdi. Bükreş'teki siyasi çevreler Bulgarların Balkan Misakını imzalamama konusundaki tutumlarının devam ettiğini belirtmişti.¹² Aynı gün Çaldaris Atina'da siyasi parti liderlerine son gelişmeleri aktarmış, Bulgarların misaka katılmayacağını resmen bildirmişti.¹³

Aras-Titulescu ikilisi Belgrat'ta misakla ilgili görüşmelerine devam ederken, Bulgar Dışişleri Bakanı Muşanof 3 Şubat 1934 günü Dışişleri komisyonunda Titulescu ile son görüşmesini açıklamıştı. Muşanof; Bulgarların Balkan misakı ile ezildiğini, bunun barış içinde bir harp olduğunu, Bulgarların yeni bir Neuly anlaşması imza edemeyeceğini söylemişti. Siyasi parti liderleri komisyonda Muşanof'u desteklemişlerdi.¹⁴

Aras ile Papanastasiu Bulgarların misaka girmesi için girişimlerini sürdürürken, İngiliz hükümeti, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın misaka girmesi için Yunanistan'ın gayret göstermesini beklemişti.

B. Balkan Misakının Parafe Edilmesi ve İmzalanması

Balkan Misakı 4 Şubat 1934 günü Belgrat'ta Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları tarafından parafe edilmişti. Balkan Misakına giren her devlet hukuken eşitti.¹⁵ Yayınlanan ortak tebliğde şu ifadeler yer almıştı;¹⁶

“Dört Dışişleri Bakanı bugün (4 Şubat 1934) Yugoslavya Dışişleri Bakanlığında toplanarak Balkan İtilafı Misakının kesin metnini parafe ettiler. Dört Dışişleri Bakanı bu belgeye imza koyma töreninin bu hafta Atina'da

¹¹ C. 29 Ocak 1934, s.6.

¹² C. 2 Şubat 1934, s.1.

¹³ C. 2 Şubat 1934, s.6.

¹⁴ C. 4 Şubat 1934, s.1,6.

¹⁵ Us, Hatıralar, s.80.

¹⁶ C. 5 Şubat 1934, s.1.

yapılmasına karar vermişlerdir. Balkan İtilafı Misakının metni Atina’da imza edildikten sonra yayınlanacaktır.”

Misakın parafe edilmesi nedeniyle bir açıklama yapan Yunan Başbakanı Çaldaris;¹⁷

“Diğer hiçbir ülkenin aleyhinde olmaksızın misakı imzalayan devletlerin sunularını garanti eden bu misak önemli ve mutlu bir olaydır. Yunan kamuoyu Balkanlarda barışı ve Yunanistan’ın her yönden sınırlarını garanti eden ve dış politika esasına tamamen uygun olan bu misakı büyük bir memnuniyetle kabul etmektedir.”

Balkan Misakı 9 Şubat 1934 günü saat 12:40’da Atina Akademisi’nde yapılan bir törenle dört ülkenin Dışişleri Bakanları Tevfik Rüştü Aras, Yevtiç, Titulescu ve Maksimos tarafından imzalanmıştı.¹⁸

Misakın imzalanmasından sonra Maksimos ev sahibi olarak yaptığı konuşmada bu ortaklığın neler getirebileceğini şu cümlelerle değerlendirmişti;¹⁹

“Müşterek menfaatlerimizi sağlam bir müdafaa temeli üzerine kurduk. Bunun için de müşterek hayatımızın hareket noktası olan yurtlarımız üzerinde haklarımıza mutlak surette riayeti tesis ettik. Bu suretle iptida hamlede elzem olan beynelmilel hayat prensibini teyit eyledik. Kinlerin bu kadar hayasızca deştiği toprağımız üzerinde yeni hayat sayfasının bize ümit ve müemmen bir huzur getirdiğini, teyit ettiğimiz neticeler karşısında kim hissetmez?”

Yevtiç de misakın barışa katkısını vurguladığı konuşmasında;

“Balkanlarda sulhu takviye suretiyle muasır insanlığın büyük ülküsünü teşkil eden umumi sulha pek büyük müzaherette bulunduğumuza kaniiz. İmza ettiğimiz misakın yalnız memleketlerimiz tarihinde değil, aynı zamanda yeni Avrupa’nın tarihinde de şerefli mevki alacağından eminiz” demişti.

¹⁷ “Balkan Anlaşması, Vesikalar”, **Aynı Tarihi**, Sayı: 3, (Şubat 1934), s.93.

¹⁸ C. 10 Şubat 1934, s.1.

¹⁹ C. 11 Şubat 1934, s.6.

Balkan misakı üç maddeden oluşmuştu;²⁰

“1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

2. Yüksek taraflar, bu anlaşmada gösterilmiş çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konusunda aralarında görüşmeler yapmayı (se concerter) yükümlenirler. Onlar bu misakı imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı birbirine önceden haber vermeden hiçbir siyasi harekette bulunmamayı ve öteki bağıtlı tarafların izni olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiçbir yüküm üstlenmemeyi yükümlenirler.

3. Bu anlaşma tüm bağıtlı devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve olanaklı en kısa zamanda onaylanacaktır. Anlaşma, katılma isteği bağıtlı taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma, imzacı öbür devletlerin onaylarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır.”

Misakın imzalandığı 9 Şubat günü bütün Atina sokaklarının dört Balkan ülkesinin bayrakları ile donatılması ve şenliklerin yapılması ile olumlu tepkiler sergilenmişti. Bu arada Türk ve Yunan yöneticileri arasında Balkan Misakını tebrik telgrafları çekilmişti. Dört Dışişleri Bakanı Atatürk’e çektikleri ortak telgraf ile misakın anlamını ve duydukları hisleri şu şekilde belirtmişlerdi;²¹

“Sulhun esaslı şartı ve itimadın menbaı olan istikrara kendisine temin ederek tarsinine matuf Balkan misakını imza ederken, dört hariciye nazırı hürmetkar tazimlerimizin arzına lütfen mücade buyurulmasını rica etmek için zati devletlerine müracaat ederler ve aynı zamanda zati devletleri tarafından lütfen gösterilen ve Balkan tarihinde mesut ve kati bir dönüm teşkil edecek olan eserin intacına imkan veren müzaheretten dolayı derin minnettarlıklarını beyan ederler”.

Maksimov, Titulescu, Yevtiç, Aras

²⁰ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 15, s.185,186, İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, Cilt I, Ankara, 1985, s.70. C. 10 Şubat 1934, s.1.

²¹ C. 10 Şubat 1934, s.6.

Atatürk'ün dörtlüye verdiği cevap ise şöyleydi;²²

“Balkan yarımadasında sulh ve emniyeti takviyeye matuf Balkan Misakının imzası münasebetiyle göndermiş olduğunuz sevinçli tel yazınıza kalpten teşekkür ederim.

Mevcut bilcümle dostluk ve taahhüdlerin ipkası ve akitlere her türlü tecavüzdən içtinapları kararı katisi üzerine müesses olan bu misakın Balkan yarımadasına medeni mesai ile dolu uzun bir emniyet devresi temin edeceğinden bu suretle zatı alilerinin buyurduğunuz veçhile Balkan tarihinde mesut ve kati bir dönüm noktası teşkil edeceğinden eminim.

Balkanlarda saadetin temini hususunda sepkeden mesainizi samimi surette takdir eder ve tebriklerimin kabulünü rica ederim.”

Gazi Mustafa Kemal

Bu tarihlerde Türkiye için en büyük tehlike, Balkanlarda ve Doğu Akdeniz’de istekleri bulunan, sahip olduğu Oniki Ada ile Türkiye’nin komşusu olan italya idi. Bu nedenle Türkiye, İtalya’nın yayılma politikasına karşı Balkanlarda istikrar istemekteydi. Atatürk Balkan Misakının kurulmasından sonra daima bunun güçlenmesi için çalışmıştı.²³

Balkan Misakı Meclisi, 10 Şubat 1934 günü toplanarak aşağıdaki resmi tebliği yayınlamıştı;²⁴

“Balkan Misakı meclisi bugün Dışişleri Bakanlığında, Maksimos’un başkanlığı altında ilk toplantısını yapmıştır. Dört Dışişleri Bakanı Balkanlarda özellikle genel durumu ve bununla birlikte Balkan Misakının, misakı imza eden devletler arasında kurduğu ilişkiyi siyasi, iktisadi ve hukuki sahada geliştirme yöntemlerini incelemişlerdir.

Dört Dışişleri Bakanı, görüşülen bütün meseleler üzerinde görüşlerinin tam olarak uyduğunu belirlemişlerdir.”

²² C. 10 Şubat 1934, s.6.

²³ Uçarol, Siyasi Tarih, s.579.

²⁴ C. 11 Şubat 1934, s.1.

Balkan misakının imzalanması nedeniyle Yunanistan Hükümeti tarafından 10 Şubat akşamı verilen yemekte konuşan Tevfik Rüştü Aras;²⁵

“Eminiz ki bütün dünya, biz Kemalistlerin programında (Dahilde Sulh, Hariçte Sulh) vecizesi ile ifade edilen hattı hareketimiz hakkında icraatimize bakarak hükmünü verdiler.

Birinci Dünya Harbinden çıkarılacak iki ders vardır.

Birincisi; Gözümün önüne büyük harbi yapmış olan milletleri getirerek diyorum ki, o fena günlerin avdet etmemesi için herşeyi yapınız, fakat o zamanlarda yaptığımız şeyleri yapmayınız,

İkincisi; Felaketlerden kendini korumuş ve geleceklerini temin etmiş olan Avrupa'nın öbür ucundaki (Batı Avrupa) memleketlerin hareketlerini takip ediniz.” demişti.

Çaldaris burada yaptığı konuşmada; Balkan Misakının dört millet için uzun bir sulh devresine işaret olacağına inandığını belirterek bu eseri yaratmış olan dört dışişleri bakanına şükranlarını iletmişti.

Titulescu da aynı yemekte yaptığı konuşmada; Balkan Misakı fikrinin basit olduğunu, sulha yönelik olduğunu, sulhun kaynağının itimat, onun da kaynağının istikrar olduğunu söylemişti.

Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis Balkan Misakının imzalanması nedeniyle Atatürk'e bir tebrik telgrafı göndererek Yunan halkının hislerine tercüman olmuştu;²⁶

“Balkan anlaşması misakı münasebetiyle zatı devletlerine, Balkanlarda sulhu, istikrarı temin eden bu mesut hadiseden doğan sevincimi arza müsaraat eder ve bu vesile ile hararetli tebriklerimin kabulünü rica ederim. Bunu hazırlayan değerli devlet adamlarının çalışması neticesi olan bu eser altına imza koyan devletlerin sulh için kati ifadeleri sayesinde husul bulmuştur ve Yunan halkının asil Türk milletine olan dostluk hislerini teyit etmektedir.”

²⁵ C. 12 Şubat 1934, s.6.

²⁶ C. 12 Şubat 1934, s.6.

Atatürk'ün aynı gün Zaimis'e çektiği cevap niteliğindeki telgrafta şu cümleler yer almıştı:²⁷

“Balkan çalışma misakının imzalanması münasebetiyle zatı devletlerinin tebriklerini büyük bir sevinçle aldım ve samimiyetle teşekkür ederim. Misakı imza eden memleketlerin devlet adamlarının anlayış ve uzağı görüşleri muadil olan misak ile Balkanlarda bir sükun ve saadet devresi açtıklarını görmekte bahtiyarım. Asil Yunan milleti ile Türk milleti arasında mevcut olup bütün Balkan milletlerinin birbiri ile kardeş olmaları yolunda inkişaf eden dostluğun bu vesile ile bir kere daha teyyüt ettiğini görmekten sureti mahsusa da zevk duymaktayım.”

C. Balkan Misakına Karşı Tepkiler

Yukarıda belirtilen tebrikatın yapıldığı gün Balkan Misakına karşı ilk tepki beklendiği gibi Bulgar basınından gelmişti. Mir gazetesinin 11 Şubat tarihli nüshasında; Bu itilafın Balkan Misakı mahiyetinde addedilemeyeceği sadece müttefikler arasında aktedilmiş bir itilafın ibaret olduğu, bu itilaf mahiyetini muhafaza ettikçe bir sulhü müsalemet eseri değil, bir nifak eseri olacağını yazmıştı.

Demokratchiski gazetesinin aynı tarihli nüshasında; misakın lafzı ve manası itibariyle Briand Kellog misakı zihniyetine muhalif olduğu değerlendirilmişti.

Yunanistan'da ise misaka karşı olanların başında Venizelos yer almıştı. Eski Yunan Başbakanı ve Balkan Misakının ateşli savunucularından Venizelos Girit'te yaptığı açıklamada muhalefetinin nedenlerini şöyle açıklamıştı;²⁸

“Yunanistan'ın Türkiye ve Romanya ve Yugoslavya ile ayrı ayrı yaptığı itilaf neticesinde sulhü temin ettikten sonra ve belki de aynı şekilde Bulgaristan ile bir itilaf aktetmesi de mümkün olduğundan artık Bulgaristan'ın dahil olmadığı bir Balkan Misakına girmesi lüzumsuzdu. Keza Yunanistan İtalya'nın dostane nazarını da temin etmeliydi.”

²⁷ C. 12 Şubat 1934, s.6.

²⁸ C. 20 Şubat 1934, s.1.

Balkan misakı konusunda uzlaşma arayışı içine giren Yunan parti liderleri Şubat ayının son günlerinden itibaren Çaldaris başkanlığında toplantılar düzenlemişlerdi. Venizelos 1 Mart günü yapılan toplantıda;²⁹ İtalyan telkini neticesinde Bulgarların misaka girmediğini, Yunanistan'ın herhangi bir çatışma ile karşılaşmasından korktuğunu, bu tehlikeye karşı bir teminat bulunmadığını söylemişti. Venizelos, Yunanistan'ı garanti altına alacak çözümleri de şöyle sıralamıştı;

“Parti başkanları henüz misakı onaylamamışlardır. Bunun karakterinin değiştirilmesi, Tevfik Rüştü Bey'in kendi memleketini harp tehlikesinden kurtardığı gibi Yunanistan'ın da kurtulmaya çalışması lazımdır. Mesela Sırbistan, İtalya'nın müttefiki olan Arnavutluk ile harbe tutuşursa Yunanistan'da İtalya'ya karşı cephe almak taahhüdünden kurtarılmalıdır ve İngiltere'yi memnun etmek için Bulgaristan'ın da misaka girmesi temin edilmelidir.”

Yunan parti başkanlarının 2 Mart günü görüşmelerinde konuşan Papanastasiu;³⁰ Hükümetin, bu misakı imzalayan diğer devletlerle Yunanistan'ı askeri taahhütlerden kurtarmak için yeni bir müzakere kapısı açmadığını, misakın Bulgaristan'ın ve Arnavutluk'un da girmesini temin etmesi gerektiğini söylemişti. Daha sonra söz alan Venizelos; misakın ilgili devletlerle tekrar müzakere edilmesi gerektiğini, Yunanistan'ı askeri taahhütlerden kurtarıncaya kadar ve Yunanistan'ın İtalya'ya karşı askeri hareketlerde bulunma mecburiyeti kaldırılıncaya kadar misakın meclislerde tasdikinin tehir edilmesini istemişti. Aynı toplantıda konuşan Maksimos; Misakın hemen tasdikinin gerek memleket, gerekse hükümet için namus meselesi teşkil ettiğini, esasen Yunanistan'ın hiçbir askeri taahhütte bulunmadığını, misak teşkil edilmediği takdirde memleketin dostlarına karşı taahhüdünü ifa etmemiş vaziyete düşeceğini söylemişti.

3 Mart günü yapılan görüşmelerde Venizelos, Kafandaris ve Mihalakopulos, hükümetin misakın tasdikinde ısrar etmesi halinde itirazlarının sebeplerini halka açıklayacaklarını duyurmuşlardı. Mihalakopulos; Yunanistan'ın askeri taahhütlerinin

²⁹ C. 2 Mart 1934, s.1,6.

³⁰ C. 3 Mart 1934, s.1.

öncelikle ilgili devletlerle müzakere edilmesi, sonra meclise getirilmesini istedi. Parti görüşlerini Ayan Meclisi müzakerelerinde açıklayacağını da ekledi.³¹

Yunanlı liderler arasındaki görüşmelerden bir sonuç çıkmaması kamuoyunu olumsuz etkilemişti. Bu arada Metaksas'ın; "Yunanistan'ın diğer devletlerle askeri taahhütte bulunmaması ve misakın bazı maddelerinin daha anlaşılır şekilde düzenlenmesi" yolundaki teklifini olumlu bulan liderler 4 Mart günü ortaklaşa resmi bir tebliğ yayınlamışlardı. Tebliğ metni şöyleydi;³²

"Akide ait hususların derin bir analizinden sonra, M. Metaksas müzakeratın sonlarına doğru bir teklif irat etmiş ve bu teklifi muhalefet liderleri kabul etmişlerdir. Bu teklif münderecatına göre, hükümetin bazı mülhemler doğuran bir nokta hakkında malumat vermesi lazımdır. Hükümet böyle bir itilafa vusul için bu teklifi halisane bir ruh içinde tetkik etmeyi kabul eylemiştir."

Atina'daki bu gelişmeler Bulgaristan'ın Balkan Misakının suya düştüğünü değerlendirmesine sebep olmuştur. Bulgaristan kralı Boris ile Yugoslavya kralı Alexandre'in görüşmelerini ve Yunan muhalefet liderlerinin görüşmeleri misakın gerçekleşmeyeceği yolunda Bulgaristan'a büyük umutlar vermişti.³³

D. Balkan Misakının TBMM'nde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

TBMM 6 Mart 1934 günü Balkan Misakını görüşmüştü. Önce Tevfik Rüştü Aras bir konuşma yapmış, daha sonra İzmir mebusu Halil Bey ve İzmit mebusu Sırrı Bey'in konuşmaları bunu takip etmişti.

Tevfik Rüştü Aras yaptığı konuşmada;³⁴

"Balkan Misakı bu bölgede öteden beri takip ettiğimiz barış, güvenlik ve komşularımızla iyi geçinme politikamızın mutlu bir sonucu ve Balkan tarihinde

³¹ C. 4 Mart 1934, s.1.

³² C. 5 Mart 1934, s.5.

³³ C. 9 Mart 1934, s.1.

³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 4, Cilt 20, İçtima 3, 24. İnikat, s.14-18, C. 7 Mart 1934, s.1,5.

şanslı bir gelişme ve Balkan milletleri arasında bir kardeşlik devrinin açılma belgesidir” demişti.

İzmir mebusu Sırrı Bey ise; Balkan Misakının tohumunun Sofya’da Ataşemiliter Kolağası Mustafa Kemal tarafından atıldığını, fidesinin Ankara’da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından yetiştirildiğini vurgulamıştı. Görüşmelerden sonra yapılan oylama ile TBMM Balkan Misakını kabul etmişti.

Balkan Misakı yıllardan beri izlenmekte olan Türk Dış Politikasının ana ilkelerine, millet ve memleketin yararına uygun bir anlaşma idi. Ortak sınırlarımızın karşılıklı korunması konusunda önce Yunanistan ile bir anlaşma yapılmış, bunu Yugoslavya ve Romanya ile yapılan anlaşmalar izlemişti. Balkan Misakının niteliği imza eden devletler arasında karşılıklı olarak konuşmasını öngörmekte, bununla Balkanlarda yeni bir barış ve huzur dönemi açılmaktaydı.³⁵

E. Balkan Misakının Yunan Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Venizelos ve diğer muhalefet partileri Balkan Misakı beyannamesinde “Yunanistan’ın büyük devletlerle savaşa girmeyeceği” şeklindeki ifadenin bulunmasında ısrar edince onay konusunda tereddütler yaşanmıştı.³⁶

Papanastasiu’nun aracılığı ile hükümetin muhalif partilerle uyuşması sağlandı. Beynamede; “Yunanistan büyük bir devletle muharebe vaziyetine girmeye hiç bir zaman mecbur olmayacaktır” yerine “Yunanistan büyük bir devletle harbe girmeyecektir” cümlesi kabul edildi, böylece Venizelos ve muhalifler sonuçtan memnun oldular.³⁷

Bu gelişmelerden sonra Yunan Hariciye Encümeni misakı meclise göndermiş,³⁸ Yunan Meclisi 16 Mart günü misaki ittifakla kabul etmişti.³⁹ Maksimos

³⁵ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, s.493.

³⁶ C. 10 Mart 1934, s.1.

³⁷ C. 11 Mart 1934, s.1.

³⁸ C. 13 Mart 1934, s.1.

³⁹ C. 17 Mart 1934, s.1.

onaydan sonra yaptığı konuşmada; Gazi Hazretlerinin nurlu irşatları ile kurulan Türk-Yunan dostluğunun Balkan Misakının temeli olduğunu söylemiş, İnönü ve Aras'ın faaliyet ve gayretlerinin sulha büyük hizmetleri olduğuna işaret etmişti.

Yunan Senatosu misakı 29 Mart gününden itibaren görüşmeye başlamıştı.⁴⁰ Bu görüşmeler sırasında Maksimos'a, imza eden ülkeler arasında gizli protokol bulunup bulunmadığı sorulunca şiddetli münakaşalar başlamıştı.⁴¹

Senatonun 2 Nisan 1934 günlü toplantısında üyelerden misakın onaylanmasını isteyen Maksimos şöyle konuşmuştu;⁴²

“Bu beynelmilel misakın esasları benim ve Başvekil Çaldaris'in, Ankara'da dost Türk milletinin Büyük Reisi ve O'nun mümtaz mesai arkadaşları ile vaki olan telakkimiz ve Yugoslavya kralı Hazretlerinin Korfu'ya uğramaları ve Romanya Dışişleri Bakanı M. Titulescu'nun ziyareti sırasında atılmıştır.”

Daha sonra söz alan Kavala senatörü M. Starnolis yaptığı açıklamada;⁴³ Anayasa'nın 82 nci maddesine göre (varsa) gizli protokolün uygulanmayacağı, 83 nci maddesine göre de Millet Meclisi ve Senato onaylamadıkça hükümetin harp ilan edemeyeceğini, misakta endişe edecek bu durum olmadığı için muhalefet olarak onayladıklarını belirtmişti. Görüşmelerden sonra Senato Misakı onaylamıştı.

Balkan Misakının her iki mecliste onaylanmasına karşın Venizelos'un muhalefeti devam etmişti. Bu konuda Çaldaris;⁴⁴ “Münakaşalar yüzünden Yunanistan'ın uğrayacağı zararların altında M. Venizelos da ezilecektir” diyerek tepkisini belirtmişti. Misakın onaylanması konusunda muhalif partilere bir türlü güven gelmediği gibi, başta Venizelos olmak üzere Balkan Misakı aleyhine kışkırtmalar devam etmişti.⁴⁵

⁴⁰ C. 29 Mart 1934, s.3.

⁴¹ C. 30 Mart 1934, s.1.

⁴² C. 4 Nisan 1934, s.3.

⁴³ C. 4 Nisan 1934, s.1.

⁴⁴ C. 12 Nisan 1934, s.1,2.

⁴⁵ Muharrem Feyzi, a.g.e., s.62.

F. Balkan Misakı ve Ekleri

Balkan Misakı ve ekleri bir bütün olarak incelendiğinde anlamı ve kapsamı ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün hazırlık döneminden sonuna kadar titizlikle takip ettiği Balkan Misakı, O'nun Türk Dış politikasına bir armağanı olarak damgasını vurmuştu.

Balkan Misakı ve eklerinin oluşturduğu on belge şunlardan oluşuyordu;⁴⁶

Balkan Anlaşma Misakı (Atina, 9 Şubat 1934)

Ekli protokol (gizli) (Atina, 9 Şubat 1934)

Türk Dışişleri Bakanı'nın Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserine Sunduğu Demeç (Atina, 9 Şubat 1934)

Öteki imzacı üç Dışişleri Bakanı'nın çekince niteliğindeki bu Türk Demecini kabul ettiğini gösteren demeci (Atina, 9 Şubat 1934)

Askeri sözleşmeler bağtlanması gereğine ilişkin I sayılı (gizli) imza protokolü (Atina, 9 Şubat 1934)

Balkanlar'da güvence altına alınan sınırların çizelgesini içeren II sayılı (gizli) protokol (Atina, 9 Şubat 1934)

Yunanistan'ın daha sonra koyduğu genel çekinge

Türkiye'nin Yugoslavya ve Romanya ile imzaladığı (gizli) askeri sözleşmeler (Cenevre 5 Haziran 1934)

Balkan Misakı örgütünün statüsü (Ankara 2 Kasım 1934)

Balkan Misakı devletleri ile Bulgaristan arasında, kuvvete başvurulmaması ve 1919 Nevilly Barış Antlaşmasının kimi hükümlerinden vazgeçilmesi konusunda yapılan anlaşma (Selanik, 31 Temmuz 1938).

⁴⁶ İsmail Soysal, **Balkan Paktı, 1934-1941** TTK Basımevi, Ankara 1985, s.158.

Bu belgelerin oluşumu ile ilgili gelişmeler ve belgelere ait ayrıntılar müteakip fıkralarda açıklanmıştır.

1. Balkan Misakı

4 Şubat 1934'te Belgrat'ta parafe edilen ve 9 Şubat 1934 te Atina'da imzalanan Balkan Misakı dört Balkan ülkesi arasında daha önce kapsamı açıklanan üç maddesi ile temel anlaşma niteliğinde idi.

2. Ekli protokol (gizli)*

Balkan Misakı imzalandığı sırada, Dört Dışişleri Bakanı üstlendiği yükümlülüklerin anlatımını aşağıda gösterildiği biçimde, açıklığa kavuşturmak ve bu açıklamaların misakın ayrılmaz bir parçası olduğunu kesinlikle belirtmek gereğini duymuşlardır.

1 nci maddeye göre; 3 ve 4 Temmuz 1933 Londra Sözleşmelerinin 2 nci maddesinde öngörülen saldırı eylemlerinden birine girişecek herhangi bir ülke saldırgan sayılacaktı.

2 nci maddeye göre; Bu misakın hiç bir devlete karşı yönelmediği, amacının Balkan sınırlarını bir Balkan devletince girişilecek herhangi bir saldırıya karşı güvence altına almak olduğu bildirilmişti.

3 ncü maddeye göre; Taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devletin saldırısına uğrarsa ve bir Balkan devleti o anda veya sonra bu saldırıya katılırsa, anlaşma hükümleri bu devlete karşı tümüyle uygulanacaktı.

4 ncü maddeye göre; Taraflar bu misakın amacına uygun sözleşmeler yapmayı, bu maksatla 6 ay içinde görüşmelere katılmayı kabul etmişlerdi.

* Balkan Misakına Ekli Protokol Türkiye'de gizli tutulduğundan, Fransızca aslı Milletler Cemiyeti Anlaşmalar Dizisi C.153 Kütük No: 3514'te bulunmaktadır. İsmail soysal, a.g.e., s.158. Adı geçen protokol İngiltere'de yayınlanan Thames gazetesinin 28 Nisan 1934 tarihli sayısında yer almıştır. C. 29 Nisan 1934, s.1,6. Balkan Misakına bağlı gizli belgelerin tamamı için TBMM'nde özel bir oturum düzenlenmiş ve Meclis bunları 25 Ekim 1934 günü 2584 sayılı yasa ile onaylamıştır. Bkz. **Düster** 3 Tertip, Cilt 15, s.1550.

5 nci maddeye göre; Balkan Misakının daha önceki yükümlülüklerle aykırı düşmemesi nedeniyle, bu maksatla yapılmış anlaşmalar ve bunlara bağlı sözleşmeler geçerliliğini sürdürecekti.

6 ncı maddeye göre; Misakın giriş kısmındaki “Daha önceki bağışal yükümlülüklerle saygılı olmaya kesinlikle kararlı” cümlesi taraflar için devletleri arasındaki anlaşmalara saygı anlamına gelmekteydi.

7 nci maddeye göre; Bu misakın bir savunma aracı olduğu misakın ortaya koyduğu yükümlerinin Londra Sözleşmesinin 2 nci maddesine göre taraflardan birinin bir başka devlete saldırıya geçmesi halinde sona ereceği ortaya konmuştu.

8 nci maddeye göre; Taraflar iki yıl içinde ya da belirleyecekleri süre içinde misakın aktın yükümlerini uygulamaya başlayacaklardı, misakın süresi en az beş yıl ve daha fazla olacaktı. Misakın ilk dönemi hiçbir surette yedi yıldan az olmayacaktı.

9 ncu maddeye göre; Her ülkenin yasaları uyarınca misakın onaylanması halinde taraflar birbirlerine bilgi vereceklerdi.

3. Türkiye'nin Balkan Misakına çekince koydurmasından önce yürütülen diplomasi ve gelişen olaylar

1925 Türkiye-Sovyet Saldırmazlık Paktı ve 1929 uzatma protokolü gereğince, Türkiye'nin Balkan Misakını imzalaması için Sovyetlerin rızasını alması gerekiyordu.

Tevfik Rüştü Aras, misak henüz proje halinde iken Cenevre'de Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Litvinof'a bilgi verdiğini, bu aşamada Litvinof'un; Sovyet Hükümetinde, Türkiye'nin Balkan siyaseti nedeniyle de iki ülkenin dostluk ve samimiyetinde bir şüphe oluşmadığını belirttiğini söylemişti.⁴⁷ Misak ile ilgili görüşmelerin ilerlediği 1934 Şubatının ilk haftasında Tevfik Rüştü Aras Belgrat'tan gönderdiği telgrafta;⁴⁸ Ankara'dan ayrılmadan önce misak projesini Litvinof'a

⁴⁷ **Türk Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973, s.326.

⁴⁸ A.e., s.327, 328.

verdiğini ve gizli protokol projesini de kendisine gönderdiğini belirttiikten sonra, taraflardan birinin diğerine saldırısı halinde misakla ilgili yükümlülüğün ortadan kalkması ve tarafların diğer devletlerle anlaşmaları gereği diğer yükümlülüklerinin devam etmesinin benimsendiğini iletmişti. Aras'ın Sovyetlerin taleplerini karşıladığından emin olmasına karşın, diplomatik gelişmeler bu iyimserliği doğrulayacak yönde değildi.

Bakanlar Kurulu Belgrat'tan gönderilen gizli protokolü incelemiş ve Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Suriç ile görüşüldükten sonra itiraz edilecek üç nokta belirlenmişti;

Birincisi; Balkan hudutlarını tarif eden 8 nci maddeden Besarabya anlamı çıkarılmamalı idi.*

İkincisi; Taraflardan birinin saldırısı halinde misakın ona karşı hükümsüz kalmasını kapsayan 8 nci madde, Ankara'daki mevcut metin değil Moskova'dan Sovyet Büyükelçiliğine gelen metin esas alınarak sonuca bağlanmalı idi:

Üçüncüsü; Balkan devletleri ve Balkan hudutlarının tarif edilmesi faydalı idi ancak bu konuda Suriç'in konuşmaları dikkate alınmalı idi.

Misak konusunda Sovyetlerin itirazı 2 Şubat 1934'ten itibaren Ankara – Moskova hattında aşağıda ayrıntıları açıklanan yoğun bir diplomasi trafiğine neden olmuştu.⁴⁹ Belgrat'tan alınan parafe edilmiş metni gören Suriç, protokolün hemen hemen hiçbir noktasını beğenmemiş, uzun tartışmalardan sonra Moskova'dan talimat alacağını söylemişti.

5 Şubat günü Atatürk'ün evinde yapılan görüşmelerde Şükrü Kaya'nın ısrarlı tutumu karşısında Suriç biraz daha yumuşamıştı. Dışişleri Bakanlığı Moskova'ya gönderdiği telgrafta Suriç'in itiraz ettiği iki noktanın kaldığı bildirilmişti;

* Sovyetler Besarabya'yı Romanya sınırları içinde kabul etmiyor ve belgelerde bu şekilde gösterilmesini istemiyordu. Dışişleri, Balkan Paktı, s.328.

⁴⁹ A.e., s.329.

Suriç ilk olarak, Balkan sınırları tarifinin Besarabya'yı kapsamamasından çekinmektedir. Bu endişenin ek bir protokol veya mektup teatisi ile giderilmesini söylemiştir.

İkinci olarak, taraflardan birinin bir başka devlete saldırması halini konu alan protokolün 7 nci maddesinin Litvinof projesi* adını verdiği metne göre yazılmasında ısrar etmektedir.

Moskova Büyükelçisi H. Ragıp Baydur Litvinof ile yaptığı görüşmeyi detaylı bir telgraf ile Türkiye'ye iletmişti. Telgraf kapsamında verilen bilgilere göre;⁵⁰ Litvinof'un, Aras'ın ilk açıklamalarından Balkan Misakının tarafları saldırıdan koruyacak bir anlaşma olduğunu değerlendirerek endişeye düşmediğini, ancak Ankara'da Suriç ile görüşükten sonra yapılacak anlaşmanın bir savunma ittifakı olduğunu, bunun da Balkan hudutlarını kapsadığını öğrendiği belirtilmiştir. Balkanlar dışından bir devletin, taraflardan birine saldırısı halinde diğer Balkanlı devletin buna katılması sonucu Balkanlar dışındaki devletle karşı karşıya gelineceği de belirtilmişti. Litvinof bu misaka göre saldırganın tarifinin zor olduğunu, sonuçta Romanya'nın Rusya'ya karşı siyasi olarak güçlenmiş olacağını vurgulayarak "Biz bu misaki sevmiyoruz ve sevmeyeceğiz" demişti.

Sovyetlerin itirazlarını kapsayan ve Baydur'un telgrafla gönderdiği bu rapordan sonra Suriç'in sonuç almak için girişimlerini sürdürdüğü anlaşılıyordu. Bunun üzerine İnönü Bakanlar Kurulu kararına dayanarak Tefik Rüşti Aras'ı görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya çağırmişti.⁵¹

Ankara dışında bulunan Atatürk bu durumu öğrenince 7 Şubat tarihinde İnönü'ye çektiği telgraf ile; Ankaraya dönünceye kadar Aras'ın dönüşü ile ilgili

* Mevcut protokol ile Litvinof projesi arasında en önemli fark, hangi hallerde üye ülkeye karşı misak yükümlülüğünden serbest kalacağı konusudur. Litvinof bu durumu daha genel ve bu yüzden daha bağlayıcı bir şekilde ifade ederken, mevcut protokolde Londra sözleşmesine gönderme yapılarak saldırı halleri daha belirgin bir şekilde anlatılmaktaydı. Dışişleri, Balkan Paktı, s.328.

⁵⁰ A.e., s.330.

⁵¹ A.e., s.331.

talimatın ertelenmesini rica etmişti. Atatürk buna ek olarak gönderdiği telgrafta da düşüncelerini şöyle sıralamıştı;⁵²

“1. Balkan Misakında, Balkan Devletlerinin Balkanlardaki ortak sınırları için karşılıklı güvence verilmesi söz konusu idi. Tevfik Rüştü Bey ile birlikte öteden beri üzerinde düşündüğümüz temel bu idi. Bu noktayı Tevfik Rüştü Beyin çok iyi kavradığını sanıyorum. Bu temele göre Balkan Devletleri sınırları “en général” (genel olarak) öngörülmeyip onların yalnız ortak sınırlarının karşılıklı olarak güvence altına alınması formülü kullanılacak idi. Tevfik Rüştü Beyin bu kadar açık ve anlamı belirgin bir noktada yanlıya düşeceğini ya da aldatılacağını sanmıyorum. Görülüyor ki, parafe edilen sınır formülünde noksan olan bir “Balkan” sözcüğüdür. Bu noktanın kendisinden ivedilikle sorulması gerekir. (8. Maddenin ilk fıkrası)

“2. Bağlı Devletler, birbirlerine karşı ya da genellikle Balkanlılar dışındaki sınırlar üzerinde saldırıya geçecek olursa misakın ortadan kalkacağı (Md. 7) yolundaki öneri ve formül de aşağı yukarı Suriç’in Tevfik Rüştü beyin elinde gördüğüm yazısı idi. Bu anlatım ve koşulun Misak metni içinde ya da Protokolde yazılmış olması, sizin de bildirdiğiniz gibi, önemli olmaması gerekirse de, böyle bir hükmü Protokola bırakanların özel bir amacı yoksa Rusların itiraz ettikleri noktayı metne almakta ne sakınca vardır? Bu konuya Devletlerin itiraz için gerekçe göstereceklerine ihtimal vermem. Sorunun çözümü için işaret olunacak noktalar şunlardır:

Balkan Misakı bu Devletlerin Balkan sınırları için olup onunla sınırlıdır. Böylece, Rusların Besarabya sorununu ortaya sürmelerine neden kalmaz. Bu nokta basit bir biçim sorunudur. Bunu da Atina’da değiştirmek olanaksız değildir, kanısındayım. Bu düşüncelerle ki, Tevfik Rüştü Beyi geri çağırmaksızın bir taraftan Atina’da onunla bir taraftan da, Ankara’da Suriç’ten çok, Moskova’daki Devlet adamlarıyla temas ederek konuyu sonuçlandırmanın doğru olduğunu arzetmişim. Şu noktayı da aydınlatmayı uygun görürüm ki, Belgrad’da parafe edilmiş olup Perşembe günü Atina’da kararlaştırılmış bulunan Misak Londra’da Avam kamarasında bir soru üzerine Britanya Hükümetince de olumlu karşılanmış, bütün Fransa’da ve Cenevre’de Milletler Cemiyeti çevresinde büyük övgüler kazanmıştır. Misakımızın Rusların etkisiyle Türkler tarafından bozulmuş olduğunun ortaya çıkmasının geniş yankılarını takdir buyursunuz. Dikkatli ve çok ihtiyatlı olmayı tavsiyeye gerek görüyorum. Sizi temin ederim ki, bütün dünyaca yüksek başarı olarak gösterilen ve özellikle asıl girişimi Türklerden geldiği bilinen bu Balkan birleşmesi başlarken, bir Suriç’in

⁵² Dışişleri, Balkan Pakı, s.331-333.

ısrarı yüzünden, geriye dönüş Türkiye Cumhuriyetinin bugünü ve geleceğine karşı bir damga olur. Ricam şudur: Durumu ve sorunu bir kez daha inceleyerek, Tevfik Rüştü Beyi geri almaksızın, yukarıda belirttiğim noktaları ona düzelttirerek ve Ruslarla aramızdaki. Andlaşmayı bütünüyle koruyarak Balkan Misakını, dediğim gibi, Atina'da ve olanaklı ise –ki daha iyi olur- İstanbul'da imzalatmaktır. Hatırıma gelen şunları da söyleyeyim: İtalyanlar bu Misakın yapılmasını istemezler, Bulgarlar da, onların uydusu olarak, birlikte girişimler yapmış olabilirler. Macaristan ve Avusturya'dan sözetmek istemem. Rus dostlarımız böyle bir girişimin etkisi altında, Tevfik Rüştü beyin bir kelime oyununa dikkatsizliği yüzünden, Devletimiz için çok önemli olan bu Misakı bozmağa kalkışmış olmasınlar! Size tüm düşündüklerimi olduğu gibi yazıyorum. Siz ve arkadaşlar bu noktalar üzerinde düşündüğünüz bir sırada benim size kavuşmakla onur duyacağımı bildirir, sevgi ve övgü ile gözlerinizden öperim, İsmet'ciğim.”

Gazi M. Kemal

Atatürk'ün bu talimatında Sovyetleri tatmin etmek için elden gelenin yapılması istenilmekle birlikte, onlara verilecek ödünün sınırları da çizilmiş oluyordu.⁵³

Aras'ın Atina'daki çalışmaları devam ederken Sovyetler'in Romanya ile olan sınırının kapsam dışında kalması için Balkan ülkelerinin sınırları (II. Sayılı gizli imza protokolü) tek tek sayılmıştı. Aras, bunu gerçekleştirebilmek için Yunanistan ve Yugoslavya'nın Arnavutluk ile olan sınırlarının metinde yer almasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Gelişmeleri Ankara'ya bildiren Aras, Sovyetlerle dostluk ve işbirliğine bağlı kalmanın yararlarını kabul etmekle birlikte onların tek yanlı davranışlarını açıklamaktan geri durmamıştı.⁵⁴

Yapılan düzenlemelerden yine tatmin olmayan Sovyetler* Romanya ile ilişkileri yüzünden öteki Balkan Devletleri ile herhangi bir sorunla karşılaşmak

⁵³ Soysal, Balkan Paktı, s.174.

⁵⁴ A.e., s.175.

* Sovyetlerin açıkça söyleyemediği durum şuydu; Besarabya'yı geri almak üzere Romanya ile savaşa girer de, Bulgaristan da Sovyet müttefiki olarak Dobruca'yı almak için Romanya'ya saldırırsa Türkiye (ve paktın öbür iki üyesi) protokolün 3 ncü maddesi gereğince Bulgaristan'a karşı harekete geçecektir. Bulgaristan, Rusya'nın müttefiki olduğu için bundan bir tehlike doğabilir. Kaldı ki Romanya 3 ncü madde ile avantaj sağlayacak, Bulgaristan'ı belki de hareketten alıkoyacak, Sovyetlerle ilişkilerinde daha uzlaşmaz bir tutum içine girecek ve Besarabya'nın geri alınmasında zorluklar yaratmış olacaktır. Sovyetlerin, saldırganın

istemiyordu. Sovyetler'in bu ısrarı üzerine İnönü Atina'da bulunan Aras'a 8 Şubat günü aşağıdaki telgrafı göndermişti.⁵⁵

“Sayın Cumhurbaşkanı ile birlikte Misakı ve Protokolü inceledik. Gerek kendi çıkarlarımız, gerek Rusya ile ilişkilerimiz ve açık yükümlülüklerimiz, gerekse Balkan Misakının amaçlarından esinlenerek kimi değişikliklerin yapılmasını kendimiz için yararlı bulduk.

a) Balkan sınırları anlatılmalı ya da sayılmalıdır. Yazdığımız gibi, Arnavutluk'tan sık sık sözedilmesinden kaçınmak için Balkan sınırları Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki sınırlardır, denilmesi yeterlidir.

b) Bugün Suriç'e verdiğimiz bir yazıda, Balkanlardaki bugünkü “Ülkesel düzen” deyimi vardır ki, bu Romanya'nın bir Balkan Devleti sayılması ve bu sıfatla Balkan Misakını imzalayabilmesi nedeniyle, Besarabya da onun kapsamı içine girer. Moskova Andlaşması (1921 Türk-Sovyet Dostluk Andlaşması) uyarınca Besarabya'nın Romanya'ya bağlanmasını tanıyamıyacağımıza göre, bu anlamı “Balkan Devletleri arasındaki sınırların güvence altına alınması” gibi bir hükümle ortaya koymak zorunluğudur.

c) Biz de gördük ki, Protokolün 3. Maddesini kaldırmak hepimiz için yararlı olur. Çünkü Misakın 2. Maddesinde bu anlam zaten vardır.

d) Protokolün 6. Maddesinde “aramızdaki Andlaşmalardan” azınlıklara ilişkin hükümleri anlıyoruz. Ancak başkaca andlaşmaları da kapsam içine sokmuştuk. Başkaca andlaşmalar deyimini çıkarmak ya da belirgin duruma getirmek gerekir.

e) 3. Madde kaldırılmazsa, 7. Madde yerine Litvinof formülünü koymakta sakınca yoktur. Kaldı ki, “genellikle bir saldırı eylemi” deyiminden anlaşılan Kellogg ve Londra Paktlarına aykırı bir saldırı olduğunu Suriç bildirmişti. Bu çerçevede kaygıya neden olmaz.

f) Protokolün 8. Maddesine “Balkanlarda” deyiminin eklenmesi yerindedir”.

İnönü'nün bu talimatından sonra aynı gün (8 Şubat 1934) Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu durumu yeniden incelemiş ve Aras'a değişiklikleri kapsayan yeni bir talimat daha gönderilmişti.⁵⁶ Buna göre;

belirlenmesinin zor olduğunu ileri sürmesini ve Londra Sözleşmesine gönderme yapılmasını istemeyişini Besarabya konusunda serbest kalmak özlemi ile açıklamak gerekir. Soysal, Balkan Paktı, s.173.

⁵⁵ A.e., s.176.

“1. 8. Maddeye “Balkanlarda” deyiminin eklenmesi, Balkan sınırlarının tanımı ve Türkiye tarafından Protokole ek bir Deklarasyon (çekince) yapılması Sovyetlerin son talepleridir. Deklarasyonun en son metnini bugün size bildirdik. Anlamı şudur. Hiç bir durumda Türkiye SSCB’ne karşı olan bir eyleme katılmağa kendisini yükümlü saymayacaktır. Bakanlar Kurulu bu üç istemin sağlanmasını ve Paktın böylece imzalanmasını kararlaştırmıştır. Bu sabah Sovyet Büyükelçisi “Rusya’nın istekleri sadece bunlardır” demiştir.

2. 3. Maddenin kalmasının yararı konusunda Aras’ın düşüncesini Bakanlar kurulu kabul etmiştir. Maddenin çıkarılmaması uygundur.

3. 7. Madde yerine Ruslar kendi formüllerinde ısrarından vazgeçmiştir. Ancak kanımızca bu Maddeyi Litvinof formülüne göre yazmak iyi olur. Böylece onları bir kat daha tatmin etmiş oluruz.

4. Ruslar Misakın giriş kesimindeki “Balkanlarda ülkesel düzen” üzerinde bir istekte bulunmamışlardır. Eğer Besarabya konusu ile ilgili olarak üzerinde dururlarsa “Balkanlarda” yerine “Balkan Devletleri arasında” denilebilir.

5. Protokolün 6. Maddesindeki öteki konuların da Balkan Devletleriyle sınırlı olduğu görülüyor. Bir istemde bulunmağa gerek yoktur”. Şeklindeki düzenlemeler öngörülmişti.

Atina’da bulunan Tevfik Rüştü Aras, aldığı talimatları gözönünde tutarak, öbür üç devletin Dışişleri Bakanları ile son dakikalara kadar çetin tartışmalarını sürdürmüş ve metine aşağıdaki düzeltmelerle son şekli verilmişti;⁵⁷

Protokolün 3 ve 7 nci maddeleri aynen kalmış,

Türkiye’nin çekincesi Sovyetlerin istediği biçimde konulmuş,

İmza protokolünde Balkan sınırları tek tek sayılmış,

8 nci maddeye “Balkanlarda” ibaresi eklenmiş,

Eski anlaşmalara saygıya ilişkin 6 ncı maddeden sadece “ve benzerleri” sözcüğü kaldırılmıştı.

⁵⁶ Soysal, Balkan Paktı, s.177.

⁵⁷ A.e., s.178.

4. Türk Dışışleri Bakanının Sovyetler Birliği Dışışleri Komiserine Sunduğu Demeç

Balkan Misakına bir çekince olarak Türkiye'nin Sovyetler Birliğine verdiği güvence şöyleydi;⁵⁸

“Türkiye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı yönetilmiş herhangi bir eyleme, hiçbir zaman, katılmak durumuna girmeyi kabul etmeyeceğini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına açıklamaktan onur duyarım.”

Atina 9 Şubat 1934

Tevfik Rüştü Aras

“Bu demeç Balkan Misakının ayrılmaz bir parçasıdır.”

5. Türkiye dışında kalan diğer üç imzacı devletin Dışışleri Bakanlarının demeci

Öteki üç imzacı devletin dışışleri bakanları üçlü demeçle Tevfik Rüştü Aras'ın demecini kabul etmişlerdir. Bu demeç şöyleydi;

“Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan Dışışleri Bakanları, Sayın Tevfik Bey'in demecini not ederek, bu demecin Balkan Misakına ve her üç devletçe izlenen barış politikasına aykırı olmadığını açıklar”

Atina 9 Şubat 1934

Titulescu Yevtiç Maksimos

6. Askeri sözleşmeler bağtlanması gereğine ilişkin I sayılı (gizli) imza protokolü (Atina 9 Şubat 1934)

Ekli protokolün 4 ncü maddesine göre “altı ay içinde görüşmelerine başlanacak olan sözleşmeler”den neyin anlaşıldığı I sayılı gizli imza protokolünde belirlenmişti. Bu amaçla “onlar herşeyden önce askeri sözleşmeleri kapsamı içine alır” ifadesine yer verilmişti.⁵⁹

⁵⁸ Soysal, Balkan Paktı, s.165.

⁵⁹ A.e., s.162.

a. Türkiye ile Yunanistan Arasında Askeri Sözleşme Girişimi

1933 Türk-Yunan Samimi Anlaşmasından sonra bu anlaşmada bir hüküm olmamasına karşı bir askeri sözleşme hazırlığına girişilmiş ve 4 Kasım 1934'te Cenevre'de iki dışişleri bakanı arasında parafe edilmişti.⁶⁰ Dışişleri Bakanlığının “Konvansiyon” olarak adlandırdığı bu sözleşmeye göre;⁶¹

“Türkiye ve Yunanistan'ın her hal ve şartta müşterek hudutlarının ihlaline uygun askeri tedbirlerle karşı koyacakları,

İki tarafın yetkili makamlarının, müştereken alınacak tedbirleri tespit edecekleri” kayıt altına alınmıştı.

Tevfik Rüştü Aras parafe işleminden sonra sözleşmenin dönüşte Atina'da imzalanması için yetki istemiş, ancak bu isteğe olumsuz cevap verilmişti.

İsmet İnönü'nün, “Bakanlar Kurulu'nun incelemesi ve Atatürk'e arzdan sonra “kayıd ile Aras'a gönderdiği talimat şöyleydi;⁶²

“Yunanistan ile Yugoslavya ve Romanya arasında askeri mukavelenin şimdilik yapılamadığı anlaşılıyor. Yunan muahedesi sebebiyle bizimle olan askeri tesanüdün baki kalacağına dair ortada bir tahriri vesika yoktur. Bu halde bir Yunan askeri mukavelesi yüzünden diğer mukaveleler ile kazandığımızı kaybedeceğimizden çekiniyoruz. Şifahen vaziyeti bir defa daha mütalaa etmemize fırsat vermeniz için Atina'da askeri mukaveleyi imza etmeyerek avdet etmeniz lazımdır. Atatürk'ün kati emri budur”.

b. Türkiye-Yugoslavya ve Türkiye-Romanya Askeri Sözleşmeleri

Türkiye ile Yugoslavya ve Türkiye ile Romanya arasındaki sözleşmeler hem Dışişleri Bakanları, hem de Genelkurmay Başkanları seviyesinde yapılmıştı. Genelkurmay görüşmelerine ve sonradan asıl askeri tatbikat anlaşmalarına varan sözleşmeler, daha önce değinilen Ekli (gizli) protokolle birlikte 25 Ekim 1934'te

⁶⁰ Soysal, Balkan Paktı, s.166.

⁶¹ Dışişleri, Balkan Paktı, s.351.

⁶² A.e., s.352.

TBMM nde görüşülmüş, 2584 sayılı kanun gereğince Atatürk tarafından onaylanmıştı.⁶³

Türkiye'nin bu iki devletle ayrı ayrı imzaladığı sözleşme üç maddeden oluşuyordu;⁶⁴

“1. İmzacı iki devletten biri, hangi koşullar altında olursa olsun, bir başka Balkan devletinin yalnız başına ya da Balkanlı olan ya da olmayan bir Devletle birlikte saldırısına uğrarsa, öteki bağıtlı Yüksek Taraf kendisini de saldırıya uğramış sayacak ve kendisiyle ortak sınırları bulunan Saldırganı Balkan Devletine ya da Devletlerine karşı derhal silahlı eyleme geçecektir.

2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri 1 nci maddede öngörülen yükümlülüklerinin yerine getirilmesi sırasında, Balkanlı olmayan bir Devletin bir savaş eylemiyle karşılaşarsa, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf da bu saldırıya karşı savaşa girecektir.

3. İmza edilir edilmez yürürlüğe girecek olan bu sözleşme, Yüksek Bağıtlı Tarafların her birinin kendi anayasaları uyarınca en geç 6 ay içinde onaylanacaktır. Taraflar onay işleminin yapıldığını birbirlerine bildirecektir.

Cenevre’de 5 Haziran 1934 günü iki örnek olarak yapılmıştır.”

Dr. Tevfik Rüştü – Yevtiç (Titulescu)

7. Balkanlarda Güvence Altına alınan sınırlar çizelgesini içeren II sayılı (gizli) protokol (Atina, 9 Şubat 1934)

Bu protokole göre Balkan sınırları şöyle tanımlanmıştı:⁶⁵

“Balkanlarda bugün kurulu ülkesel düzen deyimi ile Balkan sınırları, başka deyişle; bugünkü Romanya ile Bulgaristan, Romanya ile Yugoslavya; Arnavutluk ile Yugoslavya, Arnavutluk ile Yunanistan; Yugoslavya ile Bulgaristan, Romanya ile Yugoslavya; Arnavutluk ile Yugoslavya, Arnavutluk ile Yunanistan, Yugoslavya ile Bulgaristan; Yunanistan ile Yugoslavya, Yunanistan ile Bulgaristan, Yunanistan ile Türkiye, Bulgaristan ile Türkiye sınırları anlaşılır.”

⁶³ Dışişleri Balkan Paktı, s.352.

⁶⁴ Soysal, Balkan Paktı, s.167.

⁶⁵ A.e., s.159.

8. Yunanistan'ın Balkan Misakına Çekince Koydurmasından Önce Gelişen Olaylar

Yunanistan'da muhalefet lideri Venizelos önceleri Balkan Misakı konusunda çok istekli davranmışken, imzalanan anlaşmaları beğenmemiştir. Zaten görüşmeler sırasında kendisine bilgi verilmemesinden de yakınıyordu.⁶⁶ Venizelos, Balkan Misakının, Yunanistan'ı İtalya ile savaşa sürükleyebileceğine inanıyordu. Bu endişesini 22 Şubat 1934 tarihinde Atina Elçisi Enis Akaygen aracılığı ile İnönü'ye bir mektupla bildirmişti. Bu mektupta ana hatları ile aşağıdaki altı konuya değinilmişti;⁶⁷

a. Misakın anlatımı çok açık olmadığı için Yugoslavya ve Romanya bunu bir savunma anlaşması olarak yorumlayabilir, bu durum Balkan sınırlarının tehdit edilmesi halinde Türkiye ve Yunanistan'a diğer iki ülkeye silahlı yardıma gelme zorunluluğunu yükler.

b. Bulgaristan Misaka katılmazsa iki türlü risk oluşur;

Birincisi; Romanya ve Sovyetler Besarabya nedeniyle harbe girerlerse, Bulgaristan Sovyetlerin müttefiki olarak yardıma çağrılabilir. Türkiye ve Yunanistan'ın Bulgaristan'a saldırması durumunda her iki devlet Sovyetler ile savaşa girmiş olur.

İkincisi; İtalya-Yugoslavya çatışmasında Bulgaristan Yugoslavya'ya karşı savaşa çağrılabilir. Bu defa Yugoslavya'ya yardım için Türkiye ve Yunanistan İtalya ile savaşa girmiş olur.

c. Bu Misak Balkanlarda statükonun değişmesini istemeyen 4 devletin politikalarını açıklamasıdır. Tehlike anında 4 devletin birbirlerine yapacakları askeri yardımlar, Türkiye ve Yunanistan'ı, İtalya ve Sovyetler ile savaşa tutuşma gibi bir tehlikeye sokmayacak şekilde biçimlendirilmelidir.

d. Balkan Misakının yukarıdaki şekilde yorumlanması, Türkiye ile Yunanistan arasında 1930 Ekim Ankara anlaşmaları ile çizilen politikanın temellerini sarsmış olur.

e. Yunan Hükümeti, Aras'ın belirttiği gibi Yunanistan'a askeri yardım yükümlülüğü getirmiyorsa Türkiye ve Yunanistan misakı onaylayacaktır. Ancak

⁶⁶ Soysal, Balkan Paketi, s.159.

⁶⁷ A.e., s.179.

Yunan Hükümeti askeri yardım yükümlenmişse liberal parti olarak bu duruma karşı girişimde bulunulacaktır.

f. Venizelos bu yorumu dikkate alarak Türk Hükümetinin görüşünü öğrenmek istemiş, her iki devletin karşılaşacağı tehlikeleri azaltmak için bir öneri sunmuştu. Bu öneriye göre; askeri yardımın Milletler Cemiyeti konseyinin kararına uygun bir şekilde formüle edilmesi öngörülmüştü.”

İsmet İnönü 6 Mart 1934'te Venizelos'a verdiği cevap mektubunda şu konulara yer vermişti;⁶⁸

“a. Balkan Misakının amacı, Balkan Devletleri arasında kuvvete başvurmayı önlemek, Balkanlar dışındaki Devletlerce Balkanlılara yöneltilmiş tertiplere girmelerini engellemektir.

b. Bu Misak Bulgaristan'a da açıktır, girebilir, kuşkusuz girmesi iyi olurdu, ancak girmemesi de yeniden görüşmeyi gerektirmez.

c. 1925 Türk-Sovyet saldırmazlık paktı ve 1929 uzatma protokolü, Türkiye'nin izni olmadan Sovyetlerin Bulgaristan ile anlaşma yapmasına izin vermez. Üstelik Türkiye Balkan misakını imzalamak için Sovyetlerden izin almıştır. Ayrıca Sovyetler ve Romanya “Saldırının tanımı” anlaşmasını imzalayan iki devlet olarak birbirlerine saldırmamayı yükümlenmişlerdir.

d. İtalya'nın Yugoslavya'ya saldırısı ancak Kellog paktını çiğnemesi ile gerçekleşir. Fransa ve Yugoslavya arasında bir anlaşma varken İtalya'nın böyle bir serüvene girmesi beklenemez. Bu ihtimali bir Avrupa kavgası olarak görmek gerekir, bu durumda kavganın Balkanlarda başlatılmaması bizlerin çıkarıdır. Paktın diğer büyük devletler arasındaki rekabete alet olmamakla sağlanır.

e. Avrupa'da bir savaş çıkması durumunda, Batı ve Doğu Trakya'da niyetleri güven verici olmaktan çok uzak bulunan Bulgaristan'ı kontrol altında tutmamız gerekir. Bu ülkenin pakta girmemesi halinde paktı askeri hükümlerle bütünlemeli ve güvencelerimizi artırmalıyız. Bunca yıl uğraştıktan sonra Balkanlarla ilgili böyle önemli bir konuyu üyesi bile olmadığımız* Milletler Cemiyeti Konseyine bırakmak, başka devletlerin eline bırakmak demektir.

f. Ayrıca Misakın amaçlarını uzun uzadıya anlattığımız İtalya'nın, Yugoslavya-Romanya anlaşması sonucu önemini yitiren Bulgaristan dostluğunu, Türkiye ve Yunanistan'ın dostluğuna tercih etmeyeceğini sanıyoruz.”

⁶⁸ Dışişleri, Balkan Paktı, s.345,346, Soysal, Balkan Paktı, s.180.

* Mektubun yazıldığı tarihte Türkiye henüz Milletler Cemiyeti konseyine üye olmamıştı.

İnönü'nün bu uyarılarına karşın Venizelos, Balkan Misakının Yunanistan için doğabilecek yükümlülükleri ve risklerini azaltmadaki kararlılığını değiştirmemişti.⁶⁹

9. Yunanistan'ın Balkan Misakına koydurduğu çekince

Venizelos'un müdahalesi, Yunan Senatosunda misakın onaylanmasından önce muhalefetle hükümet arasında görüşbirliğine varılan bir kararın kabul edilmesi ile sonuçlanmıştı. Bu karar Yunanistan'ın Balkan Misakına koydurduğu çekinceyi oluşturmuştu. Buna göre;⁷⁰

“Balkan Misakının gayesi sadece Balkan hudutlarının bir Balkan Devletinden gelecek tecavüze karşı korunmasıdır. Sonuç olarak Yunanistan, misak ile taahhüt ettiği yükümlülükler dolayısı ile hiçbir şekilde büyük devletlerden birine karşı harp edemez” hükmü ile Yunanistan'ın taahhüt sınırları ortaya konmuştu.

Venizelos'un bu şekildeki hareketi Yunan siyasi çevrelerinde, iktidardan düşmüş olan bir şahsın inatçılığına ve harici siyaseti sadece kendi sahası olarak addetmesine ve nihayet Yunan dahili siyaseti ile ilişkin durumlara bağlanmıştı. Yunanistan'ın bu çekincesinin Yugoslavya'yı rahatsız etmesi üzerine Maksimos 19 Mart 1934'te Titulescu'ya yazdığı mektupla, bunun ekli protokolün anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik olduğunu bildirmişti. Ancak tepkinin devam etmesi nedeniyle Maksimos 1936 yılında çekinceyi ayrıntılı olarak açıklamak zorunda kalacaktı.⁷¹

G. Balkan Misakının İmzalanmasının Yankıları ve 1934 Yılı Ekim Ayına Kadar Balkan Misakını İlgilendiren Gelişmeler

Şubat ayının son haftasında Balkan Misakı kapsamında sosyal bir gelişme yaşanıyordu. Hükümetin cemiyet nizamnamesini onaylamasından sonra Balkan Hekimler Birliği 23 Şubat 1934'ten itibaren İstanbul'da Türkiye Milli komitesini

⁶⁹ Soysal, Balkan Paktı, s.181.

⁷⁰ Dışişleri, Balkan Paktı, s.346, Soysal, Balkan Paktı, s.182.

⁷¹ Dışişleri, Balkan Paktı, s.346.

kurmuş ve çalışmalarına başlamıştı. Genel Müdür Akil Bey bu nedenle yaptığı açıklamada;⁷² Balkan Hekimler Birliğinin kurulmasına 2 nci Balkan Konferansında (1931) karar verildiğini, 3 ncü Balkan Konferansında da faaliyete geçmek için gereken esasların belirlendiğini söylemişti. Bulgaristan ve Arnavutluk dışında diğer üç ülkenin kuruluş işlemini tamamladığını, İstanbul şubesinin merkez büro olarak faaliyet göstereceğini, birliğin bütün Balkan ülkelerindeki hekimler arasındaki bağları güçlendireceğini ve dostluk ilişkilerini artıracığını da sözlerine eklemişti.

Mayıs ayı başlarında bir Amerikan dergisinde Çaldaris'in Balkan Misakını konu alan bir makalesi yayınlanmıştı. Türk Trakya'sının Bulgaristan'a ait olduğu yönündeki Bulgar iddialarının sorumsuz olduğunu belirten Çaldaris aslında Bulgaristan'ın Balkan Misakına katılmayı arzu ettiğini, kamuoyundaki bu mesnetsiz iddialara Bulgar yönetiminin katılmadığını yazmıştı.⁷³

Büyük çabalarla imzalanan Balkan Misakı konusunda Türkiye ve Yunanistan'ın görüş ve beklentileri farklı idi. Balkan Misakının ortaya çıkışında Türkiye başrolü oynadığı gibi sonuna kadar sadakatle bağlanan da yine Türkiye olacaktır. Türkiye'nin Balkan Misakı ile ilgili düşünceleri şöyledi;⁷⁴

Türkiye Balkan ülkeleri üzerinde hiçbir iddiası bulunmayan, bu nedenle antirevizyonist ülkelere yakın davranan konumu ile bu Misakı Balkanlar dışından gelecek tehlikeye karşı engel olarak görmekteydi.

Özellikle 1934 yılı içinde İtalya'nın Akdeniz'den "Bizim deniz" diye bahsetmesi Balkan Misakının İtalya'ya karşı bir engel olarak durması fikrini güçlendiriyordu. Türkiye, Balkan devletlerinin yalnız kendi aralarındaki sınırları garanti eden zayıf bir birlik değil, aynı zamanda bu sınırlar diğer devletlere karşı koruyabilecek güçlü bir teşkilat istemekteydi. Türk devlet adamları, yüzyıllar boyunca Türkler tarafından yönetilmiş olan Balkan devletleri ile eşitlik esasına

⁷² C. 23 Şubat 1934, s.1.

⁷³ C. 3 Mayıs 1934, s.1,5.

⁷⁴ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.326.

dayanan yakın bir işbirliği yaratıldığı takdirde Avrupa politikasında önemli ağırlığa sahip bir kuvvetin meydana getirileceğine inanmışlardı.

Balkan Misakının gücünü etkileyen önemli unsurlardan biri de Avrupa devletlerinin yaklaşımı idi.⁷⁵

Almanya; Balkan Misakının antirevizyonist bir anlaşma olması nedeniyle memnun değildi. İngiltere; Balkan Misakının genel bir işbirliğini kolaylaştırmadığını, Bulgarların katılımını sağlayacak şekilde hazırlanmadığını, bu nedenle de uygun bulmadığını belirtiyordu. İngilizlerin bu tutumu, Küçük İtilafın öncüsü olan Fransa'nın Balkan Misakı kanalı ile Balkanlarda üstün bir nüfuza sahip olmasını istemediğinden kaynaklanmakta idi. Sovyetler birliği ise; Balkanlardaki statükonun değişmesini istemeyen politikası ile Balkan Misakını amaçlarına uygun bakıyordu.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos, Balkan Misakı konusunda görüşmeler yapmak üzere Mayıs ayının son haftasında Romanya'ya gitmişti. Maksimos burada misakın geleceği ve Bulgaristan'ın durumu hakkında şunları söylemişti;⁷⁶

“Balkan Misakı Balkanların hayatında mühim bir merhale teşkil eder. Bu misak yarımada milletlerinin arasındaki tesanüt hislerini takviye ettiği gibi aralarındaki entrikaları da tamamen kaldırmıştır. Bundan dolayı tamamen yeni bir vaziyet meydana getirmiş ve Balkanlarda muahedenin tadili ihtimali üzerindeki şüpheleri yok etmiştir. Er geç Bulgaristan'ın da misaka iltihak edeceğini samimi bir surette ümit etmekteyim. Zaman, Balkan misakı ile kurduğumuz yeni vaziyetin yarımada da yegane kabili tatbik siyaseti teşkil ettiğini gösterir göstermez eminim ki bugün Bulgaristan'da mevcut bütün aksülameller kaybolacaktır.”

1 Haziran 1934'te Cenevre'de başlayan Avrupa Silahları Azaltma Konferansında Tevfik Rüştü Aras tarafından yapılan teklif, Küçük İtilaf ve Balkan

⁷⁵ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.327.

⁷⁶ C. 23 Mayıs 1934, s.5.

Misakı tarafından kabul edilmiş, böylece konferans bir çıkmazdan kurtulmuştu. Üç maddelik teklifin Balkanları ilgilendiren ikinci maddesi şöyleydi,⁷⁷

“Balkan Misakı ve Lokarno misakının esaslarından mülhem olmak üzere bilhassa Avrupa planı üzerinde emniyet meselelerinin heyeti umumiyesinin siyasi komisyon tarafından derhal tetkiki.”

Böylece Balkan Misakı ile sağlanan dayanışmanın Avrupa üzerindeki etkisi görülüyordu.

Konferansta ortak açıklama yapan Balkan Misakı Dışişleri Bakanları; Balkan Misakının sulhün idamesi için mühim bir amil olduğunda müttefik olduklarını, misaka merbut protokolün gizli olmadığını, bunun misakla birlikte cemiyeti Akvam katibi umumiliğine tevdi edileceğini söylemişlerdi.

Cenevre’de dört dışişleri Bakanının yaptığı görüşmelerde Yunanistan’ın misaka koydurduğu çekince ile ilgili endişeleri giderilmiş, üç bakan Tevfik Rüştü Aras aracılığı ile Yunanistan’ın çekincesini tekrarlayarak doğrulamışlardı.

Bu toplantıdan sonra yayınlanan resmi tebliğde;⁷⁸ Balkan Misakının ve ekli gizli protokolün en kısa süre içinde Cemiyeti Akvam’da tescil edilmesine karar verildiği bildirilmişti. 2 Haziran 1934 günü Cemiyeti Akvam, Balkan Misakı metni ile ekli gizli protokolünü kayda geçirerek tescil etmiş böylece hukuki bir statü kazanmasını sağlamıştı.⁷⁹ Balkan Misakının ve ekli gizli protokolün en kısa süre içinde Cemiyeti Akvam’da tescil edilmesine karar verildiği bildirilmişti. 2 Haziran 1934 günü Cemiyeti Akvam, Balkan Misakı metni ile ekli gizli protokolünü kayda geçirerek tescil etmiş, böylece hukuki bir statü kazanmasını sağlamıştı.⁸⁰

Balkan konferansı Başkanı Hasan Bey Balkan devletlerinin temsilcilerine birer davetiye göndererek Beşinci Balkan Konferansının 1-6 Ekim 1934 tarihleri

⁷⁷ C. 3 Haziran 1934, s.1.

⁷⁸ Anahtarcıoğlu, Balkan Paktı, s.221.

⁷⁹ A.e., s.221.

⁸⁰ A.e., s.222.

arasında İstanbul'da toplanacağını bildirmiş ve gündemi de bu davetiyeye eklemiştir.⁸¹

Ancak Yugoslavya Hükümeti o sırada Bulgaristan Hükümeti ile yaklaşma sağlamak üzere giriştiği görüşmeleri aksatmamak için bu tarihi erteletmişti. Bundan böyle işbirliği konularının misak çerçevesinde yürütülmesi daha doğru görüldüğünden altı devletin yeni bir konferansta bulunması üzerinde durulmamıştı.⁸²

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olarak davet edildiği Eylülün son haftasında Cenevre'de bulunan Balkan Misakı Dışişleri Bakanları bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda Balkan Misakı Konseyinin 30 Ekim 1934'te Ankara'da toplanması kararlaştırılmıştı. Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada Ankara toplantısında görüşülmesi kararlaştırılan konuları şöyle sıralamıştı;⁸³

İktisadi meselelerin tetkiki

Münakale meselesinin tetkiki

Turizme ait meseleler

Balkan milletleri arasında maddi ve fikri temasların takviyesi

Balkan Misakı çalışmaları için daha etraflı bir nizamnamenin kaleme alınması

Balkan memleketlerinin hukuk sistemlerinin birleştirilmesini temin için hazırlık

H. Yugoslavya Kralı Alexandre'in Öldürülmesi ve Balkan Misakı Ülkelerinin Tepkileri

Yugoslavya kralı Alexandre 12 Ekim 1934 günü Fransa seyahati sırasında Marsilya'da komitacıların suikastı sonucu öldürülmüş, bu olay Balkan Misakı ülkelerinde önemli etkiler meydana getirmişti. 19 Ekim günü düzenlenen cenaze merasiminden sonra Balkan Misakı Meclisi Belgrad'ta toplanmış ve Küçük İtilaf ile birlikte suikast ile ilgili olarak bir resmi tebliğ yayınlamışlardı. Balkan birlik ve

⁸¹ C. 15 Ağustos 1934, s.1.

⁸² Soysal, Balkan Paketi, s.146.

⁸³ "Balkan Misakı", **Ayın Tarihi**, Sayı: 11, (Kasım 1934), s.181.

beraberliğinin öneminin vurgulandığı ve detayları ile açıklandığı oldukça uzun metinde yer alan ve göze çarpan başlıca konular şöyleydi;⁸⁴

“Balkan Misakı Meclisi tedbirler alınmadığı ve iyi niyetle uygulanmadığı takdirde daha vahim olayların meydana geleceğini işaret eder,

Balkan Misakı, tedhiş hareketi yüzünden takip ettiği siyasetten vazgeçmeyeceğini belirtir,

Balkan Misakı devletleri Yugoslavya ile olan tesanütlerini ve ülkeleri birbirine bağlayan mukavelelerin ahkâmını itina ile yerine getireceğini bugüne kadar takip ettiği siyasette yorulmak bilmeyen bir enerji ile devam edeceğini taahhüt eder.”

Bu tebliğin yayınlanmasından sonra 4 Balkan ülkesinin dışişleri Bakanları Yugoslavya prensini ziyaret ederek başsağlığı dilemişler, Kral Alexandre’ın çalışmalarının Balkan birliğinin gerçekleşmesi için önemli katkıları olduğunu belirtmişlerdi.

Tevfik Rüştü Aras cenaze merasimi için Belgrat’a giderken Atina’da Yunanlı gazetecilere şu açıklamada bulunmuştu;⁸⁵

“Meşum Marsilya cinayetinden mütevellit intibalarımızı Reiscumhur Gazi Hazretleri ile Hariciye vekaleti tarafından Belgrat’a çekilmiş olan telgraflardan biliyorsunuz. Bu cinayet menfur ve meşumdur. Kral Alexandre’ın öldürülmesi yalnız Yugoslavya için değil fakat bütün Avrupa ve Balkanlar için bir ziya teşkil eder.”

Aras yurda döndükten sonra olayın Balkan Misakına etkisini şöyle değerlendirmişti;⁸⁶

“Yugoslavya kralının ölümünden sonra Balkan Misakının tezelzüle uğraması hakkında ileri atılan fikirler çok yanlışır. Bilakis bu feci hadiseden sonra dört memleket birbirine daha yakınlaşmış ve daha sıkı bir ortak çalışmaya

⁸⁴ C. 21 Ekim 1934, s.5.

⁸⁵ C. 22 Ekim 1934, s.6.

⁸⁶ C. 22 Ekim 1934, s.1.

lüzum görmüşlerdir. Bu matem Balkan Misakının takviyesinden başka bir netice vermemiştir.”

I. Balkan Misakı Daimi Meclisinin Ankara Toplantısı ve Sonuçları

1. Toplantıdan Önceki Gelişmeler

Balkan Misakı Dışişleri Bakanlarının senede iki defa görüşmeleri kararlaştırılmışken; Haziran 1934’te Avrupa silahsızlanma konferansı, Eylül 1934’te Milletler Cemiyeti toplantısı, Ekim 1934’te de suikast nedeniyle yan yana gelmişler ve gündemdeki konuları görüşmüşlerdi.

Toplantı öncesinde Selanik’te yayımlanan Venizelos yanlısı gazeteler, gelişmelerden Yunanistan için kaygı duyduklarını belirtmişlerdi. Bugünlerde özellikle üzerinde durulan konular;⁸⁷

TBMM’nin kabul ettiği ekli (gizli) protokolde neler bulunduğu Yunan tarafınca bilinmediği,

Fransız gazetelerinin ortaya attıkları, Balkan Misakı – Küçük Antant birleşmesi konusunda Yunanlı yöneticilerin bir fikirleri olmadığı,

Yunan dış politikasının yürütülmesi esnasında Venizelos’un büyük bir beceri ile mücadele ettiği,

Maksimov’un Yunan çıkarlarını koruması konusunda endişe duyulduğu,

Yöneticilerin Yunanistan için bilmeden hazırladıkları felaketten Yunanistan’ı yine Venizelos’un kurtaracağı şeklindeki görüşlerdi.

2. Toplantının İcrası ve Resmi Tebliğin Yayınlanması

Meclis üyesi Bakanlar ortaklaşa aldıkları kararla ve Maksimov’un daha önce basına açıkladığı gündem ile 30 Ekim 1934’te Ankara’da toplanmışlardı.⁸⁸ Meclis bu

⁸⁷ B.C.A.: Venizelist gazetelerin Balkan İtilafı ile ilgili haberleri hk., 19 Kasım 1934, 030.10.0 227.527.19

⁸⁸ “Balkan Misakı”, Ayın Tarihi, s.182.

oturumda genel politika durumunu ve bunun Balkanlardaki tepkilerinin ne olacağını incelemiştir.⁸⁹

Balkan Misakı Meclisi Ankara'daki çalışmalarını 30 Ekim – 2 Kasım 1934 arasında yapmış ve sonunda şu resmi tebliği yayınlamıştır;⁹⁰

“Meclisin birinci vazifesi Türk Cumhuriyetinin mili bayramında hazır bulunabildiğinden dolayı hissettiği derin memnuniyeti söylemektir. Bu vesile ile konsey, asil Türk milletine en har temennilerini ve memleketinin mukadderatını, eyi tesirleri bütün dünya tarafından hissedilecek olan dahiyane bir basiretle bir sulh ve refah istikbaline doğru sevkeden Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine en tazimkâr hayranlığını arzeder. Meclis, müzakeratı esnasında, umumî siyaseti ve bunun Balkanlar üzerinde muhtemel akislerini tetkik etmiştir.

Meclis müttefikan şu neticeye varmıştır ki yalnız sulh Balkanlarda bir tehlikeye maruz olmamakla kalmıyacak fakat eğer başka bir tarafta böyle bir tehlike çıkarsa Balkan Misakı, kendi faaliyetinin diğer sulhperver anasının faaliyeti ile telifi neticesi olarak, kendi muhitinde vaziyete hakim kalacaktır.”

Daimi Meclis, Balkan Misakı üyesi olmıyan Balkan devletlerinin Balkan Misakı devletleri ile olan münasebetlerindeki devamlı terakkiyi ve Balkan devletleri ile muallakta bulunan bütün meseleleri her taraf için şayanı memnuniyet bir surette halle tevessül etmek için alınan kararı memnuniyetle kaydelemiştir.

Daimi Meclis, bundan sonra Balkan Misakı statüsünü vücuda getirmiştir.

Balkan Misakı, şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de idare edici heyet olarak dört devlet hariciye nazırları konseyine malik olmakta devam edecek ve bundan başka yardımcı teşkilât olarak da bir daimî kitabeti ve bir istişarî iktisat konseyi bulunacaktır.

⁸⁹ Tuğlacı, Çağdaş Türkiye, s.327.

⁹⁰ “Balkan Anlaşması, Vesikalar”, **Ayn Tarihi**, Sayı: 14, (Aralık 1934) s.94-95.

Diğer taraftan daimi meclis, itilâf âzası olan devletleri alâkadar edebilecek haberlerin taati edilmesine ve Balkan Misakı azasının emniyet servislerinin teşriki mesailerini kolaylaştıracak tedbirleri teklif eyliyecek bir komisyonun tayinine karar vermiştir. Aynı zamanda, daimî meclis, Balkan Misakı üyesi olan devletlerin kanunlarından bazılarının hemalhenk kılınması ve hatta mümkün olduğu takdirde tevhit edilmesi gazetesine vasıl olmak için takip edilecek usulü kendisinin tetkik mevzuunu teşkil edecek olan bir komisyon ihdasına karar vermiştir.

Mesaisine nihayet vermeden evvel, daimî meclismazideki mesaisiyle Balkanlar arasında bir anlaşma zihniyeti yaratmağa medar olmuş bulunan Balkan Konferansına teşekkürlerini bildirmek ister.

Balkan Misakı daimi meclisinin gelecek alelâde içtimai, Romen millî bayramı vesilesile, 10 Mayıs 1935 te Bükreşte olacaktır. Eğer hadisat luzum gösterirse, haihazırdaki reis, bu müddet arasında fevkalâde bir içtimaa davet edebilir.”

Balkan misakı meclisi ayrıca bundan sonraki çalışmalarının ana esaslarını ortaya koyan “Konsey Statüsü” hazırlamıştı. Giriş, Balkan Misakı statüsü ve Balkan İktisadı Danışma Konseyi Statüsünden oluşan bu belgede yer alan ayrıntılar şu şekildeydi.⁹¹

Balkan Misakı teşkilâtı statüsü:

Sulhu idame ve tensik etmeği arzu eden, bilâ istisna bütün devletler ve bilhassa Balkan misakını imza etmiş olan devletler arasındaki iktisadî münasebetleri takviye etmeğe katî surette azmetmiş bulunan Balkan Misakına dahil dört devlet arasında mevcut olan dostluk ve ittifak münasebetlerine bünyevî ve mustakir bir esas vermeğe karar vermiş olan,

Bu istikrarı müşterek siyasetlerinin idare edici heyetini tesis ile tahakkuk ettirmenin zaruretine kani bulunan Balkan misakı devletleri,

⁹¹ “Balkan Anlaşması, Vesikalar”, **Aynı Tarihi**, s.96-98.

Balkan Misakının imzasından beri tahakkuk ettirilmiş olan müşterek mesailerini amelî surette teyid etmeğe ve istikbal için aşağıdaki hususlarda mutabık kalmağa karar vermişlerdir:

Balkan Statüsü:

Madde 1. Dört Balkan devleti grubunun müşterek siyasetinin idare edici heyeti olmak üzere dört Devlet Hariciye Nazırlarından mürekkep bir Balkan Misakı Devletleri Daimî Konseyi teşkil edilmiştir. Daimî Konseyin kararları, ittifak ile ittihaz edilir.

Madde 2. Daimî Meclis, diplomasi yolu ile olan mutata münasebetleri haricinde senede en azı iki defa mecburi olarak içtima eder. Mecburî senelik içtimalar, münavebe ile, dört memleketin her birinde akdolunur.

Zaruret hâsıl olduğu takdirde Daimî Meclis, reis tarafından Cenevre’de veya başka bir yerde fevkalâde toplantılar akdine davet olunabilir.

Madde 3. Daimî Meclisin şimdiki reisi, bir sene müddetle ve Balkan Misakının Atina’da imzası tarihi olan 6 Şubat 1934’den itibaren Yunanistan Dışişleri Bakanıdır. 9 Şubat 1935 tarihinde daimî Konsey reisliği bütün hukuk ve selâhiyeti ile Romanya Dışişleri Bakanına 1 Şubat 1936’da Türkiye Dışişleri Bakanına intikal edecektir. Bundan sonra münavebe aynı tarzda ve alfabe sırasile – Yunanistan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya – ve 9 Şubattan itibaren aynı müddet yani bir sene için yapılacaktır. Toplantının müddetini tesbit etmek mahallini tayin eylemek, ruznamesini tanzim eylemek ve alınacak kararları hazırlamak reise aittir.

Madde 4. Bu suretle müzakere edilen bütün meselelerde ve gerek Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki münasebetlere müteallik olarak ittihaz edilen kararlarda dört Balkan Misakı devletinin mutlak müsavatına temamiyle riayet olunacaktır.

Madde 5. Dört devletin iktisadî menfaatlerini tedrici surette tanzim etmek için bir Balkan misakı devletleri istişarî iktisat meclisi vücuda getirilmiştir. Bu meclis,

iktisadî, ticarî ve malî mutahassıs ve eksperlerden mürekkep olacak ve daimî Konseyin istişarî muavin bir teşkilâtı olarak çalışacaktır.

Madde 6. Daimî Meclis hususî bir mesele için veya meseleler grubu için bunları tetkik etmek ve daimî Konsey için bunların hal suretlerini hazırlamak maksadile müntakar veya muvakkat diğerk teşkilâtlar, komisyonlar veya komiteler ihdas etmek selâhiyetine maliktir.

Madde 7. Daimî Meclis için bir kâtiplik ihdas edilmiştir. Kâtipliğın makamı daima bir sene için daimî Konseyin bilfiil ifayı vazife eden reisinin memleketinin merkezidir.

Balkan Misakı Ekonomik Danışma Meclisinin Statüsü:

Madde 1. Balkan Meclisi Ekonomik Meclisi dört millî şubeden mürekkeptir: Yunan, Romen, Türk, Yugoslav.

Madde 2. Her şubenin beş murahhası olacak ve bu murahhaslar bilhassa,

- a) Umumiyet itibarile umumî siyaset
- b) Ziraâ meseleler,
- c) Sınaâ meseleler,
- d) Malî meseleler, kredi ve merkezî ihraç bankaları meseleleri,
- e) Münakalât meseleleri ile iştigal edeceklerdir.

Madde 3. Her şubede dört memleketin iktisadî faaliyetinin tetkiki hususunda murahhaslara yardım etmek üzere amelî iktisadî hayata vukufu olan eksperler ile mütehassıslar tayin olunabilir.

Şubeler, hususî bir takım meselelerle veya meseleler zümresi ile iştigal edecek komitelere tefrik edilebilir.

Madde 4. Her şube millî toplantılarında tetkiklerinin ve müsbet tekliflerini hazırlar.

Dört şube, münavebe ile ve senede en azı iki defa olmak üzere her memleketin idare merkezinde toplanarak şubelerdeki hususî mesaiyi tanzim ve müşterek tekliflerini ihzar eder ve bu teklifler karar ittihazı için daimî konseye arz edilir.

Madde 5. Ekonomik Meclisin tetkikatının etraflı mevzuu ile Statüsü, daimî meclisin muahhar bir kararı ile tesbit edilecektir. Şimdilik daimî meclis, ekonomik meclisin 10 Mayıs 1935 de Bükreşte yapılacak olan Balkan itilâfı içtimaî münasebetile aşağıdaki meselelerin heyeti mecmuası hakkında müdellel bir rapor verebilmek üzere önümüzdeki beş ay zarfında bir kere Atina'da ve bir kere de Ankara'da toplanmasına karar vermiştir:

a) Balkan Misakını imzalamış olan devletler arasındaki iktisadî ve ticarî münasebetlerin kuvvetlendirilmesi,

b) Balkan memleketleri arasında münakale yollarının ve bilhassa Tuna ile Karadeniz'den istifade etmek suretile Balkan ve merkezî Avrupa devletlerinin Asya ile olan mübadelelerini canlandıracak yolların ve diğer deniz münakalâtı yollarının inkişafı,

c) Ecnebî memleketlerde bir Balkan Bankası ihdası imkânı,

d) Alelumum turizm.

3. Toplantıdan Sonraki Gelişmeler

Romanya Dışişleri Bakanı M. Titulescu İstanbul'dan ayrılmadan önce 5 Kasım 1934 günü, Ankara'da yapılan görüşmelerin sonuçları ve Türk yöneticileri hakkında şu açıklamayı yapmıştı;⁹²

⁹² “Balkan Anlaşması, Vesikalar”, **Aynı Tarihi**, s.98.

“Balkan Misakı emniyet noktai nazarından alelâde bir ittifak olmaktan çıkmıştır. Bu itilâf, siyasî bir taazzuva inkılâp etmiş ve bunun faaliyet sahasındaki muntazam hayatı, müşterek ihtiyaçlarımıza uygun olarak tayin edilmiştir. Yaptığımız statünün mevzuu budur. Aynı zamanda Ankarada Büyük Gazi Mustafa Kemal Hazretlerini ve onun yanında Türk siyasetini idare eden bütün şahsiyetleri gördüğüm için çok memnunum.

Türkiye Reısicumhuru ile konuşulan mesele ne olursa olsun onun dehası karşısında hayran kalmamak mümkün değildir. Onun inceliğinin şayanı dikkat olan noktası, asıl ile ferî biribirinden ayırmak ve her mevzuun derinliğine başdöndürücü bir süratle nüfuz etmek sanatıdır. Bu sebepten Ankara’da söylediğim nutukta, Gazi’nin zamanın boyunduruğunu sarstığını ve onu hâkim vaziyetten müttelik vaziyetine koyduğunu kaydetmiştim.

İsmet Paşaya gelince, o, benim tanıdığım insanlar arasında insan kalbinin en büyük fatihidir. Dürüstlüğü, sadakati, muhakemesindeki ciddiyeti ve bütün bunların fevkinde, sadelikten ileri gelen sevimliliği dolayısıyla uzun müddetten beri kendisine karşı gönlümde derin bir sevgi beslemekteyim.

Tevfik Rüştü Bey ise, yalnız kendi memleketine değil, bir çok memleketlere ve beynelmilel hayatın kendisine karşı istiğna göstermiyeceği hizmetler yapmıştır. Bundan başka Tevfik Rüştü Bey, şu mucizeyi de ortaya koymuştur:

Diğer memleketlere bu hizmetleri yaparken kendi memleketi de prestijini muhafaza etmiştir. Bütün bunlar, memleketinizde bulunduğumdan dolayı neye kendimi mesut saydığımı ve tekrar buraya mümkün mertebe süratle dönmek arzusunu neden beslediğimi pek güzel gösterir.”

Yunan Dışişleri Bakanı M. Maksimos’un İstanbul programı ve yaptığı açıklama ile ilgili ayrıntılar şöyleydi;⁹³

M. Maksimos 5 Kasım günü saat 9’da Haydarpaşa’ya gelmiş, Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey, Merkez Kumandanı, Hariciye Vekâleti Kalemî Mahsus Müdürü Refik Âmir Bey, Emniyet Müdürü ve Halen Başkonsolosluk erkânı tarafından karşılanmış, Yunan ve Türk millî marşları çalınmıştı. Aynı trenle Türkiye yeni Atina elçisi Ruşen Eşref Bey de gelmişti. M. Maksimos öğleden evvel, Ayasofya ve Sultanahmet camilerini ziyaret etmiş ve öğle yemeğinde Fransanın Türkiye sefiri M. Kammerer’in misafiri olmuştu. Bundan sonra saat 16 da

⁹³ “Balkan Anlaşması, Vesikalar”, **Aynı Tarihi**, s.99.

Maksimov, Ruşen Eşref Beyle beraber evkaf müzesini ziyarete gitmişti. M. Maksimov Balkan Misakı hakkında Anadolu Ajansına açıklamada bulunmuştu;

“Türkiye’de, dostlarımla arasında bulunmaktan daima büyük bir memnuniyet duyuyorum. Bu seferki faaliyetimiz yapıcı bir faaliyet olmuştur. Tayin edilen komisyon tarafından sarfedilecek faaliyetin de dört memleket arasındaki münasebetleri daha ziyade inkişaf ettirecek mahiyeti bulunmasını temenni ediyorum.”

Türkiye ile Yunanistan arasındaki mevcut samimî dostluk ve ortak çalışma ile ilgili konularda M. Maksimov şunları ilâve etmişti:

“İsmet Paşa, Tefik Rüştü ve Celâl Beyler ile iktisadî ve ticarî münasebetlerimiz için yapmış olduğumuz uzun görüşmelere gelince, esasen resmî tebliğde de bildirildiği gibi, ayın 15 inde toplanacak olan bir komisyon yaptık. Bu komisyonda her iki milletten beşer murahhas olacaktır ve komisyon başlıca iki mahsulümüz olan tütün ile kuru üzümün ihracat şartlarını inkişaf ettirecek ve daha iyi bir şekilde koymağa müsait bir teşkilât vücutte getirmeğe çalışacaktır. Diğer bütün ticarî meseleleri de görüştük. M. Pesmazoğlu’nun devam ettirdiği görüşmelerin, iki memleket mübadelesinin inkişafı için tamamen memnuniyet verici bir neticeye varacağından eminim.

Bize karşı gösterilen iyi hüsnü kabulden dolayı Gazi Hazretlerine ve büyük nezaketlerinden dolayı İsmet Paşaya, Tefik Rüştü Beye, vekiller heyeti âzalarına ve B.M. Meclisi Reisine minnettarlığımı ifade edecek söz bulamıyorum.”

Bakanlar Kurulu 31 Aralık 1934 günü aldığı bir kararla Balkan Misakı Statüsünün ilk uygulamasını gerçekleştirmişti. 2 Kasım 1934’te Ankara’da imzalanan Balkan Misakı Ekonomik Danışma Meclisi Statüsü gereğince kurulacak Meclisin Atina’da yapacağı toplantıya katılacak görevliler belirlenmişti. Buna göre;⁹⁴

Trabzon mebusu Hasan Saka başkanlığındaki Türk heyeti şu isimlerden oluşuyordu.

Dışişleri Bakanlığı İktisat ve Ticaret İşleri Genel Müdürü Bedri Arbel (Üye)

⁹⁴ B.C.A.: Balkan İtilafı İktisadi Meclis Statüsü, 31 Aralık 1934, 030.18.01 02.50.89.16

Türkiye İş Bankası Umum Müfettişi Sami İşbay (Üye)

Türk Ofis Başmüşaviri Burhan Zihni (Üye)

Dışişleri Bakanlığı İktisat Şube Müdürü Atıf Kor (Eksper)

Türk Ofis İkinci Müşavirlerinden Huldi Sarhan ve Melih Gürel (Eksper)

Balkan Cemiyeti Büro Müdürü Şinasi Bey (Eksper)

Cumhuriyet Merkez Bankası Kambiyo Şefi Cabir Bey (Eksper)

İ. 1934 Yılı İçinde, Türkiye-Yunanistan Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi

Muhtelit Mübadele komisyonunun Aralık 1933'te kaldırılmasına dair mukavele iki ülke temsilcileri tarafından imzalanmıştı. 2599 sayılı kanun, 28 Aralık 1933'te TBMM'nce onaylanmış ve 8 Ocak 1934'te yürürlüğe girmişti.⁹⁵ Yedi maddeden oluşan mukavele esas olarak; Muhtelit Mübadele komisyonunun dağıtılmasından sonra henüz sonuçlanmamış bazı işlemlerin nasıl yürütüleceğini belirlemişti.

Yunan Senatosunun mukaveleyi 15 gün içinde onaylaması beklenirken, Şubat ayından itibaren komisyonun işlemlerinin tasfiyesine başlanacağı tahmin ediliyordu.⁹⁶

10 Ocak günü İzmir'de Ziraat Bankasının açık arttırma ile satışa çıkardığı Yunan emlakının işlemleri yavaş ilerliyordu. Bunun nedeni gayrimübadillerin elinde bono kalmaması, diğer alıcıların da bono bulamamaları idi. Çeşitli nedenlerle halen İzmir'de 2,5 milyon liralık, İstanbul'da ise 1,5 milyon liralık satış işlemi beklemekteydi.⁹⁷

⁹⁵ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 15, s.130-133.

⁹⁶ C. 9 Ocak 1934, s.6.

⁹⁷ C. 10 Ocak 1934, s.2.

Gayrimübadillere ait ikinci tertip bonoların çıkarılması ve hak sahiplerine dağıtılması kararı alan hükümetin bu konuda girişime başlamaması nedeniyle Gayrimübadiller Cemiyeti, Halil Paşa ve Şahap Beyi Ankara'ya göndererek gerekli bilgileri alacaktı.⁹⁸

Muhtelit Mübadele Komisyonu, dağıtılma kararını mukavele ile kesinleşmesinden sonra ilk tebliğini yayınlamıştı. Talep ve iddiaları konu alan tebliğ şöyle idi;⁹⁹

“10 Haziran 1930 tarihli Ankara Sözleşmesinin hükümleri gereğince Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Komisyonun tarafsız üyesinin verdikleri kararlarla halledilme yoluna giren talep ve iddialar 19 Mart 1934 tarihinden sonra Komisyonun incelemesine arz edilmeyecektir. Bu nedenle yeni talep ve iddiaların bu tarihten önce komisyona bildirilmesi gerekir. Bu müddet herhangi bir şekilde temdit edilmeyecektir.”

Gayrimübadillere yapılacak yeni tevziat konusunda Maliye Bakanlığının teklifi Bakanlar Kuruluna sunulmuştu. Buna göre;¹⁰⁰ İstanbul'daki firari emlakı gayri mübadillere tahsis edilecek, Bakanlığın ilgili komisyonları malları karşılık göstererek istihkak sahiplerine yeni bono tevzi için düzenleme yapacak, böylece 10 milyon liralık tevziat gerçekleşmiş olacaktı.

Diğer taraftan gayri mübadil bonolarını durgunluktan kurtarmak için çalışan Maliye Bakanlığı bu konuda Takdiri Kıymet Komisyon Başkanı Nüzhet Bey'in görüşünü sormuştu. Komisyonun hazırladığı raporun bakanlıkça kabul edilmesinden sonra ilgililerle bir toplantı yapılmış, alınan karar doğrultusunda Ziraat Bankası Müzayede Komisyonuna bir talimat verilmesi benimsenmişti. Beş maddeden oluşan bu talimat şöyleydi;¹⁰¹

⁹⁸ C. 26 Ocak 1934, s.5.

⁹⁹ C. 21 Şubat 1934, s.3.

¹⁰⁰ C. 18 Mart 1934, s.2.

¹⁰¹ C. 20 Haziran 1934, s.2.

Ziraat Bankası sorumluluğunda bulunan gayri mübadillere ait 2 milyon liralık emlakın dağıtımının gecikmesi nedeniyle Maliyeye 150.000 altın liralık emlak daha devredilmiş, halen bedellerle birlikte bankadaki gayrimübadil hesabına yatırılmıştır.

Tapudaki gecikmeler ilgili servislerin ıslahı ile giderilecektir.

İstanbul ve diğer vilayetlerde gayrimübadil bonolarına karşılık olarak yapılan emlak müzayedelerinin bir elden yapılması için faaliyetler İstanbul Ziraat Bankası şubesinde birleştirilecektir.

Müzayede işlemleri düzeltilecek, yeterli miktarda emlakın satışı sağlanacaktır.

İzmir, Adana ve Mersin’de yapılan işlemler İstanbul şubesinin emri altına alınmıştır.

Gayrimübadiller Cemiyeti bu tedbirlerden memnun olmakla birlikte bonoların, sahtekarların elinden kurtarılması için Borsaya kote edilmesi ve bankaların bunu teminat olarak kabul etmelerini beklemektedir.

16 Temmuz itibarı ile Takdiri Kıymet Komisyonu tarafından belirlenen binde $\frac{3}{4}$ hisse ile ilgililere para dağıtımına başlanmış ve meblağ 100.000 liraya ulaşmıştı.¹⁰²

Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk heyeti temsilciliği 27 Haziran 1934’te İçişleri Bakanlığına iskan ettiği araziye terk eden Rumların durumu hakkında bir yazı yazmıştı. Bu yazıda;¹⁰³ 18 Ekim 1912’den sonra arazisini terk eden ve Lozan antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte Türk sınırları dışında kalan ve üçüncü ülke tabiyetine geçen Ortodoks Rumların Mübadele Mukavelesinden yararlanıp yararlanmayacağı konusunda Türk ve Yunan temsilcilerin anlaşmazlığa düştükleri belirtilmişti. Bu anlaşmazlığın halledilememesi nedeniyle tarafsız hakemlere başvurulmuş, hakemler de verdikleri kararı 12 Haziran 1934’te açıklamışlardı.

¹⁰² C. 17 Temmuz 1934, s.2.

¹⁰³ B.C.A.: Muhtelit Mübadele Komisyonunun terkedilen yerlerle ilgili kararı, 24 Temmuz 1934, 030.10 123.879.4 s.2,3.

Hakemler, bu durumda olanların Mübadele Anlaşması hükümlerinin dışında kaldıklarına karar vermişler, Türk tarafı da bu karara katılmıştı.

İçişleri Bakanlığı konuyu inceledikten sonra görüşünü Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanlığına göndermişti. Bakanlığın konu ile ilgili görüşü şöyleydi;¹⁰⁴

“İncelemeye esas olan şahısların Suriye’ye göç etmiş olmaları nedeniyle konu Yunanistan’ı ilgilendirmemektedir. Yunan temsilcisinin bu konuda görüş belirtmesi hukuken geçersizdir. Bu tür tasarruflar Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşmalar çerçevesinde tamamen Türk tarafına aittir. Ayrıca bu karar komisyonun daha önce aldığı karara da uygun değildir.”

İçişleri Bakanlığı 24 Temmuz 1934 tarihli yazısı ile durumu Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarına bildirmiş, bir üst yazıya bunları da ekleyerek sonucu Başbakanlığa arzetmişti.¹⁰⁵

Takdiri Kıymet Komisyonu Başkanı Faik Nüzhet Bey’in 13 Eylül günü yaptığı açıklamaya göre; toplam 9 milyon lirayı aşan ikinci tertip bonoların 8 milyon liralık bölümü dağıtılmış, geriye kalanın da zaman içinde dağıtılacağı belirtilmişti. Bu işlemlerin Ekim ayı sonuna kadar bitirilmesi bekleniyordu.¹⁰⁶

Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanı Şevki Bey 20 Eylül günü yaptığı açıklama ile komisyondaki son durumu şöyle özetlemişti;¹⁰⁷

“Tasfiye işlemleri bitmek üzeredir. 19 Ekime kadar tamamen önünün alınacağını zannediyorum. Şimdiki halde elimizde iki tarafa ait ihtilaflı bazı emlak işleri vardır. Komisyon, elindeki işleri bitirerek 19 Ekimden sonra tamamen kapılarını kapatacaktır.”

Takdiri Kıymet Komisyonu, 26 Eylülünden itibaren yeniden bono dağıtımına başlamıştı. Ekim sonuna kadar bu işlemin bitmesi bekleniyordu.¹⁰⁸

¹⁰⁴ B.C.A.: Terkedilen yerler, 030.10 123.879.4 s.4-7.

¹⁰⁵ B.C.A.: Terkedilen yerler, 030.10 123.879.4 s.1.

¹⁰⁶ C. 14 Eylül 1934, s.2.

¹⁰⁷ C. 21 Eylül 1934, s.1,6.

Muhtelit Mübadele Komisyonunun görevini tamamlamasına az bir süre kala gayri mübadil haklarının dağıtımını sürat kazanmıştı. Takdiri Kıymet Komisyonunun 1 ekim günü yaptığı toplantıdan sonra Genel Sekreter Şahap Bey şu açıklamayı yapmıştı;¹⁰⁹

“Alınan tedbirlerle satışlar artmıştır. Müzayedeler çoğaltılacaktır. Böylece bonolar bir an evvel tasfiye edilecektir. Halen elde çok az miktarda bono kalmıştır.”

Ekimin ikinci haftasına gelindiğinde Muhtelit Mübadele Komisyonunun elinde tek mesele kalmıştı. 1 Ağustos 1929 tarihinde sahiplerinin elinde bulunmayan Türk malları hakkında bir karar verilecekti. Bu maksatla Yunanistan Mübadele Şube Müdürü M. Kosivas Atina’dan İstanbul’a gelmiş ve bu mallara Yunan Hükümetince el konulması yönünde çıkarılacak komisyon kararı ile meselenin halledilmiş olacağını bildirmişti.¹¹⁰

Muhtelit Türk – Yunan Mahkemesi Başkanı M. Boeg;¹¹¹ 16 Kasım günü itibariyle mahkemede görülecek 110 dava kaldığını, bunların 1935 yılı Nisan ayı sonuna kadar bitirileceğini ve bu tarihte görevin sona erebileceğini açıklamıştı.

Gayrimübadiller heyeti 26 Kasım 1934 günü yapılan toplantıda Ankara’ya gönderilecek heyete verilecek talimatı görüşmüştü. Heyet, hükümet yetkilileri ile gayri mübadillere ait toplam 3.900 lira değerindeki emlak bedellerinin ödenmesi konusunu görüşecekti. Ayrıca Muhtelit Mübadele Komisyonunun hükümete devrettiği 30.000 İngiliz lirası tutarındaki gayri mübadil alacağının tahsili için girişimde bulunacaktı.¹¹²

¹⁰⁸ C. 27 Eylül 1934, s.2.

¹⁰⁹ C. 2 Ekim 1934, s.2.

¹¹⁰ C. 13 Kasım 1934, s.2.

¹¹¹ C. 17 Kasım 1934, s.2.

¹¹² C. 27 Kasım 1934, s.2.

Gayrimübadiller Cemiyeti İdare Heyeti Başkanı Hüsni Bey ve Genel Sekreter Şahap Bey gayrimübadillerin dilekleri hakkında Maliye Bakanlığında cevap bekledikleri konuları şöyle sıralamıştı;¹¹³

Firarilere ait malların satış işlemlerinin hızlandırılması ve gayrimübadil haklarının buradan karşılanması

Muhtelit Mübadele Komisyonunun hükümete devrettiği 30.000 İngiliz lirasının dağıtılması

Anadolu'da bulunan ve gayrimübadillere ait olan emlakın araştırılması

Yunanistan Hükümeti 21 Aralık 1934 tarihinde çıkardığı bir kararname ile bundan böyle İstanbul'dan gelen Rum muhacirleri kabul etmeyecekti. Buna göre 1930-1934 yılları arasında gelmiş olanlara vesika verilecek, 1934 senesinden sonra gelenler iade edilecekti. Bu kararnamenin gerekçesinde; doğup büyüdükları topraklardan işlerini güçlerini bırakıp gelenlerin Yunan ekonomisini olumsuz yönde etkiledikleri belirtilmişti.¹¹⁴

J. 1934 Yılı İçinde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları

Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluğun 1933 yılında gelişerek devam etmesi Türkiye'de olduğu gibi Amerika'daki Rum Kamuoyunda da geniş yankı bulmuş, Türk kamuoyu bundan ancak 1934 Ocak ayı başlarında haberdar olmuştu.

Türkiye - Yunanistan Samimi Anlaşmasının imzalanmasından sonra Kuzey ve Güney Amerika Ortodoks Rum Başpiskoposu Athenagoras^{*}'ın yönetiminde 12

¹¹³ C. 18 Aralık 1934, s.5.

¹¹⁴ C. 21 Aralık 1934, s.3.

* 1886'da Yanya'da doğmuş, Heybeliada Ruhban Okulunu bitirmiştir. 1923'te Korfu Metropolit, 1931'de Kuzey ve Güney Amerika Rumlarının başrahibi (eksarnosu) olmuş, 1948'de Türkiye'ye dönmüş ve Fener Rum Patriği olarak göreve başlamıştır. 1948-1972 patriklik döneminde Moskova etkisinin dışında ortodoks birliği için çalışmış, Türk yöneticilerle iyi geçinmeyi ve iyi ilişkiler kurmayı ön planda tutmuştur.

Kasım 1934 tarihinde Waşington'daki Sen Koustanten Kilisesinde yapılmak üzere bir ayin planlanmıştı. Amaç Samimi Anlaşmanın takdis edilmemesiydi: Kilise çevrelerinin Türk-Yunan dostluğuna, özellikle de Türkiye'ye bakış açısını ortaya koyan bu gelişme ile ilgili ayrıntılar şöyleydi;¹¹⁵

Başpiskopos Athenagoras 22 Ekim 1933'te Waşington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Beye gönderdiği yazıda yapılacak ayin konusundaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişti;¹¹⁶

“Balkanların sulh davası ve refahı gayesi ile teşekkül eden ittihatla başrolü oynayan ve mühim siyasi tahammülatın merkezi olan aziz vatanımız Türkiye gözümün önünde canlanıyor.

Krallar, Başvekiller, hariciye Nazırları Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye'nin büyük liderleri ve inkılapçıları ile görüşüyor ve muahedeler akt ediyorlar. Bu faaliyet gittikçe artmakta ve Avrupa'nın hatta denilebilir ki bütün cihanın atisi için büyük bir manayı tazammum etmektedir. Bütün bu vakayıdan bir zevki mahsus duymaktayım.

Ben Türkiye'de doğdum, orada yaşadım, orada tahsil gördüm. Talebe iken hükümet hesabına tahsil için açılan Türkçe imtihanında muvaffak oldum.

Manastır ve Makedonya'da Türk hükümeti ile dostane bir surette çalıştım ve onunla teşriki mesai ettim. Harbi umuminin ilanında buralardaki Türk unsurunu himaye etmek fırsatına nail oldum. Bu suretle Türk ruhunu iyi tanımak ve onun faaliyetlerini ve inceliklerini takdir etmek fırsatlarına vasi bir surette malik oldum.

Sevincime diğer bir sebep dahi Türkiye Hükümetinin atıfetlerinden müstefit olmakta bulunan İstanbul Rum patrikhanesine mensubiyetimdir.

Bu patrikhane Türkiye'nin sulhperver misyonunu kalben takdir ve muvaffakiyetlerinden zevkiyap olmaktadır.

Bütün bunlar bu mesut vakayı sizinle beraber tesit etmek konusundaki har arzularımızı izah için kafidir.

Waşington'daki Sen Koustantan Ortodoks Rum kilisesinin iki millet arasındaki misakın bir ayini ruhani ile takdiri davetini ne büyük tehalık ile

¹¹⁵ B.C.A.: Dışışleri Bakanlığının Washington Rum Cemaati ile ilgili yazısı, 4 Ocak 1934, 030.10 255.717.10, s.1-6.

¹¹⁶ B.C.A.: Başpiskopos Athenagoras'ın Türkiye'nin Washington Büyükelçisine gönderdiği yazı, 22 Kasım 1933, 030.10 255.7710, s.3,4.

Kabul ettiğimi ve zati sefiranelerinin bu ayini huzurları ile şereflendireceklerini öğrenmekle ne kadar mesut olduğumu şimdi daha kolaylıkla takdir buyuracağımıza eminim”

Huluskarımız
Başpiskopos Athenagoras
Kuzey ve Güney Amerika
Ortodoks Rum Başpiskoposluğu

Amerika’daki Ortodoks Rum Kilise yöneticilerinin ayinden önce aldıkları anlaşılan kararın en ilginç bölümü şöyleydi;¹¹⁷

“Türk ve Yunan milletleri arasında imzalanan, ilan olunan ve Türk-Yunan milletleri tarafından sadakatle iltihak olunan, sulhun takviyesine, ırklar arasında yardıma, anlaşmaya ve teşriki mesaiye matuf bulunan dostluk muahedesi sulhu cihanın takviyesine hadim, diğer milletlere şayanı imtisal ve onlarca dahi takip edilmesi lazım bir enmuzec olduğuna,

Ve bu cemaatin 12 Kasım 1933 Pazar gününü şükran ayin günü olarak tespit ettiğine ve işbu ayini Türkiye Büyükelçisi Ahmet Muhtar ve Yunan sefiri Simopulos’un huzurları ile şereflendirmeye muvafakat ettiklerine

Esbabı anifeden dolayı atideki kararlar alınmıştır.

Türk ve Yunan milletleri arasında dostluk ve teşriki mesai muahedesinin tesidi için milli paytahtın sen Koustantan ve Halen kiliselerinde toplanan cemaatin Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri tarafından ilan ve tatbik edilmekte olan sulh siyasetine bila kayıt ve şart müzaharet etmek,

Ve bu sulh siyasetinin hamisi olan Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri ile Başvekil İsmet Paşa, Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Beyefendiye ve Yunan Reiscumhuru Mr. Alexandre Zaimis, Başvekil Mr. Çaldaris, Hariciye Nazırı Mr. Maksimov cenaplarına işbu cemaatin tebrikatını arz etmek.

Ve bu kararların birer nüshasının da Müttehidei Amerika’daki bilcümle Ortodoks kiliselerinin metbuu olan İstanbul Rum patriki Fotios’a isal edilmek üzere Başpiskopos Athenagoras’a takdim etmek, 12 Kasım 1933 tarihinde Waşington’da tanzim, kiraat ve tasdik olunmuştur”

İmzalat:
Thomas Daniele, George C. Heon

¹¹⁷ B.C.A.: ABD Rum ortodoks Cemaatinin Türk-Yunan Samimi Anlaşmasını takdis eden kararı, 12 Kasım 1933, 030.10 255.717.10, s.5,6.

George C. Vuruas, Tame Fliakos

Bu bilgilerin Türkiye'ye ulaşmasından sonra Dışişleri Bakanlığı 4 Ocak 1934 günü gelişmeleri bir üst yazı ekinde Başbakanlığa bildirmişti.

Dışişleri Bakanlığının üst yazısında yer alan hususlar şöyleydi;¹¹⁸

“ Türkiye-Yunanistan Samimi Anlaşmasının imzalanması, Amerika'daki yarım milyona yakın Yunanlı ve Rumlar arasında büyük memnuniyet ve sevince sebep olmuştur.

Washington'da bulunan 5000 e yakın Rum bu olaydan duydukları sevinci göstermek için Sen Koustantan Rum Klisesinde, Başpiskopos Athenagoras'ın yöneteceği bir ayin planlanmıştır.

Ayine özel olarak davet edilen Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, ikinci katiple birlikte ayine iştirak etmişlerdir.

Ayin nedeniyle Rum Ortodoks cemaatinin aldığı karar Türkiye Hükümetine arzedilmek üzere Büyükelçiye verilmiştir.

Ayin günü akşamı (12 Kasım 1934) Shoreham otelinde 100 kişilik bir ziyafet ve sonra da balo düzenlenmiştir. Burada Türk Büyükelçisi, Yunan sefiri ve Metropolit tarafından yapılan konuşmalarda iki ülke arasında oluşan dostluğa değinilmiş ve bunun daha da kuvvetlenmesi temenni edilmiştir.”

1934 yılı başında Türk-Yunan dostluğu kapsamında en önemli gelişme Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermesiydi. Türkiye'nin imparatorluktan yepyeni bir Cumhuriyete nasıl dönüştürüldüğünü, Atatürk'ün Türk-Yunan dostluğuna ve barışına, bölgesel barışa ve dünya barışına büyük katkısının nasıl gerçekleştiğini gerekçesi ile teklifinde yer veren Venizelos böylece bir ilke imza atmıştı. 12 Ocak 1934'te sunulan bu teklif Türk-Yunan dostluk ve işbirliğinin dayandığı temeli açıkça ortaya koymuştu.¹¹⁹

Çaldaris, 20 Ocak 1934 günü Yunan Meclisinde Balkan Misakı konusunda verilen soru önergesine cevap olarak;¹²⁰ Türk-Yunan ilişkilerinin tam bir güven, tam

¹¹⁸ B.C.A.: Dışişleri Bakanlığının Washington Rum Ortodoks Cemaati ile ilgili yazısı, 4 Ocak 1933, 030.10 255.717.10, s.1,2.

¹¹⁹ Bkz. **A.M.D.P.**, Belge No: 39, s.241-245.

¹²⁰ C. 21 Ocak 1934, s.3.

bir dostluk tam bir birliğe dayandığını, bu şekliyle iki devletin ortak bir devlet gibi çalıştığını söylemişti. Cenevre’de Tevfik Rüştü Aras ile yapılan birbirine bağlı ve samimi ortak çalışmayı hatırlatan Çaldaris, bu siyasetin yalnız siyasi çevrelerce değil halk tarafından da kabul edildiğini sözlerine eklemişti.

21 Ocak 1934 günü, Yunan balıkçı Vapuru Velos, Söke’nin Yenihisar kasabasından aldığı balıkları İtalya’ya götürmek üzere burada bulunuyordu. Kaptan Benakis, Söke ilkokul öğretmeni İsmet Bey ve öğrencilerinin hatırını kırmayarak vapuru gezmelerine izin vermişti. Öğrenciler Kaptan Benakis’e Yunanlı öğrencilere teslim edilmek üzere 1 şişe toprak, birkaç yaprak tütün ve bir avuç badem vermişlerdi. Yunanlı ilkokul öğretmenlerine verilmek üzere, iki ülkenin eğitim teşkilatları arasında dostluk kurulmasını konu alan bir de mektup teslim edilmişti. Benakis Pire’ye vardığında hediyeleri Milli Eğitim Müfettişliğine teslim etmişti.¹²¹

Çaldaris’in Yunan meclisinde Türkiye ile Yunanistan’ın tek bir devlet gibi çalıştığını söylemesi Ankara’da çok iyi bir etki yapmıştı. Falih Rıfkı Bey, bunun üzerine yazdığı makalede; “Beş Balkan devletinin bir devlet gibi çalıştığını duyacağımıza eminiz” demişti.¹²²

25 Mart 1934 günü kutlanacak olan Yunan Milli Bayramına iştirak etmek ve Türk milletinin dost Yunan milletine selamlarını getirmek üzere 5 kara uçağından oluşan bir filonun Atina’ya gideceği Yunan Dışişleri Bakanlığına bildirilmişti. Maksimos, iki ülke arasındaki dostluğun yeni bir tezahürü olan Türk Hükümetinin bu kararından dolayı teşekkür etmiş, filo ve mürettebatın Yunan Hükümetinin misafiri sayılacaklarını da eklemişti.¹²³

Türk filosu, Yunanistan Cumhuriyetinin 100 ncü yıl şenliklerine katılmak üzere 21 Mart sabahı Yeşilköy’den havalanmıştı. 24-26 Mart tarihlerinde yapılacak olan etkinliklere katılacak filoya Yunan halkı ve basını büyük ilgi gösteriyordu.¹²⁴

¹²¹ C. 22 Ocak 1934, s.4.

¹²² C. 23 Ocak 1934, s.3.

¹²³ B.C.A.: Dışişleri Bakanlığının Atina’ya gidecek tayyare filosu hk. yazısı, 20 Mart 1934, 030.10 255.717. 19, s.5.

¹²⁴ C. 22 Mart 1934, s.1.

22 Mart günü Atina semalarına ulaşan Türk filosu Yunan uçakları tarafından selamlanarak karşılanmış, birlikte şehir üzerinde iki tur attıktan sonra Tatoi havaalanına inmişlerdi. Türk filosunu burada Enis Akaygen ve Türk Ataşemiliteri ile Yunan Hava Müsteşarı ve diğer görevliler karşılamışlardı.¹²⁵

Filo 28 Mart günü yurda döndükten sonra bir açıklama yapan filo komutanı Binbaşı Şefik Bey,¹²⁶ Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis ve Başbakan Çaldaris tarafından kabul edildiklerini, filonun Yunanistan'da ilgiyle karşılandığını belirtmişti.

Bu ziyaretle ilgi gelişmeler 13 Nisan günü Atina Elçisi tarafından Dışişleri Bakanlığına bildirilmiş, Dışişleri Bakanlığı da 26 Nisan günü ziyaretin sonucunu Başbakanlığa arzetmişti.¹²⁷

Atina elçisinin filonun ziyareti ile ilgili yazısında şu konulara yer verilmişti;¹²⁸

“Binbaşı Şefik Bey komutasındaki Türk filosu 22 Mart sabahı saat 11.00 de Tatoi Hava Karargahına ulaşmıştır.

Çaldaris'in rahatsız olması nedeniyle filoyu onun namına Hava Müsteşarı General Gyalistras karşılamıştır. Gyalistras burada yaptığı konuşmadan sonra hava subaylarımız ve ordumuz şerefine kadeh kaldırmış, Binbaşı Şefik Bey de buna karşılık vermiştir.

22 Mart akşamı Yunan Dışişleri Bakanı Türk Subayları Şerefine Grande Bretagne otelinde bir akşam yemeği vermiştir. Yemekte bir konuşma yapan Maksimos, Milli Bayramlarına bir uçak filosu ile katılmamızdan dolayı Türk Hükümetine teşekkürlerinin iletilmesini rica etmişti. Şefik Bey'de; Hükümetin, resmi makamların ve Atina halkının filoya gösterdiği sıcak ve dostlukla dolu kabulünü Türk Hükümetine iletceğini belirtmiştir.

23 Mart günü Atina'daki Elçilik Ataşemiliteri Binbaşı Behçet Bey tarafından havacılarımız şerefine Grande Bretagne otelinde 300 kişilik bir çay verilmiştir. Burada Atina'daki siyaset adamları, üst düzey askeri ve sivil yöneticiler havacılarımızı takdir etmişlerdir.

¹²⁵ C. 23 Mart 1934, s.3.

¹²⁶ C. 30 Mart 1934, s.1.

¹²⁷ B.C.A.: Atinaya gidecek tayyare filosu hk. 21 Nisan 1934, 030.10 255.717.19, s.1.

¹²⁸ B.C.A.: Tayyare filosu hk., 13 Nisan 1934, 030.10 255.717.19, s.2,3,4.

23 Mart akşamı Hava Bakanlığı tarafından askeri kulüpte havacılarımız şerefine bir yemek verilmiştir. Burada dostane konuşmalar yapılmıştır.

24 Mart günü havacılarımız reisicumhur Zaimis tarafından kabul edilmişlerdir. Aynı gün akşam Atina Garnizon komutanı General Patridis'in askeri kulüpte verdiği yemekte havacılarımız Yunan subayları ve aileleri ile tanışma fırsatı yakalamışlardır.

25 Mart sabahı Türk uçakları bayrama katılmışlardır. Önce Atina semalarında uçan filo, meydanlarda toplanan halkın üzerine, Türk-Yunan bayrak ve renkleri ile süslenmiş ve "memleketimizi ziyarete ve Milli Bayramınıza iştirake gönderilen Türk havacılarının yürekleri muhabbetle doludur" ibaresi bulunan binlerce kartları ve bunlara eklenmiş paraşütlerde Türk ve Yunan bayrakları atmışlardır. Daha sonra Yunan uçakları da Ellas ve Türkiye kelimelerinin ilk harfleri olan E ve T harfleri çizerek şekilde iki defa dolaşmışlardır.

25 Mart akşamı Cumhurbaşkanı Zaimis'in verdiği yemeğe katılmışlardır.

26 Mart günü stadyumda yapılan askeri oyunlara havacılarımız da davet edilmiş ve oyunları izlemişlerdir.

26 Mart öğleden sonra Çaldaris Türk havacılarına evinde çay daveti vermiştir. Burada subaylarımıza Yunan Hükümetinin sunduğu nişan ve madalyalar takılmıştır. Aynı gün akşam Atina Üniversitesinin verdiği akşam yemeğinde havacılarımız da davetli olarak bulunmuşlardır.

27 Mart sabahı saat 09.00 da havacılarımız Tatui Hava karargahından hareketle Selanik'e yönelmişlerdir. Uğurlamada Hava Genarali Gyalistras ve üst düzey havacılar bulunmuşlardır."

28 Nisan 1934 tarihinde İsparta mebusu Mükerrerem Bey ve Burdur mebusu Mustafa Şeref Beyler TBMM'ne bir kanun teklifi sunmuşlardır. * 26 Nisan 1934 günü TBMM oturumunda okunan Başbakanlık tezkeresinde TBMM üyelerinin Yunan demiryollarında bedava seyahatini öngören Yunan Hükümet kararına atıfta bulunularak, Yunan meclis üyelerinin de Türk demiryollarında bedava seyahatini öngören bir kanun teklifi ile bu jeste karşılık verilecekti.¹²⁹

* Mükerrerem ve Mustafa Şeref Beylerin 156 No'lu mazbataları ve kanun teklifleri için Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, 55. İnikat, Sıra No: 156, s.1-2.

¹²⁹ B.C.A.: Yunanlı Parlamento üyelerinin demiryoluna bedava istifadesi hk., Kanun Teklifi, 28 Nisan 1934, 030. 10 4.20.12, s.6,7.

Mükerrem Bey ve Mustafa Şeref Bey'in kanun teklifinin TBMM'nde görüşülmesine 23 Mayıs 1934 günü başlanmıştı.¹³⁰

İlk konuşmayı yapan Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey; Yunanistan'ın bu hususu bir kararla gerçekleştirdiğini, bu nedenle özel kanuna gerek olmadığını söylemişti.

Daha sonra teklif sahiplerinden Mükerrem Bey; Yunanistan'da trenle seyahat şartlarını bilmediğini, ancak Türkiye'de Devlet demir Yolları bütçesinin Meclis tarafından kabul ve tasdik edildiğini, bu nedenle bedava seyahatler için mutlaka bir kanuna ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti.

Kocaeli mebusu Sırrı Bey; Yunanistan'ın Türk mebuslarının Yunanistan'daki trenlerde bedava seyahati konusunda daha önce gösterdikleri hassasiyet için konuşmak istediğini belirterek teklifi sunanların Türk-Yunan dostluğunu çok iyi bir şekilde tespit ettiklerini vurgulamıştı. Türk-Yunan dostluğunun bu günlerde tarihteki en yüksek seviyesine ulaştığını, iki milletin samimiyetle kaynaştıklarını, bu nedenle teklifi sunanlara gıpta ettiğini açıklamıştı. Sırrı Bey konuşmasının sonunda, Türk-Yunan dostluğunun adeta medeniyet aleminde sulhu salah tarlasına atılmış bir tohum olduğunu söylemişti.

Kanun teklifi ile ilgili görüşmeler TBMM'nin 27 Mayıs günkü oturumunda da devam etmiş ve Yunan meclis üyelerinin TDDY nda bedava seyahati için Nafia Vekaletine yetki veren birinci madde kabul edilmişti.¹³¹

TBMM'nde bu kanunla ilgili son görüşme 4 Haziran 1934 günü yapılmış, kanunun muteberliği ve icrasını düzenleyen son iki maddesi de kabul edilerek tasdik işlemi tamamlanmıştı.¹³²

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, 55. İnikat, s.226, 227.

¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, 58. İnikat, s.307.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, 64. İnikat, s.38.

Yunan parlamento azalarının TDDY üzerinde meccanen seyahatleri hakkında 2495 sayılı kanun 4 Haziran 1934 günü Mecliste kabul edildikten sonra 9 Haziran günü resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.

Türk-Yunan dostluğunun güçlenmesine katkıda bulunan kanun üç maddeden oluşmuştu:¹³³

Madde 1: Yunan parlamentosuna mensup mebuslar ve senatörlerin TDDY üzerinde meccanen seyahat ettirilmesi için Nafia vekiline mezuniyet verilmiştir.

Madde 2: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3: Bu kanunun icrasına Nafia vekili memurdur.

Temmuz ayının son haftasında Yunan tayyarecilerinin İstanbul'a gelmesi dostluğu güçlendiren başka bir olaydı.

Balkanlarda tecrübe uçuşuna çıkmış olan Binbaşı Temelis'in komutası altındaki üç Yunan askeri tayyaresi 22 Temmuz günü Yeşilköy havaalanına inmişti. Tayyarecilerin karşılanması için düzenlenen törende;¹³⁴

İstanbul Garnizon Komutanlığı Kurmay Başkanı Tevfik Bey,

İstanbul Teyyareciler Cemiyet Başkanı Nakiye Hanım,

Cemiyet Şube Müdürü Hasan Fehmi,

Müfettiş Baha Sait, Ali Rıza ve İsmail Bey,

Yunan Ataşemiliter Zoropulos,

Ataşeneval M.Londros hazır bulunmuşlardı.

Nakiye Hanım burada yaptığı konuşmada;

¹³³ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 15, s.1084.

¹³⁴ C. 23 Temmuz 1934, s.1,2.

“Geldiğiniz dost memleketin, getirdiğiniz dostluk havasını birarada teneffüs eden iki dost milletin çocukları şu anda sulh dünyasının şerefini, sulh binasının kuvvetini bir kat daha arttırmış olmaktan ne kadar iftihar etsek yeridir” demişti.

Törenden sonra Perapalas’a alınan misafirler öğle yemeğinde Türk Tayyareciler Cemiyetinin konuğu olmuşlardı.

Yunan tayyareciler 23 Temmuz günü saat 10.00’da Galatasaray Lisesinde 6 ncı Yerli Mallar sergisini ziyaret etmişler, saat 12.00 de Taksim Cumhuriyet Abidesine çelenk koymuşlardı. Saat 17.00 de Yeşilköy Yunan Sefareti binasında tayyareciler şerefine bir çay ziyafeti verilmişti. Aynı gün akşam saat 21.00 de de Perapalas’ta bir akşam yemeği verilmişti.¹³⁵

25 Temmuz günü müzeleri gezen heyet, Boğaz gezintisinden sonra yat kulübünde bir ziyafete katılmış ve öğleden önce Bükreş’e gitmek üzere İstanbul’dan ayrılmışlardı.¹³⁶

Yunan Tayyare filosundan Binbaşı Polelif ayrılmadan önce verdiği demeçte; İstanbul’da kısa süre kalmalarına rağmen büyük ilgi gördüklerini, Türk hava subaylarına, Tayyare cemiyetine, basına ve herkese teşekkür ettikten sonra elindeki Türk Bayrağını sallayarak uğurlayanlara karşılık vermişti.¹³⁷

Tevfik Rüştü Aras, 7 Eylül günü Adriya vapuru ile Cenevre’ye giderken Pire limanına gelmiş, burada Maksimos ve Türk elçilik mensuplarınca karşılanmıştı. Aynı gün Maksimos’la birlikte Cenevre’ye hareket edecek olan Tevfik Rüştü Aras’ın burada 14 Eylül 1933 Türk-Yunan Samimi Anlaşmasını teati edeceği öğrenilmişti:¹³⁸ ancak Tevfik Rüştü Aras geceyi Atina’da geçirdikten sonra iki dışişleri bakanı arasındaki teati işlemi 8 Eylül günü burada gerçekleşmişti.¹³⁹ Teati töreninde bulunan Çaldaris bir süre Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüştü. Tevfik Rüştü Aras yaptığı açıklamada Türkiye’nin Yunanistan’a büyük dostluk beslediğini söylemişti.

¹³⁵ C. 24 Temmuz 1934, s.1,4.

¹³⁶ C. 25 Temmuz 1934, s.1,5.

¹³⁷ C. 26 Temmuz 1934, s.1,6.

¹³⁸ C. 8 Eylül 1934, s.1.

¹³⁹ C. 9 Eylül 1934, s.1.

Başbakan Çaldaris; Türkiye'nin bütün dostluk imanını gösterdiğini, Yunanlı sanat erbabına ait meselenin Cenevre'de her iki bakan arasında tetkik edileceğini söylemişti.

Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos 23 Eylül 1934 günü, Türkiye'nin Cemiyeti Akvama üyeliği ve Balkan Misakı konusunda Türk-Yunan dostluğunun etkilerini değerlendirdiği açıklamasında¹⁴⁰ Yunanistan'ın arzu ettiği gibi Türkiye'nin Cemiyeti Akvam Konseyi'nin azalığına girmesi ve bu münasebetle dost Türkiye Devleti ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyin şahsına karşı verilen şerefin ehemmiyetini ve bundan dolayı Yunanistan'ın hissettiği sevinci anlatmış ve Yunanistan'ın dost Türkiye ile bağlı bulunduğu muahede ahkaminca ihtiyaç zuhurunda Türkiye'yi Cemiyeti Akvama karşı müdafaa etmesinin şüphesiz olduğunu söylemişti.

Maksimos; Balkan Misakının samimiyetinden ve bunu imza eden devletlerin Ekim sonlarında Ankara'da vaki olacak müzakerelerinin programının tanziminde tam bir itilaf halinde bulduklarını söyledikten sonra Ankara'da müzakere edilecek mesailin, iktisadiyat, münakalat, turizm, Balkanların manevi ihtilatlarının takviyesi ile Balkan hukukunun birleştirilmesi kanununun tanzimine müteallik olduğunu bildirmişti.

Türkiye'nin yeni Atina Büyükelçii Ruşen Eşref Üneydin'in göreve başlaması nedeniyle 17 Kasım günü Yunan gazetecilerine yaptığı açıklamada şu konulara değinmişti;¹⁴¹

“Vazifem, Enis Bey tarafından takip edilen siyasete devam etmektir. Bu siyasetin hatları büyük Şefimiz Gazi Mustafa Kemal'in yaratıcı dehası, nurlu ve kudretli eliyle Cumhuriyet Hükümeti tarafından çizilmiştir. Büyük şefin düsturu sizce malumdur. “Vatanda Sulh, Dünyada Sulh” sulh aşkı iki hükümeti yaklaştırdı. Balkan misakı dünyanın bu köşesinde tanzim edilen sulhu temin etmektedir.”

¹⁴⁰ C. 24 Eylül 1934, s.3.

¹⁴¹ C. 18 Kasım 1934, s.1,3.

Kasım ayının son haftasında Türkiye'yi özel olarak ziyaret eden Yunan Senatosunun ikinci başkanı M. İstamulis 21 Kasım günü Türk-Yunan dostluğu hakkında şu açıklamayı yapmıştı;¹⁴²

“Türkiye'ye seyahatim hususi mahiyeti haiz bulunuyor. Ben esasen Silivri'ye ve ara sıra dostlarımı görmek için buraya gelirim. Bu fırsattan istifade ile Ankara'ya giderek üç gün kaldım ve Çankaya'da defteri mahsusayı imzalayarak Reisicumhur Gazi Hazretlerine tazimatta bulunma vazifesini telakki ettim.

Türkiye ile ittifak hususunda bütün Yunan fırkaları arasında tam bir anlaşma mevcuttur. Bugün Yunanistan'da Türk-Yunan anlaşmasına muhalif yüzde bir nisbetinde bile olsun kimse bulamazsınız.”

K. Yunanistan Harbiye Nazırı General Kondilis'in Ankara Ziyareti

Yunanistan Başbakanı Çaldaris 1 Mayıs 1934 günü yaptığı açıklamada birkaç gün içinde Türkiye'yi ziyaret edecek olan Harbiye Nazırı General Kondilis'in ziyaret amacı hakkında bilgi vermişti. Türk-Yunan misakinin gizli bir tarafı olmadığını, misak metninin yayınlandığını vurgulayan Çaldaris;¹⁴³

“İki memleket ancak kendi idari ve mülki hudutları ile birbirinden ayrı bulunuyorlar. Aralarındaki münasebetler o kadar sıkı, o kadar dostanedir” diyerek dostluğun ulaştığı seviyeyi belirtiyordu.

1 Mayıs günü toplanan Yunan Meclisi Kondilis'in Ankara ziyaretini görüşmüş ve kendisine gereken talimatı vermişti.

Kondilis'in ziyaret programı ana hatları ile şöyle idi;¹⁴⁴

4 Mayıs 1934: İstanbul'a geliş, karşılama, Ankara'ya hareket

5 Mayıs 1934: Ankara'ya geliş, karşılama, Ankara Palas'a yerleşme, ziyaretler, Anadolu kulübünde öğle yemeği, Ankara Palas'ta akşam yemeği

¹⁴² C. 22 Kasım 1934, s.5.

¹⁴³ C. 1 Mayıs 1934, s.3.

¹⁴⁴ B.C.A.: Kondilis'in Ankara'yı ziyaret programı, 2 Mayıs 1934, 030.10 227.526.16.

6 Mayıs 1934: Saat 17.00'de Orduevinde çay ziyafeti, 20.30'da Yunan Elçisinin Anadolu Kulübünde akşam yemeği

6 veya 7 Mayıs günleri müsait olduğu takdirde Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından kabul

7 Mayıs 1934: Saat 17.00 de Yunan elçisi tarafından Elçilikte parti, uğurlama

8 Mayıs 1934: İstanbul'da karşılama, Vali ve Garnizon Komutanını ziyaret, İstanbul programı ve ayrılış

General Kondilis, Yunan Genelkurmay Başkanı ve heyetle birlikte 4 Mayıs günü Saat 17.30'da Romanya bandıralı Recel Karol vapuru ile İstanbul'a gelmişlerdi.¹⁴⁵ İstanbul'daki karşılama töreninde;

Vali muavini Ali Rıza Bey,

3 ncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa,

Merkez Komutanı Fehmi Paşa,

Dışişleri Bakanlığında Nuri Şefkati Bey ve diğer görevliler hazır bulunmuşlardı.

Yunan Harbiye Nazırı Haydarpaşa'dan Ankara'ya hareketinden önce şu açıklamada bulunmuştu;

“Türkiye'nin büyük Reiscumhuru Mustafa Kemal Hazretleri ve Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine hürmetlerimi arz etmek ve aziz dostum Tevfik Rüştü Bey'i ziyaret etmek ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri ile Milli Müdafaa Vekili Zekai Beylerle tanışmak için Ankara'ya gitmekten memnunum”

Kondilis ve Yunan heyeti 5 Mayıs 1934 saat 09.50'de Ankara'ya ulaşmışlardı. Yunan ve Türk bayrakları ile donatılmış olan istasyonda iki ülkenin

¹⁴⁵ C. 5 Mayıs 1934, s.1,5.

milli marşları eşliğinde askeri tören düzenlenmiş ve karşılamada şu görevliler bulunmuştu;¹⁴⁶

Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey,
Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Aras,
Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Paşa,
Milli Müdafaa Vekili Müsteşarı Nazmi Paşa,
Merkez komutanı Demir Ali Bey,
Yunan Büyükelçisi M. Sakelloropulos.

Kondilis, beraberinde Yunan Büyükelçisi bulunduğu halde, Tefvik Rüştü Aras, Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve İkinci Başkan Asım Paşa'yı ziyaret etmişti. Kondilis'in 5 Mayıs günkü programında yer alan diğer gelişmeler ise şöyleydi:¹⁴⁷

5 Mayıs akşamı Tefvik Rüştü Aras Kondilis şerefine Ankara Palas'ta bir akşam yemeği vermişti. Aras burada yaptığı konuşmada;

“Karşılıklı ve ortak siyasetlerinin esasını teşkil eden sulha bağlanmış bulunan Türkiye ve Yunanistan Doğu akdeniz’de olduğu gibi Balkanlarda da kendi aralarında teesüs eden teşriki mesai ile bu büyük fikrin sadık amilleri olmuşlardır” sözleriyle bölgesel barışın önemine değinmişti.

Kondilis ise cevaben yaptığı konuşmada;

“Balkan Misakını mümkün kılan Türkiye ve Yunanistan’ın desteği olmuş ve bu dostluk memleketlerimizin bir teşriki mesai ve dostluk devri açmak istedikleri andan beri tasavvur ettikleri esas fikrin tabi bir inkişafıdır” demişti.

¹⁴⁶ C. 6 Mayıs 1934, s.1.

¹⁴⁷ C. 6 Mayıs 1934, s.6.

General Kondilis 6 Mayıs sabahı Başbakan İsmet İnönü'yü ziyaret ederek bir süre görüşmüş, hükümetle resmi temaslarına da bugün başlayacağı öğrenilmişti.¹⁴⁸

7 Mayıs günü hükümet yetkilileri görüşmelere başlayan Kondilis saat 16.00'da Atatürk tarafından Çankaya Köşkünde kabul edilmişti.¹⁴⁹ Aynı gün saat 17.00'de Yunan Büyükelçisi, Kondilis şerefine bir yemek vermiş, İnönü, Aras, Bakanlar, elçiler ve diğer görevliler de davet edilmişlerdi.¹⁵⁰

Kondilis'in Ankara ziyareti devam ederken Yunan gazetelerinden Vradini sütunlarında şu değerlendirmeyi yapmıştı;

“Savunma Bakanımızın Ankara ziyareti dostumuz Türkiye'ye bizi çözümler bir tarzda bağlayan dostluk ve itimat hislerimizi en parlak şekilde ihzar fırsatını vermiştir. Hiçbir şey onları ayıramaz gene hiçbir şey bu bağların sağlamlığını bozamaz. Tevfik Rüştü Aras ve Kondilis'in nutukları birer icraata bedeldir. M. Yevtiç'in Sofya'yı, Aras'ın da Bükreşi ziyaretleri arefesinde vuku bulan bu güzel tezahürler Balkan sulhunun dostları tarafından sevinçle karşılanmalıdır. General Kondilis Ankara ziyareti ile iki memleket hükümetlerine Balkan Misakinin müessir olduğu hakkındaki imanlarını teyit etmek fırsatını da verecektir.”

8 Mayıs 1934, Kondilis'in Ankara ziyaretinin son günü olmuştu. Saat 11.00'de Çankaya Köşkünde İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'la görüşen Yunanlı Bakan İnönü'nün Saat 13.00'de Marmara köşkünde verdiği yemekte bulunmuştu.¹⁵¹

Ankara'dan hareketinden 15 dakika önce Ankara Palas'ta gazetecilere bir beyanat veren Kondilis ziyareti ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştı;¹⁵²

“Bu ziyaretimle yeni Türkiye'nin kısa sürede başarmış olduğu terakkileri hayret ve takdirle görmek fırsatına nail oldum. Bu kadar az bir zamanda bir milletin organize edilmesi ve yeni bir devlet kurulması tarihte emsaline tesadüf edilmeyecek bir misal olarak kalacaktır. Plütark'ın hayatlarını bize anlattığı eski

¹⁴⁸ C. 7 Mayıs 1934, s.1.

¹⁴⁹ C. 8 Mayıs 1934, s.1.

¹⁵⁰ C. 8 Mayıs 1934, s.5.

¹⁵¹ C. 9 Mayıs 1934, s.1.

¹⁵² C. 9 Mayıs 1934, s.4.

tarihin büyük adamlarının hiç birisi bugünkü yeni Türkiye'nin büyükleri ile mukayese edilecek derecede büyük değillerdir. Atina'da imzalanmış olan Balkan Misakının umumi çerçevesi içinde ahvalin ve coğrafi vaziyetin müsaadesi nisbetinde Balkan milletlerinin refahını temin etmek maksadı ile tatbiki ve tevezii hususunda değişmez kararınızı bir defa daha teyit ettik.

Büyük Petro Paris'e gittiği zaman Rişliyö'nün mezarını ziyaretinde "ne kadar müteessifim ki bu adam bugün berhayat değildir. Eğer o hayatta olsaydı ona memleketimin yarısını bağışlar ve buna mukabil ondan memleket, devlet idaresi ne demek onu öğrenir ve geri kalan kısmını da kendim idare ederdim demiştir." Ben de Ankara'dan ayrılırken büyük Petro'nun düşüncelerinin tesiri altındayım. Ne kadar yazık ki Ankara'da daha bir müddet kalarak büyüklerinizden idarecilik ve yaratıcılık dersi alamadım.

Yarınki Türk nesli bugün başardığımız ve başarmak zorunda bulunduğumuz işlerin kıymet ve ehemmiyetini elbette takdir edecektir."

Aynı gün Kondilis'in Ankara ziyareti ile ilgili resmi tebliğ yayınlanmıştı. Türkiye-Yunanistan Samimi Anlaşması ve Balkan Misakı üzerine yoğunlaşan tebliğde şu cümlelere yer verilmişti;

"Yunan Harbiye Nazırı Sabık Başvekil M. Kondilis ile Erkanı Harbiye Reisi General M. Katenniotis Cumhuriyet Hükümetini dostça ziyaret etmek ve iki memleketi ve Balkanları alakadar eden meseleler hakkında Türk devlet adamları ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişlerdir.

Reisicumhur Hazretleri, M.Kondilis ve M.Kateniotis'i kabul ederek kendileriyle uzun uzadıya görüşmüşlerdir. Mumaileyhim Başvekil, Hariciye Vekili, Milli Müdafaa Vekili ve Büyük Erkanı Harbiye Reisi Müşir Paşa Hazretleri ile mülakatlarda bulunmuşlardır. Çok samimi bir dostluk havası içinde cereyan eden bu konuşmalar esnasında müşterek hudutların masuniyetini tekellüf eden samimi anlaşma misakının yüksek kıymeti hususunda tamamiyle mutabık bulunan Türkiye ve Yunanistan gerek iki memleket ve gerek sulh davası için feyizli neticeler verdiğine ve sarsılmaz dostluklarının inkişafını idameye karar vermiş oldukları müşahade edilmiştir.

Bundan başka Türkiye ile Yunanistan'ın Balkan Misakına azimkarane bir surette merbut kaldıkları ve Balkan devletlerinin itimada müstenit teşriki mesailerinden şahsi ve müşterek menfaatlerine en iyi tevafuk eden neticeler beklemekte oldukları da tespit edilmiştir.

Gerek Mümtaz Yunan devlet adamının ve kıymetli mesai arkadaşının ziyareti gerek Türk ve Yunan zabitleri arasındaki temasın vesile olduğu samimi arkadaşlık tezahürleri Ankara'nın bütün mehafilinde en müsait ve en dostane intiba hasıl etmiştir.”

Kondilis ve Yunan heyeti 8 Mayıs 1934 günü saat 19.00'da özel bir trenle İstanbul'a hareket ederken, İstasyon'daki uğurlamada;

İsmet İnönü,

Tevfik Rüştü Aras,

Nafia Vekili,

Erkanıharp İkinci Reisi Asım Paşa,

Fahrettin Paşa ve diğer görevliler bulunmuşlardı.

9 Mayıs sabahı Haydarpaşa'ya ulaşan misafirleri; Vali muavini Ali Rıza Bey, 3 ncü kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Merkez Komutanı Fehmi Paşa, Yunan konsolosluk erkanı ve kalabalık bir halk kitlesi karşılamışlardı. Saat 11.00'de Valiyi ve Kolordu komutanını ziyaret eden Kondilis, Taksim abidesine çelenk koyduktan sonra Patrikhaneyi de ziyaret etmişti.¹⁵³

Kondilis 9 Mayıs akşamı Türkiye'yi ziyareti ile ilgili olarak yaptığı açıklamada;¹⁵⁴

“Ankara'da büyük dahi Mustafa Kemal Hazretlerinin ve kıymetli mesai arkadaşlarının vücuda getirdiği eserleri hayranlıkla gördüm. Ankara'da bugün yep yeni bir dünya yaratılmaktadır. Türkiye'nin büyük bir inkılap devresi yaşamakta olduğunu biliyordum. Fakat Ankara'da gördüklerim, tasavvur ettiklerimden çok daha fazladır. Balkan Misakının bir neticesi olan Balkanlar'da teşriki mesainin de bir kat daha takviyesi hususunda mutabık kaldık. Balkanlar Balkanlılarıdır düsturu istikbalde de Balkanların yegane politikası olacaktır.” demişti.

¹⁵³ C. 10 Mayıs 1934, s.1.

¹⁵⁴ C. 10 Mayıs 1934, s.4.

Kondilis; heyette bulunan siyasi ve askeri yetkililerin Türk yetkilileri ile çok olumlu görüşmeler yaptığını belirterek memnuniyetle ayrıldıklarını ifade etmişti.

10 Mayıs sabahı Loyd Triestino vapuru ile İstanbul'dan ayrılan Kondilis, akşam saatlerinde ülkesine ulaşmış ve törenle karşılanmıştı. Kondilis'in Başvekil Çaldaris ile yaptığı görüşmeden sonra yapılan açıklamalarda; Türk-Yunan ve Balkan Misaklarının merbutiyetlerinin son derece samimi ve sıkı olduğunun bir kez daha müşahedeye vesile olduğu belirtilmişti.¹⁵⁵

Yunan Savunma Bakanı Kondilis'in Genelkurmay Başkanı ile birlikte Ankara'yı ziyaret etmeleri ve Samimi Anlaşmanın uygulanmasına ait detaylar üzerinde ilgili makamlarla görüşmelerde bulunmaları Yunan Hükümetinin sadakati için bir delil teşkil etmişti.¹⁵⁶

1934 yılında Ayasofya'nın müze haline getirilmesi kararının değerlendirmesini şu şekilde yapmak mümkündür. Bu karar öncelikle 1933 yılında Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin kamulaştırılarak müze haline dönüştürülmüş olmasına mukabil bir jest olarak görünmektedir.¹⁵⁷

L. Dini Kıyafetler Konusunda Yaşanan Gerginlik

Türkiye Cumhuriyetinde, Türk İnkılabının vazgeçilmez unsurlarından olan İnkılap Kanunları 1924 yılından başlayarak on yılı aşkın sürede zaman ve şartların uygunluğu dikkate alınarak bizzat Atatürk tarafından takip edilen sistem içinde birer birer TBMM tarafından kabul edilmiştir.

İnkılap kanunlarından birisi de laikliği sağlam temellere oturtmayı ve uluslararası çağdaş kıyafet kurallarının Türkiye'de de uygulanmasını amaçlayan "Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun" idi.

¹⁵⁵ C. 13 Mayıs 1934, s.3.

¹⁵⁶ Muharrem Feyzi, "Balkanlarda Siyasi Faaliyet", **Mülkiye Mecmuası**, Sayı: 38, (Mayıs 1934) s.62.

¹⁵⁷ Özel, Atatürk ve Atatürkçülük, s.214-215.

3 Aralık 1934 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen kanun resmi gazetede yayımlandıktan sonra 13 Aralık 1934'te yürürlüğe girmişti. Sekiz maddeden oluşan 2596 No'lu kanun aşağıdaki konuları kapsamıştı,¹⁵⁸

1 nci maddeye göre; hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun din adamlarının mabet ve ayinler dışında ruhani kisve giymeleri yasaklanmıştı. Ancak her din ve mezhepten uygun görülecek bir din adamının geçici olarak kıyafet giymesine izin verilmiş, iznin yenilenmesi esası getirilmişti.

2 nci maddeye göre; Türk kanunlarına göre kurulmuş izcilik, spor, topluluk, kulüp, okul ve benzerlerinin belirledikleri kıyafetleri yönergelerine uygun şekilde giymeleri sağlanacaktı.

3 ncü maddeye göre; Türkiye'de bulunan Türkler ve yabancıların, yabancı ülkelerin siyasi, askeri ve milis kuruluşlarına ait kıyafet ve levazımını taşıması yasaklanmıştı.

4 ncü maddeye göre; Yabancı ülke mensuplarının kendi kıyafet ve alametleri ile Türkiye'yi ziyaret etmeleri Bakanlar Kurulunun iznine tabi olacaktı.

5 nci maddeye göre; Türkiye'de bulunan yabancı temsilciler, uluslararası kurallara göre kıyafetlerini giyinecekler, Türkiye'yi ziyarete gelen yabancı ordu mensuplarının kıyafetlerini giymeleri Bakanlar kurulunca düzenlenecekti.

6 ncı maddeye göre; Kanunun yürütülmesi için bir yönerge hazırlanacaktı. Kanunun birinci maddesinde 6 ay sonra, diğer maddeleri 13 Aralık günü yürürlüğe girecek, icradan Bakanlar Kurulu sorumlu olacaktı.

Kanunun TBMM tarafından kabul edilmesini takip eden günlerden başlayarak Yunan gazetelerinde iki ülke kamuoyu arasında gerginliğe yol açacak yayımlar başlamıştı.

¹⁵⁸ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 16, s.34.

Bu yayınlar Ankara ve İstanbul'da hayretle karşılanmıştı. Rum Patrikhanesi Sen Sinod Meclisi üç toplantı yapmış, ekseriyeti teşkil eden genç papazlar kanunun çok uygun olduğunu, itiraza gerek olmadığını söylemişlerdi. Buna rağmen Yunanistan'da bu işin Türk-Yunan dostluğunu kökünden sarsacak ve dostluk cemiyetlerinin reislerini istifa ettirecek kadar gürültüye sebep olması garipti.¹⁵⁹

Başbakan Çaldaris'in 6 Aralık 1934 gecesi yaptığı açıklama Yunanistan'daki gerilimin birden en üst düzeylere tırmanmasına neden olmuştu. Çaldaris'in açıklaması şöyleydi;¹⁶⁰

“Bu mesele biri dini, diğeri hissi olmak üzere iki şekilde tezahür ediyor. Hükümet meseleyi iki bakımdan da tetkik ettikten sonra kararını verecektir.”

Bu açıklamaya paralel gelişmeler ise şunları kapsıyordu;

Yunan mebuslarından Kumundurur Türkiye'deki Rum papazların cübbeleri meselesi hakkında meclise bir araştırma önergesi vermişti.

Bütün muhacirler birliği papaz cübbeleri konusunda miting düzenlemek için müracaat etmiş, ancak bu kabul edilmemişti.

Hükümet blokuna dahil siyasi parti reisleri toplanarak kanun etrafında görüşmüşler, konu hakkında yeterli bilgi gelmesini beklemeyi uygun görmüşlerdi.

Atina ve Selanik'te bulunan Türk-Yunan dostluk cemiyeti reisleri olay nedeniyle istifa etmişlerdi.

İngiltere Protestan Kilisesi Başpapazlığına tayin edilen Osten Okley 7 Aralık günü İstanbul'a ziyaret maksadı ile gelmiş, resmi görevinde dini kıyafetini, bunun dışında sivil kıyafetini giymesi Türk basınının dikkatini çekmiş ve Rum Patrikhanesine bu papazı örnek olarak göstermişlerdi. Bu arada Rum ve Ermeni

¹⁵⁹ C. 7 Aralık 1934, s.1.

¹⁶⁰ C. 7 Aralık 1934, s.6.

Patrikhanelerinde 8 Aralık günü bir toplantı yapılarak kıyafet kanununun görüşüleceği öğrenilmişti. Türk kamuoyunun beklentisi Patrikhane mensuplarının hilafeti, medrese ve tekkeleri hiç tereddüt etmeden yıkıp atıveren laik Türkiye Cumhuriyeti rejiminin menfi vaziyetlere tahammülü olmadığı gerçeğine karşı gaflette bulunmamasıydı.¹⁶¹

Yunan Çiftçi Partisi Lideri Papanastasiu;¹⁶² “Bana göre bu mesele gazeteler tarafından fena idare edilmiştir. Yazılarında isnat ettikleri esaslar doğru değildir. Mesele hükümet tarafından da iyi idare edilmemiştir” sözleri ile sakin bir tavır sergilemişti.

Yunan milletvekillerinden Konduros, rahip cüppelerinin kiliseler dışında giyilmesini yasaklayan kanunun, Lozan Antlaşmasındaki azınlık hukukuna aykırı olduğunu iddia etmişse de, Yunan hükümeti gerçek dışı olan bu iddianın mitinge dönüştürülmesine izin vermemişti.¹⁶³

Sağduyulu Yunan basın temsilcileri ise;¹⁶⁴ Yunan efkarı umumiyesinin, dini kisvelerin giyilmesinin yasaklanması meselesi üzerinde tehlikeli münakaşalardan vazgeçmesini ve bu meselenin halledilmesi işini hükümete bırakmalarını, fedakarlıkların mahsulü olan Türk-Yunan dostluğunun yaşaması, ileri gitmesi gerektiğini açıklamışlardı. Bunun üzerine Rum patrikhanesi konu ile ilgili toplantıyı aceleyle getirmeden bir hafta sonraya ertelemişti.

Venizelos 6 Aralık 1934 akşamı detaylı bir basın açıklaması yaparak dini kisveler konusundaki düşüncelerini açıklamıştı. Gerilimden çok sağduyulu bir yaklaşım sergileyen Venizelos’un açıklaması genel hatları ile şöyleydi.¹⁶⁵

“Türkiye’de din kisvesi hakkında alınmış olan tedbirden ruhani reislerin istisna edildiğini okudum. Bundan sonra Türk-Yunan dostluğunu ciddi bir surette

¹⁶¹ C. 8 Aralık 1934, s.1.

¹⁶² C. 9 Aralık 1934, s.1.

¹⁶³ Us, Hatıralar, s.84.

¹⁶⁴ C. 9 Aralık 1934, s.6.

¹⁶⁵ B.C.A.: Venizelos’un kisve kanunu nedeniyle Yunan basınına tebliği, 27 Aralık 1934, 030.10 109.729.18, s.1-5.

sarsmak tehlikesi göstermiş olan bu hadisenin kapanmış addedilmek lazım geldiği kanaatindeyim.

Şu düşünceler bende bu kanaatin husulüne vesile olmuştur.

1. Yunan Hükümeti Türkiye nezdinde teşebbüste bulunmuş, Ortodoksların incindiğini bildirmiştir. Türkiye ise aldığı tedbirden ancak din reislerini istisna etmekle azami gayret ve fedakarlığı göstermiştir. Türkiye'nin bu tedbirden külli feragat etmesi, diğer bir devletin tazyiki altında mecburi bir hareket olarak telakki edilirdi, bu da Türklerin milli gururuna dokunurdu.

2. Türkiye'nin bu feragatinden sonra, daha ileri giderek Türk-Yunan dostluğunun sarsılmasına ve hatta iki devlet münasebatının gerginleşmesine sebebiyet vermek doğru değildir.

3. Türkiye'nin din kisvesi hakkında aldığı tedbir, Ortodoks Yunanlıların aleyhine müteveccih bir zihniyetten değil Türkiye Cumhuriyeti'nin halkçılık zihniyetinden doğan ıslahatın eseri olduğu muhakkaktır. Hatta Türkiye aynı sebebe mebni hilafeti de ilga etmiştir.

4. Din kisvesinin milliyetle hiçbir alakası yoktur. Bu mesele sırf bir mabet işi olduğu cihetle din kisvesinin mabedin bulunduğu devletin kanuni icabatına göre tanzimine hiçbir mani yoktur.

Her dinin reisine muvakkat istisna yerine daimi surete dini kisve giymesi hakkında müsaade etmeleri için dostane isteğimizi, Türk dostlarımızın lütfen kabul edeceklerini ümit ediyorum.

Türk-Yunan dostluğunun tahakkukuna vesile olmuş olan yüksek gayenin hissiyat ve zihniyeti ile bu husustaki dostane isteğimizin kabulünü Türkiye Reisicumhurundan, Başvekil ve Hariciye vekilinden şahsen istirham ediyorum.

Eğer bu dostane isteğimiz Türkiye tarafından lütfen kabul edilecek olursa Ortodoks papazlarının dini kisvesi hakkında Türkiye'de alınmış olan tedbirden Yunan milleti efkarı umumiyesinde hasıl olan teessür yavaş yavaş silinecektir.”

Dini kisve konusunun Rum, Ermeni ve Yahudi aydınları tarafından olumlu karşılanması üzerine gergin ortamın düzelmeye başladığı görülmüyordu. Bu konuda Papanastasiu'nun bir gün önce yaptığı olumlu açıklamanın da etkili olduğu bir gerçektir.¹⁶⁶ Tefvik Rüştü Aras, M. Maksimos'a çektiği telgraf ile; Dini kıyafet kanununun Yunanistan'a karşı bir yönünün bulunmadığını, bu konuda çıkarılan gürültülerden üzüntü duyduğunu belirtmişti.¹⁶⁷

¹⁶⁶ C. 10 Aralık 1934, s.1.

¹⁶⁷ C. 10 Aralık 1934, s.4.

İstanbul’lu Rumlar, Atina gazetelerinin neşriyatından duydukları üzüntüyü ve konuyu Yunan politikacılarının yanlış yönlendirdiklerini belirten telgrafları yetkili makamlara çekmişlerdi. Böylece Yunan basını da ılımlı yayınlara başlamıştı.¹⁶⁸

M. 1934 Yılı İçinde Genel Hatları İle Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri

İktisat Vekili Celal Bayar’ın 1933 Atina ziyareti esnasında imzaladığı Ticari İtilafnamenin ikinci altı aylık dönem için uygulanmasına 1 Şubat günü başlanacaktı.* Uygulama başladıktan sonra Yunanistan’dan Türkiye’ye hangi malların serbestçe gireceğini belirleyen komisyon çalışmalarını bitirmişti.¹⁶⁹

Kuruluş çalışmaları tamamlanan Türk-Yunan Ticaret Ofisi 6 Ağustos günü saat 11.00’de ilk toplantısını yapmıştı. Toplantıya İktisat Vekaletinin tayin ettiği Başkan Nemlizade Mithat bey ile Kara Mustafazade Ahmet, Refi Celal ve Festan Beyler katılmışlardı. İç tüzüğün hazırlanması kararı alınan toplantıda, Ofisin idari işlerinin İstanbul Ticaret Odası tarafından yürütülmesi benimsenmişti.¹⁷⁰

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak yeni ticaret mukavelesinin müzakerelerinde bulunmak üzere Yunan İktisat Vekili M. Pasmazoğlu’nun 24, 25 Ekim tarihlerinde İstanbul’a geleceği ve doğrudan Ankara’ya hareket ederek taraflar arasındaki görüşmelere 29 Ekim günü başlanacağı öğrenilmişti.¹⁷¹

Türk-Yunan Ticaret İtilafı (Mukavelesi) Ankara’da tarafların görüşmelerinden sonra 10 Kasım 1934 akşamı imzalanmıştı. Esasında bu itilaf 30 Ekim 1930’da imzalanan ikamet, Ticaret ve Seyrisefain anlaşmasına ihtiyaç duyulan dönemlerde yapılan önemli eklerden biriydi. Bu itilafa göre;¹⁷² Türkiye’nin ihracatı beş gruba ayrılmış, her grupta satılacak malların cins, miktar ve oranları belirlenmişti.

¹⁶⁸ C. 11 Aralık 1934, s.1.

* Türkiye ile Yunanistan arasında 9 Mayıs 1933 tarihinde Atina’da imzalanan ve 27 Mayıs 1933’te TBMM’nce kabul edilen Ticaret İtilafnamesi daha önce belirtildiği gibi 6 aylık dönemlerle uygulanacaktı. Bkz. **Düstur** 3 Tertip Cilt 14, s.1052, 1056.

¹⁶⁹ C. 30 Ocak 1934, s.3.

¹⁷⁰ C. 7 Ağustos 1934, s.1,5.

¹⁷¹ C. 22 Eim 1934, s.3.

¹⁷² **Düstur** 3 Tertip, Cilt 16, s.484, 486.

Anlaşmaya bağlı 9 adet ekte iki ülkenin üretim ve sanayisini etkilemeyecek malların indirimli satışları düzenlenmişti. Uygulanmasına 15 Aralık 1934 tarihinde başlanacak olan itilafın imzalanmasından sonra aşağıdaki resmi tebliğ yayınlanmıştır;¹⁷³

“İki dost memleket arasında ticari mübadeleler en samimi bir zihniyetle incelenmiştir.

Türk heyeti, Yunan mahsullerinin Türk piyasasında daha geniş yer bulmasına imkan vermek ve Türk ihracatını azaltarak Yunan ihracatını kademeli olarak arttırmak suretiyle dengelenmesini arzu etmektedirler. Bu maksatla iki iktisat vekili muhtelif ihtiyaçları gözönüne alarak konuyu incelemişlerdir.

Bugün imzalanan anlaşmada Yunanistan’a ihraç edilen mallar birkaç sınıfa ayrılmış, önemi az olan malların takası kararlaştırılmıştır.

Anlaşmanın 15 Aralık 1934 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.”

Yunan iktisat vekili M. Pasmazoğlu ve heyeti Ankara’da Celal Bayar ve yetkililerle iki ülkeyi ilgilendiren iktisadi konuların tamamını samimi bir şekilde görüşmüşler ve anlaşmanın imzalanmasından sonra Ankara’dan ayrılmışlardı.

Pasmazoğlu ve Yunan heyeti 11 Kasım günü Eskişehir’e geçmiş, Şeker fabrikasını gezerek incelemelerde bulunmuştu. Yunanlı Vekil burada yaptığı açıklamada şunları söylemişti;¹⁷⁴

“Yurdunuzun ilerleyişi hayrete değer, eski Türkiye’yi gezen birinin gözüne güçsüz insanın Tanrıya doğru yalvarışlar yükselttiği minareler çekerdi. Yeni yarattığımız Türkiye ile çalışmanızın gücü ve hızı fabrikamızın bacalarından göklere yükseliyor.”

Yunan heyeti 13 Kasım gecesi Ertuğrul yatı ile Mudanya üzerinden İstanbul’a ulaşmıştı. 14 Kasım sabahı Sümerbank’ın Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasını gezen heyet buradan Mecidiyeköy Likör Fabrikasına geçmişlerdi. Saat 13.00’de

¹⁷³ C. 11 Kasım 1934, s.3.

¹⁷⁴ C. 12 Kasım 1934, s.1.

Perapalas'ta şerefine verilen yemekte konuşan Pesmazoğlu Türkiye ziyareti hakkında şu açıklamada bulunmuştu;¹⁷⁵

“Ankara’da imzaladığımız yeni ticaret anlaşmasının başlıca hususiyetini teşriki mesai hususunda Türkiye ile Yunanistan’ın samimi bir arzu beslemeleri teşkil etmektedir. Ankara’da yayınlanan tebligattan da anlaşılacağı üzere bu anlaşma üç esasa dayanmaktadır.

1. Taraflar arasında tam bir hüsnüniyet vardı.

2. Yeni anlaşma ticari eşyalarımızın mübadelesini kolaylaştırmak için imzalandı.

3. Maamafih maksat sırf mübadeleyi çoğaltmak değil bilakis daha geniş bir teşriki mesainin temelini kurmaktır.

Türkiye’de gördüğüm fevkalade hüsnü kabülden ve bilhassa çok hürmet ettiğim Büyük şefiniz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin lütfen bana karşı esirgemedikleri iltifatlardan fevkalade mütehasıs oldum. Bundan maada gerek Başvekil İsmet Paşa Hazretleri ile aziz meslekdaşım Celal Beyefendi ve kıymetli arkadaşları tarafından hakkımda gösterilen teveccüh beni o derece minnettar bırakmıştır ki bu seyahatimin hatıraları ebediyyen kalbimde ve hafızamda saklı kalacaktır.”

Pesmazoğlu 14 Kasım 1934 günü öğleden sonra;

Vali Muhittin Bey’in ziyaretini iade etmiş,

Bakırköy Sümerbank Bez fabrikası için “Eşi Avrupa’da bile az bulunacak mükemmel bir kombina” diyerek hislerini belirtmiş,

Hereke imali bir ipek halıyı kabul etmiş,

Patrikhane ve İstanbul Ticaret odasını ziyaret etmişti.

Pesmazoğlu ve Yunan heyeti 15 Kasım 1934 günü;

Vali Muhittin Bey,

Polis Müdürü Fehmi Bey,

Ticaret Odası Başkanı Nemlizade Mithat Bey,

¹⁷⁵ C. 15 Kasım 1934, s.1,5.

Ticaret, Borsa, Sümerbank yetkilileri tarafından uğurlanmışlardı.

Bu arada Atina elçiliğine yeni tayin olan Ruşen Eşref Üneydin Adria vapuruna binerek Pesmazoğlu ile birlikte ayrılmışlardı.¹⁷⁶

Türk-Yunan Ticaret Anlaşmasının 15 Aralık 1934'te yürürlüğe girecek olması nedeniyle, anlaşmanın tatbikini gösteren talimatname hazırlanmış ve taraflara bildirilmişti. Merkez Bankası, Yunan Bankası ile ihracat bedelleri konusunda müzakerelere başlamıştı.¹⁷⁷

¹⁷⁶ C. 16 Kasım 1934, s.1.

¹⁷⁷ C. 4 Aralık 1934, s.1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1935 YILI BAŞINDAN ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNE KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE – YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

A. Balkan Misakı Kapsamında İlişkiler ve Bunların Etkileri

1. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin I nci Dönem Toplantısı (3-9 Ocak 1935)

Balkan Misakı Daimi Meclisinin I nci Dönem toplantısında (30 Ekim 1934) alınan karar gereğince Ekonomik Meclis Mayıs 1935'te Bükreş'te toplanacaktı. Meclise sunulacak raporun hazırlanması için 5 ay içinde Atina ve Ankara'da iki ayrı toplantı yapılacaktı.¹

Balkan Misakı ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri arttırma yollarını aramak ve alınması icap eden tedbirleri tespit etmek üzere 3 Ocak 1935'te Atina'da Toplanacak olan Ekonomik Meclise katılmak üzere Hasan Saka'nın başkanlığındaki Türk Heyeti 31 Aralık 1934 sabahı Pire'ye hareket etmişti. Heyet üyeleri İktisat Müsteşarı Faik Kurdoğlu, Dışişleri Bakanlığında Vedii Bey, Türkofisten Burhan Zihni, İş Bankasından Sami İşbay'dan oluşmuştu. Mecliste özellikle demiryolu nakliyatında müşterek kolaylık, deniz ticaretinde müşterek hareket, müşterek ihraç maddelerinin dünya piyasalarındaki vaziyeti meseleleri görüşülecekti.²

Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos, 3 Ocak sabahı çalışmalarına başlayan Ekonomik Meclis hakkında şu bilgileri vermişti:³

“Balkan Misakının imzası ile yeni döneme girerken Misakın tahakkuku için çalışmalar yapan dört devletimizden bütün ekonomik kuvvetleriyle gayretlerimize katılarak tecrübeleri ve dehaları ile kuvvetli teşriki mesailerini istemekten başka bir şey yapamazdık.”

¹ Fadime Tosik, “Tevfik Rüştü Aras'ın Siyasi Kişiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniv. Sos. Bil. Ens., Malatya 2002, s.218, 219.

² C. 1 Ocak 1935, s.5.

³ C. 4 Ocak 1935, s.1.

Maksimov, son defa Ankara’da müzakere edildikten sonra 10 Mayıs 1935’te Bükreşte Balkan Misakı Meclis Toplantısına arzedilecek raporun esaslarının hazırlanmasını istemiş ayrıca toplantının önemini ve gündemini açıklamıştı.⁴

Ekonomik Meclisin Atina Toplantısı 9 Ocak 1935’te sona ermiş ve çalışmaların sonuçları resmi tebliğ ile kamuoyuna duyurulmuştu. Tebliğde belirtildiğine göre;⁵ Ticaret politikası, Haberleşme ve Ulaşım Balkan Bankası, Turizm ve Ekonomik kuruluşların işbirliği konularında kararlar alınmıştı.

Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin Atina çalışmaları kapsamında daimi deniz komitesi ile ilgili olarak; standart ulaşım yönergeleri ve ortak tarifelerin uygulanması, limanlardaki vergilerin birleştirilmesi şeklinde iki önemli karar alınmıştı.⁶

Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat İşleri Genel Müdürlüğü, 20 Ocak 1935 tarihli raporu ile Ekonomik Meclisin Atina toplantısına ait sonuçları değerlendirmişti. Temsilcilerin seçimi, iç teşkilat, çalışma sistemi ve Nisan ayında Ankara’da yapılacak toplantıda alınacak tedbirleri açıklayan rapora ek olarak Türkiye dışındaki temsilcilerin listeleri, protokol finali ve Atina’da alınan 5 karar bulunuyordu.⁷

Ekonomik Meclisin iç teşkilatı konusunda alınan karar; Balkan Misakı ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan Daimi Heyet tarafından, çeşitli Hükümet merkezlerinde senede iki defa toplanmak üzere her ülke temsilcilerinin katılımı ile bir Ekonomik Danışma Meclisi oluşturulması idi. Bu konu Atina hazırlık toplantısında detaylı olarak incelenmiş ve toplantıların yapılması oy birliği ile kararlaştırılmıştı. Buna göre Türk teşkilatı örnek alınacak ve görev esasına göre her ülke tarafından seçilecek temsilcilerle ülke heyetleri oluşturulacaktı. Heyette birer kişi ile temsil edilecek görevler şöyleydi;⁸

⁴ C. 4 Ocak 1935, s.3.

⁵ C. 11 Ocak 1935, s.1.

⁶ “Balkan Antantı Ekonomi Konseyi Daimi Deniz Komitesi”, **İktisat Vekaleti Türkofis Aylık Bülteni**, Sayı: 2, (Temmuz 1937), s.42.

⁷ B.C.A.: İktisadi Balkan Danışma Meclisi Türk Milli Heyeti ve Dahili Teşkilatı, 20 Ocak 1935, 030.10 227.528.1

⁸ B.C.A.: Danışma Meclisi Türk Heyetinin Teşkili, 20 Ocak 1935, 030.10 227.528.1 s.1.

Genel ekonomik politika

Tarım faaliyetleri

Sanayi faaliyetleri

Maliye, Kredi, Merkez ihracat bankalarına ait faaliyetler

Ulaştırma faaliyetleri

Ekonomik Meclis yönergesi hakkında alınan karara göre; Atina hazırlık toplantısında kabul edilen detaylı yönerge gereği Danışma meclisi üç esasa göre oluşturulacaktı.⁹

Ekonomik Danışma Meclisi, Dışişleri Bakanlığınca oluşturulan Daimi Heyetin bir organı, danışmanı olacaktı.

Genel olarak başkanlık yapan Dışişleri Bakanlarınca idare edilen, dışarıda milli komisyonlar, içeride çeşitli dairelerle devamlı irtibatta bulunacaktı.

Türk heyeti, ister içeride ister dışarıda Dışişleri Bakanlığına bağlı bir teşkilat olarak çalışacaktı.

Atina'daki hazırlık toplantısından, Türkiye'ye faal bir rol verildiği, bir bakıma arabuluculuk vazifesi verildiği sonucuna ulaşan değerlendirmeye göre bundan sonra alınması gereken tedbirler ana hatları ile şöyle sıralanmıştı.¹⁰

Memleket ekonomisinin Balkan Misakı içinde gelişmesi ve diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerimizin uzak görüşlü bir açıdan değerlendirilmesi, bu incelemede ekonomiyi ilgilendiren bütün olayların dikkate alınması,

Ankara toplantısından önce iç teşkilatın oluşturulması, Balkan ekonomik faaliyetlerinin Dışişleri Bakanlığınca yürütülmesi, toplantı hazırlıkları ve toplantının desteklenmesinde hiç bir konunun dikkatten uzak tutulmaması,

⁹ B.C.A.: Danışma Meclisinin oluşturulma esasları, 20 Ocak 1935, 030.10 227.528.1 s.2.

¹⁰ B.C.A.: Danışma Meclisi toplantısına göre Türkiye'nin alacağı tedbirler, 20 Ocak 1935, 030.10 227.528.1 s.5-8.

Ankara toplantısında gösterilecek özenin, toplantının önemini arttıracığının bilincinde olarak çalışmalarını kolaylaştıracak, salonlar, odalar, yazı ve haberleşme araçları ve diğer yardımcı malzemelerin hazırlanması,

Türk Ekonomik Meclis temsilcileri örnek teşkil ettiğinden sabit kalacaktır. Diğer üç ülkenin temsilciler listesi aşağıdaki şekilde oluşturulacaktır.¹¹

Romanya: Nicolas Tabacovici, Mühendis N. Teodoras, İon Christu, Victor Badulesco, Emile Marien

Yugoslavya: Stenoje Pelivanaoviç, dr. Sava Obradoviç, Zdravko Vaskoviç

Yunanistan. Kyriakos Varvaresson, Spyridion Koroniç, Georges Charitakias, Xenophon Zolotas, Charalambos

Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin birinci dönemine ait sonuç protokolünün başlık kısmında şu konular yer almıştır:¹²

“Balkan Ekonomik Meclisi, 2 Kasım 1934’te Ankara’da yaptığı toplantıda aldığı kararlar doğrultusunda Atina’da toplanmış ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos başkanlığında 3 Ocak 1935 günü çalışmalarına başlamış, 9 Ocak günü kapanış oturumu ile sonuçlanmıştır.

Ekonomik meclis bundan sonraki çalışmalarını dört komisyon halinde yürütecektir. Bunlar;

Ticari ilişkiler komisyonu

Ulaştırma ve haberleşme komisyonu

Mali sorunlar, kredi ve Merkez Bankalarına ait sorunlar komisyonu

Turizm komisyonudur.”

Protokolün eklerinde ise şu kararlar sıralanmıştır;¹³

Ticari ilişkilerle ilgili karar (Ek-1)

¹¹ B.C.A.: Danışma Meclisi temsilciler listesi, 20 Ocak 1935, 030.10 227.528.1 s.9-10.

¹² B.C.A.: Danışma Meclisinin sonuç protokolü, (Protocole Final de la premiere session du conseil economique de l’entente Balkanique) 030.10 227.528 s.11.

¹³ Ekonomik Meclisin aldığı kararların detayları için Bkz. B.C.A. 030.10 227.528.1 s.12-18.

Ulaşımın geliştirilmesi ve iyileştirilmesi ile ilgili karar (Ek-2)

Bir Balkan Bankası Kurulmasına ait karar (Ek-3)

Turizm ile ilgili karar (Ek-4)

Ekonomik kuruluşların işbirliği ile ilgili kararlar (Ek-5)

İç Tüzük Projesi (Ek-6)

Meclis, sonuç protokolünde bundan sonraki toplantının 1 Nisan 1935'te Ankara'da yapılmasını da kararlaştırmıştı.

2. Balkan Misakı Daimi Meclisi II nci Dönem Toplantısına Kadar Gelişen Olaylar

1935 Ocak ayının son haftasında “Avrupa’da barışı koruma” konulu toplantı için Cenevre’de bulunan Balkan Misakı Dışişleri Bakanları yaptıkları görüşmelerden sonra bir tebliğ yayınlamışlardı. Bu tebliğde;¹⁴

“Balkan Misakı ülkeleri barışı koruma uğruna sarfedilen gayretlerden ancak sevinç duymakta ve bu anlaşmaların (Avrupa ülkelerinin aralarında yaptıkları Roma anlaşmaları kastediliyor) orta ve doğu Avrupa’da barışın güçlendirilmesi ile ilgili olan bütün ülkelerin durumu da gözönünde bulundurulmak suretiyle faydalı bir şekilde sonuçlandırılacağı ümidini beslemektedir.” denilmiştir.

1935 Şubat ayında Balkan Misakı bir yaşını doldurmuştu. Bu nedenle şimdiye kadar Balkan Misakı Meclisine başkanlık yapan Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos, bu görevi Romanya Dışişleri Bakanı M. Titulescu’ya devredecekti. Bu uygulama Ankara toplantısında alınan, alfabetik sıraya göre birer yıl başkanlık yapılması yönündeki karara dayanıyordu.¹⁵

¹⁴ C. 22 Ocak 1935, s.1

¹⁵ C. 10 Şubat 1935, s.3.

5 Nisan 1935'te Belgrat'ta toplanan Balkan Misakı Ekonomik meclisi karma ulaşım komitesi uzmanlarının yaptıkları araştırma sonucunda iki konunun incelenmesini kararlaştırmışlardı. Bunlardan birincisi; Düzenli deniz ve akarsu ulaştırmaları arasındaki ilişkinin kurulması için üye ülkelerin yardımcı olması, ikincisi ise; Balkan deniz ve akarsu ulaşım sektörleri arasında anlaşmalar yapılması ve ortak çalışmanın sağlanması konularını kapsıyordu.¹⁶

Balkan Misakı Meclisi'nin 18 Nisan 1935 günü Ankara'da yapılan hazırlık toplantısı Saat 16'00'da İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın açış konuşması ile başlamıştı. Ankara'da yapılan çalışmalar Atina hazırlık toplantısında alınan kararların gözden geçirilmesi şeklinde cereyan etmişti.¹⁷

3. Balkan Misakı Daimi Meclisi II nci Dönem Toplantısı (10-13 Mayıs 1935)

Balkan Misakı Daimi Meclisinin Bükreş toplantısına Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın başkanlığı altında Trabzon Milletvekili Hasan Saka, Dışişleri 2 nci Daire Başkanı Cevat Açıkalm, özel kalem müdürü Refik Amir Kocamaz katılmıştı.¹⁸ Meclis, 10 Mayıs günü Bükreş'te ilk toplantısını yapmıştı. Saat 18.30'da Dışişleri Bakanlığında yapılan toplantıdan sonra Titulescu gazetecilere verdiği demeçte;¹⁹ Bu mesaiden Misakın daha kuvvetlenmiş olarak çıkacağından emin olduğunu, ilk müzakerede gündemin görüşülmediğini, çalışmaların sonunda bir tebliğ yayınlanacağını söylemişti.

11 Mayıs günü Meclis gündemindeki şu konuları görüşmüştü:²⁰

Roma anlaşmalarına bağlı meseleler

Tuna meselesi

¹⁶ "Balkan Antantı Ekonomi Konseyi", Türkofis Aylık Bülteni, sayı: s.42.

¹⁷ C. 19 Nisan 1935, s.3.

¹⁸ B.C.A.: Balkan Misakı Konseyi Türk Heyetini Görevlendiren Bakanlar Kurulu Kararı, 13 Mayıs 1935, 030.10.01.02.54.38.3

¹⁹ C. 11 Mayıs 1935, s.1,4.

²⁰ C. 12 Mayıs 1935, s.1.

Avusturya meselesi

Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın askeri statülerinin değiştirilmesi

İtalya'nın düşündüğü Orta Avrupa barışının güçlendirilmesi meselesi

Akdeniz anlaşması meselesi

Balkan Misakı Meclisinin gündemine alınan konulara dikkat edildiğinde, yalnız üye ülkelerin değil, Avrupa'nın gündemindeki konularla da yakından ilgilendiği görülüyordu. Çaldaris toplantılar devam ederken Heuresetuelle dergisine yazdığı makaleye şu başlığı koymuştu: “Sarsılmaz bir bağlılık ve öz bir kardeşlik. İşte Balkan Misakını idare eden iki prensip.” 13 Mayıs günü çalışmalarını bitiren Meclis aldığı kararları resmi bir tebliğle yayınlamıştı. Tebliğin kapsamı şöyleydi;²¹

“Balkan Misakı Meclisi Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun başkanlığında 01-13 Mayıs günleri 7 toplantı yapmıştır. Görüşülen konular ve alınan kararlar şunlardır:

Meclis Avrupa'nın durumunu incelemekle işe başlamıştır. Balkanlardaki durumun, barışın idamesi ve Avrupa'nın bu kısmında komşuluk münasebetleri bakımından düşüncelere meydan verecek mahiyette olmadığını görmüş ve bunu sevinçle karşılamıştır.

Daimi Meclis Balkan Misakının Balkanlardaki icraatında bir takviye, bir genişleme husule geleceği anının yakın olduğu kanaatini elde etmiştir.

Meclis, Balkan devletlerini bir arada ve ayrı ayrı ilgilendiren bütün meseleleri detaylı olarak incelemiştir.

Meclis Balkan Misakının genel ve özel menfaatleri ile Küçük antantın Avrupa barışının devamı için yürüttüğü faaliyetlerde işbirliği temin etmesinde müttefik kalmışlardır.

Daimi Meclis, doğu Avrupa barışında esas olarak gördüğü Fransa-Rusya karşılıklı yardım anlaşmasını sevinçle karşılar.

Balkan Misakının menfaatlerine uygun olduğu sürece Roma anlaşmasının gerçekleşmesi için ortaklaşa çalışmalara yardımcı olmayı kabul eder.”

²¹ C. 14 Mayıs 1935, s.1,12.

Resmi tebliğde yer alan genel ekonomik kararlar şöyleydi:

Balkan Misakı içinde ve dışında olan Devletlerle, Ticaret mübadelesinin tesisi

Münakalatın inkişafı ve ıslahı

Turistik münasebetlerin teksifi

Banka meselelerinin tetkiki

Ekonomik konulardaki detaylı kararlar ise şu konuları kapsıyordu;

Ticaret hususunda açık ve basit kaideler koyarak geniş bir serbestliğe doğru adım atılması

Ödeme vasıtalarının geliştirilmesi

Ulaştırmanın kolaylaştırılması

Posta mukavelesi projesinin gerçekleştirilmesi

Turizm hareketini inkişaf ettirilmesi

Bir Balkan Bankası kurulması konusunda Türk heyetinin hazırladığı proje taslağının taraflarca imzalanması,

Dört ülkenin kredi temsilcilerinin her sene toplanması

Toplantıdan sonra dört bakan topluca Kral Karol tarafından kabul edilmiş, kendisine çalışmalar hakkında bilgi sunulmuştu.

Bu toplantıda Türkiye'nin Boğazlarla ilgili tezi de görüşülmüştü. Boğazların tekrar askerleştirilmesi için girişimlerini sürdüren Tefik Rüşü Aras Balkan Meclisinde konuyu detayları ile açıklamıştı. Daha sonra diğer üç ülke Türk tezini

savunmaya karar verecekler²² ve bu karardan, Balkan Misakının Türkiye'yi destekleyeceği anlamı çıkacaktı.

Balkan Misakının kısa bir sürede Avrupa siyasetinin önemli bir unsuru olduğu artık herkesçe anlaşılmış bir gerçektir. Bu konuda ilk göze çarpan şey; Balkan Misakının birbirine bağladığı dört devlet bu anlaşmanın kendi milli çıkarlarına olduğu kadar, genel barışın korunmasına da yardım ettiği kanaati ile tek bir varlık gibi fikir ve arzu birliği ile hareket etmeleridir. Atatürk, Türkiye'nin bu anlaşma içinde oynadığı büyük ve değerli rolü Cumhuriyet Halk Partisinin Kurultayını açarken yaptığı konuşmada şu şekilde belirtmişti; "Dört devletin kendi güvenlikleri için ve Balkanların karışma ve karıştırma konusu olmaktan çıkması için içten bir kanaatle birbirlerine bağlanmışlardır. Asıl dikkati çeken Balkan Misakının daha bir yıl içinde uluslararası barış için büyük bir etken olduğunun anlaşılmasıdır. Balkan Misakı gittikçe Avrupa barışının başlıca temel taşlarından biri olmak yerindedir."²³

4. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin Ocak 1936 Toplantısına Kadar Olan Gelişmeler

Tevfik Rüştü Aras Balkan Misakı Meclisinin Bükreş toplantısından sonra Cenevre'ye gitmek üzere Viyana'dan geçerken basın mensuplarına verdiği demeçte;²⁴ Balkan ufuklarındaki kara bulutların dağıldığını belirtmişti.

Eylül ayında Cenevre'de yapılacak olan Uluslararası Derneğin toplantısına katılacak olan Balkan Misakı Dışişleri Bakanları Belgrad'ta biraraya gelmişler, toplantıda takip edilecek siyaset ile Misak ülkelerinin gündemdeki konularını görüşmüşlerdi.²⁵

Uluslararası toplantılar Balkan Misakının tanıtılmasına vesile oluyordu. Yunanistan Dışişleri Bakanı M. Maksimos 15 Eylül 1935 günü Uluslararası

²² Tosik, Tevfik Rüştü Aras, s.221.

²³ Zeki Mesut Alsan, "Aydın Politikası", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 28, (Haziran 1935), s.305.

²⁴ C. 18 Mayıs 1935, s.1.

²⁵ C. 2 Eylül 1935, s.1.

Derneğin Meclisinde Balkan Misakının yapacağı ödevleri şöyle izah etmişti; “Balkan Misakı’nın ikinci kuruluş yılının sonuna gelmek üzereyiz. Misakın devamlı tekamüle uğrayabilecek lüzumlu bir müessese olduğu görülmektedir. Üye devletler, barış gayretlerini, siyasal ekonomik, sosyal anlaşma yolunda emeklerle kuvvetlendirmişlerdir. Alınan neticeler yalnız hükümetlerin dayanışma fikrinden doğmamıştır. Aynı zamanda kendi uluslarının bağlı buldukları Uluslararası Derneğin prensiplerini gözetmek suretiyle gerçekleştireceği yönündeki güvenlerinden doğmuştur. Balkan Misakı Uluslararası derneğin Dünya barışını kurtarmak için gösterdiği gayretleri içten bir ilgi ile takip etmektedir.”

Balkan Misakı adına konuşan Maksimos aynı toplantıda, üç üye devletin Boğazlar konusundaki Türk tezini desteklediklerini açıklamıştı.²⁶

Balkan Misakı fikrinin yayılmasını amaçlayan Balkan festivali Eylül ayının ikinci yarısından itibaren İstanbul’da önemli etkinliklere sahne olmuştu.²⁷

17 Eylül 1935’te Galatasaray Lisesinde toplanan Balkan gençliği İstanbul’da bir gezinti yapmış ve saat 16.00’da Taksim abidesine bir çelenk koymuşlardı. Dört ülkenin katıldığı bu törende ekipler kendi bayrakları ve milli kıyafetleri ile hazır bulunmuşlardı.

21 Eylül 1935’te Beylerbeyi sarayında buluşan Balkan gençliği, birlikte Boğaz gezisi yapmışlar ve aynı gün Fenerbahçe Stadyumuna geçerek Balkan oyunlarını izlemişlerdi.

22 Eylül günü Taksim Stadyumunda Balkan gençlerinin ayrı bir gösterisi vardı.²⁸

3 Ekim 1935’te İtalya Habeşistan’a saldırmıştı. Bu gelişme Balkan Misakı ülkelerini telaşa düşürmüş, dört devlet aralarında görüşerek bu meselede Milletler Cemiyetinde İngiltere ve Fransa’nın yanında yer almayı kararlaştırmışlardı. Böylece

²⁶ Tosik, Tefik Rüştü Aras, s.221.

²⁷ C. 18 Eylül 1935, s.1,5.

²⁸ C. 22 Eylül 1935, s.1.

İtalya'ya karşı yaptırım, öngören devletler arasına katılmış oluyorlardı. Bu tutumları nedeniyle İtalya tarafından cezalandırma ihtimalini gözönünde bulunduran Balkan Misakı ülkeleri İngiltere ile Habeşistan – İtalya savaşı boyunca geçerli olacak ittifak anlaşması imzalamışlardı.²⁹

9 Ocak 1936'da Balkan Misakı ülkelerinin uzunca zamandır üzerinde çalıştıkları posta projesi sonuçlanmıştı. 3 Aralık 1935'te Bakanlar kurulunca kabul edilen proje 9 Ocak 1936'da Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti.³⁰ Dört ülkenin posta, telgraf ve telefon idareleri arasında posta ve telekomünikasyon alanında birlikte çalışma için uzlaşma kanununa göre karşılıklı kolaylıklar sağlanıyor, fiyatlar standart hale getiriliyor, işbirliği esasları ortaya konuyordu.

5. Balkan Misakı Ekonomik Meclisi II nci Dönem Toplantısı (17-24 Ocak 1936)

Ekonomik Meclis'te Türkiye'yi temsil edecek olan heyet 3 Ocak 1936'da Bakanlar Kurulunca belirlenmişti. Karara göre³¹ Türk heyeti;

Trabzon milletvekili Hasan Saka'nın başkanlığında,

Dışişleri Daire Başkanı Dürrü Mazhar

Bayındırlık Bakanlığında Şevket Bey,

Maliye Bakanlığında Halit Nazmi Bey,

Ziraat Bakanlığında Mehmet Ali Tayyar Bey,

Daimi Sekreter İzzet Tahsin Bey'den oluşmuştu.

Balkan Misakı Ekonomik Meclisi 17 Ocak 1936'da Romanya Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Javel Radulescu ve üye ülkelerin orta elçilerinin hazır

²⁹ Tosik, Tefik Rüştü Aras, s.221, 222.

³⁰ Bkz. **Düştur** 3 Tertip, Cilt 17, s.182-188.

³¹ B.C.A.: Balkan Antantı, Ekonomik Konseyinin toplantısı için Türk heyetini görevlendiren Bakanlar Kurulu Kararı, 3 Ocak 1936, 030.18.01.02.60.99.12

bulunduğu ilk toplantı ile açılmıştı.³² Radulescu; Atina ve Ankara toplantılarından bu yana ticari ilişkilerin artırılması konusunda elde edilen gelişmeleri kaydettikten sonra, ticaret, turizm ve ulaştırma konularının görüşüleceğini belirtmişti.

Bakanlar kurulu 3 Ocak 1936 günü aldığı kararla Balkan Misakı Daimi Meclisinin Bükreş'te yapılacak toplantısında hava işlerine ait protokol ve eklerinin imzalanması için Bükreş elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e yetki vermişti.³³ Balkan Ekonomik Meclisi bir haftalık çalışmadan sonra 24 Ocak 1936 günü resmi bir tebliğ ile ulaştığı sonuçları şöyle açıklamıştı;³⁴

Meclis, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ulaştırma ve turizme ait üç komisyon oluşturmuş ve çalışmalarını buna göre yürütmüştü.

Milli heyetler, dört ülkede geçerli sınırlayıcı düzenlemeler hakkında şikayetleri soruşturmuşlar, bunlar detaylı olarak görüşülmüştü. Bu sakıncaların ortadan kaldırılması için heyetler kendi milli yönetimleri nezdinde gayret göstermeyi kabul etmişlerdi.

İhracat bültenlerinde ve diğer bültenlerde üye ülkelerin ticari bilgileri yayımlanacaktı.

1 Ocak itibarı ile üye ülkelerin posta mukavelesi yürürlüğe girmişti.

24 Ocak günü üye ülkeler arasında bir hava ulaştırma mukavelesi imzalanmıştı.

Belgrat'ı Bükreş'e doğrudan bağlayan bir demiryolu açılacağı kaydedilmişti.

Uzmanlar teknik konferansının 6 Şubat 1936'da Belgrat'ta, Deniz ulaşım konferansının da 27 Nisan 1936'da İstanbul'da toplanması benimsenmişti.

³² Ulus 18 Ocak 1936, s.2.

³³ B.C.A.: Balkan Anlaşması Daimi Konseyinde hava işleri protokolü için yetki veren Bakanlar Kurulu Kararı, 3 Ocak 1936, 030.18.01.02. 60.99.11

³⁴ Ulus 25 Ocak 1936, s.1-5.

Ekonomik meclisin bundan sonraki çalışmaları Ticaret ve ulaştırma komisyonları şeklinde 2'ye ayrılarak devam edecekti.³⁵

6. Balkan Misakı Daimi Meclisinin Mayıs 1936 Toplantısına Kadar Olan Gelişmeler

Atina'da toplanan Balkan Çocuklarını Koruma Kongresi 12 Nisan günü sona ermişti. Kongrenin kapanışı nedeniyle yapılan törende Kral ve veliaht ile 6 Balkan ülkesi temsilcileri (Arnavutluk ve Bulgaristan dahil) ile Yunan Hükümeti temsilcileri ve elçiler hazır bulunmuşlardı. Törene katılan Ruşen Eşref Ünaydın gelecek hafta Atina'da Büyük Psikoloji Kongresinin toplanacağını, buraya Türk doktor ve profesörlerinin katılacağını söylemişti.³⁶

Tevfik Rüştü Aras'ın Balkan Misakı Daimi Meclisinin toplantısına katılmak üzere Belgrat'a giderken 2 Mayıs 1936 günü Atina'ya uğrayacaktı. Yunan gazeteleri bir gün önceden Türk – Yunan dostluğu ve bunun Balkan Misakı çerçevesinde öneminden bahsetmişler ve Türk siyasetine övgüler yağdırmışlardı.³⁷

2 Mayıs günü maiyeti ile birlikte Pire Limanına gelen Tevfik Rüştü Aras'ı Başbakan General Metaksas, Bakanlar, Ruşen Eşref Ünaydın ile Romanya ve Yugoslavya elçileri karşılamışlardı. İskelede bulunan bando eşliğinde bir kıta asker ve kalabalık bir halk topluluğu Tevfik Rüştü Aras'ı selamlamışlardı.

Buradan Büyük Bretagne oteline geçen Aras, bir süre sonra Metaksas'ın refakatinde Yunan Kralı tarafından kabul edilmiş, Atatürk'ün selamlarını kendisine iletmişti.³⁸

Dışışleri Bakanlığında Metaksas ile görüşen Tevfik Rüştü Aras Balkan Misakına ait bazı konularda görüş alış verişinde bulunmuşlardı. Saat 13:00'de

³⁵ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Sayı: 3, (Mart 1937), s.127-128.

³⁶ C. 13 Nisan 1936, s.2.

³⁷ C. 2 Mayıs 1936, s.1.

³⁸ C. 3 Mayıs 1936, s.1.

Metaksas, Aras'ın onuruna bir öğle yemeği vermişti. Metaksas burada yaptığı konuşmada;³⁹ ilk resmi temasının Türk-Yunan kardeşliği ve dostluğunun mümtaz vasfı olan samimiyet içinde vuku bulduğunu, Yugoslavya'da dört ülke arasındaki bağların daha çok güçleneceğine inandığını söylemişti. Tefik Rüştü Aras cevaben yaptığı konuşmada; beraberce çıkacağı seyahatin başlı başına iki ülke arasındaki samimi anlaşmanın veciz bir ifadesi olduğunu, dahası Balkan kardeşliği, Balkan davası ve Balkan barışına olan bağlılığın bir göstergesi olduğunu belirtmişti.

Tefik Rüştü Aras, özel bir trenle Belgrad'a hareketinden önce yaptığı açıklamada;

“Komşumuzun başbakanı General Metaksasla fikir teatisinden çok memnunum. Görüşlerde mutabakat vardır” demişti.⁴⁰

Bu kısa ziyaret nedeniyle kapsamlı yayınlar yapan Yunan gazetelerinin birleştikleri noktalar şunlardı.

Türk – Yunan anlaşması sulh unsuru olmaya devam etmektedir.

Türkiye ve Yunanistan'ın etrafında Avrupa'daki şartlar değişmiştir.

Gittikçe artan tehlikeler karşısında Türk – Yunan dostluğu parlak bir vaziyette gözükmektedir.

Balkan Misakı, Türk – Yunan anlaşmasının değerini düşürmemiş, aksine arttırmıştır.

³⁹ “Balkan Antantı, Vesikalar”, **Ayn Tarihi**, Sayı: 30, (Haziran 1936), s.117.

⁴⁰ C. 3 Mayıs 1936, s.7.

7. Balkan Misakı Daimi Meclisinin III ncü dönem Toplantısı (4-6 Mayıs 1936)

Metaksas ve Aras 3 Mayıs günü saat 16:20'de Belgrat'a ulaşmışlardı. Türk ve Yunan heyetler, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Stoyadinoviç, Dışişleri Bakanlık mensupları, Türk, Yunan, Romanya, Çekoslavakya elçilik mensupları tarafından karşılanmışlardı.⁴¹ Maksimos ve Aras Belgrat'a ulaşmadan önce Mlabonevatz istasyonunda trenden inerek, bir yıl önce suikaste uğrayan Kral Alexandre'in mezarına çelenk koymuşlardı.⁴²

4 Mayıs sabahı Saat 10:00 Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun karşılanmasından sonra temsilciler doğrudan saraya giderek Saat 10.45'te özel defteri imzalamışlardı.

Meclis, saat 11.00'de Tefik Rüştü Aras'ın başkanlığında, Dışişleri Bakanlığında toplanmış ve saat 13:30'a kadar çalışmıştı. İkinci oturum Saat 17.30'da başlamış iki saat kadar devam etmişti.⁴³ Balkan Misakı Daimi Meclisinin ilk gün toplantısı tamamen umutlu bir hava içinde geçmişti. Meclis, üye ülkelerin özellikle Yunanistan'ın Misakı yorumlaması meselesinin bir esasa bağlanmasını incelemişti. Metaksas Yunan hükümetinin Misaktaki yükümlülüklerine verdiği anlamı düzelterek açıklamıştı. Burada belirtilen görüşlerde Misakın, üye ülkelere ve Yunanistan'a bütün Balkan hudutları konusunda çok kuvvetli garanti verdiği açıklanmış, Misakın diplomatik bir belge olduğu, bu nedenle imzalayanların detayları ile birlikte uygulama zorunluluğu bulunduğu da belirtilmişti. Ayrıca Ankara hükümetinin Boğazların askerleştirilmesi görüşüne diğer üyelerin de katıldığı vurgulanmıştı.⁴⁴

Meclis üyeleri Saat 21.00'de Başbakan Stoyadinoviç'in verdiği akşam yemeğine katılmışlardı. Yugoslav Başbakanı burada yaptığı konuşmada şu ifadelere yer vermişti.⁴⁵

⁴¹ C. 4 Mayıs 1936, s.1.

⁴² C. 4 Mayıs 1936, s.3.

⁴³ C 5 Mayıs 1936, s.1.

⁴⁴ "Balkan Antantı, Vesikalar", **Aynı Tarihi**, s.118,119.

⁴⁵ C. 5 Mayıs 1936, s.1.

“Balkan Misakı gayelerine hizmet ederken sadece Balkanların Sulh ve saadetine değil, dünya sulhüne de hizmet ediyoruz. Her toplantıda Balkan devletleri arasındaki birlik ve anlaşmanın daha çok kuvvetlendiğini memnuniyetle görmekteyiz. Balkan Misakı Sulhü seven her devlet için daima açıktır. Dünya sulhünü tehdit eden olaylar karşısında Balkan Misakı birleşik olarak hareket edecektir.”

Tevfik Rüştü Aras, burada yaptığı konuşmada Misakın bugünkü değerini şu şekilde belirtmişti:

“Balkan Misakı, gayesinde yürürken önüne çıkan her maniayı bertaraf etmiştir. Kardeş Balkan memleketleri ailesinin azami saadetini temin etmek için kurmuş olduğumuz bu birliğe aynı hulus ve samimiyeti gösteren her devleti memnuniyetle aramıza kabul ederiz.”

Balkan Misakı Meclisinin görüşmeleri devam ederken Yunanistan’ın Misaka bakış açısı halen merak konusu idi. 1935 yılı Mart ayında meydana gelen Yunanistan iç isyanından sonra Balkanlardaki yankılanmadan etkilenen Yugoslavya 10 Ocak 1936’da Yunanistan’a üç soruluk bir nota vermişti. Notaya göre;⁴⁶

Yunanistan’ın Balkan siyasetine devam edip etmeyeceği,

Yunanistan’ın askeri ittifaka taraftar olup olmadığı ve İtalya’nın Yugoslavya’ya taarruzu halinde tutumunun nasıl olacağı

Balkan Misakı devletleri, Fransa, İngiltere ya da Küçük Antant ile ortak bir cephe halinde çarpışmaya girmek zorunda kalırlarsa Yunanistan’ın nasıl hareket edeceği soruluyordu.

Yunanistan bu sorulara resmi verdiği cevapta, Yunanistan’ın İtalya’ya karşı tarafsız kalmak suretiyle Balkan siyasetine devam edeceğini, son soruya da inceleme yapıldıktan sonra cevap verileceğini açıklamıştı. Yunanistan’ın bu cevabı üzerine Meclis görüşmeleri yoğun ilgi toplamıştı. General Metaksas cevabı hazırladıktan

⁴⁶ C. 5 Mayıs 1936, s.5.

sonra gece Yugoslav Başbakanı Stoyadinoviçi ziyaret ederek Yunanistan'ın cevabını izah etmişti.

Yugoslavya'nın soruları ve Yunanistan'ın cevapları Meclisin 5 Mayıs görüşmelerinde önemli bir gündem oluşturmuştu. Yunan Başbakanı Metaksas, görüşlerini açıklamaya devam ederken, Yunanistan'ın coğrafi durumu nedeniyle Balkanlar dışında bir devletle çıkabilecek herhangi bir harpte tarafsız kalması Meclisçe de kabul görmüştü.

Yunan görüşüne tam destek verenlerden biri de Tefvik Rüştü Aras idi. Metaksas'ın açıklamalarından sonra Meclis toplantısında dört devlet arasında askeri taahhütleri belirleyecek askeri anlaşma yapılması kararlaştırılmıştı. 5 Mayıs günü ayrıca Yunan temsilci Politis'in teklifi ile Balkan Misakının uygulanmasından doğması muhtemel anlaşmazlıkların Milletler Cemiyetine gönderilmesi prensip olarak kabul edilmişti.⁴⁷

6 Mayıs günü Meclis son toplantısını yapmıştı. Burada Yunanistan'ın Balkan Misakına Ekli gizli protokol ile ilgili endişesini, iki sene geçmiş olmasına rağmen üzerinden atamamış olması yeni tartışmalara yol açmıştı. Yunanistan bilindiği gibi adını açıkça belirtmemekle birlikte İtalya'ya karşı kendini emniyette hissetmek için Misaka çekince koydurmuştu. Sonuçta Balkan Misakına bağlı protokoller tadil edilmişti. Beş maddeden oluşan tadil edilmiş protokol şu esasları kapsamıştı;⁴⁸

“a. Yunanistan'ın özel durumunu dikkate alan diğer Misak üyeleri, Yunanistan'dan Balkanlar dışı bir yükümlülük istemekten vazgeçmişlerdir.⁴⁹ (Bu konuya Yugoslavya ve Romanya karşı gelmekteydi. Fakat Tefvik Rüştü Aras'ın aracılığı ile konu Yunanistan'ın istediği şekilde halledilmiştir.) Diğer taraftan bu çözüm şekli Misak ülkelerinin çıkarlarına aykırı değildi. Çünkü onlar için de bilinmeyen bir durum aydınlatılmıştır.

⁴⁷ C. 6 Mayıs 1936, s.6.

⁴⁸ C. 7 Mayıs 1936, s.1,7.

⁴⁹ Yunanistan Mart 1934'te Balkanlar dışından gelecek saldırılar tabirinden İtalya'nın anlaşılması için Balkan Misakına bir çekince koydurmuştu. Dışişleri, Balkan Antantı, s.346. Soysal, Balkan Antantı, s.182. Yeni protokole göre Arnavutluk da Balkan dışı devlet sayılmış, böylece Yugoslavya ve Romanya Yunanistan'ın çekincesine onay vermişlerdi.

b. 19 Mart 1936 da İtalya ile anlaşma imzalayan Arnavutluk bundan böyle Balkanlar dışı bir devlet olarak kabul edilecektir.

c. Yunanistan'ın Balkanlar dışı yükümlülükleri, Milletler Cemiyeti sınırları içinde herhangi bir devlete yapılacak saldırıya karşı alınacak genel önlemler konusunda, yani Yunanistan'ın Balkanlar dışı devletler için Milletler Cemiyeti içinde yükümlülükleri bulunacaktır.

d. Balkan Misakının esası, yayınlanan resmi tebliğde de açıkça belirtildiği gibi, sınırların değişmezliğini sağlamaktır. Yoksa anlaşmaların değişmemezliğini sağlamak değildir.⁵⁰

e. Tam bir oy birliği ile kabul edilen bu esaslar Balkan Misakı devam ettiği sürece geçerli olacaktır.”

6 Mayıs günü yapılan son toplantıda Bulgaristan'ın silahlanması meselesi ile Balkan devletlerini ilgilendiren diğer bazı meseleler tam bir itimat havası içinde halledilmişti. Toplantıdan sonra Balkan Misakı Dışişleri Bakanları, Yugoslavya Dışişleri binasına geçmişler, saat 14:00'te Dönem Başkanı Tefik Rüştü Aras yüzden fazla gazetecinin huzurunda resmi tebliği okumuştı.

Tebliğde şu hususlar yer almıştı;

Meclisin 4-6 Mayıs 1936 tarihleri arasında Tefik Rüştü Aras'ın başkanlığında 5 toplantı yaptığı,

Gündemdeki bütün konuların dostça görüşüldüğünü, dört ülkenin milli çıkarları gereği Balkanların güvenliğine ve Balkan Misakına her zamandan çok bağlı kalmak niyetinde bulunduğu genel barışın devamının gerektiği durumların belirlendiği,

Dört dışişleri bakanının bütün konularda tam bir anlayış içinde oldukları,

⁵⁰ Bu madde Türkiye'ye ait Boğazlar sorununu belirtmekteydi. Bununla Balkan Misakı da bir kül halinde Boğazların tahkim hakkını onaylamaktaydı. Bu madde bazı Balkan devletlerine de uygulanacaktı. Örneğin Bulgaristan gibi. Balkan Misakı Meclisi bu kararı alırken Türkiye ile Bulgaristan arasında Eylül 1933 tarihinde 5 yıl uzatılmış olan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması geçerliydi. Ayrıca Balkan Misakı Devletleri ile Bulgaristan arasında 1938 yılında imzalanacak olan Selanik Anlaşması ile kuşular dağıtılmış olacaktı. Bkz. **Düster**, 3 Tertip, Cilt 20, s.162, 163.

Yunanistan'ın Misak karşısındaki durumunu ortak memnuniyeti sağlayacak şekilde açıkladığı ve Misaka olan bağlılığının arttığı, herkesi bu yönde aydınlattığı,

Balkan Misakı siyasetinin, bugünkü sınırlara dokunulmaması esasına dayandığını kabul eden meclisin Balkan devletlerinin bulunduğu Avrupa bölgelerinde bunun tam olarak uygulanması için etkin tedbirleri gözönüne aldığı,

Meclisin büyük uluslararası meselelerde görüşlerini açıkladığı,

Meclisin önce Eylül 1936'da Cenevre'de, daha sonra da Atina toplanmasının kararlaştırıldığı tebliğin en önemli kısımlarını oluşturuyordu.

Tevfik Rüştü Aras Belgrat'tan ayrılmadan önce yaptığı açıklamada; Balkan Misakı ülkelerinin Avrupa'da gelişen olayları yakından ve büyük bir dikkatle incelemek zorunda olduklarını, olayların müttefiklerin bölgelerini ilgilendiren bir konuma gelmesi halinde Balkan Misakının görevini yapmaktan geri kalmayacağını ifade etmişti.⁵¹ Yugoslav Başbakanı Stoyadinoviç Türk basın mensuplarına yaptığı açıklamada; Milletler Cemiyetinin Avrupa'daki olaylara karşı halen krizde bulunduğunu, bu kararsızlık ortamında Balkan Misakının konumunun ve kararlılığının önemli olduğunu belirtmişti.⁵²

Yunan siyasi parti liderleri 12 Mayıs 1936'da Meclis'te Metaksas'ın başkanlığında toplanmışlar ve Balkan Misakının Belgrat toplantısını değerlendirmişlerdi. Balkan Meclisinin aldığı kararlar toplantıda bulunanlar tarafından alkışlarla karşılanmıştı.⁵³

8. Balkan Misakı Daimi Deniz Komitesi Toplantısı (1936)

Balkan Misakı daimi deniz komitesi üye devletler arasındaki deniz faaliyetlerini görüşmek üzere 24 Mayıs 1936'da İstanbul'da toplanmıştı. Konferansa katılan Yugoslav baş temsilcisi M. Slavko Sırışgeviç şu bilgileri vermişti;⁵⁴ “Bundan

⁵¹ “Balkan Antantı, Vesikalar”, **Aynı Tarihi**, s.122.

⁵² A.e., s.123.

⁵³ C. 13 Mayıs 1936, s.1.

⁵⁴ C. 25 Mayıs 1936, s.2.

evvelki toplantımızda Yunan temsilci M. Spilice Agapitos Balkan Misakı ülkelerine ait Karadeniz limanlarını yine Balkan Misakı ülkelerine ait Adriyatik limanlarına bağlamak üzere bir deniz yolu açılmasını teklif etmişti. Ayrıca Balkan Misakı ülkelerinin vapurlarından oluşan bir ticaret filosu kurulması ve bu vapurların Balkan bayrağı kullanması da teklif edilmişti. İlgili devletlerin uzmanları bu konuyu incelemişlerdir. Tasarlanan deniz hattı Romanya limanlarını İstanbul ve Boğazlara, Kuzey Ege ve Batı Ege limanlarına, oradan Adriyatik limanlarına bağlayacaktır. Bu hatta çalışacak vapurların taşıma işlemleri halen incelenmektedir.”

Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin daimi deniz komitesi, ikinci toplantısını 24 Mayıs günü öğleden sonra İstanbul Ticaret odasında yapmıştı. Burada mevcut her sorun için birer komisyon kurulması kararlaştırılmış ve komisyonlar halinde çalışmalarına devam etmişti.

Komisyon çalışmalarından sonra toplanan deniz daimi komitesi, 27 Mayıs 1936’da uzmanlar seviyesinde şu konuları incelemişti:

Balkan Misakı ülkeleri arasında ulaşım sistemlerinin birleştirilmesi,

Limanlarda alınan vergi sistemlerinin birleştirilmesi,

Balkan deniz taşıma kuruluşları arasında ortak çalışmanın sağlanması.

Bu incelemelerin sonunda mutlaka takip edilmesi tavsiye edilen konularda üç başlık altında toplanmıştı;⁵⁵

Balkan deniz taşımacılarının aktarma konusunda ortak çalışmaları,

Paralel hatlarda program ve tarife birliği,

Balkan Misakı ülkelerinin bayrakları altında çalışan kuruluşlar arasında ayrıcalıklı anlaşmalar yapılması,

⁵⁵ “Balkan Antantı Ekonomi Konseyi Daimi Deniz Komitesi”, **İktisat Vekaleti Türkofis Aylık Bülteni**, Sayı: 2, (Temmuz 1937), s.42,43.

Balkan Misakı daimi deniz komitesinin alışmaları 5 Haziran 1936'da sona ermiş, burada alınan kararlar Türk Heyet Başkanı, Ayet Altuğ tarafından onayları alınmak üzere Dışışleri Bakanlığı yetkililerine götürülmüştü. Daimi Deniz komitesinin aldığı kararlar şöyle idi.⁵⁶

Balkan Misakı lkelerinde liman vergilerinde karşılıklı kolaylık gösterilmesi,

Vergilerin bir defa ödenmesi (ifte vergilendirmeden kaçınılması),

Milli l belgelerinin karşılıklı geçerli olması,

Deniz hatlarında iş ortaklığı yapılabilmesi.

9. I nci Balkan Basın Konferansı (1936)

Balkan Basın konferansı 11 Haziran 1936'da Bükreş'te toplanmıştı. Balkan Basın Birliğini oluşturacak yönetmelik hazırlanarak ye ülkelerin görüşüne sunulmuştu. Bu yönetmeliğin kabul edilmesi ile 23 Haziran günü Basın Birliği kurulmuş oluyordu. Yönetmelikte birliğin amaçları şu şekilde belirtilmişti,⁵⁷

ye ülkelerin karşılıklı tanıtımına ve yakınlaşmasına çalışmak,

ye ülkelerin basını ilgilendiren haberlerinin süratle karşılıklı değişimini sağlamak,

ye lkeleri gazeteleri arasındaki mesleki temasları geliştirecek şartları sağlamak,

ye lkeler hakkında kitap, rehber yayınlamak, konferans, sergi, konser ve kültürel etkinliklerle ülkeler arasındaki bağları geliştirmek,

lkelerdeki Balkan Misakı kuruluşlarına yardım etmek,

⁵⁶ C. 6 Haziran 1936, s.2.

⁵⁷ "Balkan Birliği", **Ayn Tarihi**, Sayı: 32, (Ağustos 1936), s.104-107.

Ülkelerin üniversite ve yüksek okul gençliğine diğer üye ülkelerin okullarında eğitim imkanları sağlamak,

Ülke yöneticileri hakkında hakaret ifade eden yayınları kontrol altında tutmak, yayınlarda ülke çıkarlarını gözetmek yalan ve yanlış haberlerin önüne geçmek için haberi kaynağından sağlamak,

Misak dışı ülkelerin Misak ülkelerine yönelik haksız ve çirkin yazılarını önlemek için ortak kararlarla hareket etmek.

Yönetmelik ayrıca, milli komiteler ve merkez komitesinin seçim esasları, çalışmaları ve her sene Balkan Basın konferanslarının düzenlenmesine ait konuları kapsamıştı. Balkan Basın konferansının 16 Haziran 1936'da aldığı karar gereğince milli komiteler kurulacaktı. Balkan Basın Birliği Türk Komitesi bu karara bağlı olarak 4 Aralık 1936'da kurulmuştu.⁵⁸ Başkanlığını her sene bir başyazarın yapacağı komitede ilk temsilciler şu gazetecilerden oluşuyordu;

Başkan; Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi

İkinci Başkan; Ulus Başyazarı Falih Rıfkı

Genel Sekreter, Fransızca Ankara direktörü Reşat Nuri

Üyeler; Asım Us, Ahmet Emin Yalman, Ercüment Ekrem Talu

Ayrıca yirmiden fazla gazeteci milli komiteye üye olmuştu.

10. Balkan Tıp Haftası Etkinlikleri (1936)

1936 Ekim ayında İstanbul'da yapılması planlanan Balkan Tıp haftasının hazırlıkları başlamıştı. Yıldız Sarayında gerçekleşecek olan Tıp haftası, için salonlar düzenlenmişti. Hafta için Romanya'dan 30, Yugoslavya'dan 20 temsilcinin katılması bekleniyordu.⁵⁹

⁵⁸ C. 5 Aralık 1936, s.3.

⁵⁹ C. 11 Eylül 1936, s.1.

1936 yılı Balkan Tıp Haftası 7 Ekim günü Yıldız Sarayında törenle başlamıştı. Saat 15:30'da Balkan Hekimler Birliği Başkanı Profesör Akil Muhtar'ın açtığı haftada ilk konuşmayı Sağlık bakanı Refik Saydam adına Müsteşar Hüsametdin Bey yapmıştı. Müsteşar yaptığı konuşmada;⁶⁰ Balkan hekimlerinin senelik toplantılarında da tıbbi ve sosyal konulardaki müşterek derterin teşhis edildiği ve tedavilerinin arandığını söylemiş ve haftanın her yönüyle ülkeler için faydalı olduğunu eklemiştir.

Başkan Akil Muhtar Bey, Balkan doktorlarının katılımı ile elde edilen sonuçların dünyanın çok muhtaç olduğu sulhün takviyesi için önemli olduğunu belirtmişti. 8 Ekim günü Tıp haftası kapsamında iki oturum düzenlenmiş ve tıbbi konular tartışılmıştı. Yugoslav temsilci, Balkan devletleri arasında daimi ortak çalışma sisteminin kurulmasını tavsiye etmişti. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini gezen temsilciler teçhizatı mükemmel bulmuşlardı.⁶¹

Yunan, Yugoslav ve Romen temsilciler konuşmalarında Atatürk Türkiye'sinde az zamanda yapılan büyük inkılaplardan hayret ve takdirle söz etmişlerdi.

Balkan Tıp kongresinin 9 Ekim günü yapılan son toplantısından sonra heyetler, İstanbul'un çeşitli tarihi ve turistik yerlerini gezdikten sonra Galata Rus kilisesinde Yugoslav Kralı Alexandre için düzenlenen ayine katılmışlardı.⁶²

Kongre 10 Ekim günü tamamlanmış, heyetler İstanbul'daki bazı hastaneleri gezerken gelecek toplantının Atina'da yapılması kararlaştırılmıştı.⁶³

11. Balkan Misakı Genelkurmay Başkanları Toplantısı (1936)

Yunanistan Savunma bakanlığı Müsteşarı General Papadinas 19 Ekim 1936 günü Belgrat Vreme gazetesine verdiği demeçte; Balkan Misakı Genelkurmay Başkanlarının Kasım 1936'da Bükreş'te toplanacaklarını, Balkan Misakı

⁶⁰ C. 8 Ekim 1936, s.1.

⁶¹ C. 9 Ekim 1936, s.1,8.

⁶² C. 10 Ekim 1936, s.1,3.

⁶³ C. 11 Ekim 1936, s.1.

devletlerinin savunma planları üzerinde konuşacaklarını, bu toplantının Balkan sulhü açısından çok önem taşıyacağını söylemişti.⁶⁴

Balkan Misakı Genelkurmay Başkanlarının yakında Bükreş'te yapılacak toplantısına Mareşal Fevzi Çakmak'ın katılacağı öğrenilmişti. Toplantının gündemi açıklanmamakla birlikte, Misak üyelerinin savunma meseleleri ve diğer önemli konuların görüşülmesi beklenmekteydi.⁶⁵

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Balkan Misakı Genelkurmay Başkanları toplantısına katılmak için, 1 Kasım 1936 da Bükreş'e gitmek üzere İstanbul'dan hareket etmişti.⁶⁶

Mareşal Fevzi Çakmak'ı taşıyan Hamidiye Kruvazörü 3 Kasım 1936 günü saat 11:00'de Köstence rıhtımına yanaşmıştı. Saat 12:00'de 21 pare top atışı ile karşılanan Çakmak ve Türk heyeti, rıhtımda kalabalık askeri ve sivil ileri gelenler tarafından halkın coşkun tezahüratları arasında karşılanmıştı.⁶⁷

5 Kasım günü Romanya Savunma Bakanı General Angelekos ve Genelkurmay Başkanı General Samonoviç'i ziyaret eden Balkanlı Genelkurmay Başkanları Kral Karol tarafından da kabul edilmişlerdi. Öğleden sonra görüşmelere başlayan heyetler bütün konularda fikir birliği içindeydiler.⁶⁸

Bu fırsattan yararlanılarak Türkiye, Romanya ve Yugoslavya arasında üçlü bir askeri mukavele de imzalanmıştı. Ancak bu mukaveleler 1937 yılında teati edilecekti.⁶⁹ Mareşal Çakmak, 7 Kasım günü saat 12.30'da Yunan ve Yugoslav Genelkurmay Başkanları ile birlikte, Meçhul Asker anıtına törenle çelenk koymuşlardı. Daha sonra askeri kulüpte Savunma bakanının verdiği öğle yemeğine

⁶⁴ C. 20 Ekim 1936, s.1.

⁶⁵ C. 23 Ekim 1936, s.1.

⁶⁶ C. 2 Kasım 1936, s.1.

⁶⁷ C. 4 Kasım 1936, s.1.

⁶⁸ C. 6 Kasım 1936, s.1,7.

⁶⁹ B.C.A.: T.C.'nin Balkan Ülkeleri İle İmzaladığı Askeri Mukavelelerin Bükreş'te Teati Edilmesine Yetki Veren Bakanlar Kurulu Kararı, 3 Mart1937, 030.18.01.02.74.34.16.

katılmışlardı. Daha sonra Mareşal Fevzi Çakmak Başbakan Tataresko ile ikili bir görüşme yapmıştı.

9 Kasım günü heyetler toplantıda Küçük itilaf devletlerine ait orduların askeri programlarını incelemişlerdi. Bu, Balkan Misakı devletlerine ait ordularının küçük itilaf orduları ile aynı sistem silahları kullanacakları yönünde yorumlara neden olmuştu.⁷⁰ 11 Kasım günü sona eren toplantılarla ilgili bir açıklama yapılmamakla birlikte alınan kararlar Londra basınında şu şekilde yer almıştı;⁷¹

Harp vukuunda Balkan Misakı ordularının tek bir kumanda altında bulunması kararlaştırılmış,

Dört devletin icabında birbirine yardım edebilmeleri için aynı çap ve modelde silah ve mühimmat kullanmaları benimsenmiş,

Balkan Misakı ordularının ortaklaşa eğitimleri için karşılıklı olarak subay ve asker gönderilmesi planlanmıştı.

Mareşal Çakmak görüşmelerden sonra Bükreş'teki Türk şehitliğine çelenk koymuş ve Romanya Savunma Bakanının misafirler şerefine verdiği yemeğe katılmıştı.

12. Balkan Misakı Devlet Bankaları Toplantısı

1936 Aralık ayının ikinci haftasında Atina'da yapılan toplantıya katılan Merkez Bankası Genel Müdürü Selahattin bey yurda dönmüştü. 23 Aralık günü, toplantıda alınan kararlarla ilgili açıklamalar yapan Genel Müdür şunları belirtmişti,⁷²

“Dört ülkenin devlet bankası müdürleri Balkanların iktisadi ve mali durumunu ilgilendiren önemli kararlar almışlardır.

Fransa, İngiltere, A.B.D. arasındaki para anlaşması karşısında Balkanların ekonomik durumu gözden geçirilmiş, altının değerinin artmamasının Balkanlara ait ihraç mallarının kıymetine etkisi incelenmiştir.

⁷⁰ C. 10 Kasım 1936, s.1.

⁷¹ C. 12 Kasım 1936, s.1.

⁷² C. 24 Aralık 1936, s.1.

Balkan Misakı devletlerinde para kıymetlerinin birbirine uygun olmasını benimsemişlerdir.

Paranın kıymetini koyan ülkeler arasında ağır gümrük kısıtlaması ve kliring usulünün kaldırılması prensip olarak kabul edilmiştir.

Balkan Misakı devletlerinin iktisadi ve mali durumlarını incelemek üzere her ülkede bir büro kurulması, böylece Misak ülkelerinin iktisadi ve ticari ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunulması kabul edilmiştir.”

13. Balkan Misakı Posta ve Telgraf Kongresi (1937)

25 Ocak 1937’de İstanbul’da çalışmalarına başlayan kongre gündemindeki konuları görüşüyordu. 27 Ocak günü yapılan toplantıda uluslararası yönergelerde bazı değişiklik teklifleri yapılmıştı. Bern’deki Telekomünikasyon Merkezine gönderilecek hazırlık kararlarının son şekli tespit edilmişti. 28 Ocak günü yapılan toplantıda ise Kahire’de açılacak uluslararası posta ve telgraf kongresine gönderilecek etüdleri kapsayan raporlar görüşülmüştü.⁷³

14. Balkan Misakı Daimi Meclisinin IV ncü Dönem Toplantısı (15-17 Şubat 1937)

Toplantı hazırlıkları 1936 yılının son günlerinde başlamıştı. Yunanistan Başbakanı Metaksas bu kapsamda Tefik Rüşti Aras ile görüşmekteydi. Yapılan açıklamada Meclisi ilgilendiren her konuda görüş alış verişinde buldukları belirtilmişti.⁷⁴

Atina’da toplanacak Meclise katılacak olan Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras’ın başkanlığındaki Türk heyeti 14 Şubat günü özel bir trenle İstanbul’dan ayrılmışlardı.⁷⁵

Özel tren Yunanistan sınırına ulaştığında Türk heyetini Ruşen Eşref Ünaydın, Yunan Protokol memurları ve gazeteciler karşılamışlardı. Saat 21:30’da Selanik’e

⁷³ C. 28 Ocak 1937, s.2.

⁷⁴ C. 30 Aralık 1936, s.1,7.

⁷⁵ C. 15 Şubat 1937, s.1.

gelen heyet, Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret etmiş ve Selanik konsolosunun verdiği yemeğe katılmışlardı.

Türk, Yugoslav ve Romanya Dışişleri Bakanları ile Basın Kongresine katılacak gazeteciler 15 Şubat günü saat 10.30'da Larissa istasyonunda alkışlarla karşılanmışlardı. Karşılama Başbakan General Metaksas, siyasi ve askeri üst yöneticiler, Balkan Misakı elçileri, konsolosları ve kalabalık bir halk kütlesi vardı. Misafirleri Efzun askerleri selamlarken Misak ülkelerinin milli marşları çalınmıştı. Heyetler Büyük Bretagne Oteline yerleştikten sonra Metaksas ile Dışişleri Müsteşarı Mavridis burada bir ziyafet vermişlerdi. Balkan Misakı Meclisi 15 Şubat günü saat 17.00'de Yugoslav Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Stoyadinoviç'in başkanlığında ilk toplantısını yapmıştı. Balkan Misakını ilgilendiren meseleler üzerinde üç saat samimi bir hava içinde görüşen meclisin çalışmalarının üç dört gün devam etmesi bekleniyordu.⁷⁶

Meclisin toplanması nedeniyle Atina'da bayram havası vardı. Halk özellikle Aras'ı gittiği her yerde coşku ile alkışlamıştı. 15 Şubat akşamı Yunan Hükümeti Büyük Bretagne otelinde misafirleri şerefine bir ziyafet vermişti.

Tevfik Rüştü Aras, meclisin ilk toplantısından sonra şu açıklamayı yapmıştı;

“Balkan Misakı bugün her zamankinden daha kuvvetli ve yalnız Misakı imzalamış olan devletler tarafından değil, bütün dünya tarafından da en büyük bir itimada layık bulunmaktadır. Misak, Balkanlar bölgesinde ve Balkanları çevreleyen denizde barışın en istikrarlı unsurlarından birini teşkil etmektedir. Türk milletinin Balkan ideolojisine ve barışa olan meftuniyetini Büyük Şefim Cumhurbaşkanının Yunan Kralı Majesteye gönderdiği samimi selam ile Başbakan İsmet İnönü'nün dostu Yunan Hükümetinin Başkanı Metaksas'a gönderdiği samimi hissiyatı hamil bulunuyorum.”

Balkan Misakı Daimi Meclisi 16 Şubat günü yaptığı toplantıda Misakın uluslararası politika karşısındaki durumu incelenmişti. Meclis özellikle Akdeniz'in istikrarı için önemli gördüğü İngiltere – İtalya centilmenlik anlaşması ile 24 Ocak

⁷⁶ C. 16 Şubat 1937, s.1.

1937’de imzalanan Bulgaristan – Yugoslavya dostluk anlaşmasını görüşmüştü. Yugoslav Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Stoyadinoviç, Yugoslavya’nın Balkan Misakından doğan yükümlülüklerinin zedelenmeyeceğini, Balkanlarda askıda kalmış sorunlar çözülmedikçe Bulgaristan’ın diğer komşuları ile buna benzer anlaşmalar yapacağına inandığını söylemişti. Yunanistan ise öteden beri kuzeydeki komşusunun kendi zararına olabilecek yakınlaşmalarından çekindiği için bu anlaşmaya ihtiyatla yaklaşmıştı.⁷⁷

Dışişleri Bakanları Saat 11:00’de topluca Meçhul Asker anıtına çelenk koymuşlardı. Daha sonra Metaksas’ın da hazır bulunduğu kabul töreninde Kral Jorj dışişleri Bakanlarını ayrı ayrı kabul etmişti. Bu kabulde Tefik Rüştü Aras Atatürk’ün Krala selamlarını iletmiş, Kral da memnuniyetini belirterek buna karşılık vermişti. Öğleden sonra çalışmalarına devam eden meclis üyeleri akşam Yugoslav elçiliğinin verdiği yemekte buluşmuşlardı.⁷⁸ Balkan Misakı Dışişleri Bakanları Meclis çalışmaları ile ilgili olarak Bretagne Oteli’nde şu konuşmaları yapmışlardı;⁷⁹

Yunan Başbakanı Metaksas; Balkan Misakını meşru kılan bağın dört devletin sulha karşı güçlü ve derin bağlılığı olduğunu, ileri sürülen karşı görüşlere rağmen Balkan Misakının güvenlik sistemine getirdiği desteğin kimse tarafından şüphe ile karşılanmadığını belirtmişti. Daha önceleri Avrupa’nın en karışık bölgesi olarak görülen Balkanlarda bugün yaşayan milletlerin siyasi olgunluğu ve gerçekçi yaklaşımları sayesinde burada yalnız anlaşma ve denge havası bulunduğunu, bu nedenlerle zayıflaması ihtimali bulunmayan bu Misaka Yunanistan’ın büyük bir güvenle bağlı olduğunu sözlerine eklemişti.

Yugoslavya Başbakanı ve dönem başkanı Stoyadinoviç; Balkan Misakının gittikçe geliştiğini ve güçlendiğini, verilen sözlerin tutulmuş olmasının çalışmaların esasını teşkil ettiğini, Misakın durmadan ve endişeye düşmeden ileriye doğru adımlar attığını, barış için sarfedilen gayretlerin sonuçlarının şimdiden alındığını söylemişti.

⁷⁷ Tosik, Tefik Rüştü Aras, s.226.

⁷⁸ C. 17 Şubat 1937, s.1.

⁷⁹ C. 17 Şubat 1937, s.7.

Stoyadinoviç Balkanlarda hatalar yapılması döneminin sona erdiğini, bunun sözlerden değil hareketlerden anlaşıldığını da belirtmişti.

Yunan basını Balkan Misakı Meclisinin ve Balkan Basın Kongresinin Atina'da bir arada çalışmalarını büyük ilgi ile izliyordu. Bu etkinlikler nedeniyle Yunan basınının paylaştığı düşünceler ana hatları ile şöyleydi;

Balkan Misakının sağlam temelini aralarındaki birliği ve ortak çalışmayı bir zorunluluk olarak gören dört ülke halkının uyanan şuuruna dayandığı belirtilmişti.

Balkan Misakının siyaset laboratuvarlarının bir ürünü olmayıp, ortak çıkarların ve gerçekçiliğin hakim olduğu siyasi bir şuurun eseri olduğu yazılmıştı.

Atina'da iki toplantının birlikte yapılmasının Balkan Misakı Milletleri arasındaki ortak çalışmayı ortaya çıkaran ikiz bir olay olduğunu, bu toplantıların dört ülkede gelişerek devam ettiğini, bu gidişatın tam Balkan Birliğine doğru ilerlediğinden hiçbir Yunanlının endişesinin olmadığı değerlendirilmişti.

Balkan toplantılarının asıl hedefine ulaşacağını, dört ülkenin temsilcilerinin çok samimi ortak çalışma sergilemesinin bunun delili olduğu vurgulanmıştı.

Balkan Misakı Daimi Meclisi 17 Şubat akşamı çalışmalarını sonuçlandırmıştı. Kamuoyu bu defaki meclisin, Balkan Misakının çok sağlam ve sarsılmaz temellere dayandığını bir kere daha bütün dünyaya ispatladığını değerlendirmişti. Kral Jorj Dışişleri Bakanları şerefine öğle yemeği vermiş, akşam yemeğinde ise temsilciler Türk Büyükelçiliğinin verdiği yemekte bir araya gelmişlerdi.⁸⁰

Balkan Misakı Daimi Meclisi üyesi olan Dışişleri Bakanlarını uğurlamak için bir tören düzenlemişti. 18 Şubat akşamı Selanik'e özel trenle hareket edecek Balkan Misakı temsilcilerini, Metaksas, Yunanlı Bakanlar, Ordu Komutanları, Atina Belediye Başkanı, sivil ve askeri erkan, Türk, Romen, Yugoslav elçileri için mahşer gibi kalabalık bir halk topluluğu uğurlamaya gelmişlerdi. Atina'da Balkan Misakı

⁸⁰ C. 18 Şubat 1937, s.7.

Meclisinin 15-17 Şubat 1937 tarihleri arasında gerçekleşen toplantısından sonra 18 Şubat günü yayınlanan resmi tebliğ şöyleydi;⁸¹

“Balkan Misakının Daimi Meclisi toplantısını, 15 Şubattan 18 Şubata kadar Atina’da Yugoslavya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, dönem başkanı ekselans Stoyadinoviçin başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda dört memleketin siyasetlerini idare edenler arasında tam görüş birliği ve Balkan Misakı ülkelerini birbirine bağlayan tesanüdü bir kere daha görülmüştür.

Avrupa’nın umumi vaziyetini ve Balkan Misakı devletlerini hususiyetle alakadar eden konuları görüşen Meclis, Balkan Misakının bütün faaliyetini barışın muhafazasına hadim olmak için inkişaf ettirmek arzusunu teyidde müttehit bulunmuştur.

Milletler Cemiyetine sadık olan Balkan Misakı, müşkül ahval içinde yüksek mesaisini icra edebilmek için Cenevre mesaisine faal bir surette teşriki mesaiye devam etmekte azmetmiştir.

Meclis, uluslararası barışın muhafazası ve Akdeniz barışı için İngiliz – İtalyan barışını takdir etmiştir.

Meclis, 24 Ocak 1937’de Belgrat’ta imza edilen dostluk anlaşmasının Balkan Misakının gayesine tekabül ettiğini tespit etmiştir.

Basının Misaka yapacağı hizmeti takdir eden Misak, Balkan Misakı Basın Kongresinde görülen samimiyeti memnuniyetle tespit etmiştir.

Daimi Meclisin gelecek toplantısı 1937 Eylül ayı içinde Cenevre’de Milletler Cemiyeti olağan toplantısı esnasında yapılacaktır.”

19 Şubat akşamı gazetecilerle görüşen Metaksas;⁸² Balkan Misakının bu meclisten daha kuvvetli olarak çıktığı barışın kalıcılığının ve düzeninin bir kuruluşu olan Misakın, sarsılmasına imkan bulunmayan bir kuruluş olarak hep kalacağını söylemişti.

Türkiye, Balkan Misakı çerçevesinde siyasi etkinliklerini sürdürürken, bir taraftan da Balkan ülkeleri arasındaki güvenlik bağlarını güçlendirme gayreti içindeydi. Kasım 1936’da Türkiye, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan üçlü askeri mukaveleden dört ay sonra 10 Mart 1937’de bu defa Türkiye, Yunanistan,

⁸¹ C. 19 Şubat 1937, s.1,7.

⁸² C. 20 Şubat 1937, s.1.

Romanya ve Yugoslavya arasındaki dörtlü askeri mukaveleyi imzalayarak zinciri tamamlamış oluyordu. Son mukavelenin teati edilmesi için 3 Mart 1937’de bir karar alan Bakanlar kurulu bu konuda Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’e yetki vermişti.⁸³

15. II nci Balkan Basın Konferansı (15-17 şubat 1937)

Balkan Misakının etkinliklerinden biri olan basın konferansı 15 şubat 1937 günü gleden sonra Atina Akademisi salonunda açılmıştı. Yunan Basın ve Turizm müsteşarı M. Nikolodis’in konuşması ile açılan kongre Türk, Yugoslav ve Romen baştemsilcilerinin konuşmaları ile devam etmişti. Nikolodis, konuşmasında;⁸⁴ “Konferansın amacının Balkan siyasetini idare edenlerin teşebbüslerini takviye etmek olduğunu, bu yönü ile Balkan Basın Birliğinin faydalı olacağını, Balkan basınında Balkanları ilgilendiren konulara daha fazla yer verilmesi gerektiğini” belirtmişti. Basın kongresi, Balkan Misakı lkelerinin liderlerine ve Başbakanlarına konuya duydukları ilgi ve desteklerinden dolayı teşekkür etmeyi teklif etmişler, bu da üyelerin alkışları arasında kabul edilmişti. Konferans gleden sonraki çalışmalarına Atina Ticaret Odasında devam etmişti. Açılışa, Balkan Misakı Daimi Meclisi toplantısı nedeniyle Atina’da bulunan Dışışleri Bakanları da katılmıştı. Tevfik Rüştü Aras’ın salona girişi esnasında ardı arkası kesilmeyen alkış tufanına tutulması dikkat çekmişti.

Kongre açılışında alınan karar doğrultusunda Kongre Başkanı M. Papadakis Atatürk’e şu telgrafı göndermişti;⁸⁵

“Atina’da 15 şubat 1937’de toplanan Balkan Misakı İkinci Basın Konferansı, işlerine başlamadan evvel Balkan Misakı milletlerinin kardeşce dostluğu davasının büyük hamisi olan ekselanslarınıza en derin hürmetlerini arz etmeyi kendisine vazife bilir.”

Başkan Papadakis

⁸³ B.C.A.: Askeri Mukavelelerin Teati Edilmesi hk., 3 Mart 1937, 030.81.01.02.74.34.16.

⁸⁴ C. 16 şubat 1937, s.7.

⁸⁵ C. 19 şubat 1937, s.3.

Atatürk'ün Papadakis'e verdiği cevap şöyleydi;

“Balkan Misakı İkinci Basın konferansı münasebetiyle gönderdiğiniz telgraftan çok müehassis olarak hararetle teşekkürlerimin kabulünü ve konferans azasına iblağımı rica eder e mesainizde tam bir muvaffakiyet elde etmenizi temenni eylerim...”

Kemal Atatürk

Balkan Basın Konferansı 16 Şubat günü çalışmalarına üç komisyon halinde devam etmişti. Manevi yakınlık komisyon başkanı Türkiye Baştemsilcisi Vedat Tör, Siyasi komisyon başkanı Romanya Baştemsilcisi Nezesk, Teknik Komisyon başkanı ise Yugoslavya Baştemsilcisi Sekiç idi. Parnaos salonlarında Yunanistan konulu bir konferansa katılan temsilciler, akşam yemeğinde müsteşar Nikolidis'in davetlisi olarak Büyük Bretagne otelinde bir araya gelmişlerdi.

Basın Konferansının 17 Şubat günü yaptığı çalışmalar kapsamında manevi Yakınlık Komisyon başkanı Vedat Tör'ün incelenmek üzere yaptığı teklifler şunlardı;⁸⁶

Dram ve musiki sanatkarlarının karşılıklı ve sık sık ziyaretleri

Radyo servisleri tesisi

Balkan ülkelerinin fikirlerine uygun eserlere mükafaat verilmesi

Siyasi komisyonda ise Yunan temsilcisinin Balkan Basınının ortak çalışması yönündeki teklif kabul edilmişti. Temsilciler için konferansı bitiminde, 17 ve 18 Şubat tarihlerinde Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde geziler düzenlenmişti.

⁸⁶ C. 17 Şubat 1937, s.7.

16. Balkan Misakı Ekonomik Meclisinin III ncü Dönem Toplantısı (18-26 Mart 1937)

Dört Balkan devleti arasındaki ticari ve ekonomik meseleleri inceleyecek olan Balkan Misakı Ekonomik Meclisi Mart 1937'de Atina'da toplanacaktı. Balkan Misakı Daimi Meclisinin Atina'da yapılan 4 ncü Dönem toplantısında alınan karar gereğince, ekonomi ile ilgili kararlar Ekonomik Meclis toplantısından önce hükümetlerin onayına sunulacaktı. Türk Hükümeti bu kapsamda daimi Meclisin aldığı ekonomik kararları 9 Mart 1937 günü onaylamıştı.⁸⁷

Yunanistan Dışişleri Bakanlığında toplanan Ekonomik Meclisin açış konuşmasını Metaksas yapmıştı.⁸⁸ Bu çalışmanın yalnız ekonomik sahada değil, demiryolları, denizyolları, posta ve ulaşım ile turizm sahasında da önemli sonuçlar verdiğini belirten Metaksas, ekonomik meclisin görevinin, ülkelerin hayatında en önemli konulardan biri olduğunu, harp sonu tecrübesinin ülkelere öğrettiği ekonomik sonuçların her sahada tamamlanması olduğunu vurgulamıştı.

18 Mart günü Atina'da görüşmelerine başlayan Ekonomik Meclis, komisyonlar halinde çalışmıştı. Daha önce kararlaştırıldığı üzere ticaret, iktisat, ulaşım ve turizme ait konular incelenmiş, Balkan ülkeleri arasında sivil ve turizm amaçlı uçak seferlerinin geliştirilmesi de gündemde yer almıştı.⁸⁹

Ekonomik Meclis 24 Mart gününe kadar gündemdeki konuları incelemiş, raporlarını hazırlamıştı. 25 Mart günü ise Yunan milli bayramı nedeniyle çalışmalarına ara vermişti.⁹⁰

Ekonomik Meclis 26 mart günü yaptığı toplantıda komisyonlardan gelen raporları onaylamıştı. Aynı gün son toplantısını yapan meclisin çalışmalarına başkanlık eden Metaksas, konseyin önemini ve Misak ülkelerinin halkları arasındaki

⁸⁷ B.C.A.: Balkan Antantı Ekonomik Konseyinin Kararını Onaylayan Bakanlar Kurulu Kararı, 9 Mart 1937, 030.18.01.02 72.17.1.

⁸⁸ C. 20 Mart 1937, s.6.

⁸⁹ C. 20 Mart 1937, s.1.

⁹⁰ C. 26 Mart 1937, s.3.

manevi bağları geliştirdiğini tekrarlayarak, burada alınan kararların gerçekleştirilmesi için bütün üyelerin çalışmalarını tavsiye etmişti. Meclis görüşmelerinin sona ermesiyle birlikte bir resmi tebliğ yayınlanmıştı.

28 Mart 1937 tarihli tebliğde şu ifadeler yer almıştı;⁹¹

“18 Mart 1937 de Atina’da toplanan Balkan Misakı Ekonomik Meclisi mesaisini bitirmiştir. Konsey, umumi müzakerede bulunan ve geçen toplantıda verilen kararların tatbikatına ait tedbirleri tetkik ettikten sonra iki komisyona ayrılmıştır. Bunlar; Ticaret mübadelesi ve münakalat komisyonlarıdır.

Birinci komisyonda milli komiteler tarafından verilen muhtıralar tetkik edilmiştir. Bu muhtıralar her memleket iktisatçılarının mütalaalarını ve karşılıklı mübadelenin artırılmasına matuf teklifleri ihtiva etmektedir. Meclis bu hususta bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Keza bazı muayyen mamulatin Balkanlar harici piyasalarda satışı meselesiyle dört memleketin ihracat malları için daimi bir sergi meselesi de tetkik edilmiştir. Eylül 1937’de dört Balkan memleketi ticaret odalarının kongre halinde toplanmasına karar verilmiştir.

Münakalat meselesinde, ezcümle yolcu ve bagaj nakliyatı, yollar üzerinde nakliyat, posta, telgraf, telefon, telsiz, seyrisefain ve turizm için yeknesak nizamât meselesi de mühim terakki edilmiştir. Daimi deniz komitesi ile daimi turizm komitesinin gelecek toplantıdan önce biraraya gelmelerine karar verilmiştir. Bu devrenin mesaisi heyeti umumiyetleri itibariyle, daha evvelki toplantılarda elde edilmiş olan neticelerin ıslahına taalluk etmiştir. Bu mesaiye her sahada yukarıda zikredilen komitelerde yahut teknik komisyonlarda devam edilecektir. Bunlar meclisin iki toplantısı arasında münasip zamanlarda toplanacaktır.”

Ekonomik Meclis toplantısından yurda dönen ürk Heyet Başkanı Hasan Saka Hükümet yetkililerine bilgi vermek üzere Ankara’ya hareket etmişti.⁹²

17. Balkan Misakı Daimi Deniz Komitesi Toplantısı (1937)

Kuruluşunu 1936 yılında tamamlayan Deniz Daimi komitesi, bu isimle ilk defa 24 Mayıs 1936’da İstanbul’da toplanmıştı. İkinci toplantısını da 19 Mart

⁹¹ C. 28 Mart 1937, s.3.

⁹² C. 27 Mart 1937, s.3.

1937’de İstanbul’da yapan komite, yaptığı çalışmalardan sonra şu kararlara ulaşmıştı;⁹³

Balkan devletleri deniz ulaşım kuruluş temsilcileri, mevcut ve tasarlanan hatlar konusunda işbirliği için görüşmeler yapmalı ve sonucu komiteye bildirmelidir.

Komite Balkan devletleri deniz ticaret mevzuatının birleştirilmesi için etüdler hazırlayacaktır.

Balkan denizyolları kurulması konusu incelenecektir.

Komite mesaisinin devamlılığı için deniz ticaret odasının kurulması tavsiye edilmektedir.

İngiliz ulaşım sistemi incelenecek, bu konuda genel bir yönetmelik hazırlanacaktır.

Komite, deniz sigortaları sicil ve kredi konularında bir rapor hazırlayacaktır.

18. Akdeniz’in Güvenliği İçin Yapılan Nyon Konferansı ve Balkan Daimi Meclisinin V nci Dönem Toplantısı

18 Temmuz 1936’da başlayan İspanya iç savaşının 1937 yılı içinde de uzayıp gitmesi, İtalya ve Almanya’nın isyancı general Franko’yu, buna karşılık Sovyetler’in de Cumhuriyet Hükümetini desteklemesi Akdeniz’in yeniden ısınmasına neden olmuştu. İtalya, İspanya’nın Akdeniz bağlantısına engel olmak için denizaltılarla korsanlık faaliyetlerine başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Fransa’nın teklifi ile Nyon’da 9 ülkenin katıldığı bir konferans 10 Eylül 1937’de başlamıştı.⁹⁴ Balkan Misakı ülkelerinin de katıldığı konferansta Akdeniz’in güvenliği görüşülmüştü. 1936 da imzalanan Londra anlaşması gereğince İngiltere ve Fransa, Akdeniz’in korsan gemiler ve korsanca girişimlerden korunması için 50 muhriple tatbikat yapması kararlaştırılmış, İtalya’nın da buna katılması tavsiye edilmişti.

⁹³ Balkan Antantı “Türkofis Bülteni”, s.44.

⁹⁴ Tosik, Tefik Rüştü Aras, s.227.

Balkan Misakı devletleri bu kontrol işine girmeyeceklerini bildirmişler, konferansda bunu kabul etmişti. 11 Eylül günü öğleden sonra kendi aralarında toplanan Balkan Misakı devletlerinin temsilcileri Akdeniz'in emniyeti konusunu görüşmüşlerdi. Bu konuda hazırlanan rapor Balkan Misakı adına Yugoslavya'nın Paris elçisi M. Pariç tarafından Nyon konferansına sunulmuştu. Balkan Misakının teklifinde yer alan konular şöyleydi;⁹⁵

“a. Balkan Misakı devletlerinin emirlerindeki deniz vasıtaları kendilerine tevdi edilmek istenen karakol vazifesini deruhteye muktedir değildir. Bu sebeple her devlet yalnız kendi karasularında karakol vazifesini deruhte etmelidir.

b. Bu devletler icabında aralarında teşriki mesai etmelidir.

c. İngiltere ve Fransa tarafından dermeyan edilen arzu mucibince Akdeniz karakol vazifesi bu iki devlete tevdi edilmelidir.”

Rapora göre diğer Balkan devletlerinin de bu düşüncelere olumlu yaklaşacakları ümit ediliyordu. Nitekim raporu okuyan Bulgaristan Başbakanı M. Köseivanof söz alarak Balkan Misakının tekliflerine katıldıklarını bildirmişti.

19. Balkan Misakı Daimi Meclisinin VI ncı Dönem Toplantısına (Şubat 1938) Kadar Olan Gelişmeler

Balkan Misakı devletlerinin milli banka (devlet bankası) yöneticilerinin 1937 yılı Kasım ayında Ankara'da toplanmaları kararlaştırılmıştı. 1936'da yapılan ilk toplantıda alınan bu karar gereğince hazırlıklara başlanmıştı. Toplantının esası Balkan Bankası kurulması konusuna dayanıyordu.⁹⁶ Balkan Misakı Merkez Bankalarının yöneticileri 22-24 Kasım 19238 tarihleri arasında Ankara'da toplanmış ve gündem konularını görüşmüşlerdi.⁹⁷ Türkiye Merkez Bankası Genel Müdürü Sait Erdi'nin katıldığı toplantıda şu konular görüşülmüştü;

Umumi para piyasalarının Balkan Misakı ülkelerinin para piyasaları ile münasebeti

⁹⁵ C. 12 Eylül 1937, s.1,9.

⁹⁶ C. 24 Ekim 1937, s.2.

⁹⁷ C. 25 Kasım 1937, s.1.

Misak ülkeleri arasındaki para münasebetlerinin tetkiki

Döviz muamelesindeki tahdidatın basitleştirilmesi

Misak ülkeleri arasında mevcut kliring anlaşmalarının tetkiki

Bu konuların görüşülmesinden sonra alınan dört tavsiye kararı şöyleydi;

Misak ülkelerinin kendi milli paralarının değerini koruyacak tedbirlerin alınması,

Para sisteminde fiilen altının esas alınması sonucu ortaya çıkacak sorunları aşabilmek için paralar arasında istikrar temin edecek uluslararası anlaşmaların yapılması,

Misak ülkeleri arasında para münasebetlerinin ve paranın istikrarının korunması, ticari mübadelenin önündeki engellerin kaldırılması,

Merkez Bankaları yetkililerinin ortaklaşa kuracakları tali komisyonların çalışmaları ile ortak sistemlerin oluşturulması.

1 Kasım 1937'de TBMM'nin dönem açılışı için kürsüye gelen Atatürk Balkanlarla ilgili durumu şöyle değerlendirmişti;⁹⁸

“Balkan siyasetimiz en mesut işbirliği yaratmakta devam ederek kendine çizilmiş olan barış yolunda her gün daha verimli neticelerle ilerlemektedir.”

1937 Kasım ayı başında Ankara'da biraraya gelen Balkan Misakı Genelkurmay Başkanları, genel konularla birlikte Balkanları ilgilendiren konuları görüşmüşler ve 5 Kasım dan itibaren İstanbul üzerinden ülkelerine dönmeye başlamışlardı.⁹⁹

⁹⁸ A.S.D., Cilt I, s.410.

⁹⁹ C. 6 Kasım 1937, s.5.

Üçüncüsü İstanbul Tophane Köşkünde Trabzon Milletvekili Hasan Saka'nın başkanlığında gerçekleştirilen Doğu Tütünleri Konferansı 26 Ocak 1938'de sona ermişti. Hasan Saka yaptığı açıklamada şu konulara yer vermişti;¹⁰⁰

“Daha önce görüşülen Tütün Ofisi projesi bir tarafa bırakılarak, Yunan temsilcisinin yeni projesi incelenmiştir. Buna göre Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'da birer Milli Tütün Konseyi kurulacak, senede bir defa sırasıyla Sofya, Atina ve İstanbul'da umumi konsey halinde toplanacaktır.

Bulgar Temsilciler şimdilik resmi olarak değil müşahit sıfatı ile toplantıya katılmışlardır. Türkiye ile Yunanistan temsilcileri yeni proje üzerinde çalışırken Bulgaristan'ın resmen katılması için açık kapı bırakılmıştır.”

Konferans sonunda yayınlanan resmi tebliğde yer alan konular şöyleydi:¹⁰¹

“3 ncü Doğu Tütünleri Konferansı İstanbul Tophane Köşkünde Türk baştemsilcisi Trabzon milletvekili Hasan Saka'nın başkanlığında toplanarak birçok oturum gerçekleştirmiştir. Bundan önceki Konferansa ait konular görüşülmüş, Yunanistan Doğu tütünlerinin korunması için kendi ülkelerinde birer ortak çalışma konseyi oluşturarak, senede bir defa ortak çalışma konseyi halinde toplanmayı kapsayan projeyi imzalayıp hükümetlerinin onayına sunmaya karar vermişlerdir. Bulgaristan arzu ettiği takdirde bu etkinliklere katılımı için, bundan sonraki toplantının ne zaman nerede yapılacağına Bulgaristan'a bildirimesi kararlaştırılmıştır.”

18 Şubat 1938'de Balkan Misakı ülkeleri demiryolları konferansı Sirkeci 9 ncu işletme şefliğinde başlamıştı.¹⁰² Çalışmaların büyük bölümünü 23 Şubat günü tamamlayan Konferans, bagaj, yük ve yolcu ve yük nakliyatı üzerinde tam bir anlaşmayı ihtiva eden Balkan demiryolları tüzüğünün projesini hazırlamıştı. Metin üzerinde anlaşmaya varan temsilciler İstanbul'daki temas ve gezilerinden sonra 23 Şubat günü öğleden sonra hükümet yetkilileri ile görüşmek üzere Ankara'ya hareket etmişlerdi. 25 Şubat günü yapılacak son toplantıdan sonra tarifeler üzerinde bir anlaşma imzalanacaktı.¹⁰³

¹⁰⁰ C. 27 Ocak 1938, s.1.

¹⁰¹ C. 27 Ocak 1938, s.7.

¹⁰² C. 19 Şubat 1938, s.1.

¹⁰³ C. 25 Şubat 1938, s.2.

20. Balkan Misakı Daimi Meclisi VI ncı Dönem Toplantısı (25-27 Şubat 1938)

1938 yılına gelindiğinde Avrupa'da Roma-Berlin eksenini korku ve tedirginlik yaratmaya başlamıştı.¹⁰⁴ Balkan Misakı Konseyi de bu ortamda toplanıyordu.

Toplantıya katılacak temsilciler 24 Şubat gecesi İstanbul'a gelmişlerdi. Sabah saat 10.00'da Türkiye-Yunanistan sınırında karşılanan temsilciler; Yunanistan Başbakanı Metaksas, Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç, Romanya Dışişleri Müsteşarı Commene ve heyetlerinden oluşmuştu. Misafirleri sınırda Rıfıkı Refik'in başkanlığındaki Dışişleri Protokol heyetiyle Yunan elçisi M. Rafael, Yugoslavya elçisi M. Acemoviç, Romanya elçisi M. Telemaque karşılamışlardı.¹⁰⁵

Temsilcileri taşıyan tren Alpullu'ya geldiğinde Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik dost ve müttefik devlet büyüklerini selamlamıştı. Sirkeci istasyonunda misafirleri karşılamak üzere büyük hazırlık yapılmıştı. İstasyon Yunan, Yugoslav, Romen ve Türk bayrakları ile donatılmıştı. Metaksas trenden indiğinde merasim kıtasınca karşılanmış ve Yunan milli marşı çalındıktan sonra Yugoslav ve Romen milli marşları da çalınmıştı. Sirkeci istasyonundaki karşılamada;¹⁰⁶ İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, İstanbul Komutan Vekili Cemil Cahit, Merkez Komutanı Ersan Ergaz, Polis Müdürü Salih Kılıç, Atina Elçisi Ruşen Eşref Üneydin, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Belgrat Elçisi Ali Haydar Altay, Yugoslav Başkonsolosu M. Gafos, Çekoslovak başkonsolosu M. Grene hazır bulunmuşlardı. Heyetler vapurla Haydarpaşa'ya geçerlerken Balkan Misakı daimi Meclis dönem başkanı Metaksas; Misaka bağlı bulunan dost ve müttefik Türkiye'de toplanmaktan memnun olduklarını, meclisin her zaman olduğu gibi bu sefer de Balkan Misakını doğuran hakka dayanan sulh davasına karşı besledikleri arzu ile toplandıklarını söylemişti. Heyetler özel trenle 24 Şubat günü saat 21.00'de Haydarpaşa'dan Ankara'ya hareket etmişti.

¹⁰⁴ Eyicil, Türkiye'nin Balkan Politikası, s.361.

¹⁰⁵ C. 25 Şubat 1938, s.1.

¹⁰⁶ C. 25 Şubat 1938, s.8.

25 Şubat günü saat 10.30'da Ankara'ya ulaşan meclis üyelerini Başbakan Celal Bayar'ın başkanlığındaki bir heyet karşılamıştı. Tevfik Rüştü Aras, Başbakanlık müsteşarı Kemal, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Ankara Bölge Komutanı General Kemal Gökçe ve Balkan Misakı elçilik görevlileri karşılayanlar arasındaydılar.¹⁰⁷

Merasim kıtasını selamlayan Metaksas; Stoyadinoviç ve Comnene milli marşlarını dinledikten sonra dört ülkenin bayrakları ile süslenmiş yollardan Ankara Palas'a gelmişlerdi. Başbakan Celal Bayar, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı ziyaret eden Metaksas, Stoyadinoviç, Comnene üçlüsü, daha sonra iade edilen ziyaretleri kabul etmişlerdi.

Balkan Misakı Daimi Meclisinin görüşmeleri Saat 15.30'da Dışişleri Bakanlığında başlamıştı.¹⁰⁸ Bu toplantı sırasında Avrupa'da Roma – Berlin mihverinin yarattığı korku havası artmıştı. Türkiye bu durumda Misak devletlerinin dayanışmalarının güçlendirilmesi gerektiğini savunuyordu.¹⁰⁹

Toplantıdan sonra Tevfik Rüştü Aras üç ülkenin temsilcileri şerefine Çankaya Dışişleri Köşkünde bir akşam yemeği vermişti. Yugoslav ve Yunan kamuoyu Balkan Misakının Ankara toplantısı ile yakından ilgilenmişlerdi. Yugoslavya Meclisindeki bütçe görüşmeleri esnasında Sosyal Dayanışma Bakanının yaptığı konuşma dikkat çekiciydi. Balkan Misakının hep aynı şekilde kaldığını Balkanların bugün dünyanın en sakin bölgesi olduğunu, bugün Misak üyelerinin her zamankinden samimi olduğunu söyleyen bakan meclisin ayakta alkışları ile karşılık bulmuştu.

Yugoslav basını Sosyal Dayanışma Bakanının düşüncelerini paylaşarak; Bütün dünyayı saran heyecanların Balkan Misakı nedeniyle güneydoğu Avrupa'ya etkilemediğini, mevcut işbirliğinin dürüstlük ve samimiyete dayandığını, misak ülkeleri arasında önemli bir siyasi anlaşmazlık olmadığını, üye ülke yöneticilerinin

¹⁰⁷ "Balkan Antantı", **Ayın Tarihi**, Sayı: 51, (Mart 1938), s.64,65.

¹⁰⁸ C. 26 Şubat 1938, s.7.

¹⁰⁹ Soysal, Balkan Paktı, s.197.

“Balkanlar Balkanlılar alacaklarını yazmışlardı. Yunan basını da toplantıda yalnız Balkan Misakını ilgilendiren konuların değil uluslararası konuların da görüşüleceğini belirterek sonuçlardan ümitli olduklarını vurgulamışlardı.¹¹⁰

Balkan Misakı Daimi Meclisinin toplantısının ilk gününde Ankara dışında bulunan Atatürk, 25 Şubat günü saat 09.435’te özel bir trenle Ankara’ya gelmişti. Öğleden sonra Metaksas, Stoyadinoviç ve Commene’i kabul eden Atatürk kendileri ile ayrı ayrı sürelerle görüşmüştü.¹¹¹

25 Şubat akşamı meclis üyeleri şerefine verilen yemekte ilk konuşmayı yapan Tefik Rüştü Aras;¹¹² Balkan Misakının dünyanın her köşesinde huzurun devamı için çalıştığını, dört devletin dış politikasına hakim olan görüşünde politik ve ekonomik bağımsızlığın korunması yoluyla barışı temin etmek olduğunu belirtmişti.

Metaksas da yaptığı konuşmada;¹¹³ Balkan Misakı ülkelerinin çektikleri acılardan sonra siyaset sahnesine çıktıklarını, Misakın varoluş amacının ortak çıkarlara hizmet etmek ve azimle birlikte çalışmak olduğunu, manevi temelinin barış olduğunu, Balkanların istikrarı için tasarlanan misakın genel barışın hizmetinde önemli bir etken olduğunu söylemişti.

Meclis çalışmalarına 26 Şubat günü saat 10.30 dan itibaren devam etmişti. Avrupa’da yükselmeye başlayan siyasi gerginlik nedeniyle toplantıyı ilgiyle izleyen Yugoslav ve Romanya kamuoyu, gerginliğin üye ülkelerde görülmemesinin tek sebebinin Balkan Misakına bağlılıklarından kaynaklandığı görüşünü paylaşıyorlardı.¹¹⁴

Balkan Misakı Meclisi Ankara’daki çalışmalarının sonunda bir resmi tebliğ yayınlamıştı. 27 Şubat günü yayınlanan ve Avrupa’daki siyasi gelişmelerin Misak

¹¹⁰ C. 26 Şubat 1938, s.7.

¹¹¹ C. 26 Şubat 1938, s.1.

¹¹² Tosik, Tefik Rüştü Aras, a.g.e., s.230.

¹¹³ C. 26 Şubat 1938, s.7.

¹¹⁴ C. 27 Şubat 1938, s.1.

lkelerine etkilerini de değerlendiren oldukça uzun tebliğde yer alan 7 madde ana hatları ile aşağıya çıkarılmıştır;¹¹⁵

“Balkan Misakı Daimi Meclisi 25, 26, 27 şubat 1938 tarihlerinde Yunanistan Başbakanı ekselans Metaksas’ın başkanlığında ekselans Metaksas’ın başkanlığında Ankara’da toplanmış ve toplantıya ekselansları Stoyadinoviç, Comnene ve Dr. Aras iştirak etmişlerdir.

a. Misak yesi devletlerin temsilcileri genel siyasetin bütün yönleri hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlar ve özellikle kendilerini ilgilendiren meseleleri görüşmüşlerdir. Balkan Misakının, Avrupa’nın bu bölgesinde barış ve huzurun korunması için en etkin bir rol üstlendiği ve izlemeden geri kalmadığı barış ülküsünün gerçekleştirilmesi için sağlam bir etken oluşturduğu tüm üyelerce gözlenmiş ve belirlenmiştir.

b. Başından beri Milletler Cemiyetinin esas aldığı prensiplere bağlı bulunan Misak devletleri, Cenevre teşkilatının gerçek yesi olarak kalmaya karar vermiştir. ye devletler, bu teşkilatın varlığının kendi siyasi egemenliklerine ve Milletler Cemiyetinin bütün diğer yeleri gibi tam eşitliğine sayęı gösterme prensibini kabul ederler. Balkan Misakı devletleri her ne olursa olsun birbirlerinin iç işlerine karışmamaya ve bu konuda ödün vermemeye karar vermişlerdir.

c. Balkan Misakının Akdeniz siyasetini kapsayan konular incelenirken, ye devletler öteden beri Akdeniz’e kıyısı bulunan Fransa ve İtalya ile iyi ilişkiler ve işbirliği esasına dayalı bir siyasette fikir birliğine varmışlardır. Habeşistan olayından sonra gelişen ilişkiler çerçevesinde Yugoslavya ile İtalya arasında imzalanan dostluk anlaşması sonucu Yugoslavya Habeşistan’a yeni bir elçi göndermiş, Romanya da aynı doğrultuda bir karar almıştır. Yunanistan ve Türkiye’nin de İtalya ile devam eden iyi ilişkiler doğrultusunda adım atacaklarını umuyoruz.

Meclis, İtalya’nın uluslararası işbirliği alanında önemli bir adım atarak 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesine katılacağı kanaatini taşımaktadır.

d. Meclis Atina’da alınan son ekonomik kararları onaylamıştır.

e. Meclis, İspanya meselesine karışmama siyasetine devam etmeye karar vermiş, ancak ye ülkelerin ekonomik çıkarlarını korumak için her birinin bu ülkeye temsilciler gnderebileceklerini kabul etmiştir.

¹¹⁵ “Balkan Antantı”, **Aym Tarihi**, s.74-76.

f. Başkan Metaksas ve Dr. Aras Türk – Yunan samimi anlaşmasının mevcut yükümlülükler çerçevesinde genişletilmesini öngören tamamlayıcı bir anlaşma için üzerinde uzlaştıkları bir taslak hazırlamışlardır.

g. Meclis Eylül 1938 de Cenevre’de, Şubat 1939’da ise Bükreş’te toplanacaktır.”

Atatürk 27 Şubat günü Balkan Misakı temsilcilerini Çankaya köşkünde çaya davet etmişti. Bu çayda TBMM Başkanı Abdulhalik Renda, Başbakan Celal Bayar, bütün Bakanlar, Balkan elçileri, İsmet İnönü, Balkan ve Türk gazetecileri hazır bulunmuşlardı. Atatürk Balkan Misakı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştı.¹¹⁶

“Balkan misakı, bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu idealin her gün geniş bir saha üzerinde daha çok genişlemesini ve derecesinin yükselmesini gözlemekle mutluyum. Bu hususta bağlaşıklık Balkan devletlerini yöneten siyaset adamlarının büyük gayretleri ve başarılar ve anlaşmaya bağlı olmaları takdir edilecek bir durumdur.

Bugün, bu şekilde bile hepimizin memnun olmamıza sebep olan Balkan Misakının bir gün bir çok kimselerin akıllarından bile geçirmeyecekleri gelişmiş bir şekil alacağına inancım tamdır.

Bu yüce ideal yolunda bağlaşıklık devletlerin başında bulunan siyaset adamlarının çalışmalarına basın da büyük hizmetlerinin geçtiğini görmekteyiz. Balkan milletleri basının bu yüksek ideali kendi idealleri olarak görmeleri ve bunun gerçekleşmesi için tüm imkanları ile çalışmalarını kendilerinden beklerim. Basının şimdiye kadar aynı şekilde görevini yapmış olduğunu tekrarlamalıyım.

Dünyada şimdiye kadar değişik milletlerin birlik kurdukları ve yüzyıllarca birarada yaşadıkları tarihte görülmüştü. Bizim kurmak istediğimiz birliğin tarihte geçmiş birliklerden daha üstün olmasını dileriz.

Tarihi bu kadar yüksek bir idealin temel taşı yalnız geçici politika esaslarında kalamaz. Bunun esas temel taşları gerekir ki kültür ve ekonomik zenginliklerle dolu olsun. Çünkü kültür ve ekonomi her türlü siyasete yön veren esaslardır.

Herhalde beklediğimiz parlak günler bizlere uzak değildir. Bizden sonraki nesiller doğal olarak o günlerin parlaklığını esenlikle kutlayacaklardır.”

¹¹⁶ “Balkan Antantı”, **Ayn Tarihi**, s.73-74.

21. III ncü Balkan Basın Konferansı (7-14 Nisan 1938)

Balkan Basın birliği kongresi 7 Nisan 1938’de saat 16.20 de İstanbul Yıldız Sarayında başlamıştı. İlk oturumu açan Yunan temsilci M. Seferyadis, dönem başkanlığının Türkiye’ye geçtiğini belirterek Başkan Yunus Nadiyi alkışlar arasında kürsüye davet etmişti.¹¹⁷

Yunus Nadi; ilk toplantı 1936 yılında Bükreş’te yapan birliğin yeni olmasına karşılık beklentiler ve etkinlikler açısından büyük mesafe aldığını söylemişti.¹¹⁸ Avrupa’nın yıllardır A.B.D. ne benzer bir birlik kuramadığını buna karşılık Balkan ülkelerinin oluşturduğu birliğin örnek teşkil ettiğini belirtmişti. Balkan birliği siyasi bir koordinasyon üstlendiğini, barış başta olmak üzere üye ekonomik ve kültürel alanlarda büyük yakınlaşma sağladığını, Balkan basınının bu etkinliklere katıldığını ve onları desteklediğini vurgulamıştı.

Yunan temsilci Sefeyadin, dost ve arkadaşları arasında bulunmaktan duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra Yunan basınının Balkan basınına her yönü ile tam destek verdiğini belirtmişti. Atina’daki ikinci konferansta (1937) Atatürk tarafından gönderilen ve Türk temsilcileri tarafından oluşan mesajı hatırlatarak orada geçen bir cümleyi aynen okumuştı;

“Balkan misakının düşmanları yoktur, eğer varsa onlar Balkanların düşmanları değil insanlığın düşmanlarıdır.”

Seferyedis, Balkan Basın birliği idealini ve görevinin büyük olduğunu, kendilerine de bunun bilincinde olarak çalıştıklarını vurgulamıştı. Romen temsilci M. Dragon yaptığı konuşmada, Balkan Misakının geleceğinden umutlu olduklarını, çünkü ülkelerin aralarında uyumlu bir çıkar birliğinin olduğunu, her türlü ayrılığa karşı dayanışma düşüncesine sahip olduklarını söylemişti. Dragu konuşmasının son bölümünde Atatürk’ün özelliklerini şöyle sıralamıştı;

¹¹⁷ C. 8 Nisan 1938, s.1.

¹¹⁸ C. 8 Nisan 1938, s.7.

“Bizler Türkiye’nin sinesinde gizlemekte olduğu gençliğin de heyecanlı kuvvetlerini, onun istiklale ait vaidlerini, fakat bilhassa realizmi, alicenabane ihtirası, salim kuvveti, çaba iradesi, ram olmaz metaneti, tükenmek bilmez kuvvei maneviyesi vakfı nefsetmiş olduğu davaya karşı olan ihlası, icraatına olan vakurane itimadı, milliteni karşı beslediği muhabbet ve şefkatli yegane bir hilkat eseri vücuda getirmiş olan harika Adamı tekrim ediyoruz.”

Yugoslav temsilci Yovanoviç konuşmasının büyük bir bölümünü Atatürk’e ayırmıştı. Bu konuşmada Yugoslav basını ve kamuoyunun görüşü şu cümlelerle ifade edilmişti;¹¹⁹

Yunanlılar ve Romanyalılarla birlikte Kemalist Türkiye ile muhlisane ve sıkı bir ittifak olduğundan dolayı müftehir bulunan Yugoslavya’da daima sempati akisleri uyandırmış olan kahraman adam, dahi Şef Türkiye Cumhurreisi Son Ekselans Kemal Atatürk hakkında hayranlığımızı resmen ve alenen haber vermek suretiyle bütün Türkiye’yi selamlamakla mübahi ve mağrurum.

Büyük Devlet Reisinizin, milletin Büyük şefinin, mukadderatınızın büyük İdarecinizin, vatanınızın ve milletinizin babası olan Son Ekselans Gazi Kemal Atatürk’ün idaresi altında memleketinizde tahakkuk ettirilmiş olan bütün terakkiler hakkındaki derin takdirle ve tam anlayışlarında Yugoslav arkadaşlarımızla birlikte Yunan ve Romen arkadaşlarıma katılıyorum.”

Daha sonra Yunanistan temsilcisi Seferyadis’in teklifi ile dört Balkan ülkesinin liderlerine ve Başvekillerine birer tazim telgrafı çekilmesi kabul edilmişti.

Kongre çalışmalarını yürütecek üç komisyon aşağıdaki isimlerden oluşmuştu.

Siyasi komisyon; Yugoslav Heyet Başkanı Yovanoviçin başkanlığında Abidin Daver, Nadir Nadi, Ercüment Enver, Naşit Hakkı, Selim Ragıp

Teknik komisyon; Yunan temsilci Zarfis’in başkanlığında Kazım Şinasi, Muaffak Menemencioğlu, Hakkı Tarık, Sedat Simavi, Mecdi Sayman.

¹¹⁹ C. 8 Nisan 1938, s.8.

Kültürel komisyon; Romen temsilci Bazarizi'nin başkanlığında Stetovski, Asım us, Neşat Hakil, Nevzat Güven.

7 Nisan günü Yıldız Sarayı ve Perapalasta çalışmaları sürdürmüşlerdi. Balkan Basın Kongresi 8 Nisan günü Saat 10.00'da başlayan çalışmada gün boyunca aşağıdaki konular üzerinde durmuştur.¹²⁰ Kültürel komisyonda; kültür alanında gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili rapor görüşülmüştü.

Yunan temsilci M. Argyropulos; toplantıların Balkan ülkeleri arasındaki bağılılığı bir kat daha güçlenmesini sağladığı için ekonomik faaliyetleri gelişmesi de önyak olduğu belirtilmişti. Romen temsilci Tabakoviç; 1935'ten bu yana Balkan ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin geliştiğini bundan Balkan Konseyinin etkili olduğunu, Romanya'nın Türkiye ve Yugoslavya ile ayrı ayrı ticari anlaşmalar yaptığını, konseyin birliğin gücünü artıracığından emin olduğunu söylemişti. Yugoslav Baştemsilci M. Svetislav, Mayıs ayı sonunda kurulacak ortak denizyolu sayesinde Balkan ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin büyük ölçüde gelişeceğini açıklamış ve Türkiye'deki gelişmelerden memnun olduklarını söylemişti.

Siyasi komisyonda, Heyet raporları incelenmiş ve temsilciler kendi ülkelerindeki basının Balkan Birliği konusundaki yayınlarını örnekleriyle açıklamışlardı. Yunus Nadi Saat 13.00'de meslekdaşlarına bir öğle yemeği vermişti.

Balkan Basın konferansının çalışmaları 14 Nisan günü sonuçlanmış, Balkan birliğinin desteklenmesi, yayılması ve koordinasyonu konusunda önemli çalışmalar yapan temsilciler 15 Nisan gününden itibaren ülkelerine dönmeye başlamışlardı. Konferansa katılan temsilciler, Türk basın mensuplarının kendilerine gösterdikleri ilgiyi ve Balkan Birliği yolunda alınan sonuçları telgraflarla İstanbul'a iletmişler, Türk basın mensupları da bunlara ayrı ayrı karşılık vermişti.¹²¹

Türk ve Yunanlı gazeteciler 30 Nisan günü, Başbakan Celal Bayar'ın Yunanistan'ı ziyareti esnasında anlamlı bir ziyareti gerçekleştireceklerdi. İki ülkenin

¹²⁰ C. 9 Nisan 1938, s.7.

¹²¹ C. 16 Nisan 1938, s.7.

gazetecileri Balkan Basın Konferansının eski başkanı Spiros Nikolopoulos'un mezarına çelenk koyduktan sonra, Ercüment Ekrem Talu merhumun mezarı başında Balkan konferansına yaptığı hizmetleri konu alan kısa bir konuşma yapmıştı.¹²²

22. Balkan Misakı Ekonomik Meclisi VI ncı Dönem Toplantısı (7-15 Nisan 1938)

Balkan Misakı Ekonomik Meclisi altıncı dönem toplantısı Dışişleri Bakan Vekili Rüştü Saracoğlu tarafından 7 Nisan günü saat 16.00'de Yıldız Sarayında açılmıştı.¹²³

Saracoğlu açış konuşmasında;¹²⁴ Endişeli ve huzursuz bir dünyada Balkan müttefiklerinin barış ülküsüne hizmet etmek için sıkı çalışmalarını gittikçe kuvvetlendirmesinin büyük bir güç kaynağı olduğunu söylemişti. Ayrıca, menfaat ortaklığının ancak ekonomik bir örgütle meydana getirilebileceğini, bu maksatla Balkan Misakı ülkelerinin gayret göstermesi gerektiğini de sözlerine eklemişti.

Komisyonlar halinde çalışan Ekonomik Meclis 15 Nisan günü son toplantısını yaptıktan sonra bir resmi tebliğ yayınlamıştı. Tebliğde şu konulara yer verilmişti;¹²⁵

“Ekonomik Meclis, önceki toplantıdan bu yana ülkeler arasındaki ticaret hacminin giderek arttığını belirlemiş ve ihracatla ilgili uzmanların kısa sürede Atina'da toplanarak daha sıkı işbirliği konusunda çalışmalarını kararlaştırmıştır.

Meclis, Bükreş'te kurulan Yunan-Romen Ticaret Odası ile Türk – Romen Ticaret Odasını memnuniyetle karşılamış, Balkanlar dışında ülkelerle yapılacak anlaşmalarda Balkan Bloku adının geçmesi kararlaştırılmıştı.

Balkan ülkelerinde üretilen aynı cins ürünlerin pazarlanmasında danışıklı hareket edilecektir. Bu konuda Doğu Tütünleri Konferansı ve Merkez Bankası genel müdürlerinin toplantıları benimsenmiş ve kayda alınmıştır.

¹²² C. 1 Mayıs 1938, s.8.

¹²³ C. 8 Nisan 1938, s.1.

¹²⁴ C. 8 Nisan 1938, s.7.

¹²⁵ C. 16 Nisan 1938, s.1.

Meclis, Balkan deniz yollarında çift belge kullanımını ortadan kaldıran ve Yugoslavya'nın öncülük ettiği yeni Balkan hattı anlaşmasını memnuniyetle karşılamış, hava ulaştırması, posta-telgraf konularındaki çalışmaların özellikle posta ücretlerindeki ortak uygulamaların alışverişleri olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir.

Balkan Ekonomik Meclisinin 1939 yılı toplantısının Bükreş'te yapılmasına karar verilmiştir.”

17 Mayıs 1938 günü İstanbul'da, Balkan Ekonomik Meclisinin kararları doğrultusunda açılan Balkan deniz yolu törenle hizmete girmişti. Yugoslavya'nın Ankara Büyükelçisi Acemoviç, Konsolos Vukotiç, İstanbul Vali Yardımcısı Hüdaî karabatan, Beyoğlu kaymakamı Daniş bey ile görevliler ve basın mensuplarının katıldığı tören Lovçen gemisinde yapılmıştı. Balkan deniz yollarının İstanbul temsilcisi yaptığı konuşmada; Beş sene önce Atatürk ve Kral Alexandre'ın iki ülkeyi güçlü bağlarla birbirine bağladıklarını, ilişkilerin giderek kardeşlik derecesine geldiğini, bu deniz yolu ile hem iki ülkenin, hem de Balkan ülkelerinin ticari ilişkilerinde önemli gelişmeler beklendiğini ifade etmişti.¹²⁶

23. Sabiha Gökçen'in Balkan Turu (16-21 Haziran 1938)

Gelişme dönemindeki Türk havacılığında Sabiha Gökçen'in önemli bir yeri vardı. Türk havacılığına katkısı, ilk Türk kadın pilot olması ve Atatürk'ün manevi kızı olması O'nun başlıca özellikleriydi. Atatürk'ün Balkan politikasından etkilenen Sabiha Gökçen Balkan birliğinin güçlendirilmesi çerçevesinde uçakla bir Balkan turu gerçekleştirmişti.

Sabiha Gökçen turun ilk ayağında 16 Haziran günü Atina'ya uçmuş, burada Ruşen Eşref Üneydin ve Yunanlı yetkililer tarafından karşılanmıştı.

16 Haziran akşamı Atina elçiliğinde Sabiha Gökçen şerefine bir yemek verilmişti. Yunanlı yöneticilerin Atatürk ve Türkiye hakkındaki konuşmaları esnasında Atatürk telefonla Sabiha Gökçen'i aramış, Yunanlıların kendisine

¹²⁶ C. 18 Mayıs 1938, s.7.

gösterdikleri ilgi ve kabulden dolayı teşekkür ettiğini ev sahiplerine iletmesini istemişti.

Turun ikinci ayağını 17 Haziran günü Saat 11:20 de Atina'da Selanik'e uçarak gerçekleştiren Sabiha Gökçen'i burada Türk konsolosu ve Yunanlı yetkililer törenle karşılamışlardı. Gökçen burada Atatürk Evi'ni ziyaret etmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştu.¹²⁷

Turun üçüncü ayağında Selanik'ten Sofya'ya uçan Sabiha Gökçen, Belgrat ve Bükreş ayaklarını 18, 19, 20 Haziran günlerinde tamamlayarak turu bitirmiş ve 21 Haziran günü İstanbul'a dönmüştü.¹²⁸

24. Balkan Misakı Devletleri İle Bulgaristan Arasında İmzalanan Selanik Anlaşması

11 Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi sonucu Balkanlarla komşu olması Sovyet – Fransız ikilisini harekete geçirmişti. İki ülke bir taraftan Balkan ülkeleri arasındaki dayanışmanın güçlendirilmesine çalışırken, Bulgaristan'ın Almanya tarafına kaymaması için girişimlerini sürdürüyorlardı. Bu arada son gelişmeleri değerlendiren Bulgaristan komşuları ile ilişkilerini düzeltmek istediği için yakınlaşma politikasına geçmiş ve Balkan Misakı ülkeleri ile Selanik'te bir anlaşma imzalamıştı.¹²⁹

Balkan Misakına üye ülkeler adına Yunanistan Başbakanı Metaksas ile Bulgaristan Başbakanı Köseivanof arasında 31 Temmuz 1938'te Selanik'te imzalanan anlaşma şu esasa dayanmıştı;¹³⁰

Taraflar karşılıklı ilişkilerde kuvvete başvurmayacaklar,

¹²⁷ C. 18 Haziran 1938, s.1,7.

¹²⁸ C. 22 Haziran 1938, s.7.

¹²⁹ Savcı, Türkiye - Bulgaristan İlişkileri, s.59.

¹³⁰ Bkz. **Düster** 3 Tertip, Cilt 20, s.162, 163.

-Neuilly anlaşmasının Bulgaristan'ın kara, deniz ve hava kuvvetlerini kısıtlayan hükümlerinden ve Lozan Antlaşmasının Trakya hudutlarını askersizleştiren hükümlerinden karşılıklı olarak vazgeçeceklerdi.

Fransız kamuoyu; anlaşmayı çok olumlu bulurken, bunun doğu barışın temelini oluşturduğunu, doğunun dünyaya bir defa daha siyaset ve basiret dersi verdiğini değerlendiriyordu. İngiliz kamuoyu ise; harpten sonra anlaşmaların değişmesine alışık olan dünyada bunun bir karışıklık yaratmayacağını, aksine komşuları ile dostluk kurma arzusunda olan Bulgaristan'ın asayiş için önemli katkıda bulunacağını kabul ediyordu.¹³¹

Selanik anlaşmasının imzalanması dolayısı ile Bulgaristan halkı ve ordusu sevinç gösterileri arasında bu olayı kutlarken, Türkiye, Yunanistan ve Romanya'nın iyi niyet ve dostane komşuluk münasebetlerinin bu sonucu doğurduğu belirtilmişti. Bu gelişmelerin yanında Metaksas, Aras ve Köseivanof arasında sıcak ve samimi telgraflar teati edilmişti. Özellikle Tevfik Rüştü Aras'ın Köseivanof'a çektiği telgrafta "Beş Balkan Devleti" tabirini kullanması dikkat çekiciydi.¹³²

Selanik anlaşması ile Bulgar ordusu serbest bırakılmıştı. Bu nedenle Lozan anlaşmasına bağlı protokol ile Türkiye ve Yunanistan sınırlarındaki askersiz bölgenin özelliği kalmamıştı. Bu sonuçla Türk Ordusu 21 Ağustos 1938 günü törenle Edirne'ye girmiş ve Batı Trakya'da bulunan Yunan birlikleri de sınırlara yanaşmaya başlamıştı.¹³³

25. Balkan Tıp Kongresi (1938)

Balkan Tıp Kongresi 7 Eylül 1938 günü saat 11.30'da Yıldız Sarayında açılmıştı. Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye'den 120 hekimin katıldığı kongrede Atina Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın, Bükreş elçisi Hamdullah Suphi

¹³¹ Ulus 2 Ağustos 1938, s.1.

¹³² Ulus 2 Ağustos 1938 s.6.

¹³³ Ulus 21 Ağustos 1938 s.1,7.

Tanrıöver, Yunanistan'ın Ankara elçisi M. Rafael, Romanya'nın Ankara elçisi M. Telemaque hazır bulunmuşlardı.¹³⁴

Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlık müsteşarı Azmi Araz açış konuşmasında beş yaşını dolduran bu önemli kuruluşun her defasında daha fazla takdir topladığını, ortak sağlık meselelerinin görüşülmesinden bakanlığın memnuniyet duyduğunu söylemişti. Daha sonra Balkan Tıp Birliği Türk Komitesi Başkanı Profesör Akil Muhtar ve diğer ülkelerin baş temsilcileri birer konuşma yapmışlar, alınan ilk kararlar dört ülkenin liderlerine çekilen telgraflar okunmuş ve ayakta alkışlanmıştı. Saat 15.30 da başlayan ikinci oturumda malarya hastalığı ve alınacak tedbirler görüşülmüştü.

8 Eylül günü çalışmalarını sürdüren kongre Romanya heyet başkanı Profesör Gheorghiu'nun başkanlığında toplumsal hastalıklar ve tıptaki yeni gelişmeleri görüşmüştü.¹³⁵ Heyet üyeleri saat 13.30'da Taksim Cumhuriyet Abidesine topluca çelenk koymuşlardı.¹³⁶

10 Eylül günü yapılan toplantı ile sona eren Balkan Tıp Kongresinde Başkan Akil Muhtar genel kurulun tekliflerini okumuş ve bunlar oy birliği ile kabul edilmişti. Üç başlık altında toplanan teklifler şunlardı;¹³⁷

Açık şehirlerin sağlık açısından korunması konusunda dünya kamuoyunun dikkatinin çekilmesi için dünyada bir tıp gazetesi hazırlanmasını konu alan bir bildiri sunulması,

Malarya ile ilgili raporu hazırlayanların bunun gerçekleştirilmesi konusunda ortak teklifleri,

1939 Balkan Tıp Kongresinin Bükreş'te toplanması ve Balkanlarda zührevi hastalıklar konusunun görüşülmesi.

¹³⁴ Ulus 8 Eylül 1938, s.7.

¹³⁵ Ulus 9 Eylül 1938 s.1.

¹³⁶ Ulus 9 Eylül 1938 s.1.

¹³⁷ C. 11 Eylül 1938, s.1,7.

Balkan Misakı kapsamındaki gelişmelerin yoğunlaştığı 1935-1938 döneminde en son faaliyet Ekonomik Meclise bağlı deniz daimi komitesince gerçekleştirilmişti.¹³⁸ 1938 Kasımının ilk haftasında Belgrat'ta toplanan komitenin aldığı kararlar Ekonomi Bakanlığı Taşıma genel müdürü Ayet Altuğ tarafından açıklanmıştı. Bu dönemde, komitenin önceden aldığı kararlar doğrultusunda Türkiye'nin İzmir-Pire, Yugoslavya'nın Dubrovnik – Pire – İstanbul – Köstence, Yunanistan'ın da Pire – Doğu limanları hattını İstanbul'a kadar uzattıklarını söyleyen Altuğ, memnuniyetini ifade etmişti.

Atatürk'ün 1 Kasım 1938 günü TBMM'nin dönem açılışında yaptığı konuşmada Balkan Misakı konusuna şu şekilde değinmişti;¹³⁹

“Balkan siyaseti, Balkanların münferit ve müşterek menfaatlerinin en belirgin bir ifadesi, Balkan milletlerinin her birinin ayrı ayrı kuvvetlenmesi de sulh yolundaki dinamik tarzı telakkinin fiili bir timsalidir. Burada memnuniyetle kaydetmek istediğim bir hadise Balkan milletlerini birbirine büsbütün yakınlaştırmakta kuvvetli amil olmuştur. Ve yarın için de ümitler vadeden bir eserdir. Selanik'te Balkan Misakı Devletleri namına Konsey Reisi ve muhterem Yunan Başvekili Metaksas ile Sayın Bulgar Başvekili Mösyö Köse İvanof arasındaki imza edilmiş olan anlaşmada sulh yolundaki mütemadi gayretlerimizin ve Balkan devletlerinin takibiyle geldikleri salim politikanın hayırlı bir tecellisidir.”

B. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan Dostluğunun Güçlendirilmesine Yönelik Etkinlikler, Açıklamalar ve Yankıları

1935 yılı Ocak ayı başında Tevfik Rüştü Aras Avrupa'dan yurda dönerken Atina'ya uğramıştı. Burada gazetecilerin bir sorusu üzerine; “Türkler lüzumu takdirinde Yunanistan için bahş ile kanlarını dökeceklerdir.” demişti. Atina'da yayınlanan Hestia gazetesi bu söz üzerine; “Eğer Tevfik Rüştü Aras Yunanlıların Türkiye için kan dökeceklerini zannediyorsa hata ediyor” diye yazmıştı. Bütün

¹³⁸ C. 4 Kasım 1938, s.2.

¹³⁹ A.S.D. Cilt II, s.423.

Yunan gazeteleri Hestia gazetesinin bu yazısına karşılık Türk-Yunan dostluğunu destekleyen yazılar yazmışlar; “gerektiğinde Yunanlı olarak Türklerin yanbaşında müşterek menfaatlerimizin müdafaası yolunda kanımızı dökeceğiz.” şeklinde ifadelere yer vermişlerdi.¹⁴⁰

2 Şubat 1935'te Yunan basınında, Türkiye ile Yunanistan arasında askeri anlaşma yapılacağı yönündeki haber kamuoyunun ilgisini çekmişti. Yunan Savunma Bakanlığına dayandırılan haberde Ankara'da görüşmelerin devam ettiği, iki tarafı tatmin edici neticelere ulaşılmamasının beklendiği belirtilmişti. Askeri anlaşmanın iki ülke arasındaki bağları güçlendireceği, Türk-Yunan sınırlarının bundan sonra artık idari bir kıymete sahip olacağı da vurgulanmıştı. Ayrıca 1933 Samimi Anlaşması ve 1934 Balkan Misakı ile sınırlarını emniyete almış olan Yunanistan'ın Ege denizi'nin önemini dikkate alarak yeni yapılacak bir Akdeniz anlaşmasında Türkiye ile birlikte yer almasının büyük memnuniyet yaratacağı da ifade edilmişti.¹⁴¹

Yunanistan'ın Ankara elçisi, Yunan harp gemilerinin ziyaret maksadı ile 20 Eylül 1935'te İstanbul sularına gireceklerini bir nota ile Dışişleri Bakanlığına iletmiş, bakanlık ya bu bilgiyi 9 Eylül 1935'te Başbakanlığa sunmuştu.¹⁴²

20 Eylül Sabahı Yunan donanmasına ait 11 gemiden oluşan bir filo İstanbul'a gelmişti. Haydarpaşa açıklarında demirleyen Amiral Sakellariou komutasındaki Yunan filosu'nun top atışı ile selamlamasına Hamidiye Kruvazörü karşılık vermişti. Saat 11.00'de motorla Deniz Yolları İdaresine çıkan Filo Komutanını, Deniz Komutanı Yarbay Talat ile garnizon komutanlığı yetkilisi ve Yunan Konsolosu karşılamıştı.¹⁴³ Amiral Sakellariou, İstanbul valisini ve Garnizon komutanını ziyaret ettikten sonra saat 13:30'da Taksim anıtına çelenk koymuştu. İstanbul Valisi aynı gün akşam Perapalas'ta Filo Komutanı şerefine bir yemek vermişti. Deniz filosu ile birlikte beklenen Yunan hava filosu benzinleri bittiği için Çanakkale'de kalmışlardı.

¹⁴⁰ C. 2 Ocak 1935, s.5.

¹⁴¹ C. 3 Şubat 1935, s.2.

¹⁴² B.C.A.: Yunan Donanmasının İstanbul'u ziyareti hk., Dışişleri Bakanlığının yazısı, 31 Ekim 1935, 030.10. 255.719.27 s.4.

¹⁴³ C. 21 Eylül 1935, s.1,2.

21 Eylül 1935'te Yarbay Moskobombos'un komutasındaki Yunan hava filosu, 6 askeri uçakla İstanbul'a gelmişti. Çanakkale'den itibaren Türk Deniz Hava filosunun eşlik ettiği Yunan filosu Saat 11.00'de Büyükdere Tayyare hangarı önünde denize inmişlerdi.¹⁴⁴ Misafirleri, İzmir Uçak Alay komutanı Yarbay Şefik, Havacılık Okul Komutanı Naim, Hava Kurumu Müdürü İsmail Hakkı, Sarıyer kaymakamı Memduh ve görevliler karşılamışlardır. Hava kurumu misafirler şerefine Perapalas'ta öğle yemeği vermişti. Yunanlı denizciler 21 Eylül günü İstanbul'da gezintiler yapmışlar, öğleden sonra Heybeliada Deniz Lisesini ziyaret etmişlerdi.¹⁴⁵

Yunan deniz ve hava filosu üç günlük ziyaretin ardından 24 Eylül günü ayrılmışlardı. Komutanlar konuşmalarında Türkiye'de bulunmaktan memnun olduklarını, bu ziyaretlerin dostluk bağlarını kuvvetlendirdiğini bildirmişlerdi.¹⁴⁶

İstanbul'u ziyaret eden Yunan deniz filosunun komutanı Amiral Sakellariou ülkesine döndükten sonra Atina Elçiliğine giderek, ziyaretle ilgili intibalarını bildirmişti.¹⁴⁷

10 Ekim 1935'te Atina Elçiliğinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda bu görüşme ile ilgili ayrıntılar şu şekilde yer almıştı;¹⁴⁸

“Amiral Sakellariou Yunanistan'a döndükten bir iki gün sonra eşi ile birlikte Atina elçiliğine gelmiş ve ziyaretle ilgili düşüncelerini detaylı olarak açıklamıştı. Sakellariou düşünce, dilek ve temennilerini aşağıdaki ifadelerle belirtmişti,

En yüksek rütbeliden en gencine kadar Türk silah arkadaşlarının içtenliği ve dostluğundan etkilendiğini,

Bunları Türk Hükümetine bildirmede Atina elçiliğinin aracı olmasını istediğini,

¹⁴⁴ C. 22 Eylül 1935, s.1.

¹⁴⁵ C. 22 Eylül 1935, s.4.

¹⁴⁶ C. 25 Eylül 1935, s.1,6.

¹⁴⁷ B.C.A.: Yunan Donanması hk., 030.10. 255 719.27, s.1.

¹⁴⁸ B.C.A.: Yunan Donanması hk., 030.10. 255 719.27, s.2,3.

Ankara'ya gidemeyişi, derin saygı ve hayranlığını Cumhurbaşkanı Büyük Kemal Atatürk'e bizzat arzemediğine çok üzüldüğünü,

Ziyaretten sonra Türk-Yunan dostluğuna bir kat daha inandığını,

Balkan siyasasının kökünü bu iki memleket dostluğunun teşkil ettiğini

Birbirlerine muhalif olsalar da Yunan siyasasında, yalnız Türk Siyaseti hakkında görüş birliği bulunduğunu, bunun da Türk – Yunan dostluğu olduğunu

Türk donanmasını Yunanistan'da beklediğini, bu buluşmanın iki donanma, iki ordu ve iki ulus arasındaki arkadaşlığı mutlu olarak pekiştireceğine inandığını söylemişti.”

1934 yılında önce Yunanistan meclisi, sonra da TBMM nin aldıkları karar gereğince iki ülkenin milletvekilleri demiryollarında bedava seyahat ediyorlardı. Ancak 1 Mayıs 1936'da Edirne Karaağaç istasyonu'ndan Yunanistan'a geçen Edirne Milletvekilleri Faik Kaltakkıran ve Şeref Aykut Pityon istasyonuna ulaştıklarında kendilerinden ek ücret talep edilmişti. Durumun iki ülkenin yetkili makamlarına ulaştırılması sonucu, milletvekillerinin pasaportlarını vize ettirmeleri ve bunu görevlilere göstermeleri halinde sıkıntı yaşanmayacağı, Yunan Hükümetinin Türk milletvekillerini Yunanistan'da görmekten memnuniyet duydukları belirtilmişti.¹⁴⁹

Türk donanmasına ait bir filo 23 Kasım 1936 da Malta'da başlayan Akdeniz gezisinin devamında 28 Kasım günü saat 08.30'da Yunanistan'ın Faler Limanına ulaşmıştı. Yunan filosu ve uçakları Türk filosunu Faler açıklarında karşılamışlardı.¹⁵⁰

Türk filosunun top ateşi ile şehri selamlamasına Averof gemisi karşılık vermişti. Filo demirledikten sonra Pire Başkonsolosu Kamil Abay, Yavuz gemisine giderek Amiral Şükrü Okan'a yanında bulunan Yunanlı Subayları tanıtmıştı. Saat 09.30'da karaya çıkan bir heyet Atina'ya trenle ulaşmış ve bando eşliğinde Meçhul Asker Anıtına çelenk koymuştu. Saat 10.00'da Yunan Donanma komutanı Amiral Sakellariou Yavuz gemisine gelmiş ve top atışları eşliğinde Amiral Şükrü Okan'ı selamlamıştı.¹⁵¹

¹⁴⁹ B.C.A.: Mebuslarımızın Yunan hududu üzerindeki seyahatleri hk., 30 Temmuz 1936, 030.10 256.720.28.

¹⁵⁰ C. 29 Kasım 1936, s.1.

¹⁵¹ C. 29 Kasım 1936, s.8.

Amiral Şükrü Okan karaya çıktıktan sonra Atina elçisi Ruşen Eşref Ünaydın'ı, Bahriye müsteşarı Papavasili'yi ve Genelkurmay Başkanı General İkoson'u ziyaret etmişti. Saat 12.30'da Dışişleri Bakanlığında General Metaksas'ı ziyaret eden Amiral Şükrü Okan, saat 15:00'de Ruşen Eşref Ünaydın'ın ve Yunan Donanma Komutanının ziyaretlerini iade etmişti. Saat 16:00'da ise Metaksas, Bahriye Müsteşarı ve Genelkurmay Başkanı beraberinde olduğu halde Amiral Okan'ın ziyaretini iade etmişlerdi. Yunan gazetecilere kısa bir açıklama yapan Okan, dost ve müttefik Yunan sularına girildiğinden itibaren kendisini Türkiye'nin havasını teneffüs eder gibi hissettiğini söylemişti.

Türk deniz filosunun ziyareti, Yunan basınında geniş ölçüde yankılanmıştı. Ziyaret, ziyafet ve törenleri resimlerle ayrıntılarla halka duyuran basın, Kralın filoyu ziyaret edeceğini belirtmişti.¹⁵²

Yunan Kralı M. Jorj, Veliaht Prens Pol ve Yaverleri ile 1 Aralık 1936 günü saat 11.30'da Yavuz gemisini ziyaret etmişti. Halkın coşkun alkışları arasında Türk ve Yunan bayrakları ile donatılmış iskeleden bota binen Kral, Yavuz ve Arerof'un karşılıklı 21 pare top atışları arasında Yavuz zırhlısına varmıştı. Amiral Okan misafirini İskele üst tavanda Yunan marşı eşliğinde merasim kıtası ile karşılamıştı. Kral gemiyi gezdikten sonra memnuniyetini ifade etmiş, mürettebatın sunduğu Türk milli oyunlarından da hoşnut olmuştu.¹⁵³

Amiral Okan'ın saat 13:00'de Yavuz'da Metaksas onuruna verdiği yemeğe katılan 150'ye yakın subay, Türk denizcilerini ve askerlerini yakından tanıma fırsatını bulmuşlardı.

Yunan basını 1 Aralık günlü haberlerinde Balkan Misakının Türk – Yunan dostluğu temeline dayalı olduğunun açıkça görüldüğünü, bu nedenle bu tohumu ekenlerin ebedi bir şerefe sahip olacaklarını belirtiyorlardı.¹⁵⁴

¹⁵² C. 1 Aralık 1936, s.1,8.

¹⁵³ C. 2 Aralık 1936, s.1.

¹⁵⁴ C. 2 Aralık 1936, s.7.

2 Aralık günü saat 17.30'da Amiral Okan şerefine Averof zırhlısında bir ziyafet verilmiş, 17.30'da Atina elçiliğinde bir resmi kabul düzenlenmiş, 21.30'da ise Maksim'de akşam yemeği verilmişti. Basın mensuplarının yoğun ilgi gösterdiği bu etkinlikler esnasında Metaksas Türk gazetecilerine şu açıklamada bulunmuştu;¹⁵⁵

“1916'dan beri Türkiye ile dostluk tesisi emelimin aradan 15 yıl geçtikten sonra tahakkuk ettiğini görüyorum. Büyük dahi Kemal Atatürk'ün terakki ve teceddüt hususunda aldığı tedbirler Türk dilinde okuyup yazmayı kolaylaştırmıştır. Mesela bugün Türk ve Yunan dillerinde tiyatro temsilleri faaliyete geçebilir. Bundan başka İstanbul'da bir tıp kongresi oldu. Bu mesaiyi genişletebiliriz. Türk-Yunan kültürleri üzerinde işlenebilir. Mekteplerimize karşılıklı olarak Türkçe ve Yunanca dersler koymayı ben kabul ederim ve faydalı bulurum. Türk filusunun bende yaptığı tesir fevkaladedir. Gemilerinizi gördüm, hayran kaldım. İyi bakılıyor. Efrad iyi terbiye edilmiş ve zabitleriniz mükemmel yetişmiştir. Amiral, erkanı harbiye ve diğer zabitleriniz ile temas ettim. Vazifelerini pek iyi benimsemişler.”

Amiral Sakellariou 2 Aralık günü yaptığı açıklamada; “Donanmam, şu limanda olduğu gibi her yerde ve her zaman Türk amiralinin emrindedir, istediği emri Türk ve kendi donanması imiş gibi verebilir” diyerek hislerini belirtmişti.

Türk deniz filosu 3 Aralık günü saat 08.30'da, Ruşen Eşref Ünaydın'ın Amiral Okan'ı ziyaretinden sonra demir almış, bir süre devam eden karşılıklı top atışları arasında Yunan deniz ve hava filosu tarafından uğurlanmıştı.¹⁵⁶ Aynı gün ziyaret nedeniyle Yunanistan'da bulunan 3 Türk Milletvekili Metaksas tarafından kabul edilmiş ve samimi bir görüşme yapılmıştı.¹⁵⁷

Türk filusunun ziyareti esnasında hasta olan bir Türk askeri Pire Deniz Hastanesine yatırılmıştı. Yunan Donanma Komutanlığı, iyileşmiş olan askeri bir dostluk ve cemile göstererek bir deniz astsubayı ve hemşire eşliğinde 27 Ocak 1937 günü İstanbul'a göndermişti. İstanbul Deniz Komutanlığı bu dostça harekete karşılık Yunanlı deniz astsubayını ve hemşireyi Bristol Otel'de bir müddet misafir etmiş ve

¹⁵⁵ C. 3 Aralık 1936, s.1,8.

¹⁵⁶ C. 4 Aralık 1936, s.1.

¹⁵⁷ C. 4 Aralık 1936, s.6.

yanlarına bir mihmandar tahsis etmişti.¹⁵⁸ Yunanistan eski Ekonomi Bakanı M. Pezmazoğlu 17 Şubat 1937'den itibaren Proiya gazetesinde Atatürk yazı dizisini yayınlamaya başlamış, Atatürk'ün şahsiyeti ve büyük eseri makaleler halinde Yunan kamuoyuna sunulmuştu.¹⁵⁹

Selanik Belediye Meclisi Başkanı 12 Şubat 1937'de Atatürk'e şu telgrafi göndermişti,¹⁶⁰

“Yeni Türkiye'nin büyük yaratıcısı ve memleketimizin samimi dostunun doğduğu evin hatırasını ebediyen muhafaza etmekle bahtiyar olacak olan doğduğunuz şehrin belediye meclisi derin tazimatının bir nişanesi olarak tarihi evin bugünden itibaren emrinize tevdiine karar vermekle şerefyandır.”

Marcuris

Selanik Belediye Başkanı ve
Belediye Meclis Başkanı

Atatürk'ün bu telgrafa verdiği cevap şöyleydi,¹⁶¹

“Doğduğum ev hakkında Selanik Belediye Meclisinin cemilekar teşebbüsünü bildirmek için bana gönderdiğiniz telgraftan fevkalade mütehassis oldum. Selanik Belediyesi'nin lütufkar düşüncesi beni derin bir tarzda mütehassis etti. Size hararetle teşekkür eder ve dostane kararı sizinle birlikte ilham lütfunda bulunanların hepsi nezdinde samimi sempatime tercüman olmanızı rica eylerim.”

Kemal Atatürk

Türk Ordusu'nun icra edeceği Trakya manevralarını izlemek üzere davet edilen Yunanistan Genelkurmay Başkanı General Papagos 13 Ağustos 1937'de heyeti ile birlikte vapurla İstanbul'a gelmişti.¹⁶²

¹⁵⁸ C. 28 Ocak 1937, s.2.

¹⁵⁹ C. 18 Şubat 1937, s.7.

¹⁶⁰ C. 18 Şubat 1937, s.1.

¹⁶¹ C. 18 Şubat 1937, s.1,3.

¹⁶² C. 14 Ağustos 1937, s.1.

Genelkurmay Başkanı adına ikinci Başkan General Asım Gündüz, İstanbul Mevki komutan vekili Korgeneral Cemil Cahit Toydemir, Genelkurmay temsilcisi Tümgeneral Veysel Ünivar, İstanbul Merkez Komutanı Tümgeneral İhsan Ilgaz ile Türk ve Yunanlı görevliler tarafından karşılanan Yunan Heyeti Galata rıhtımından Perapalas Oteline alınmışlardı. Dolmabahçe Sarayındaki özel defteri imzalayan General Papagos, İstanbul Merkez Komutanını ziyaret etmişti.

Saat 18.00'de Perapalas'ta İstanbul gazetecilerini kabul edilen Papagos şu açıklamayı yapmıştı;¹⁶³

“Türkiye ile çözülmaz dostlukla bağılıyız. Biz Türkiye'yi ikinci vatanımız sayarız. Hükümetten başlayarak en son Yunanlıya kadar Mümtaz Cumhurbaşkanınız Atatürk'ün eserine ve Türk Hükümetine karşı derin takdir hisleri belirtiyoruz. Kendimizi aynı aileden sayarız. Bu sıfatla Yunan ordusu namına Trakya manevralarına geldik.”

Manevraları izledikten sonra 21 Ağustos günü İzmir vapurunda Anadolu Ajansına izlenimlerini açıklayan Yunan Genelkurmay Başkanı Türk Ordusu hakkında şu tespitlerde bulunmuştu;¹⁶⁴

“Komutan ve subay kadrosunun talim ve terbiyesi, sevk ve idare kabiliyetinin mükemmelliği;

Bakım ve muhtelif sahalarda erlerin mükemmeliyeti,

Türk ordusunun talim ve terbiye ve komutanlarının değeri bakımından mükemmel asker olduğu,

Komutanların manevra esnasında, önceden düşünülmemiş durumlar karşısında Subayların inisiyatif kudretlerini aramaları ve onları hızlı kararlar almaya mecbur bırakmaları,

Hızlı karar vermenin ve sorumluluğu üzerine almanın duyguları geliştirecek en mükemmel yol olduğunun manevralarda görülmüş olması.”

¹⁶³ C. 14 Ağustos 1937, s.1.

¹⁶⁴ C. 14 Ağustos 1937, s.7.

Yunan basını Trakya manevralarına büyük ilgi göstermiş, Türk ve Yunan ordularının Balkan Yarımadası ve yakın doğunun barışı için ne kadar önemli olduğuna Yunan kamuoyunun katıldığını belirtmişlerdi.¹⁶⁵

“Türk ve Yunan orduları birbirinden ayrılmaz bir bütünlük ve her muhtemel saldırıya başarılı olarak karşı koymaya hazır yenilmez bir kuvvet oluştururlar. Birkaç güne kadar Ankara’da Türkiye’nin şanlı, şerefli, milli sembolünü, Büyük önder Atatürk’ü ziyaret etmek saadetine nail olacağım.”

23 Ekim 1937’de İstanbul’da misafir bulunan Yunan gazetecilerine İstanbul Basın Kurumunda bir çay verilmişti. Atina Basın Birliği Başkanı Zarifi burada yaptığı konuşmada, Türkiye’den Yunanistan’a göç eden Yunanlılar’ın Türkiye’ye karşı sevgi ve dostluk bağlarını unutmadıklarını, aralarında Türkçe konuşarak bunu ispatladıklarını, Türk-Yunan dostluğunun iki milletin ruhunda ebediyen yaşayacağını belirtmişti.¹⁶⁶

27 Ekim 1937’de yortu nedeniyle Selanik’te bulunan Yunan Kralı Jorj yaptığı konuşmada;¹⁶⁷

“İki sevincim vardır. Birincisi millet arasındaki birliktir. İkincisi bu şehrin tarafımızdan alındığı zamanki şeci ve necip hasımlarımızın bugün en iyi dostumuz bulunuşudur.”

6 Kasım 1937’de çıkan Yunan resmi gazetesinde Atatürk’ün doğduğu evin Selanik Belediyesi tarafından kendisine hediyesi için yapılan işlemin onaylandığını belirten kanun yayınlanmıştı. Böylece uzun zaman alan ferağ işlemi sonucu ilgili kanun çıkarılabilmmişti.

19 Kasım 1937’de Türk ve Yunan yetkililerinin, Trakya’da Türk ve Yunan sınırlarından geçen trenlerde gümrük ve polis işlemleri ile ilgili görüşmeleri olumlu sonuç vermiş ve dostluğa uygun bir şekilde yeni düzenlemeler yapılmıştı. Bu

¹⁶⁵ C. 12 Ekim 1937, s.9.

¹⁶⁶ C. 24 Ekim 1937 s.2.

¹⁶⁷ C. 7 Kasım 1937, s.3.

kapsamda Milletler Cemiyeti komiserinin de görevine son verilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁶⁸

Selanik Belediyesi Atatürk'ün evini tamire ve etrafını park haline getirmeye karar vermişti. Burada bir de konsolosluk binası bulunacaktı. Atatürk'ün doğduğu evin karşısı ve etrafındaki bütün binalar istimlak edilmişti. Bunlar yıkıldıktan sonra o saha üzerinde Türk Bahçesi adı verilecek olan güzel bir park düzenlenecekti. Evin mevcut şekline haneler getirilmeden çok dikkatli bir şekilde tamir ve tecdid edilecekti.¹⁶⁹

Yunanistan Bakanlar kurulu 8 Ekim 1938 günü toplanmış ve Selanik Belediyesinin Atatürk'ün doğduğu evin Türk milletine hediye edilmesine ait kanunu onaylamıştı. Bu konuda Belediyenin daha önce yaptığı işlemlerde 1937 Kasım ayında onaylanmıştı. Yakında güzel bir müze haline getirilecek olan tarihi ev, Selanik fuarı nedeniyle Yunanistan'a gelen Türkler ve yabancılar tarafından merak ve hevesle ziyaret ediliyordu.¹⁷⁰

Türkiye Hükümeti de evin yanındaki evleri satın almış ve burada mükemmel bir konsolosluk binasını yaptırmaya başlamıştı. Bu faaliyetler esnasında genç ressam Kemal Zeren Ankara'dan Selanik'e gelmiş, Atatürk'ün doğduğu evin çeşitli cephelerden görünüşünü ve doğduğu odanın bugünkü halini yağlı boya tablo olarak çizmişti.¹⁷¹

C. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Mübadele Anlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunlar ve Çözümlemesi

17 Ocak 1935 tarihinde Maliye Bakanlığı Milli Emlak Müdürlüğü milli toprakların dağıtımını konusunda mübadil Rumları ve muhacirleri ilgilendiren bir yazıyı Başbakanlığa göndermişti.¹⁷² Yazının konusu; “Dahiliye Bakanlığınca

¹⁶⁸ C. 20 Kasım 1937, s.1.

¹⁶⁹ C. 18 Ağustos 1938, s.1.

¹⁷⁰ C. 9 Ekim 1938, s.1.

¹⁷¹ C. 9 Ekim 1938, s.7.

¹⁷² B.C.A.: Rumlardan kalan toprakların milli toprak addedilmesi hk., 19 Ocak 1935, 030.10 140.2.12 s.2,3.

Rumlardan metruk toprakların da milli toprak addedilerek muhacirlere verilmek istenildiğinden keyfiyetin tanzimi için müşterek bir komisyondan rapor alınmasına müsaade buyurulmasına dair” idi. Bu yazıda mübadil Rumlardan kalan malların gayrimübadillerin alacaklarına kafi gelip gelmeyeceğinin bilinemediği, kafi gelmemesi durumunda mağdur olanların haklarının nasıl verileceğinin de belirlenemediği sonucuna varılmıştı. Konunun çözümlenmesi için Dahiliye Vekaleti İskan İdaresi, Milli Emlak Müdürlüğü ve Hazine Hukuk Müşavirliği temsilcilerinden bir komisyon seçilmesi, böylece konunun aydınlığa çıkarılması bildirilmişti.

Başbakanlık Müsteşarlığı yaptığı incelemeden sonra 20 Ocak 1934 tarihinde Dahiliye vekaletine gönderdiği notla Milli Emlak Müdürlüğünün teklifi doğrultusunda bir komisyon oluşturulması ve sorunun sonuçlandırılması istenmişti.¹⁷³

Gayrimübadiller Cemiyeti 1935 yılına yönetim değişikliği ile girmiş, Faik Nüzhet’in başkanlığındaki yeni heyet ilk toplantısında mevcut faaliyetler konusunda görüş alışverişinde bulunmuştu. İlk iş olarak Ziraat Bankasınca yapılan müzayede işlerinin teslim alınması ve gayrimübadil haklarına uygun olarak yeniden düzenlenmesi kararlaştırılmıştı.¹⁷⁴

İstanbul Yunan Konsolosluğu Yunanistan’a gitmek isteyen İstanbul Rumlara (gayrimübadil) vize vermeme kararı almıştı. Bu durumun Yunanistan’da Mart ayı başından beri devam eden isyan nedeniyle alınmış bir tedbir olduğu değerlendirilmişti. Konsolosluk yaptığı açıklamada; konunun Yunanistan’ın ekonomik durumu ile ilgili olduğunu, Rumlara Yunanistan’a yerleşmelerine engel olmak için böyle bir tedbir alındığını söylemişti.¹⁷⁵

22 Ağustos 1935 günü Türk-Yunan Muhtelit Hakem Mahkemesi Abdülhamit’in emlak davasına bakmıştı. Abdülhamit’in vereselerinden birinin Yunanistan aleyhine açtığı davada bu mahkemenin yetkili olmadığı, bunun ancak

¹⁷³ B.C.A.: Rumlardan kalan topraklar, 030.10 140.2.12, s.1.

¹⁷⁴ C. 31 Ocak 1935, s.2.

¹⁷⁵ C. 30 Mart 1935, s.3.

Lahey Adalet Divanı'nda görülebileceği açıklanmıştı. Türk tarafı bunu uygun bulmuş ise de, Yunan temsilcinin yeni bir itirazı nedeniyle karar verilememişti.¹⁷⁶

1935 yılı Ekim ayının ilk haftasında gayrimübadil haklarının Ankara'da görüşülmesi için yeni bir heyet seçilmişti. Milletvekilleri Mithat Şükrü ve İsmail Müştak ile cemiyet genel sekreteri Şahap Beyden oluşan heyet Ankara'da özellikle şu iki konuyu görüşeceklerdi;¹⁷⁷

İstihkaklar için yeni nakit tevziatın yapılması,

Bonoların kıymetlendirilmesi ve satış işlerinin düzeltilmesi.

1935 yılı Eylül ayının sonlarına doğru Batı Trakya'daki Türk köylerinde yaşanan üzücü olaylar ancak Ekim ayında basına yansımıştı. Gayrimübadil durumunda olan Batı Trakya Türkleri'nin yaşadığı olaylar şöyleydi:¹⁷⁸

21 Eylül 1935 günü Durhasanlar Köyünden 1 Türk kaybolmuş, birkaç Türk de Gümülcine panayırında bilinmeyen kişilerce yararlanmışlardı. Aynı gün Şapçıya bağlı Teveren köyünden dağa kaldırılan Türk çocuğunun babasından 25 altın alınmış ve çocuk serbest bırakılmıştı.

24 Eylül 1935 günü Saat 19.30'da Sofuluya bağlı Müslüm köyünü 7 kişilik eşkıya çetesi basmış, evli bir çifti yakarak, paralarını almış ve kaçmışlardı.¹⁷⁹

25 Eylül 1935 günü Özen köyüne 5 kişilik bir grup baskın yapmış, bir Türk gencini dağa kaldırmışlar, fidye aldıktan sonra serbest bırakmışlardı.

Türk basını, dost Yunan Hükümeti'nden endişeleri giderecek tedbirlerin beklendiğini ifade ederken, Yunan basını bu olayların yalnız Türk köylerinde değil Rum köylerinde de olduğunu, yalnız Türk köylerindeki haberlerin duyurulmasında maksat aramak gerektiğini yazmışlardı.¹⁸⁰

¹⁷⁶ C. 23 Ağustos 1935, s.2.

¹⁷⁷ C. 4 Ekim 1935, s.2.

¹⁷⁸ C. 21 Ekim 1935, s.1.

¹⁷⁹ C. 11 Ekim 1935, s.1.

¹⁸⁰ C. 21 Ekim 1935, s.1.

Gayrimübadil komisyon Başkanı Faik Nüzhet, İzmir, Toros ve Mersin’de bulunan gayrimübadillere ait emval ve emlaki mahallinde tetkik etmek ve bunların tasfiyeleri için mahalli idarelerle görüşmek üzere buralara gitmişti. Ayrıca Zonguldak’ta bulunan bu tür malların tasfiyesi için gereken tedbirler de alınmıştı.¹⁸¹

1938 Ocak ayı ortalarında Maliye Bakanlığı gayrimübadil bonolarının en uygun şekilde değerlendirilmesi için titiz bir çalışma yapıyordu. Gayrimübadillerin lehine verilecek kararın kısa sürede açıklanacaktı. Tasfiye kanunun çıkarıldığı 1933 yılından 1938 yılına kadar yapılan çalışmalar sonunda, Yunanistan Türk Hükümeti emrine 300.000 lira vermişti.¹⁸² Bonoların tasfiyesi esnasında bilinçsiz hareket eden hak sahipleri Sirkeci’deki dolandırıcı ve spekülâtörlerin olumsuz davranışları ile karşılaşmışlardı. Bonoların hak sahiplerinin elinden çıkmaması ve onların çıkarlarına göre tasfiye edilmesi Hükümetten bekleniyordu.¹⁸³

Gayrimübadiller, Takdiri Kıymet Komisyonunun çalışmaları nedeniyle meydana gelen masrafların kendilerine yük olduğunu, bu nedenle komisyonun bir an evvel lağvedilmesini talep etmekteydiler. Yunanistan’da terk ettikleri emlaka karşılık firari ve Yunanlı emlakı için, Milli Emlak İdaresinin konuya el atmasını, onlara milli emlak gibi işlem yapılmasını, herkesin elinde bulunan alacak belgeleri dikkate alınarak istihkakların dağıtılmasını istemişlerdi. 1927 den bu yana faaliyet gösteren Takdiri kıymet komisyonu gerek nakit gerek bono şeklinde bugüne kadar gayri mübadil haklarının ancak yüzde sekizini dağıtabilmişti. İşlemlerin 1938 Mart ayına kadar sonuçlanması bekleniyordu.¹⁸⁴

Maliye Bakanlığı 15 Mayıs 1938’de gayri mübadillerle ilgili tasfiye işlemlerini sonuçlandırmış ve hazırladığı projeyi Başbakanlığa vermişti.¹⁸⁵

Sonuçta gayrimübadillerin istihkaklarının tasfiyesine dair 3523 No’lu kanun 28 Haziran 1938 de TBMM tarafından kabul edilmiş ve 15 Temmuz 1938’de resmi

¹⁸¹ C. 13 Nisan 1936, s.2.

¹⁸² C. 19 Ocak 1938, s.1.

¹⁸³ C. 19 Ocak 1938, s.7.

¹⁸⁴ C. 21 Şubat 1938, s.2.

¹⁸⁵ C. 16 Nisan 1938, s.1.

gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti. Böylece 1930 yılından beri devam eden gayri mübadil alacakları hem devlet garantisi altına alınmış, hem de ödeme şekli bir esasa bağlanmıştı. Kanuna göre gayrimübadil emlakının hazineye devredilmiş olması nedeniyle, hak sahiplerinin bir sene içinde mahallin en büyük mal memurluğuna müracaat ederek mazbata ve bonolarını hazine tahvili ile değiştirmeleri gerekiyordu.¹⁸⁶

D. 1935 Yılı Başından Atatürk'ün Ölümüne Kadar Olan Dönemde Türkiye-Yunanistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri

24 Ağustos 1935'te yeni ticaret anlaşması için iki ülke temsilcileri Atina'da görüşmelere başlamışlardı. Türk heyetine Ekonomi Bakanlığı müsteşarı Faik Kurdoğlu Yunan heyetine de Yunan Milli Ekonomi Bakanı Stefanopulos başkanlık ediyorlardı. Yunan tarafı Türk tarafının tekliflerinin bir rapor halinde hazırlanmasını istemişti.¹⁸⁷

1935 yılı Eylül ayının ilk haftasında yeni ticaret anlaşması için Atina'da yapılan görüşmeler olumlu yönde gelişmekteydi. Prensip olarak Türkiye'nin ihracatının azaltılması ve Yunanistan'dan ithalatın artırılması benimsenmişti. İzmir sergisindeki Yunan pavyonunda bir konuşma yapan Başkonsolos Virakis;¹⁸⁸

Türk-Yunan ticari ilişkilerinin karşılıklı samimiyet ve dürüstlük esasına dayandığını, Türkiye ile Yunanistan arasında Yunanistan aleyhine bulunan açığın kapatılması için gayret gösterildiğini belirtmişti. Virakis, milli savunma konuları hariç olmak üzere Türkiye ile her konuda ticari işbirliği yapılabileceğini sözlerine eklemiştir.

Atina'da yapılan Türk – Yunan ticari görüşmeleri 26 Eylül 1935'te anlaşma ile sonuçlanmıştı. 6 Ay geçerli olacak Türkiye – Yunanistan Ticaret Anlaşmasını Türkiye adına Müsteşar Faik Kurdoğlu Yunanistan adına Milli Ekonomi Bakanı

¹⁸⁶ Bkz. **Düster** 3 Tertip, Cilt 19, s.1615.

¹⁸⁷ C. 25 Ağustos 1935, s.1.

¹⁸⁸ C. 6 Eylül 1935, s.5.

Stefanopulos tarafından 27 Eylül 1935 günü saat 18:00'de Kifissia'da imzalanmıştı.¹⁸⁹

30 Ekim 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan İkamet, Ticaret Seyrisefain anlamasına ek olarak hazırlanan bu anlaşma, 10 Kasım 1934 tarihli Ticaret Anlaşmasının yerine geçecekti. Aralık 1935'te yürürlüğe girecek olan anlaşmada;¹⁹⁰ esas olarak bono usulü yerine umumi kliring usulü kabul ediliyordu. Yunanistan, Türk mallarının bedelinin yüzde ellisini dövizle, yüzde ellisini de muhtelif şekillerde ve kliring usulü ile ödeyecekti.

20 Haziran 1934'te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Meriç-Ebros ırmağının her iki kıyısında hidrolik tesis inşasını öngören anlaşma, 18 Mayıs 1935'te TBMM tarafından onaylanmış ve 25 Mayıs 1935'te resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.¹⁹¹ Üç maddeden oluşan kanuna dört kısım eklenmiş, böylece ırmağın her iki yakasında sudan yararlanan Türk ve Yunanlı tarım çalışanlarına büyük kolaylıklar sağlanmıştı. Kanun, ırmağın her iki sahilinde taşkın, sulama, eski tesislerin kaldırılması, yenilerinin kurulması ve hidrolik tesisler dahil ilgili konuları kapsıyordu.

15 Temmuz 1938'de Türk-Yunan Ticaret Ofisi Atina'da toplanmıştı. Toplantıda senelik rapor oluşturulmuş ve hesaplar tasdik edilmişti. Yapılan konuşmalarda Türk-Yunan dostluğunun ekonomik alanda aday olduğu parlak gelecek ve gelişme ile ilgili temennilerde bulunulmuştu.¹⁹²

E. 1935 Mart Ayında Yunanistan'da Çıkan İsyanın Türkiye – Yunanistan, Yunanistan – Balkan Misakı İlişkilerine Etkileri ve İsyanın Sonuçları

Yunanistan'da 3 Mart 1935'te Girit Tersanesinde bir isyan başlamış ve kısa sürede ada asilerin eline geçmişti. Venizelos da bu isyana katılmış, bazı uçak ve

¹⁸⁹ C. 28 Eylül 1935, s.3.

¹⁹⁰ Bkz. **Düştur** 3 Tertip Cilt 17, s.360-362.

¹⁹¹ Bkz. **Düştur** 3 Tertip Cilt 16, s.810-831.

¹⁹² C. 16 Temmuz 1938, s.5.

gemiler asilerin eline geçmişti. Yunanistan’da bir sınıf silah altına çağrılırken Divanı Harp kurulmuş, tutuklamalar başlamış, kabinede büyük değişiklik yapılmıştı. Metaksas ve Dusmanis yeni kabinede yer almıştı.¹⁹³

5 Mart 1935 günü Venizelos Girit’te asker toplamaya başlamış her yerde şiddetli çarpışmalar olurken isyanın kuzey Yunanistan’a sirayeti önlenmişti.¹⁹⁴

6 Mart 1935 günü asiler Doğu Makedonya ve Girit’te sıkışıp kalmışlar, General Kondilis ordusu ile asilere yönelmişti. Tarafsız gözlemciler “Venizelos’un durumunu ancak tıp izah edebilir” diyorlardı.¹⁹⁵

7 Mart 1935’te halk da isyancılara karşı harekete geçmişti. Bulgar basını “Venizelos bu isyanla Yunanistan’ı Balkan Misakinin yükümlülüğünden kurtarmak istemiştir.” şeklinde değerlendirmeler yapmışlardı.

Aynı gün Türk Hükümeti, dost Yunan Hükümetinin “Türk Karasularından geçen Yunan gemilerinin durdurulması” şeklindeki talebe uymuş ve 3 Yunan şilebini İstanbul Limanında durdurmuştu. Bunların asi donanmaya malzeme gönderen gemiler olduğu, bunlardan birinin Venizelos’un gelinine ait olduğu bildirilmişti.¹⁹⁶

10 Mart 1935’te Venizelos’un Girit’in bağımsızlığını ilan ettiği, İtalya’dan himaye talebinde bulunduğu, Zaharof^{*}’un yine sahnede olduğu, Girit ve Kavala’daki asilere mühimmat yolladığı, Venizelos’a da para yardımıyla bulunduğu öğreniliyordu. 11 Mart 1935’te isyan büyük ölçüde bastırılmış, Venizelos kaybettiğini kabul etmiş, çok sayıda esir alınmış, bir o kadarı da Bulgaristan’a iltica etmişti.¹⁹⁷

¹⁹³ C. 4 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁴ C. 6 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁵ C. 7 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁶ C. 8 Mart 1935, s.1.

* Sir Basil Zaharof, Rum milyonerlerinden olup, İngiltere’deki bazı silah fabrikalarının hissedarı idi. Öteden beri dünya silah ticaretinde gizli dolapları ile meşhurdur. Asilere yardım eden Zaharof’un eskiden beri Venizelos’a destek olduğu biliniyordu. C. 11 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁷ C.12 Mart 1935, s.1.

12 Mart 1935'te Venizelos, Averof zırhlısı ile Girit'ten kaçmış ve Kasos adasında İtalyanlara sığınmıştı.¹⁹⁸

Yunan isyanında dışarıdan müdahale olmaması ve diğer üç Balkan devletinin barışı koruma konusundaki tutum ve davranışları ortalığı yatıştırmaya yetmişti. Bu sayede hem asiler, hem de Yunan Hükümeti Balkan Misakından yararlanarak rahat hareket etmişlerdi. Yunanistan, içine düşürüldüğü buhrandan daha az zararlı çıkmışsa, o bunu Balkan Misakının bekçiliğine borçlu idi.¹⁹⁹

İsyanın bastırılmasında önemli payı olan General Kondilis 13 Mart günü Atina'da büyük bir tezahüratla karşılanırken, Venizelos ve Plastrastios'ın isyan için 2 yıl hazırladıkları öğrenilmişti.²⁰⁰

Fransız basını, Yunanistan'daki isyandan ders alınması gerektiğini, bu isyanın Türklerin Boğazlar konusundaki iddialarını takviye ettiğini yazmıştı. Petit Journal gazetesinin yorumu aynen şöyle idi;²⁰¹

“Birçokları vaktiyle İngiltere tarafından Rus donanmasının Akdeniz'e çıkmasını temin için konulmuş olan kapatma mecburiyeti kalktı diye meselenin kati olarak halledildiğini zannederler. Bu büyük bir hatadır. Boğazlar açılmış fakat aynı zamanda askerden arındırılmıştır. Türkler burada ne daima tahkimat yapabilirler, ne de hatta icabında savunma sebeplerini hazırlayabilirler. Bu suretle İstanbul herhangi bir ani taarruzla ele geçmek tehlikesine maruzdur.”

İsyancılarından bir grup 22 Mart 1935'te Venizelos İhtilalinin başarılı olmaması üzerine motörle Midilli'den Türk topraklarına ulaşmışlardı. Mersin vapuru ile Çanakkale'den İstanbul'a gelen subaylar Beyoğlu İmperyal Oteline inmişlerdi. Başlarında Serez'deki 6 ncı Topçu Tümeni komutanı General Dimitri Anagnastopulos'un bulunduğu grupta, 1 Albay, 3 Binbaşı, 3 Yüzbaşı, 1 Üsteğmen ve

¹⁹⁸ C. 13 Mart 1935, s.1.

¹⁹⁹ Yunus Nadi, “Yunan İsyanı ve Balkan Misakı”, C.13 Mart 1935 (Başyazı).

²⁰⁰ C. 14 Mart 1935, s.1.

²⁰¹ C. 14 Mart 1935, s.1.

4 Teğmen bulunuyordu. General, Türkiye'ye gelişlerinin ayrıntılarını şu şekilde açıklamıştı;²⁰²

“Serez'den Midilli'ye geçtik. Oradan motorla Babakale'ye çıktık. Nahiye Müdürü Rıza hüviyetlerimizi tespit etti ve bize iyi muamele yaptı. Oradan beygirle Gürpınar'a gittik ve yolumuza devam ederek Ayvacık nahiyesine vardık. Bayram nedeniyle 8 gün orada kaldıktan sonra Çanakkale'ye gittik. Vatanımıza dönme imkanı buluncaya kadar, yani bir af çıkıncaya kadar burada kalacağız. Şayet burada kalmamız uzun sürecek olursa, müsaade edilirse Yunanistan'daki ailelerimizi de buraya getirmek niyetindeyiz. Bugün ailelerimize mektup yazarak sağ salim İstanbul'a geldiğimizi bildirdik. Türk – Yunan dostluğunun Türk milletinin kalbine kadar işlemiş olduğunu gözlerimizle gördük. Temin edebiliriz ki Yunan milletinin duyguları Türklere ve Türkiye'ye karşı aynıdır.”

Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi 24 Mart 1935 günü ülkesine gitmek üzere İstanbul'daydı. Büyükelçi Yunanistan'daki gelişmelere Türkiye'nin yaklaşımını şu şekilde değerlendirmişti;²⁰³

“Yunanistan'da cereyan eden son hadiseler münasebetiyle Türk Hükümetinin, Türk ulusunun ve Türk gazetecilerinin gösterdiği azami dostluk hissiyatından dolayı son derece mütehassisim. İstanbul'da bulunan Yunan Subayları ile ilgili olarak Yunan hükümetinin bir hükmü bir teşebbüsü yoktur. Bu nedenle durumları bizi ilgilendirmiyor.” Demişti.

Bükreş'te bekletilen Yunan Posidon vapuru Yunanistan Hükümetinin isteği ile serbest bırakılırken, daha önce Romanya ve Bulgaristan'da bulunan 3 Yunan vapurunun isyanla ilgisi olmadığı açıklanmıştı.²⁰⁴

1935 Nisan ayında Venizelos'un İtalya'dan Paris'teki oğlunun evine geçtiği öğrenilmişti.²⁰⁵ Venizelos 1935 Aralık ayında basına gönderdiği mektupta ülkesine döneceğini, ancak bundan sonra aktif siyasetle uğraşmayacağını bildirmişti.²⁰⁶ 1936 yılının ilk dört ayında Yunanistan'da önemli yönetim değişiklikleri olmuştu.

²⁰² C. 23 Mart 1935, s.1.

²⁰³ C. 24 Mart 1935, s.3.

²⁰⁴ C. 30 Mart 1935, s.3.

²⁰⁵ C. 14 Nisan 1935, s.5.

²⁰⁶ C. 4 Aralık 1935, s.1.

Yunanistan Başbakanı Kondilis 31 Ocak 1936 da kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiş,²⁰⁷ 2 Şubat günü yapılan törenle toprağa verildikten sonra Demircis Başbakanlık görevine başlamıştı.²⁰⁸ Demircis ancak 14 Mart günü çoğunluğa dayalı bir kabine kurmayı başarmıştı.²⁰⁹

Paris'te yaşayan 73 yaşındaki Venizelos'un ağır hasta olduğu bildirilmişti.²¹⁰

18 Mart 1936'da Venizelos ölmüş ve Yunanistan'da 3 gün yas ilan edilmişti.²¹¹ Venizelos için ilk tören 24 Mart günü Paris'te yapılmış ve cenaze buradan Girit'e gönderilmişti.²¹² 28 Mart 1936'da Girit'e ulaşan Venizelos'un cenazesi üç gün sonra defnedilecekti.²¹³ Yunanistan Başbakanı Demircis 13 Nisan sabahı nüzül hastalığı sebebiyle ölmüş ve Metaksas Babakanlık görevine getirilmişti.²¹⁴ Yeni Yunan Başbakanı Metaksas 14 Nisan 1936'da yemin ederek göreve başlamış ve Demircis'in siyasetini devam ettireceğini açıklamıştı.²¹⁵

F. 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi Sürecinin Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Balkan Misakı Ülkeleriyle Olan İlişkilere Etkileri

Türkiye'nin 11 Nisan 1936'da imzacı devletlere Boğazlar konferansının toplanması hakkında verdiği nota, Balkan Misakı ve komşu ülkeler arasında dalgalanmaya neden olmuştur.

Neuilly antlaşmasının bağlayıcı etkilerinden kurtulmak isteyen Bulgaristan buna olumlu yaklaşırken, Yunanistan, Bulgaristan'ın Dedeoğaç üzerindeki emellerini ortaya çıkaracağını düşünerek kuşku ile bakıyordu. Türkiye'nin buna karşı çıkacağını bildirmesi üzerine Limni ve Semadirek'in askerleştirilmesi umudu ile Yunanistan da konferansa olumlu bakmaya başlamıştı. Romanya ise bu girişimin Macaristan ve

²⁰⁷ Ulus 1 Şubat 1936, s.1.

²⁰⁸ Ulus 3 Şubat 1936, s.1.

²⁰⁹ C. 14 Mart 1936, s.3.

²¹⁰ C. 18 Mart 1936, s.1.

²¹¹ C. 19 Mart 1936, s.1.

²¹² C. 25 Mart 1938, s.3.

²¹³ C. 29 Mart 1938, s.1.

²¹⁴ C. 14 Nisan 1938, s.1.

²¹⁵ C. 15 Nisan 1936, s.3.

Bulgaristan'ı özendirdiğini, ayrıca Balkan Misakına ve Türk-Romen anlaşmasına aykırı olduğunu açıklayarak konferansa katılmayacağını duyurmuştu.²¹⁶

13 Nisan 1936'da İngiliz basını, Türkiye'nin Balkan Misakına üye olmasının Boğazlar Konferansını kolaylaştıracağını belirtmişti.²¹⁷

Romanya basını Romanya'nın Belgratta yapılacak Balkan Misakı Daimi Meclisinin toplantısında konuyu gündeme getireceğini, Romanya'nın Türk görüşünü benimsemediğini yazıyorlardı. Yunan ajansı ise Metaksas'ın 21 Nisan günü Türk notasına cevap vereceğini, bunun olumlu bir cevap olacağını belirtiyordu.²¹⁸

Yugoslavya'nın da Türk görüşünü benimsediği belirtiliyor, hatta Balkan Misakı Daimi Meclisinin Belgrat toplantısında Yunanistan'la birlikte Romanya'yı ikna etme çabasına girmesi bekleniyordu.²¹⁹

Metaksas'ın 21 Nisan günü yaptığı açıklamada Türk tezini desteklediğini belirtmesi üzerine Yunan basını Türk kamuoyunu destekleyen yayınlara başlamış, konuyu tüm ayrıntıları ile işlemişti. Basının bir kısmı Türk tezinin mantığının kuvvetli olduğunu belirtirken, bir kısmı da bunun hem Türk – Yunan dostluğunu güçlendireceğini hem de (Limni ve Semadirek'i kastederek) iki ülkenin menfaatlerine uygun çözüm getirileceğini açıklıyorlardı.²²⁰

Metaksas'ın, Boğazlara tahkim müsaadesi çıktıktan sonra Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Nikarya adalarını tahkim etmek için teşebbüste bulunacağı basına yansımıştı.²²¹

1936 Mayıs ayının ilk günlerinden başlayarak Boğazlar konusundaki Türk notasına ülkelerin verecekleri cevaplar netleşmeye başlamıştı. Başta Türk-Yunan birliğini Yunan dış siyasetinin temeli sayan Yunanistan olmak üzere Yugoslavya ve Romanya olumlu cevap vereceklerini işaret etmişlerdi. Ayrıca başından beri Balkan

²¹⁶ Savcı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, s.50.

²¹⁷ C. 14 Nisan 1936, s.1.

²¹⁸ C. 22 Nisan 1936, s.1.

²¹⁹ C. 22 Nisan 1936, s.7.

²²⁰ C. 23 Nisan 1936, s.1.

²²¹ C. 26 Nisan 1936, s.9.

birliğine karşı çıkan Bulgaristan'ın bu tarihlerde Türkiye lehine daha ılımlı bir tavır içine girdiği gözlenmekteydi.²²²

Montrö Konferansına Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım Gündüz ile siyasi, askeri, teknik ve ekonomik uzmanlardan oluşan geniş bir heyet katılmıştı.²²³ Ayrıca Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ın da temsilci sıfatı ile konferansa katılmaları kararlaştırılmıştı.²²⁴

22 Haziran 1936'da Montrö'de başlayan Boğazlar Konferansında Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan Türk tezinin savunuculuğunu yapmışlardı. Bu ülkelerin temsilcilerini dinleyenler, Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa'da ve Balkanlar'da dayandığı parlak yeri ve siyasi krediyi bir daha gerçekleşmiş olarak görmüşlerdi.²²⁵

20 Temmuz 1936 günü Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştı. 31 Temmuz 1936 da TBMM'nde kabul edilerek kanunlaşan sözleşme, 5 Ağustos 1936 da resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.²²⁶ Bu tarihte bölgeye Türk askeri girmeye başlamıştı. Dünya ve Avrupa'nın yakından ilgilendiği gelişmelerde Balkan Misakı ülkelerinin Türkiye'yi öven yayınları devam ederken Yunan basını bunu "Türk Siyasetinin inkar edilemez büyük bir zaferi" şeklinde duyurmuştu.²²⁷

Montrö Boğazlar sözleşmesinin temel amacı Türk Boğazları için Lozan'da belirlenen statüyü terkederek, Boğazların Türk egemenliğini sağlayacak şekilde askerleştirilmesi idi. Konferansın başında bazı görüş ayrılıkları olsa da daha sonra Balkan Misakı ülkelerinin Türkiye'nin görüşlerini paylaşması önemli idi.

²²² Feridun Osman, "Boğazlar Meselesi ve Balkan Devletleri", C. 7 Mayıs 1936, s.1,7.

²²³ B.C.A.: Montrö Konferansı İçin Türk Heyetinin görevlendirilmesine ait Bakanlar Kurulu Kararı, 10 Haziran 1936, 030.18.01.02 65.48.14.

²²⁴ B.C.A.: Londra ve Paris Büyükelçilerinin Montrö Heyetine katılmaları hk., 16 Haziran 1936, 030.18.01.02 66.51.13.

²²⁵ C. 23 Haziran 1936, s.1,6,7.

²²⁶ **Düstur** 3 Tertip Cilt 17, s.1455-1496.

²²⁷ C. 21 Temmuz 1936, s.1,4,9,10.

1930'da Atatürk ve Venizelos'un liderliğinde oluşturulan Türk – Yunan dostluğu, her alanda gelişip kökleşirken, Yunanistan'ın bu durumdan yararlanarak Lozan dengesini sessizce bozmaya çalıştığı yıllar sonra ortaya çıkacaktı. Bunun ilk örneği Yunanistan'ın 1931 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile hava sahasını 3 Milden 10 mile çıkarmasıydı.²²⁸ Bu kararname 1970'lerde resmîyet kazanacaktı. Boğazlar Sözleşmesinin hemen ardından Yunanistan'ın karasularını 3 milden 6 mile çıkarmış olması,²²⁹ bu sözleşmenin olumlu havasından yararlandığını açıkça göstermişti. Türkiye'nin o tarihlerde buna tepki göstermemesi, üstelik Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Aras'ın 31 Temmuz 1936 günü TBMM'nde yaptığı konuşmanın, Limni ve Semadirek'in de askerleştirilebileceği yönünde kanıt olarak kabul edilmesi²³⁰ siyasi dengelerin Türkiye aleyhine dönmeye başladığının işaretleri idi. Yunanistan, Ege adalarını elinde bulundurmakla sağlamış olduğu politik, askeri ve ekonomik kazançlar yetmiyormuş gibi Türkiye'nin Ege'deki çıkarlarını ve hayat hakkını daraltıcı tek taraflı uygulamalar içinde gözükmekteydi.²³¹

Tüm bu gelişmeler ve daha sonraki yıllarda Türkiye aleyhinde devam eden girişimler yakın dönem Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin 1930'lardan farklı ve yeni temellerini oluşturacaktı.

G. İsmet İnönü'nün Atina Ziyareti (24-26 Mayıs 1937)

Başbakan İnönü, Londra'daki taç giyme töreninden sonra dönüşte 24 Mayıs 1937'de Selanik'e ulaşmıştı. Saat 12:30'da trenle gelen İnönü'yü istasyonda, Makedonya Genel Valisi, Belediye başkanı, Ordu Komutanı ve görevliler

²²⁸ Yunanistan 1931 yılında almış olduğu tek taraflı bir kararla hava sahasını 3 milden 10 mile çıkarmıştı. Fakat bu kararnamenin uluslararası düzeyde resmen ilan edilmesi 1970'li yıllarda gerçekleşecekti. Bkz. Hüseyin Pazarıcı, **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**. Birinci Basımın Önsözü s.X Oysaki 1945 Şikago sözleşmesine göre Hava sahası genişliğinin karasularının genişliği kadar olması gerekiyordu. Ege karasuları genişliği 6 mil olduğuna göre hava sahasında 6 mil olmalıydı. **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 6, (Ağustos 1985), s.57.

²²⁹ Yunanistan 1936 yılında tek taraflı olarak, Lozan antlaşmasının ilgili hükmüne uymayarak karasularını 3 milden 6 mile çıkarmıştı. Bunun üzerine Türkiye 1964 yılında karasularını 6 mil olarak ilan edecekti. **Belgelerle Türk Tarihi**, s.56.

²³⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 5, Cilt 12, İçtima 1, 81. İnikat, s.334-336. (31 Temmuz 1936 Toplantısı)

²³¹ Uğur Sidal, "Ege Denizindeki Anlaşmazlıkların Uluslararası Anlaşma ve Sözleşmeler ile Türk-Yunan İlişkileri Karşısında Tahlili", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 517, (Nisan 1982), s.7.

karşılamaşlardı.²³² Askeri bandonun çaldığı İstiklal Marşından sonra bir kıta asker O'nu selâmlamıştı.

İnönü buradan karşılayanlarla birlikte Atatürk'ün doğduğu eve giderek ziyaret etmişti. İsmet İnönü burada yaptığı açıklamada,²³³

“Burada büyük reisimiz Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret ettim. Burası bizim için mukaddes bir yerdir. Belediyenin gösterdiği cemileye teşekkür ederim. Bu teşekkür yalnız bana ait değildir. Bütün Türk Milleti Selanik halkının ve bütün Yunanlıların reisimize ve bize ibraz ettikleri bu güzel cemileden dolayı fevkalade memnun ve müteşekkirdir.”

Selanik'te kısa bir gezinti yaptıktan sonra İstasyon'a giden İnönü'yü gidişinde ve dönüşünde kümeler halinde toplanan halk “yaşa” sesleri ile selamlamışlardı. Saat 13.15'te Selanik'ten ayrılan İnönü 25 Mayıs 1937 gününün ilk saatlerinde (01.00'de) Atina istasyonu'na gelmişti. Buradaki karşılamada; Başbakan Metaksas, Bakanlar, Belediye Başkanı ve Meclis üyeleri, Kuvvet Kurmay başkanları, Ordu Komutanları, Dışişleri yetkilileri, Türk, Yugoslav ve Romanya elçileri ve onbinlerce halk karşılaşmıştı. İstasyonda istiklal marşı dinlenmiş ve merasim kıtası İnönü'yü selamlamıştı. Metaksas'ın sıcak davranışları yanında halkın coşkusu dikkat çekmişti.

İsmet İnönü 25 Mayıs günü kaldığı otelden büyük tezahüratlarla saraya giderek özel defteri imzalamıştı. Daha sonra iki başbakan arasındaki görüşmelere geçilmiş, iki ülkeyi ilgilendiren konularla, Balkanlarla ilgili sorunlar ele alınmıştı.²³⁴

Metaksas bu görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada; görüşmelerin iki millet arasındaki iyi ilişkilerin hergün biraz daha geliştiğini göstermiş olduğunu, Balkan misakinin faydaları ve kalıcılığı konusunda iki ülkenin emin olduğunu belirtmişti.²³⁵ Saat 12:00'de Meçhul Asker Amıtına çelenk koyan İnönü, Kralın kabulünde öğle yemeğine katılmıştı. Saat 16:30'da Kifisy'a da çay davetinde bulunan İnönü, akşam

²³² C. 25 Mayıs 1937, s.1.

²³³ C. 25 Mayıs 1937, s.3.

²³⁴ C. 26 Mayıs 1937, s.1.

²³⁵ C. 26 Mayıs 1937, s.8.

da Bretagne otelinde Metaksas'ın verdiği yemeğe katılmıştı. Burada iki başbakan arasında dostane nutuklar söylenmiş ve resmi kabule geçilmişti.

İnönü şerefine verilen akşam yemeğinde ev sahibi olarak konuşan General Metaksas şu konulara değinmişti.²³⁶

Atatürk'e saygılarını sunarak konuşmasına başlayan Metaksas, İnönü'nün burada bulunmasının Türk-Yunan dostluğunun parlak ve yeni bir tezahürü olduğunu, Atatürk'ün siyasi dehası, münevver vatanperverliği ile Türkiye'de sağladığı büyük gelişmenin Yunanistan'ı da samimi olarak sevindirdiğini söylemişti. Metaksas Balkan Misakının , Türk-Yunan anlaşması sayesinde kolaylaştığını, Misakın hiçbir devlete karşı olmadığını, ortak çalışmayı ve anlaşmayı geliştirmeye yönelik olduğunu vurgulamıştı.

İsmet İnönü cevap niteliğindeki konuşmasında; Yunanistan'ı kuzeyden güneye kat ederek Atina'ya geldiğini, halkın gösterdiği büyük sevginin Türkiye'ye ve Türk devletinin şefine yöneldiğini açıklamıştı.

İnönü, Balkan Misakının üç sene gibi kısa bir sürede özelliklerini bütün dünyaya ispatladığını, bu nedenle üye ülkelerin iftihar etmesi gerektiğini, Balkan Misakının ortak menfaatlerinin ve barış ülküsünün egoizm ve separatizm ruhuna müsait olmadığını, misakın dayanışması hakkında hiçbir şüphe bulunmadığını da sözlerine eklemişti.

25 Mayıs akşamı İnönü şerefine verilen yemekte bu konuşmalar yapılırken diğer yandan Atatürk ile İnönü arasında iki telefon görüşmesi yapılmıştı. İlk telefon görüşmesinde Atatürk şu ifadeleri kullanmıştı,²³⁷

“Bu anda samimi kardeş ve müttefik muhitte yaşamakta bulunduğunuzu istihbar ettim. Bu kadar kıymetli dostlarla ve ayrılmaz müttefik mümessilleri ile geçirmekte olduğunuz gecenin ne kadar gıptacısı olduğumu anlatamam. Gönlümü dolduran dostluk ve arkadaşlık duygularını olduğu gibi oradaki

²³⁶ C. 27 Mayıs 1937, s.6.

²³⁷ C. 27 Mayıs 1937, s.1.

kardeşlere söylemenizi ricadan başka söz bulamıyorum. Size ve dostlarınıza selamlar.”

Atatürk ikinci telefon görüşmesinde de şu mesajı iletmişti;

“Balkan müttefik devletlerinin Balkanlar’daki hudutları bir tek huduttur. Bu hududa göz dikenler güneşin yakıcı şuaile karşılaşır. Bundan hazer etmeyi tavsiye ederim. Bu noktaya itina olundukça Balkanlarda dostluk şamil manasını kazanır. Balkan ittifakının insani ve medeni hedefi de budur.

İkinci telefon mesajından sonra Metaksas Atatürk’e şu telgrafı çekmişti;

“Cumhurbaşkanının mesajı, burada hazır bulunanlara yüksek sesle okunmuştur. Burada hazır bulunan Yunan ordusu, donanması ve hava kuvvetleri temsilcileri, Türkiye cumhurbaşkanının hissiyatına ve Yunan milletinin kardeş millet hakkında duyduğu derin ve bozulmaz dostluğa tam bir surette tekabül eden bu sözleri karşısında duydukları büyük sevinci, şevk ve heyecanı arz ederler.

Balkan devletleri sınırlarımızı bir tek sınır teşkil ettiği hakkındaki beyanatınızla, Balkan Misakını kurmak için işbirliği yaptığımız süreler içindeki bütün gayretlerimizin temelini teşkil eden bir hakikate vücut vermiş oluyorsunuz. Bu, o derece mesut, o derece hakikat dolu bir ifadedir ki, memleketlerimizde bunu ta kalbinde hissetmeyen hiç kimse yoktur.”

Atatürk Metaksas’ın telgrafına şu şekilde cevap vermişti;

“Bahtıyım, hudutlarımız böyledir ve onları müdafaa edecek kuvvetlerin bir tek ve birbirinden ayrılmaz olduğunu söylemekle insani ve askeri büyük bir sevinç duyduğumu size bildiririm.”

Bu telgraftan sonra Metaksas Atatürk ile telefonda görüşmüş ve “Kelimelerin bütün manası ile ebedi müttefikiz” demişti.

İnönü ve Türk Heyeti 26 Mayıs günü saat 01:00’de Güneysu vapuru ile Yunanistan’dan ayrılmıştı. 27 Mayıs 1937 günü saat 11:45’te İstanbul’a gelen İsmet İnönü’yü, Meclis ikinci başkanı Hasan Saka, Orgeneral Muhittin Altay, Korgeneral Salih, Vali Muhittin Üstündağ, Akademi Komutanı Ali Fuat, Merkez Komutanı

Mahmut, Sofya elçisi Ali Şevki, Yunus Nadi ve görevlilerle kalabalık bir halk kitlesi karşılamışlardı. Saat 19:30'da özel trenle Ankara'ya hareket eden İnönü'nün bu kısa ziyareti Yunan basınında günlerce yer almıştı.²³⁸

H. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Atina Ziyareti (2 Ekim 1937)

Yugoslav ordusunun manevralarını izleyen Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 2 Ekim 1937 günü Atina'yı ziyaret etmişti. Mareşali getiren Adatepe Muhribi Faler limanına girerken top atışı ile şehri selamlamış, sahildeki Yunan gemileri buna karşılık vermişti. Daha sonra rıhtıma yanaşan muhripten karaya çıkan Çakmak'ı, Yunanistan Genelkurmay Başkanı General Papagos, Genelkurmay heyeti, Atina Ordu komutanı ve subaylar karşılamışlardı. Rıhtımda merasim kıtası Çakmak'ı selamlamış, Türk ve Yunan milli marşları çalınmıştı. Atina'da ilk görüşmesini Başbakan ve Savunma Bakanı Metaksas ile yapan Mareşal Fevzi Çakmak daha sonra Kral tarafından kabul edilmiş ve bir süre görüşmüşlerdi.²³⁹

2 Ekim 1937 akşamı Yunan Hükümeti Mareşal Çakmak şerefine bir ziyafet vermişti. Bu ziyafete Metaksas ve eşi, Çakmak ve eşi, Türk Maslahatgüzarı Tahir Saman ve eşi, General Papagos ve eşi, Yunan generalleri ve ileri gelenler katılmışlardı.²⁴⁰

Başbakan Metaksas yaptığı konuşmada şu konulara yer vermişti;²⁴¹

“Türk Ordusunun Genelkurmay Başkanını Yunanistan'da selamlamakla bahtiyarım. Türk dost ve müttefiklerimizin büyük askeri kıymetlerine derin surette hayranız. Trakya Manevraları, Türkiye'nin askeri teşkilatındaki mükemmelliği teyit etmiş ve bu manevralara iştirak eden Yunan subayları, şanlı Türk Ordusunun devamlı çalışmasının kuvvetli intibalarını getirmişlerdir. Kardeş dostluğun kırılmaz bağları ile sulhün idamesi müşterek arzusunda birbirlerine bağlı bulunan Yunanistan ve Türkiye, kuvvetli ordunun bu yoldaki siyaset için elzem bir unsur olduğuna kani bulunmaktadır. Bunun içindir ki Balkan

²³⁸ C. 28 Mayıs 1937, s.1,7.

²³⁹ C. 3 Ekim 1937, s.1.

²⁴⁰ C. 4 Ekim 1937, s.1.

²⁴¹ C. 4 Ekim 1937, s.7.

müttefiklerimizin askerlik yolundaki gayretleri ve bizim askerlik yolundaki gayretlerimiz, en meşru bir iftihar hissi ile kalplerimizi kabartmaktadır. Zira bu gayretler, hassaten sulhperver bir idealin tezahürlerini teşkil etmektedir.”

Mareşal Çakmak, Metaksas’a cevaben yaptığı konuşmada;

“General Papagos ile beraber Yugoslavya’da müttefik Yugoslav ordusunun güzel manevralarını hayranlıkla temaşa etmek fırsatını veren ziyaretin akabinde, Türk ordusunun ve Türk milletinin asil Yunan milletine ve şanlı Yunan ordusuna kardeş selamını getirmek üzere dost ve müttefik Yunanistan’ın güzel payitahtında bulunmakla büyük bir memnuniyet hissetmekteyim.” demişti.

Çakmak iki ülkenin ve iki ordunun müşterek sulh idealinin zeminini Balkan Misakında bulduğunu, ufukların zaman zaman karardığı bu dönemde, iki ülke arasındaki samimiyet ve işbirliğinin örnek teşkil ettiğini sözlerine eklemiştir.

Mareşal Çakmak ve Türk askeri heyeti bu kısa ziyaretten sonra 3 Ekim 1937 sabahı Adatepe Muhribi ile İstanbul’a hareket etmişlerdi.

I. General Metaksas’ın Ankara Ziyareti (18-22 Ekim 1937)

Yunan Başbakanı Metaksas Türkiye’yi ziyaret etmek üzere 16 Ekim 1937 akşamı Saat 23.00 de Averof zırhlısı ile Faler limanından ayrılmıştı.²⁴²

Metaksas 18 Ekim günü Marmara açıklarına ulaştığında Tınaztepe ve Adatepe muhripleri tarafından karşılanmıştı. Misafiri Tophane rıhtımında karşılayan heyette, Donanma Komutanı Amiral Şükrü Okan, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Refik Amir, Yunan elçisi Rafael, Yunan konsolosu Cofas ulunuyordu.²⁴³

Saat 17.00’de vapurla Boğazda kısa bir tur atan Yunan heyeti, Ortaköy, Selimiye, Tophane, Galata ve Haydarpaşa sahilinde bulunan halk tarafından

²⁴² C. 17 Ekim 1937, s.1.

²⁴³ C. 19 Ekim 1937, s.1.

selamlanmıştı. Metaksas bu tur esnasında Tophane rıhtımında şu açıklamayı yapmıştı;²⁴⁴

“Türkiye’de ve Yunan milletinin kardeşçe münasebatta bulunduğu Türk milleti arasında bulunduğumdan dolayı kendimi son derece mesut hissediyorum. Bir an evvel Ankara’ya gidip Türk milletinin Yüce şefine hürmetlerimi arz etmek ve bir kısmını tanıdığım Türk ricalini kamilen tanımak üzere sabırsızlanıyorum. Zira kendilerine Türkiye’nin refah ve saadeti için Yunan milletinin samimi temennilerini götürüyorum. Aramızda görüşülecek ve halledilecek bir mesele yoktur ve olamaz. Şimdiye kadar yürüdüğümüz yolda ilerlemeye devam edeceğiz. Bazı diplomatlar düşüncelerini saklamak istedikleri için evvelce beyanat hazırlamaktadırlar. Benim gizli kapaklı bir işim yoktur. Ankara’da kalbimi tamamen açabileceğim.”

Bayan Metaksas ise Türkiye’deki medeni hayatı değerlendiren konuşmasında şunları söylemişti;

“İstanbul’u ilk ziyaretim 35 sene evvel Abdülhamit zamanında olmuştu. O zamandan beri Türkiye dünyayı hayrette bırakan büyük adımlarla ilerlemiştir. Yunan kadınları, Türk kadınına haremde yaşamaktan kurtaran Türk inkılabı ile yakından alakadar olmaktadır. Memleketimizde feminizm hareketi ilerlemektedir. Kadınlarımız umumi hayatın her sahasında erkeklerle teşriki mesai istemektedirler. Sadece genç kızlarımız askerlik terbiyesi görmüyorlar.”

General Metaksas’a eşlik eden Yunan Donanma Komutanı Amiral Ekonomu ise Türk – Yunan deniz kuvvetleri ilişkisi hakkında şöyle konuşmuştu;

“Bir denizci sıfatıyla Türk ve Yunan milletleri arasındaki yakınlığın donanma terki teslihatı ve donanma inşaatının tahdidi ile başladığını büyük bir iftiharla kaydetmek isterim. Bu ilke anlaşma sayesinde iki millet arasındaki teşriki mesai bugünkü mesut neticeleri temin etmiştir. Bugün Türk ve Yunan milletlerinin menfaati birdir. Geçen seneki Malta ve Yunanistan’ı 4 Torpido ve 5 denizaltı ile ziyaret etmeniz takdire şayandır. Bu seyahat denizciliğinizin harpten sonra nasıl terakki ettiğini fiilen ispat etmiştir. Türk ve Yunan denizcileri

²⁴⁴ C. 19 Ekim 1937, s.7.

istikrarını bulmuş bir sulh idealine bağlıdırlar ve aynı zamanda icabında müşterek olan menfaatlerini müdafaa etmesini de bileceklerdir.”

İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve Polis Müdürü Salih Kılıca'nın Haydarpaşa'da törenle karşıladığı Metaksas ve Yunan heyeti, saat 19.50'de özel bir trenle Ankara'ya hareket etmişti.

19 Ekim 1937 günü Ankara istasyon binası ve İstasyon caddesi, misafirlerin kalacağı Ankara palas Oteli civarı Türk ve Yunan bayrakları ile süslenmişti.

Metaksas ve Yunan heyeti saat 10.30'de Ankara'ya gelmişler ve büyük bir törenle karşılanmışlardı. Bu karşılamada; Başbakan Vekili Celal Bayar* ve eşi, Aras ve eşi, Dışişleri müsteşarı Turgut Menemencioğlu, müsteşar Kemal Gedele, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, Garnizon Komutanı General Mustafa Gökçe, protokol Şefi Fuat Cebeci, Birinci daire başkanı Cevat Açıkalin, Merkez Komutanı Albay Demir, Emniyet Müdürü Sadri Aka, Romanya ve Yugoslavya elçileri, Basın Genel Müdürü Vedat Tör ve görevliler hazır bulunmuşlardı. General Metaksas'a bu ziyareti esnasında, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı yetkilileri, Yunan Donanma Komutanı, Ruşen Eşref Ünaydın, Yunan basın mensupları, özel kalem müdürü ve görevliler eşlik etmişlerdi.²⁴⁵

İki ülke milli marşlarının çalındığı ve Metaksas'ın merasimle karşılandığı istasyonda kalabalık bir halk kütlesi Yunan heyetini coşku ve alkışlarla selamlamıştı. Ankara Palas'a geçen Metaksas Saat 11.00 de Cumhurbaşkanlığı köşküne giderek özel defteri imzalamıştı.

Daha sonra Mareşal Çakmak, Aras ve Celal Bayar'ı ziyaret eden Metaksas, bu ziyaretlerin iadesinde kendileri ile birlikte olmuştu. Yunan elçiliğindeki öğle

* 20 Eylül 1937'de İnönü kendi isteği ile bir buçuk ay istirahat almış, Atatürk bunu onaylamıştı. Şiddetli Sürmönaj nedeniyle ortaya çıkan bu istirahatten sonra İnönü 26 Ekim 1937'de başbakanlıktan istifa etmiş, aynı gün Celal Bayar Başbakanlığa getirilerek yeni Bakanlar kurulu Atatürk tarafından onaylanmıştı. Bu ziyaret esnasında Celal Bayar Başbakanlığa vekalet ediyordu. Cemal Kutay, **Celal Bayar, Hayatı, Eserleri, Demeçleri**, Ankara 1932, s.1306-1312.

²⁴⁵ C. 20 Ekim 1937, s.1.

yemeğinden sonra TBMM Başkanı Abdulhalik Renda'yı ziyaret eden Metaksas'ın bu ziyareti de Renda tarafından iade edilmişti.

Metaksas saat 17:00'de Atatürk tarafından Çankaya köşkünde kabul edilmiş, ikili görüşme iki buçuk saat sürmüş, Tefik Rüştü Aras da bu görüşmede hazır bulunmuştu. Aras'ın Fransızca tercümanlık yaptığı ve kayıt altına aldığı görüşme aşağıdaki şekilde cereyan etmişti,²⁴⁶

Metaksas; Yunan milletinin Atatürk'ü çok sevdiğini, Yunanistan'ı ziyaret ederse çok mutlu olacaklarını söylemişti.

Atatürk; Bu teklif için teşekkür etmişti.

Metaksas; Türk – Yunan dostluğunun bugünün gerçeği olduğunu, Balkan Misakının esasının Türk-Yunan anlaşması olduğunu belirtmişti.

Atatürk; Türk ve Yunanlıların birarada olmalarının kendi çıkarlarının bir gereği olduğunu açıklamıştı.

Metaksas; Aynı düşünceye sahip olduklarını, Balkan Misakına önem vereceklerini söylemişti.

Atatürk; Balkan Misakının her sorunun çözümü için çare olmadığını, ülke sınırlarının güvenliğinin dostlukla temin edilmesinin şart olduğunu savunmuştu.

Metaksas; Bulgaristan'ın Balkan Misakı karşısındaki tutumunun Yunanistan'ı etkilediğini, Yugoslavya'nın ise Balkan Misakına pek güven duymadığını belirtmişti.

Atatürk; 1933 Türk – Yunan anlaşmasının devam müddetinin 10 yıl uzatılması gerektiğine işaret etmişti.

Metaksas; Atatürk'ün şahsına duyduğu güveni belirtmek için “Bütün Yunanlılar bir Atatürk tanır, programı o çizer, veçheleri o tayin eder. Biz böyle biliriz” demiş ve Yunan Kralının kendisine her konuda güvendiğini ifade etmişti.

²⁴⁶ A.S.D., Cilt I, s.410, A.M.D.P. s.65.

Atatürk; Metaksas'ın Kralın itimadına layık olmasından mutlu olduğunu, ciddi çıkmazlarda dost ve müttefiklerimiz arasındaki ilişkilere katkıda bulunduğunu bildiğini ifade etmişti.

Görüşmenin sonuna doğru Atatürk; Türk topraklarını savunan ordunun durumunu Ege manevralarında incelediğini belirtmiş, bunun üzerine Metaksas; Türkiye'ye bir saldırı olması halinde Yunan ordusunun ne pahasına olursa olsun tarafsızlığı silahla korumaya hazır olduğunu söylemişti.

Celal Bayar ve eşinin 19 Ekim 1937 akşamı Ankarapalas'ta saat 20:30'da Metaksas şerefine verdikleri ziyafette sıcak mesajlar verilmişti. Ev sahibi olarak konuşan Celal Bayar,²⁴⁷ Türkiye Cumhuriyetinin bu ziyareti, his ve kalp birliği yanında fikir birliği ve karşılıklı menfaatlerin idraki üzerinde kurulmuş olan Türk – Yunan dostluğunun yeni bir tezahürü olarak karşıladığını belirtmişti.

Celal Bayar, Balkanların kapladığı arazi ve 60 milyonu aşan nüfus kütlesi ile dünyaya son derece mütecanis, ahenktar bir birlik manzarası gösterdiğini, iki ülke vatandaşlarının mutluluğunu bunda aramak gerektiğini, anlaşma zihniyetinin milletleri nerelere kadar götüreceğinin bu misal ile ortaya çıktığını vurgulamıştı.

Metaksas, Celal Bayar'a cevap niteliğindeki konuşmasında; Türk – Yunan dostluğunun sağlam temellere dayandığını belirttikten sonra; “Türk milletinin mübeccel şefi olarak malik bulunmakla bahtiyar olduğu büyük yaratıcının ilham ettiği hamle sayesinde onun mümtaz arkadaşlarının yardımı ile yapılmakta olan harikulade eser karşısında duyduğum hayranlığı ifade için söz bulamıyorum” demişti. Türk – Yunan dostluğunun belgesi olan samimi anlaşmanın, geçmişin kinleri yerine sulh ve kardeşliği getirdiğini burada Türk – Yunan anlaşmasının uygulandığını bizzat görmekle memnun olduğunu, bunun büyük bir misal olarak müşterek tarihimize geçtiğini ifade etmişti. Konuşmasının sonunda Balkan Misakının büyük bir eser olduğunu söyleyen Metaksas, bunun ortaya çıkarılmasında iki ülkenin güçlü bağlarının temel teşkil ettiği belirtmişti.

²⁴⁷ C. 20 Ekim 1937, s.7.

Yunanlı gazetecilerle görüşen Celal Bayar; Türk-Yunan dostluğunun tarife ve teyide ihtiyacı bulunmadığını, “bu konuda uzağı bize işaret eden ve müşkülât içerisinde başarmasını bilen Büyük şefimin çizdiği yolda yürüyoruz.” diyerek Türk dış politikasının esasına değinmişti.

20 Ekim günü Metaksas Ankara’da şehir gezisi yapmış ve bazı müesseseleri ziyaret etmişti. Saat 13.30’da Tevfik Rüştü Aras’ın Çankaya Dışişleri köşkünde verdiği öğle yemeğinden sonra Celal Bayar ile bir buçuk saat görüşmüştü. Bu görüşmeye resmi tebliğde değinileceği belirtilmişti. Metaksas aynı gün bir ara istirahatli olan Başbakan İsmet İnönü ile de görüşmüştü. Öğleden sonra Çubuk Barajını gezen Metaksas, yeniliklere hayran olmuştu. Yunan elçisi ve eşi akşam 20:30’da Metaksas ve eşi şerefine Ankarapalas’ta bir ziyafet vermişti.²⁴⁸

20 Ekim 1937 akşamı Türk ve Yunan heyetleri arasında yapılan görüşmelerle ilgili bir resmi tebliğ yayınlanmıştı. Bu tebliğde şu konulara yer verilmişti;²⁴⁹

“Yunan Başbakanı Ekselans Metaksas, Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından kabul edilmiş, Başbakan vekili Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras ile uzun ve dostane görüşmelerde bulunulmuştur.

İki dost ve müttefik memleketin devlet adamları, iki memleketi ilgilendiren meseleleri ve beynelmilel meseleleri etraflıca görüşme fırsatı bulmuşlardır.

İki dost ve müttefik devlet adamları Balkan Misakına bağlılıklarını bir kere daha müşahade etmişler. İki memleketin müşterek menfaatlerine mutabık bulunmuş bu siyasete devamı kararlaştırmışlardır.

İki dost ve müttefik devlet adamları Yunanistan ve Türkiye tarafından takip edilen beynelmilel siyaset arasında mevcut olan mutabakatı memnunlukla görmüşler, samimi anlaşmanın münasebetleri icabında tevafuk ettiğini bir kere daha müşahade etmişlerdir.”

²⁴⁸ C. 21 Ekim 1937, s.1.

²⁴⁹ C. 22 Ekim 1937, s.5.

Metaksas ve Yunan heyeti Ankara gezileri kapsamında 21 Ekim günü Kızılayın Mamak Gaz Fabrikasını görmüşlerdi. Daha sonra Harp Okulunu ziyaret eden Metaksas, bir süre burada yapılan eğitimi yakından izlemiş memnuniyetle ayrılmıştı. Başbakan Celal Bayar ve Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp'ın refakatinde gerçekleşen gezilerden sonra Ankara Palas'a dönmüştü.²⁵⁰ Metaksas burada, Atatürk, Celal Bayar, diğer siyaset adamları ve askeri yöneticilerle görüşmekten duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Metaksas Türkiye'de gördüklerini şöyle aktarmıştı;²⁵¹

“Terakki ve medeniyet yolunda, her gün yeni bir zaferle karşımıza çıkan müttehid, çalışkan, her türlü meziyetleri haiz Türk milletini yakından gördüm. Çok disiplinli ve çok vakarlı askerlerinizi gördüm. Ziyaret ettiğim her yerde Türk tekniğinin ihzar ettiği hakim mevki müşahade ettim. Türk – Yunan ideali tamamen tahakkuk etmekle beraber, kültür, hissiyat, siyaset ve iktisat alanlarında yeni inkişaf yolları bulacağız.”

21 Ekim 1937 günü Mareşal Çakmak'ın verdiği öğle yemeğine katılan Metaksas, Saat 17:00'de İçişleri Bakanının Marmara Köşkü'nde verdiği çaya katılmış, daha sonra Romanya elçisini kabul ederek bir süre görüşmüştü. Saat 19:30'da Ankara'dan yine büyük bir törenle uğrulan Metaksas ve Yunan Heyetini uğurlayanlar arasında Başbakan İsmet İnönü de hazır bulunmuştu.²⁵²

Haydarpaşa'dan Tophane rıhtımına vapurla geçen Metaksas ve Yunan heyetini bir güne sığdırılmış yoğun bir program bekliyordu. Saat 10:00'da Perapalas'a hareket eden Metaksas bir süre sonra İstanbul Valisini ziyaret etmişti. Metaksas'ın 22 Ekim günü faaliyetleri kapsamında gelişen olaylar şunlardı;²⁵³

Öğleden öne Taksim Cumhuriyet abidesine çelenk koyan ve özel defteri imzalanan Metaksas'a Vali ve Belediye Başkanı, İstanbul Merkez Komutanı, Polis müdürü, Beyoğlu Kaymakamı, Yunan Başonsolosu, Yunan ve Türk gazetecileri eşlik

²⁵⁰ C. 22 Ekim 1937, s.1.

²⁵¹ C. 22 Ekim 1937, s.5.

²⁵² C. 23 Ekim 1937, s.1.

²⁵³ C. 23 Ekim 1937, s.7.

etmişlerdi. İki ülkenin milli marşları çalındıktan sonra yine iki ülkenin denizcilerinin ortak resmi geçidi alkışlarla seyredilmişti. İstanbul valisinin şerefine verdiği öğle yemeğine katılan Metaksas İstanbul'da bulunan resmi ve askeri yöneticilerin üst kademeleri ile yakından tanışma fırsatı elde etmişti. Metaksas ve Yunan heyeti Fener Rum Parikhanesini ziyaret etmişlerdi. Burada bir konuşma yapan patrik şu konulara değinmişti;

“Büyük Şef Atatürk'ün idaresi altında Cumhuriyet Hükümetinin terakkilerini görmek üzere şanlı vatanımızı ve Ankara'yı ziyaretinizden sonra bütün Ortadoksların merkezi olan Fener Parikhanesini ziyaretinizden memnun olduk. Şahsınızda milletin iyiliği için çok çalışan Yunan Başbakanı'nı selamlar, muhabbet ve barışa istinat eden hattı hareketinizi tasvipte sizi takdis eder, Cenabı Allah'dan daima muvaffakiyet dilerim.”

Dua ve takdislerinin Yunanistan'da ilanını rica eden Patrik, Metaksas ve eşine murassa birer altın haç hediye etmişti.

Metaksas Patrik'e cevaben yaptığı konuşmada şöyle demişti;

“Büyük Şef Atatürk'ü şahsen tanımak şerefine nail olduğumdan, Türkiye Cumhuriyetindeki terakki eserlerini görmek fırsatı elde edebildiğimden fevkalade memnunum. Şahsıma karşı gösterdiğiniz teveccühe müteşekkirim, selamlarınızı dost Yunan milletine bildireceğim.”

Basın Genel Müdürlüğü İstanbul temsilcisi Neşet Halil'in Yunan gazetecileri şerefine verdiği çaya Metaksas da katılmıştı. Bu ziyaretten sonra Perapalas'ta gazetecilere bir açıklama yapan Metaksas şu sözleri ile ziyaretini özetlemişti;

“Türk – Yunan anlaşmasının her zamankinden daha kuvvetli bulunduğundan emin olarak ülkenizden ayrılıyorum.

Biz, Türkiye ve Yunanistan, Balkan misakının diğer devletleri Yugoslavya ve Romanya ile takviye edilmiş olarak Avrupa konularında ve gerçekleşmesi Balkan Misakının gayesi olan barış ideali üzerinden etkili olabilecek önemli bir güç oluşturmaktayız.

Türk milletinin Büyük şefi Ekselans Atatürk'ün bana karşı göstermek lütfunda buldukları hüsnü kabulden mütehassisim ve öyle kalacağım. Başbakan vekili Celal Bayar ve arkadaşlarından gördüğüm nezaketten de fevkalade mütehassisim.

Ordunuzun küçük bir kısmını gördüm, ancak bu bana Türk ordusunun büyük askeri kıymetini anlatmaya kafi geldi. Türk muhriplerini de gördükten sonra buradan şu derin kanaatle ayrılıyorum ki birleşmiş Türk – Yunan orduları ile kendi bölgemizde, Balkan Misakının diğer üyelerinin orduları ile ortaklaşa Balkan Yarımadasında barışı tamamen güven altına alabiliriz. Balkanlarda barış ve bolluk yolundaki ortak çalışmamıza, Misak dışındaki devletlerin de katılmasını candan temenni eder, onları aramızda görmek isteriz.”

Metaksas ve Yunan heyeti 22 ekim 1937 günü saat 24:15'te Tophane rıhtımından törenle uğurlanarak Averof zırhlısı ile Yunanistan'a hareket etmişlerdi. Metaksas hareketinden önce Celal Bayar'ı Atina'ya davet etmişti.

İ. Celal Bayar'ın Atina Ziyareti (26-30 Nisan 1938)

Celal Bayar'ın yapacağı Atina ziyaretinin, 1937 Ekim ayında Ankara'ya gelen Metaksas'ın ziyaretini iade etmek ve yeni Türkiye – Yunanistan anlaşmasını imzalamak gibi iki amacı vardı.

1938 Şubat ayı sonlarında, Balkan Misakı Daimi Meclisi'nin toplantısında Celal Bayar ile Metaksas arasında taslak olarak üzerinde uzlaşılan ve parafe edilen yeni anlaşma imzalanacaktı. Bakanlar Kurulu 18 Mart 1938 günü aldığı bir kararla; Balkan Misakı Daimi meclisinin aldığı karar gereğince, 30 Ekim 1930 Türk – Yunan anlaşmasına bağlı olarak imzalanan 1933 Türk – Yunan Samimi anlaşmasının tamamlayıcısı olarak Atina'da teati edilecek olan yeni anlaşma için Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a yetki vermişti.²⁵⁴

Celal Bayar, İstanbul'dan ayrılmadan önce gazetecilere şu demeci vermişti;²⁵⁵

²⁵⁴ B.C.A.: 1938 Türk-Yunan Anlaşması için T.Y.A. Bayar ve Aras'a yetki veren Bakanlar Kurulu Kararı, 18 Mart 1938, 030.18.01.02 82.16.19.

²⁵⁵ C. 25 Nisan 1938, s.1,7.

“25 Nisan günü müttefik Yunan Hükümetinin güzide reisi ekselans General Metaksas’ın dostane ziyaretini iade ve aynı zamanda Ankara’da paraf edilerek metni neşredilmiş olan yeni Türk – Yunan muahedesini kati surette imza etmek üzere Dışişleri Bakanı arkadaşım ile birlikte Atina’ya hareket ediyoruz. Büyük Reiscumhurumuz Atatürk’ün Haşmetli Yunan kralına ve necip Yunan halkına selam ve muhabetlerini götürüyorum.

1932 senesi içinde iktisat vekili olarak Atina’ya gitmiştim. Orada müşterek hudutlarımızın garantisi formülünü Yunanistan Hükümetine Türkiye Hükümeti namına teklif eden ben olmuşum. Bu muahade kısa bir zaman içinde iki ülke arasında imzalanmıştı. Bugün Türkiye ile Yunanistan arasında bir kat daha kuvvetli bir bağ teşkil edecek olan yeni muahedemiz, Balkanlarda artık bütün dünya için görünür ve arzuya değer bir hakikat olan sıkı dostluğu ikmal etmekte ve sulh politikamızın çok açık bir eseri olarak tebaruz etmektedir.

Celal Bayar Atina Ajansına yaptığı açıklamada;²⁵⁶

“Türk-Yunan dostluk binasına bir taş hem de büyük bir taş daha götürmeye davet edildim. Münasebetlerimizin esasını teşkil eden bu çok dinamik dostluk, Balkan Misakı çerçevesinde ittifaka münkalib olmuştur. Bu iki memleket, coğrafi vaziyetleri itibarı ile olduğu gibi sakinlerinin karşılıklı arzuları itibarıyla de birbirinin tabi imtidatları olarak telakki edilmelidir.” demişti.

Başbakan Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras ve Türk heyeti 25 Nisan gecesini saat 23.30’da Sirkeci’den hareket eden özel trenle İstanbul’dan ayrılmışlardı. Merasim kıtası eşliğinde yapılan uğurlama töreninde, İstanbul valisi Muhittin Üstündağ, İstanbul Komutanı Halis Bıyıktaş, Polis Müdürü Salih Kılıç ve diğer görevliler hazır bulunmuştu. Celal Bayar’la birlikte giden Yunan elçisi M. Rafael; Yunan milletinin Celal Bayar’ı heyecan içinde beklediğini, Türk ve Yunan milletlerinin artık bir tek millet sayılabileceğini söylemişti.²⁵⁷

Celal Bayar trenle Serez’den geçerken istasyonda merasimle karşılanmıştı. Binlerce insanın oluşturduğu kalabalık adına konuşan avukat Yanko İkonomodi;²⁵⁸

²⁵⁶ C. 26 Nisan 1938, s.1.

²⁵⁷ C. 26 Nisan 1938, s.7.

²⁵⁸ C. 27 Nisan 1938, s.7.

“Türkiye’nin Başbakanını burada görmekten memnunuz. Yunan milletinin tamamı, Türkiye’de Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılapları yakından takip etmektedir. Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan anlaşmanın ciddi ve gerçek sonuçlar vermesini diliyorum.” demişti.

Celal Bayar; Atatürk hakkında belirtilen güzel hislerden dolayı duyduğu minneti ifade ettikten sonra sözü Türk-Yunan ilişkilerine getirmiş ve bunun öneminden kısaca bahsetmişti.

Celal Bayar’ın başkanlığındaki Türk heyeti 27 Nisan 1938 günü saat 01:00’de Atina İstasyonuna varmışlardı. Başbakan Metaksas, Yunanlı Bakanlar, Ruşen Eşref Ünaydın, Yugoslav ve Romen elçileri tarafından törenle karşılanmıştı. Büyük Britagne oteline geçen Celal Bayar sabah saatlerinde saraya giderek özel defteri imzalamış ve Metaksas’ı Dışişleri köşkünde ziyaret etmişti. Metaksas da bu ziyareti iade etmişti.²⁵⁹

27 Nisan günü saat 17:00’de Dışişleri Bakanlığına gelen Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras’ı, Metaksas, Müsteşar Mavrudis ve Dışişleri görevlisi Argiropulos karşılamışlardı. Buradaki kısa görüşmeden sonra, Türkiye ile Yunanistan arasında 1930 yılında imzalanan dostluk Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem anlaşması ile 1933 yılında imzalanan samimi anlaşmanın tamamlayıcısı olan yeni anlaşma Celal Bayar ve Metaksas tarafından imzalanmıştı.²⁶⁰

Anlaşma imzalandıktan sonra Metaksas Türk gazetecilerine hitaben;

“Aramızda kendinizi evinizde hissetmenizi ve memleketinize döndüğünüz zaman da Türk milletine Yunan halkının hararetli hissiyatını bildirmenizi isterim. Milletinizin kuvvetlerini dahiyane bir şekilde tanzim eden Türkiye’nin Büyük şefi Kemal Atatürk’e hürmetkar tazimlerimi, sizin tavassutunuzla bildirmek isterim.” demişti.

Celal Bayar da Yunan gazetecilerine şöyle hitap etmişti;

²⁵⁹ C. 28 Nisan 1938, s.1.

²⁶⁰ C. 28 Nisan 1938, s.7.

“Birbirimizi tebrik etmeye layıkız. İmzaladığımız bu muahede Balkanlarda esasen teessüs etmiş olan sulhün, emniyetin, büyük dostluğun ve ittifakın yeni bir tezahürü olduktan başka bu hududu aşarak umumi sulha da hizmet edecektir. Türk-Yunan dostluğu daimidir, daimi kalacaktır. Çünkü kuvvetini her iki memleketin esas menfaatlerinden alıyor.”

Beş maddeden oluşan yeni Türkiye-Yunanistan anlaşması şu hükümleri kapsamıştı;²⁶¹

1 nci madde; Taraflardan biri kendisinin neden olmadığı bir veya birkaç devletin saldırısına uğrarsa, öteki taraf saldıran devletin asker, silah ve malzemelerinin kendi topraklarından yararlanmasına silahla karşı koyarak tarafsızlığı koruyacaktı.

2 nci madde; Taraflardan biri, üçüncü veya bir ya da birkaç devletin saldırısına uğrarsa, öteki taraf çare için her türlü çabayı gösterecek, buna karşın savaş aniden gerçekleşirse çözüm amacı ile durumu yeniden inceleyecekti.

3 ncü madde; Taraflardan biri kendi güvenliğini korumak için kendi topraklarında veya öteki ülkeye karşı her türlü siyasi ve askeri önlemleri alabilecekti.

4 ncü madde; Taraflar, yürürlükte olan ve diğer ülkelerle yaptıkları anlaşmaları sürdürebileceklerdi.

5 nci madde; Onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecek olan bu antlaşma 10 yıl için geçerli olacaktı.

Anlaşmanın imzalandığı 27 Nisan akşamı Bretagne Otelinde Celal Bayar şerefine bir akşam yemeği verilmişti. Burada bir konuşma yapan Metaksas;²⁶² Türk – Yunan dostluğunun sekiz yıldan beri gelişip güçlendiğini, olgunlaştığını ve büyük mesafeler aldığını belirtmişti. Dostluk binasının temellerinin 1930 ve 1933 anlaşmaları ile atıldığını, Türk – Yunan birliği yolunda bu yeni anlaşma ile büyük bir adım daha atılmış olduğunu özlerine eklemişti.

²⁶¹ **Düstur** 3 Tertip, Cilt 19 s. 1168-1169. İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, s.597-598.

²⁶² C. 28 Nisan 1938, s.7.

Metaksas'ın konuşmasından sonra Celal Bayar cevap niteliğinde oldukça uzun bir konuşma yapmıştı. Celal Bayar'ın konuşmasında değindiği konular şöyleydi;²⁶³

“Yalnız memleketlerimiz için değil fakat aynı zamanda Balkan Misakinin doğmasına şahit olan yarımadamız için de mesut hadiselerle bu derece dolu olan son sekiz seneye göz atıldığında dikkat çekici olduğu görülmektedir.

İki milletin azim ve gayretinden ancak 1930 ve 1933 anlaşmalarına ilave edilmekle kalmayan ve samimi anlaşmanın bizzat ruhunu da tamamlayan ve genişleten bu anlaşma doğabilirdi.

Türkiye ve Yunanistan Akdeniz'de işbirliği ve ilişkilerin dengede tutulması maksadını güden her işi memnuniyetle karşılayacaktır.”

Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Arak 28 Nisan günü Saat 11:0'de Ruşen Eşref Ünaydın'la birlikte Meçhul Asker anıtına çelenk koymuşlardı. Kral tarafından kabul edilen Celal Bayar öğle yemeğinde de yine Kral tarafından ağırlandı.²⁶⁴

Ziyareti geniş açıklamalarla halkına duyuran Yunan basını özellikle Celal Bayar'ın “Türk-Yunan dostluğu ebedidir, ebedi kalacaktır” cümlesine alkış tutmuştu. Uluslararası alanda her iki ülkenin birbirlerine yaptıkları yardımları hatırlatan Yunan basını, birlik kelimesinin gelişigüzel sarfedilmiş olmadığını, barış yolundaki ortak gayretleri ile tek bir devlet gibi hareket ettiklerini yazmıştı.²⁶⁵

Celal Bayar, 30 Nisan günü Metaksas'ın verdiği öğle yemeğine katılmış, saat 17:00'de eski Ekonomi ve Maliye Bakanı Pasmazoğlu'nun Kilikya'daki köşkünde ağırlandı. Aynı gün akşam Kraliyet tiyatrosunun bir gösterisini izleyen Türk heyeti, burada yapılan resmi kabulde Yunanlı resmi ve askeri yöneticilerle tanışma imkanı bulmuştu.²⁶⁶

²⁶³ C. 29 Nisan 1938, s.7.

²⁶⁴ C. 29 Nisan 1938, s.1.

²⁶⁵ “Balkan Antantı, Akisler”, **Ayın Tarihi**, Sayı: 53, (Mayıs 1938), s.106.

²⁶⁶ C. 11 Mayıs 1938, s.8.

Celal Bayar ve Türk heyeti 30 Nisan 1938 akşamı Saat 21:00'de Atina istasyonunda yapılan uğurlama töreninden sonra ayrılmışlardı. Metaksas'ın eşiyile birlikte katıldığı İstasyon Türk ve Yunan bayrakları ile donatılmıştı ve kalabalık bir halk kütlesi sevgi gösterileriyle uğurlamaya iştirak etmişlerdi.²⁶⁷

1 Mayıs 1938 günü saat 11:00'de Selanik'e ulaşan Celal Bayar burada törenle karşılanmıştı. Makedonya Valisi Krimis, Kolordu Komutanı, Belediye Başkanı, Hükümet görevlileri, Türk, Romen ve Yugoslav konsoloslarının bulunduğu törene binlerce insan alkış ve sevgi gösterileriyle katılmışlardı. Türk ve Yunan bayrakları ile donatılan Selanik'te bir bayram havası vardı.²⁶⁸

Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret eden Celal Bayar, burada da alkışlarla karşılanmış, müze haline getirilmesi yönünde halen çalışmalar yapılan evde Saat 16:00 ya kadar gezi ve incelemeler yapmıştı.

Selanik Belediye Başkanı bu ziyaret sırasında Celal Bayar'a;²⁶⁹ Atatürk evinin iyi bir şekilde korunmasının Selanik için bir şeref meselesi olduğunu, evin planının tamirattan sonra alacağı şekle göre tanzim etmek istediklerini, gerekirse etrafında meydanlar açacaklarını belirttikten sonra, bu nedenle evin yeni şekline uygun olarak yapılacak planın kendilerine gönderilmesini yönünde ricada bulunmuştu. Celal Bayar gösterilen büyük ilgiden dolayı teşekkür etmişti.

Türk konsolosluğunu da ziyaret eden Celal Bayar, Kral I nci Jorj'un mezarına çelenk koyduktan sonra çavuş manastırına geçmişti. Burada başrahip, iki memleketin ve iki milletin birleşmesi için dua etmiş, Celal Bayar da teşekkür ederek karşılık vermişti.

Celal Bayar 2 Mayıs 1938 günü Türkiye'ye dönmüştü. Saat 11:05 te Sirkeci garına ulaşan heyet büyük bir törenle karşılanmıştı. Celal Bayar ilk açıklamasında;

²⁶⁷ C. 1 Mayıs 1938, s.1.

²⁶⁸ C. 2 Mayıs 1938, s.1.

²⁶⁹ C. 2 Mayıs 1938, s.7.

sonuçtan son derece memnun olduğunu, çünkü iki ülke arasındaki dostluğun barışa hizmet edeceğini söylemişti.²⁷⁰

27 Nisan 1938 Türk-Yunan antlaşmasının TBMM’ndeki görüşmeleri 1 Haziran 1938 günü yapılmıştı.²⁷¹ Bu görüşmelerde ilk sözü alan T. Rüştü Aras: “Türk-Yunan antlaşması Balkan Yarımadasında devamı arzu edilen ilişkilerin bir resmi ve Balkan müttefikleri arasında yaşayan çözülmez bağların doğal gelişiminin bir örneğidir” demişti.

Aynı oturumda söz alan Tokat Milletvekili Nazım Poray: “Başvekilimiz, Türkiye ile Yunanistanın coğrafi durumları ve halklarının arzuları bakımından birbirlerinin tabii uzantısı olduğunu ifade etmekle Türk-Yunan dostluğunun ne kadar kuvvetli bir unsur olduğunu anlatmışlardır” ifadesi ile antlaşmanın önemine değinmişti.

Aynı oturum sonunda yapılan oylamada yeni anlaşma oybirliği ile kabul edilmişti. 1 Haziran 1938’de TBMM’nin kabul ettiği anlaşma 14 Haziran 1938’de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.

Bu son anlaşma, Türk-Yunan ilişkilerinde dostluk mesajlarının tekrarlandığı ve karşılıklı olarak güçlendirildiği yeni bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunacaktı.

J. Atatürk’ün Ölümünün Yunanistan’daki Yankıları ve Türkiye – Yunanistan İlişkilerinin Geleceği Hakkındaki İlk İzlenimler

Atatürk’ün hastalığının birden bire ağırlaşması ve 17 Ekim 1938 gününden başlayarak sağlığı hakkında çıkarılan bültenler, özellikle doğduğu yer olan Selanik’te ve bütün Yunanistan’da yakın ilgi ile takip edilmeye başlanmıştı.

İlk sağlık bülteninden sonra Metaksas İnönü’ye geçmiş olsun telgrafı çekmiş ve Atina elçisi Ruşen Eşref Ünaydın’ı kabul ederek Atatürk’ün bir an evvel sağlığına

²⁷⁰ C. 3 Mayıs 1938, s.1.

²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, 70. İnikat, s.5-10.

kavuşmasını kalben dilediğini bildirmişti. Ayrıca Dışişleri müsteşarı ve diğer Hükümet yetkilileri de aynı temennilerde bulunmuşlardı.²⁷²

Yunan basını, Atatürk'ün hastalığını yakın bir ilgi kaygu ve heyecanla izlemiş, üzüntülerini belirtmişti. Ethnos gazetesi; “Bütün Yunanlılar Türk ulusunun üzüntüsüne katılarak, dost ve müttefik ulusun önderine candan sağlık ve esenlik dilemektedirler. Yeni Türkiye'nin devrimcisi yalnız kendi ülkesini ileriye götürmekle kalmamış, Yunan – Türk kardeşliğine önyak olmuş, Balkan Misakının kurulması için büyük emek harcamış bir barış emekçisidir. Bu yüzden bütün Yunanlılar Atatürk'ün kişiliğine karşı derin bir saygı ve hayranlık beslemekte ve kendisinin bir an önce iyileşmesini dilemektedir.” diye yazmıştı. Typos gazetesi; “Atatürk Balkanlar'ın en güçlü barış faktörüdür, bütün Yunanistan Türk halkıyla birlikte hasta Şefe en kısa zamanda iyileşme dilekleri sunar.” cümlesine yer verirken Eleftheron Vima gazetesi; Atatürk'ün dostluk ve ittifak bağları ile iki ülkeyi birbirinin yardımcısı durumuna getirdikten başka, ülkesini uygarlık yoluna götürdüğünü ve en ileri ülkeler düzeyine yükselttiğini” yazmış ve sağlık dileklerini sunmuştu.²⁷³ Akropolis gazetesi; Atatürk'ün mahvolmuş bir ulusu eline alarak dirilttiğini, doğuda tarihin akışını değiştirdiğini, Büyük Petro döneminden beri bir ulusu baştanbaşa değiştirmek gibi büyük bir deneyin dünyanın hiçbir yerinde yapılmadığını belirterek saygılarını sunmuştu.²⁷⁴

1938 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamaların yalnız çay ve resmi kabullerle icra edilmesini bildiren Dışişleri genelgesi uyarınca Atatürk'e geçmiş olsun dilekleriyle geçen resmi kabulde Selanik konsolosluğunda bir hüznün, bir bekleyiş hakimdi.²⁷⁵

10 Kasım 1938 günü Atatürk'ün ölüm haberini bildiren telgraf Atina'ya saat 19:25'te ulaştı ve Selanik Konsolosluğuna iletildi. Büyük üzüntü, büyük bir telgraf yazışmasını beraberinde getirmişti. Selanik Konsolosu İdris Çora, Atina Elçisi Ruşen

²⁷² Bilal Şimşir, **Atatürk'ün Ölümü'nün Selanik'te Yankıları**, TTK Basımevi, Ankara 1985, s.91

²⁷³ A.e., s.92.

²⁷⁴ A.e., s.93.

²⁷⁵ A.e., s.94.

Eşref Ünaydın ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a başsağlığı telgrafları çekmiş ve kısa sürede bu telgraflara cevaplar almıştı. Türk-Yunan dostluk derneği başkanı Kalevras ve sekreteri Stamatopulos ve Selanik halkından Avram Papazoğlu'nun Ünaydın'a çektiği başağlığı telgrafları bunları izlemişti.²⁷⁶

Mübadillerin Selanik'te kurdukları Küçük Asyalılar kulübünde 11 Kasım gecesi Atatürk konulu bir toplantı düzenlenmişti. Bu toplantıda söylenen sözler bir konferans şekline dönüşmüştü. 11 Kasım öğleden sonra Makedonya genel valisi, Vilayet Yabancılar Müdürü, 3 ncü Ordu Komutanı ve Kurmay Başkanı, Belediye Başkanı ve Yardımcısı, Emniyet Müdürü, Selanik Metropolit, Türk – Yunan Cemiyeti üyeleri, Selanik Üniversitesi rektörü, Konsoloslar, Selanik Yahudileri temsilcisi ve birçok kişi Konsolosluga bizzat gelerek başsağlığı dilemişler, gelemeyenler, mektup, kart ve telgrafla büyük acıyı paylaşmışlardı.²⁷⁷

Atina'da ise Kral naibi namına Saray Bakanı Ruşen Eşref Ünaydını ziyaret ederek taziyelerini bildirmiş ve özel defteri imzalamıştı. Bunu Başbakan General Metaksas ve özel kalem müdürünün bizzat yaptıkları taziyet ziyareti izlemişti.²⁷⁸

Dışişleri yetkilileri, Bakanlar, Milletvekilleri, üst askeri yöneticiler, yerel yöneticilerin ziyaretleri yanında mektup, kart ve telgraflarla Türk milletinin büyük acısı paylaşılmıştı. Yunanistan'da 10 Kasım günü tüm bayraklar yarıya çekilmiş, cenaze merasiminin yapılacağı gün ve ertesi gün de yarıya çekilmesi kararlaştırılmıştı.

Atatürk'ün ölümü 11 Kasımdan başlayarak uzunca bir süre Yunan basınının baş konusunu teşkil etmişti. Atina ajansının 11 Kasımda yayınladığı tebliğe göre, Atatürk'ün ölümünün Yunan kamuoyunda gerçek bir üzüntü ve elem doğurduğunu, bütün gazetelerin Atatürk'ün özgeçmişini ve eserlerini yazdıklarını, O'nun yalnız Türkiye'nin banisi değil aynı zamanda Türk-Yunan dostluğu ile Balkan Misakinin da en büyük hararetli amili olduğunu belirtmişti.

²⁷⁶ Şimşir, Atatürk'ün Ölümü, s.96.

²⁷⁷ A.e., s.97,98.

²⁷⁸ A.e., s.99.

Yunan gazetelerinde Atatürk'ün ölümü ile yazılan ilk haberler şöyleydi.²⁷⁹

Estia; “Türkiye için daima iyi bir şef olmuş olan Atatürk, aynı zamanda Türk – Yunan münasebetlerinin iyi bir koruyucusu olmuştur. Türkiye'nin dirilmesi imkânını aramış ve başarmış olan Atatürk devamlı bir Türk – Yunan dostluğunu da anlamış ve başarmıştır.”

Vradini; “Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ölümü dost ve müttefik memleketi elem içinde bırakmaktadır. Fakat Atatürk tarafından atılan temeller öyle bir granit teşkil etmektedir ki Yeni Türkiye bu granit üzerine oturmakta ve tarihte büyük ıslahatçı Kemal Atatürk'ün adını bu granit üzerine kazınmış bulunmaktadır.”

Messenger d'Athenes; “Pek çok inkılapçılar görüldü, fakat hiçbiri Atatürk'ün cesaret ettiği ve muvaffak olduğu şeyi yapmadı. Balkan Misakı, Atatürk'ü kurucuları ve rehberleri arasına kaydetmiştir. Onun hamlesi Türkiye'yi Yunanistan'la candan yaklaştırmaya ve ittifaka sevk etmiştir. Bu ittifak, üzerinde Balkan Misakının inkişaf ettiği temeldir.”

Akropolis;²⁸⁰ “Kılıcının parıltısı, Atatürk'ün tek fazileti ve tek şan ve şerefi değildir. O'nun barış zamanında yaptığı, iradesinin kuvvetini ve fikirlerini parlaklığını daha ziyade ispat etmişti. Atatürk on altı yılda gençlik ve kuvvetle dolu, kudretli, ne istediğini ve nereye gittiğini bilen yeni Türkiye'yi yaratmaya muvaffak olmuştur.”

Katimerini; “Her memleket büyük adamlarına heykel dikecektir. Fakat Türkiye'nin Kemal Atatürk'ün heykelinin yapılmasında kullanılacak taşı bulmak için dağlarını deşmesi, karıştırması icap edecektir. Zira Türkiye, herkesin kışkırdığı bir adama, dostlarının ve düşmanlarının hayran olduğu bir deha adamına, kaybı yalnız Türkiye için değil, bütün medeniyet ve dünya için bir kayıp teşkil eden bir adama malik bulunmak mutluluğuna ulaşmıştır.”

²⁷⁹ Orhan Erinc, **Aydın Tarihi**, Atatürk'ün Vefatları (Sadeleştirilmiş Baskı), İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul 2003, s.251.

²⁸⁰ A.e., s.252.

Proya; “Biz Yunanlılar, O’nun Türk-Yunan dostluğuna ve işbirliğine olan sarsılmaz inanını heyecanla hatırlayacağız. Eğer Türkiye büyük kurucusunu kaybediyorsa, Yunanistan da büyük ve emin bir dostunu kaybediyor.

Eleftheron Vima; “O’nun adı dünya tarihinin kahramanları arasında silinmez bir şekilde kalacaktır. Zira şahsiyeti kendi memleketinin hudutlarını aşmıştır. Yunan milleti, kendisini bir düşman sıfatıyla ne kadar takdir etmişse bir dost olarak da o kadar sevmiştir. Türk – Yunan işbirliği ve Balkanlardaki işbirliğini O’na borçluyuz. Yunan milleti O’nunla beraberdir.”

Etniki;²⁸¹ “Büyük Türk, Büyük Balkanlı, Büyük adam. Bir İngiliz biyografı O’nu haklı olarak “tabiatın kuvveti” diye nitelendirmişti. O eserini tamamen güçlendirdikten sonra öldü.

Kronos; “Türkiye, büyük şefini kaybediyor, Yunanistan’da samimi ve büyük bir dostunu kaybediyor. Türk – Yunan dostluğunu ve işbirliğini O’na borçluyuz. Yunan milleti Türk milleti ile birlikte matem yapmaktadır.”

İlinikon; “Atatürk ölümünden evvel, herkes tarafından hürmet ve riayet edilen, kuvvetli, hayatiyet ve faaliyet dolu yeni bir Türkiye yaratmak ülküsünü tamamen başardı.”

Etnos; “Asker Mustafa Kemal sayesinde, Türkiye muhakkak bir ölümden kurtuldu. Büyük diriltici Atatürk’ün Türkiye için acı bir matem teşkil eden ölümü Yunanlılar için de büyük bir kayıptır. Yunan milleti, Türk-Yunan dostluğunun, kurucusunun istek ve iradesi gereğince daha çok gelişeceğine emin bulunmaktadır.”

Atinaika Nea;²⁸² “Atatürk, son dakikasına kadar Yunanistan için çok büyük bir dostluk hisleri beslemiştir. Yunanistan için büyük bir hürmeti ve muhabbeti vardı. Başbakan Metaksas ile son görüşmeleri esnasında çok şevk ve heyecan dolu telefon görüşmelerinde, aynı değişmez his ve arzu ile dolu olduğunu göstermiştir. Diğer

²⁸¹ Erin, Atatürk’ün Vefatları, s.253.

²⁸² A.e., s.254.

Balkan milletleri de Türkiye ve Yunanistan'a katılacaklardır. Çünkü bu samimi ve sıkı misak içinde yer almış olmalarını Atatürk'e borçlu bulunmaktadırlar.”

Tipos; “Atatürk'ün Türkiye'de yaptığını hiç bir tarafta hiç kimse yapmadı. Ne Cacour, ne Cromwell, ne Waşington. Atatürk'ün bulduğunu kimse bulmadı ve O'nun yaptığını da hiç kimse yapmadı. O'ndan ilham alanlar ve kendi prensiplerine göre teşkil ettiği yeni nesil O'nun eserine devam edecektir. Türkiye'nin dostları bunu bekliyor”.

Vradini; “Atatürk, Balkan yarımadası işlerine yeni bir şekil vermiş olan büyük bir tarihi değişikliğin başlıca amillerinden biri olmuştur. Hayatının sonuna kadar Yunanistan'ın samimi dostu oldu ve iki millet arasında işbirliği ruhunun gereğine ruhunun bütün kuvvetiyle inandı.”

Atatürk'ün cenaze töreni 21 Kasım 1938 Pazartesi günü Ankara'da yapılacaktı. O gün bütün yurtta okullar, resmi daireler, yarı resmi daireler kapanacak, yurtta ve dış temsilciliklerde bütün bayraklar yarıya indirilecekti. Yunan Hükümeti Yunanistan'da ve Selanik'te bu kararın uygulanmasını istemiş, genellikle de bunu sağlamıştı.²⁸³

Atatürk'ün cenaze törenine katılacak Yunan heyeti şu şekilde tespit edilmişti;²⁸⁴

Yunanistan Başbakanı General Metaksas (Yunanistan Kralı ve Yunan Hükümetini temsilen)

General Demestikas (Kralın ikinci derecede temsilcisi)

General Papadimas (Milli Savunma Müsteşarı, Ordu temsilcisi, Hükümetin ikinci derecede temsilcisi)

²⁸³ Şimşir, Atatürk'ün Ölümü, s.100.

²⁸⁴ C. 13 Kasım 1938, s.3.

Ankara elçisi M. Rafael (Kralın ve Hükümetin üçüncü derecede temsilcisi)

Başbakanlık Özel Kalem Müdürü

Üç emir subayı

Dışişleri Bakanlığında bir ataşe

4 Subay komutasında 120 Yunan askerinden oluşan sancaklı bir askeri birlik.

Atatürk'ün ölümü nedeniyle 11 Kasım 1938 Cuma günü saat 11.00'de toplanan TBMM, Başkan Abdülhalik Renda tarafından büyük matem paylaşıldığı konuşmanın yapılmasından sonra Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili Hükümet teskeresi okunmuştu. Saat 11:40'da 348 oyla ve oy birliği ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, ve saat 12:00'de düzenlenen toplantıda yemin ederek Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı sıfatıyla göreve başlamıştı.²⁸⁵

Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye – Yunanistan ilişkilerinin esasları, öncelikle Türk ve Yunan kamuoylarının ilgilendikleri başlıca konulardan birisini oluşturmuştu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeminden sonraki konuşmasında;²⁸⁶

“Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında milli haklarından vazgeçmez mahiyeti, her zamankinden ziyade taze ve canlıdır. Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asil bir surette vakfetmiş olan milletimiz mecbur olursa, kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celbedecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakar göğsünü en parlak vazifelerle süslemeye hazırdır.”

İfadeleriyle dış politika hakkında ilk ipuçlarını vermişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün cenaze töreninden sonra yabancı basın mensuplarına yaptığı açıklamada;²⁸⁷

²⁸⁵ “İsmet İnönü ittifakla Cumhuriyetine Seçildi”, **Ayın Tarihi**, Sayı: 60, (Kasım 1938), s.4,5.

²⁸⁶ A.e., s.6,7.

²⁸⁷ A.e., s.10.

“Türkiye’nin harici siyasetinde Sulh davasına sadıkane bağlılık, Kemalist rejimin birbirini takip eden hükümetleri tarafından şimdiye kadar tatbik oluna geldiği şekilde anlaşma ve beraber çalışma zihniyeti, dostluklarına ve ittifaklarına hulus ve sadakat ve sulhun muhafazası emrinde gösterilen itinanın en büyük muvaffakiyet şansları ile ihatasını mümkün kılan kuvvet seviyesinde kendisini müttemadi tutmak kaygusu hakim olmakla devam edecektir.”

ifadeleriyle Türk dış politikasının genel hedeflerinde bir değişiklik olmayacağını belirtmişti.

Yunan kamuoyu, İsmet İnönü’nün bu konuşmasından sonra Atatürk’ün Türk – Yunan dostluğu politikasının devam edeceğini değerlendirmişti.²⁸⁸

Metaksas 27 Kasım 1938’de Yunanistan’ın dış politikası konusunda yaptığı açıklamada;²⁸⁹ Yunanistanın Balkan Misakı ile samimi ilişkilerinin sarsılmadan devam edeceğini, Yunanistan’ı dost ve müttefik Türkiye’ye bağlayan özel bağların katiyyen çözülmez olduğunu vurgulamıştı.

Atatürk’ün öldüğü gün Selanikte, Atatürk adını ebediyen yaşatacak ve Türk-Yunan dostluğunu daha da güçlendirecek önemli bir girişim başlatılmıştı, Atatürk’ün adının doğduğu evin bulunduğu sokağa verilmesi. 10 Kasım 1938 günü Selanik Belediye Başkanı K. Merkuriu Selanik Başkonsolosu İdris Çora’yı ziyaret ederek;²⁹⁰ Belediye Heyeti İdaresinin ölümünden evvel, Atatürk’ün doğduğu evin bulunduğu Apastolu Pavlu Sokağına “Atatürk Caddesi” ismini vermeyi kararlaştırdığını, bu haberi hayatta kendilerine yetiştiremediklerinden dolayı üzgün olduğunu, Belediye Heyetinin genel toplantısında bu konuda alınacak karar suretini konsolosluğa yazı ile bildireceğini söylemişti.

²⁸⁸ “Yunan Gazetelerine göre Atatürk’ün Ölümü”, **Ayın Tarihi**, Sayı: 60, (Kasım 1938), s.54-55.

²⁸⁹ “Metaksas, Yunan harici siyaseti hk. beyanatta bulundu” **Ayın Tarihi**, Sayı: 60, (Kasım 1938), s.276.

²⁹⁰ Şimşir, Atatürk’ün Ölümü, s.103.

15 Aralık 1938 günü Selanik Belediye Başkanı'nın Selanik Konsolosu'na gönderdiği yazıda; daha önce sözlü olarak bildirdiği Apastolu Pavlu Sokağının tamamına değil bir parçasına "Kemal Atatürk Sokağı" adının verildiği bildirilmişti.

Selanik Belediyesinin aldığı bu karar, Makedonya valiliğinin bir üst yazısı ile 21 Aralık 1938 günü Selanik Konsoloslukuna ayrıca gönderilmişti. Konsolosluk, yazışmalara bir de Atatürk'ün adının verildiği sokağın krokisini ekleyerek 10 Ocak 1939 da Atina Elçiliğine göndermişti.²⁹¹

Atina Elçiliğinin Selanik Konsoloslukuna bu konuda hangi karşılığı verdiği saptanamamıştır.*

O günden bugüne geçen yıllara karşın, bugün Selanik'te hala bir "Kemal Atatürk Sokağı" yoktur. Oysa Atatürk'ün doğduğu kente O'nun heykelinin dikilmesi ve Apastolu Pavlu sokağının adının da "Kemal Atatürk Sokağı" olarak değiştirilmesi Selanik kentini ve komşu Yunanistan'ı olsa olsa yüceltirdi.²⁹²

²⁹¹ Şimşir, Atatürk'ün Ölümü, s.104.

* Konuyu detaylı olarak araştıran Bilal Şimşir, Atatürk'ün ölümü ile ilgili dosyalarda, Selanik'te Atatürk sokağı konusunda başkaca yazı bulunmadığını ifade ediyor.

²⁹² A.e., s.105.

SONUÇ

1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin temelinde 1 nci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşının sonuçları bulunmaktaydı. Lozan'da İtilaf Devletleri ve Yunanistan'ın Sevr'i yok sayan yeni bir anlaşma imzalamaları hiç de kolay olmamıştı. İsmet İnönü ile Venizelos arasında Lozan'da oluşan diyalog, bir çok sorunun adilane çözümüne katkıda bulunmuştu. Görüşmeler sürecinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele sözleşmesi, bu sorunun çözümü için ilk adımı oluşturmuş, ancak sonuç alınamayınca yıllarca iki ülkeyi meşgul etmişti. Aynı şekilde Patrikhanenin İstanbul'da kalması kararlaştırılmış ise de mübadeleye bağlı olan bu konu ikinci sorunu oluşturmuştu. Her iki sorun zaman içinde çözülemeyince ilişkilerde sürekli bir gerginlik hakim olmuştu. 1928 yılında Türkiye ve Yunanistan'ı savaşın eşiğine getiren bu gerginlik, Venizelos'un sağduyulu ve barış yanlısı bir politikaya dönmesi ve Türk yöneticilerin de yumuşaması sonucu yerini uzlaşmaya bırakmıştı. Sonuçta 1930 yılı Haziran ayında Ankara'da Mübadele Anlaşması imzalanarak Türk – Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem açılmıştı. Bu anlaşma, mübadele sorununa köklü çözümler getirdiği gibi Fener Rum Patriğinin mübadele dışı statüsünü de belirlemiş oluyor, böylece ikinci sorun da çözüme kavuşuyordu.

Bundan sonraki en ilginç gelişme, Batı Anadolu'nun işgalinde baş rolü oynayan Venizelos'un Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine yapacağı ziyaret olmuştu. 1930 yılı Ekim ayında gerçekleşen ziyaret nedeniyle iki ülke arasında oluşan yakınlaşma, güven duygusunu da beraberinde getirmişti. Dostluk, Tarafsızlık ve Hakem Anlaşması ile Deniz Kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ait protokol bu güvenin belirtileri idi. 1930 yılında ilk defa düzenlenen Balkan Konferansı Türkiye ve Yunanistan'ın Balkan Misakını gerçekleştirme yolundaki gayretlerine sahne olurken bölgesel işbirliğine de zemin hazırlıyordu. Altı Balkan ülkesini (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan) dostluk, birlik ve barış idealleri etrafında toplamayı amaçlayan Balkan Misakı için atılan bu adım, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın karşı görüşleri dışında işbirliği havasını oluşturmaya yetmişti. Türk ve Yunanlı yöneticilerin ikili ilişkilerde güven duygusunu ön planda

tutmaları ve Balkan Misakı için ortak girişimleri dostluk temellerini sağlamlaştırıyordu. 1931 yılında Avrupa gezisinden dönen Venizelos'un İstanbul'a uğrayarak resmi görüşmeler yapması, iki ülke yöneticilerinin sıklıkla kullanacağı geçerken uğrama şeklindeki ziyaretin kapısını açmıştı. İsmet İnönü 1931 yılında Venizelos'un ziyaretini iade etmişti. Böylece Balkan Misakının gelişim süreci değerlendirilmiş ve ikili ilişkilerin güçlenmesi için zemin hazırlanmıştı.

İktisat Bakanı Celal Bayar'ın 1933 yılında Atina'yı ziyaret etmesi ve bir ticaret anlaşması imzalaması ile ekonomik ilişkiler belli bir esasa ourtulmuştu. Aynı yıl içinde Çaldaris'in Ankara'yı ziyaretinde imzalanan Türk-Yunan Samimi Anlaşması iki ülkenin birbirlerine güvendiklerini gösteren en önemli belge idi. Bu anlaşma, Balkan Misakı için aday olan ülkelere de cesaret vermişti. Samimi Anlaşmadan 3 gün sonra Selanik Belediyesinin Atatürk'ün doğduğu evin bizzat kendisine verilmesi yönünde aldığı karar dostluk açısından gelinen noktayı göstermişti. Ekim 1933'te gerçekleşen Atatürk-Venizelos görüşmesi Balkan Misakına giden adımları güçlendirmişti. Samimi anlaşmanın yankıları Türk ve Yunan kamuoylarını o derece etkilemiştir ki artık iki ülkenin birliğinden, sınırların idari mahiyette olduğundan söz edilir olmuştu. Bu olumlu hava Balkan Misakı ülkelerinin ikili anlaşmalarla misakın imzalanmasından önce birbirlerine duydukları güveni ispatlamıştı. 12 Ocak 1934'te Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermesi, iki ülke ve Balkan kamuoyunu derinden etkilemişti. 1934 yılı Şubat ayında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Devletleri arasında Balkan Misakı imzalanmış, böylece Türk-Yunan işbirliği ve Balkanlarda işbirliği çabaları olumlu sonuca ulaşmıştı. Misaka katılmayan Arnavutluk ve Bulgaristan'a da açık kapı bırakılmıştı. Balkan Misakı ilk sınavını 1934 yılında bir suikastle öldürülen Yugoslav Kralı Alexandre için gösterdiği büyük tepki ile vermişti.

Dönüşümlü başkanlık esasına dayalı olarak her yıl bir ülkede toplanan Balkan Misakı Daimi Meclisi, aynı zamanda Ekonomik Meclis ile diğer kuruluşların toplantılarını yönlendiriyordu. Misak kapsamında yürütülen faaliyetler, devlet başkanlarının, üst yöneticilerin, ekonomi uzmanlarının, bilim adamlarının, askerlerin ve tüm kamu kuruluşlarının, hatta cemiyet ve derneklerin sık aralıklarla

görüşmelerine ve ilişkilerin derinleşmesine aracılık ediyordu. 1934 yılında Ayasofya Camiinin müzeye dönüştürülmesi Yunanlıların dostluk gösterilerine karşılık bir jest olarak değerlendirilmişti.

1935 yılında Yunanistan'da Venizelos'un katıldığı iç isyanda Balkan Misakı ülkeleri anlaşma gereği tarafsızlıklarını korumuş ve Yunanistan'ın isyanın etkisinden rahatlıkla kurtulmasını sağlamışlardı.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinde, Balkan Misakının Milletler Cemiyeti kararına uyarak ambargo kararına katılması da dikkat çekiciydi.

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesinden önce Yunanistan'ın Türkiye yanında yer alması, Balkan Misakı Daimi Meclisinin 1936 dönem toplantısının resmi bildirisinde Türk görüşünü açıkça desteklemesi ikili ve bölgesel ilişkilerin ulaştığı seviyeyi gösteriyordu. Ancak, Yunanistan'ın 1931 yılından başlayarak 1936 ya kadar devam eden süreçte Ege Denizi'ndeki hava sahası ve karasularını uzatarak Türkiye'nin milli çıkarlarına karşı bir girişim başlattığı, bunu da dostluk havasından yararlanarak yaptığı görülüyordu. O dönemde Türk-Yunan dostluğunu etkilemeyen bu girişimler daha sonraki yıllarda artarak devam edecek ve yakın dönemdeki ilişkileri olumsuz yönde etkileyecekti. İspanya iç savaşı nedeniyle 1937 yılında Akdeniz'in güvenliği için biraraya gelen büyük devletlerin Balkan Misakını toplantıya davet etmeleri ve ortak karar almaları bölgesel işbirliğine önemli bir örnek oluşturmuştu.

1937 yılında İsmet İnönü'nün ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın Atina ziyaretleri, siyasi ve askeri ilişkilerin güçlendirilmesini sağlarken Metaksas'ın Ankara ziyareti bir dönüm noktası idi. Atatürk – Metaksas görüşmesinde, Avrupa'da değişen siyasi dengeler karşısında Türk-Yunan Samimi anlaşmasının 10 yıl uzatılması gerektiğini belirten Atatürk'ün bu isteği Celal Bayar'ın 1938 yılı Atina ziyaretinde gerçekleşmişti. Celal Bayar'ın başbakan olarak yaptığı ziyarette, 1930 ve 1933 anlaşmalarını tamamlayan, bütünleyen ve yeni döneme taşıyan bir anlaşma imzalanmıştı.

10 Kasım 1938’de Büyük Atatürk’ün ölümü Yunanistan’da milli yas şeklinde yankılanmıştı. Yunan Kamuoyu Türk-Yunan dostluğunun mimarı ve Balkan Birliğinin önderi olarak tanımladıkları Atatürk’e sağlığında olduğu gibi, ölümünde de büyük saygı göstermişlerdi. Çünkü Atatürk, Türkiye’de gerçekleştirdiği inkılaplar ile bunları takip etme imkanı bulan Yunanlı yöneticilerin ve Yunan kamuoyunun büyük takdir ve hayranlığını kazanmıştı. İki ülke yöneticileri, kamuoyları önünde yaptıkları açıklamalarda, dış politikalarının Atatürk döneminde olduğu gibi devam edeceğini hatta en üst düzeye çıkarılacağını belirtmişlerdi.

BİBLİOGRAFYA

1. Resmi Yayınlar

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, TTK Yayını, Ankara 1990.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri.

(Toplam 89 Adet Belge)

1929 yılı 5 Belge

1930 yılı 18 Belge

1931 yılı 15 Belge

1932 yılı 12 Belge

1933 yılı 8 Belge

1934 yılı 11 Belge

1935 yılı 4 Belge

1936 yılı 5 Belge

1937 yılı 3 Belge

1938 yılı 7 Belge

1939 yılı 1 Belge

Birinci Balkan Konferansı Kararları (Résolutions de la Première Conférence Balkanique) TBMM Yayını, 1931.

Düster 3 ncü Tertip, Cilt 11, Cilt 12, Cilt 14, Cilt 15, Cilt 16, Cilt 17, Cilt 19.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 25, Devre 4 Cilt 20, Cilt 22, Cilt 23.

Türk Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), T.C. Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

2. Kitaplar

ARI Kemal, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

ARMAOğLU Fahir, **20.yy. Siyasi Tarihi, Cilt 1-2**, 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul 1995.

ÇOKER Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV ncü Dönem 1931-1935, I ncı Cilt**, Ankara 1997.

EMİRHAN Sami, **Fener Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Ak.K. lığı Yayını, İstanbul 1995.

ERİNÇ Orhan, **Ayın Tarihi, Atatürk'ün Vefatları (sadeleştirilmiş baskı)**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1938 Dönemi)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

HACİVASİLEİOS Evanti, **Elefteros Venizelos, Türk-Yunan Yakınlaşması ve Balkanlarda Güvenlik Problemi (1928-1931)**, Balkan Enstitüsü Yayını, Selanik 1999.

İNÖNÜ İsmet, **İsmet İnönü'nün Hatıraları Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması, Cilt 1 ve Cilt 2**, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul, Ağustos 1998.

_____, **Lozan Barış Antlaşmasının 70. Yıldönümü İstiklal Savaşı ve Lozan**, Atatürk Araştırma Merkez, Ankara 1993.

KARAMANLİS Kostas Al. **Elefteros Venizelos ve Dış İlişkilerimiz (1928-1932)**, Atina 1995.

KUTAY Cemal, **Celal Bayar, Hayatı, Eserleri, Demeçleri**, Ankara 1932.

MERAY Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, TK I, Cilt 3, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1969.

ORAN Baskın, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I (1918-1980), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZEL Sabahattin, **Büyük Milletin Evladı ve Hizmetkârı, Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

PALLİS Alexander Anastasius, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

SOYSAL İsmail, **Balkan Paktı (1934-1991)** TTK. Basımevi, Ankara 1985.

_____, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, Cilt I, Ankara 1985.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Türk Dış Politikamızın Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 1998.

ŞİMŞİR Bilal, **Atatürk'ün Ölümü'nün Selanik'te Yankıları**, TTK Basımevi, Ankara 1985.

TUĞLACI Pars, **Çağdaş Türkiye I**, Cem Yayınları, İstanbul 1987.

TOLON Ahmet Hurşit, **1 nci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2004.

TULÇA Enis, **Atatürk, Venizelos ve Bir Diplomat Enis Bey**, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.

UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

UĞUR Necdet, **İsmet İnönü**, Yapı Kredi Yayını, İstanbul 1994.

UNAT, Faik Reşit, **Selanik'teki Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırma**, IV. Türk Tarih Konferansı, 1961.

US Asım, **Hatıra Notları, 1930'dan 1950 Yılına Kadar ATATÜRK ve İsmet İNÖNÜ Devirlerine Ait Seçme Fıkralar**, Vakit Matbaası, İstanbul 1966.

YILDIRIM Onur, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2006.

3. Makale, Dizi Yazı, Bildiriler

Ahmet Şükrü, "Balkan Milletlerinin İttihadı", **Mülkiye Mektebi Mecmuası**, Sayı 8, (Kasım 1931), İstanbul 1931, s.5, 13.

ALSAN Zeki Mesut, "Ayın Politikası", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 28, (Haziran 1935), s.305.

ANZERLİOĞLU Yonca, "1923-1938 Türk-Yunan İlişkileri", **Çağdaş Türklük Araştırma Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2003, s.15-32.

EYİCİL Ahmet, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 59, (Temmuz 2004), s.337-367.

Feridun Osman, "Boğazlar Meselesi ve Balkan Devletleri", **C. 7**, (Mayıs 1936), s.1,7.

Galip Bahtiyar, "Le Pacte d'Amitie Greko-Turc", **Bulletin de la Chambre de Commerce et d'Industrie d'Istanbul**, Sayı 9, (Kasım 1933), s.101.

H. Nezihi, “Balkan Konferansı”, **İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası**, Sayı 9, İstanbul 1932, s.497

HALEFOĞLU Vahit, “Türk-Yunan İlişkileri”, **TBMM Dergisi**, Sayı 1, (Eylül 1985), s.18-21.

Mehmet Vehbi, “20 Ekim 1931 İkinci Balkan Konferansı Münasebetiyle”, **T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı 9, (Eylül 1931), s.333.

_____, “Türkiye-Yunanistan Ticaret İtilafı Münasebetiyle”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sayı: 48, (Mayıs 1933), s.195.

Muharrem Feyzi, “Balkanlarda Siyasi Faaliyet”, **Mülkiye Mecmuası**, Sayı: 38, (Mayıs 1934), s.62.

NADİ Yunus, “Yunan İsyanı ve Balkan Misakı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mart 1935 (Başyazı).

Nusret Kemal, “Sulh Yolunda Türk-Yunan Dostça Anlaşma Misakı”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı 7, (Ağustos 1933), s.103, 104.

Ömer Rıza, “Türk-Yunan Misakı ve Neticeleri”, **Mülkiye Mecmuası**, Sayı 30, (Eylül 1933), s.51.

ÖZEL Sabahattin, “Milli Mücadelede Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 40, (Şubat 1996), Ankara, s.1.

SERTOĞLU Mithat, “Anadolumuz Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri, 1919 Yılında Galip Kemali – Venizelos Mülakatı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 19, (Nisan 1969), Ankara, s.14-20.

SİDAL Uğur, “Ege Denizindeki Anlaşmazlıkların Uluslararası Anlaşma ve Sözleşmeler ile Türk-Yunan İlişkileri Karşısında Tahlili”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı: 517, (Nisan 1982), s.7.

TEODOROPULOS Byron (Yunanlı emekli büyükelçi) “Lozan Antlaşması Üzerine Düşünceler”, **70. yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Semineri**, İnönü Vakfı, İstanbul 1993, s.53.

ÜNAL Sevim, “Atatürk’ün Balkanlar’daki Barışçı Politikası”, **IX Türk Tarih Kongresi**, s.1990.

YILMAZ Türel, “Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türklerinin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar” (Lozan Barış Antlaşması ve Sonrası)” **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 46, Ankara, 1999, s.27.

ZOGHEP Henry de, “Venizelos”, **Fikir Hareketleri Dergisi**, Sayı 124, (Mart 1936), İstanbul, s.314.

4. Süreli Yayınlar

Askeri Tarih Bülteni

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Ayın Tarihi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Bulletin de la Chambre de Commerce et d’Industrie de Stamboul

Chambre de Commerce et d’Industrie Interbalkanique (Bulletin Mensuel)

Cumhuriyet (1 Ocak 1930-10 Kasım 1938 döneminin tamamı gün esasına göre incelenmiştir.)

Deniz Kuvvetleri Dergisi

Fikir Hareketleri İlmi, Sosyal, Edebi Haftalık Risale.

Hakimiyeti Milliye (Ulus)

İktisat Vekaleti Türkofis Aylık Bülteni

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası (1930-1938 Dönemine ait sayılar)

Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Semineri İnönü Vakfı İstanbul 1993.

Mülkiye Mecmuası

Mülkiye Mektebi Mecmuası

Ülkü Halkevleri Mecmuası

TBMM Dergisi

Türk Tarihi Kongreleri (1961 ve 1981)

5. Tezler

ANAHTARCIOĞLU Metin, “Türk Basınında Balkan Antantı (14 Eylül 1933-9 Şubat 1934)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İ.T. Ens. Ankara 1993.

KILIÇ Abdullah, “Fener Rum Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 1991.

MORIAS Leonidas, “1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

ÖKSÜZ, Hikmet, “T.C. Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi A.İ.İ.T. Enstitüsü İstanbul 1996.

ÖNDER Selahattin, “Balkan Devletleri ile Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İ.T.E., Ankara, 1993.

ÖZKAN Demet, “1930 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. Üniv. A.İ.İ.T.E. İstanbul, 2000.

SAVCI Mehmet, “Balkan Konferansları Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. Üniv. A.İ.İ.T.E. 2007.

TINAL Melih, “Bir Siyasi Kişilik Portresi Olarak Dr. Tefvik Rüştü Aras”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 9 Eylül Üniversitesi A.İ.İ.T. Enstitüsü, İzmir 2000.

TOK Gönül, “1931 Yılı Türk Basınında C. Bşk. Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. Üniv. A.İ.İ.T.E. İstanbul, 2000.

TOSİK Fadime, “Tefvik Rüştü Aras’ın Siyasi Kişiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniv. Sos. Bil. Ens., Malatya 2002.

TOSUN Ramazan, “Türk-Yunan İlişkilerinde Nüfus Mübadelesi (1821-1930)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank. Üniv., A.İ.İ.T. Enstitüsü, Ankara, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

15 Ekim 1945'te Taşova'da doğmuştur. İlköğrenimini burada yaptıktan sonra 1959'da Selimiye Askeri Ortaokulu üçüncü sınıfına girmiştir. 1964'te Erzincan Askeri Lisesi'nden, 1966'da Kara Harp Okulu'ndan Topçu Asteğmen olarak mezun olmuştur.

Kara Kuvvetlerinin topçu birliklerinde yaptığı hizmetlerden sonra 1981 yılında Kara Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Kurmay Subay olarak karargah ve kıta hizmetlerinde bulunmuş, 1991-1996 yılları arasında Kara Harp Akademisindeki öğretim görevlisi hizmetinden sonra İstanbul Askerlik Daire Başkanı iken 1997 yılında kadrosuzluktan emekli olmuştur.

1997-2007 yılları arasında Yeditepe Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersleri veren Mehmet UYSAL, 2007 Kasım ayında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde doktora çalışmasını tamamlamıştır. Evli ve 2 çocuk babası olup Fransızca bilmektedir.

Mehmet UYSAL'ın eserleri;

1. Kara Harp Akademisi'nde yayınlanmış eserleri;

- a. Güney Kafkasya'nın Dünü, Bugünü, Yarını
- b. Tarihte 16 Türk Devleti
- c. Atatürk'ün Ordu, Askerlik Harp ve Sulh Hakkındaki Düşünceleri ve Genç Subaylara Öğütleri (Dr. Veli Yılmaz ile ortak)
- d. Askeri Açından Çeçenistan Olayından Alınan Dersler
- e. Aldatma İle Örtülen Yunan Yayılması

2. Doktora Tezi;

1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri